

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr.2-3 2003 • ANUL XIII • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 2-3 (92-93) 2003
februarie-martie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI

Raisa BELICOV
Vlad POHILĂ

COLEGIUL DE REDACŢIE

Alexei ACSAN, Mioara AVRAM (Bucureşti), Ana BANTOŞ, Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huşi), Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Eugeniu COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Demir DRAGNEV, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONŢA, Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franţa), Marius SALA (Bucureşti), Gheorghe STOG (Bălţi), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:
Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: limba_romana@mail.md

„N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba. (...) Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecît la limba literară românească.”

Alexei MATEEVICI

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235-9111

PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 5758 Editura "Universul"

Acest număr este ilustrat cu reproduceri ale unor lucrări de gravură japoneză din colecțiile Muzeului Național de Arte Plastice din Republica Moldova. Fotografii de Iurie Foca.

Coperta I: Kitagawa Utamaro. *Curtezane*

Coperta IV: Hokusai Katsushika. *Fuji în Kadzidakzawa*. Din seria „36 de vederi ale muntelui Fuji”; Hiroshige Ando. *Sata*.

Din seria „53 stații pe Tokai-do”

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al semnatarului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Revista “Limba Română”

Rubrici permanente – *Gramatică, De la grotesc la sublim, Analize și interpretări, Scriitori contemporani, Pro didactica, Portofoliul profesorului, Lecțiile istoriei, Lumină din lumină* ș.a. – susținute de specialiști notorii în domeniu, de personalități marcante din Republica Moldova, România, Franța, Germania, S.U.A., Canada ș.a.

Suport didactic pentru procesul de învățămînt, inclusiv pentru examenul național de bacalaureat.

**Abonați-vă la revista
“Limba Română”**

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile “Poșta Moldovei” și “Moldpresa”. În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Persoanele fizice sau juridice care doresc să se aboneze ori să susțină financiar revista se vor adresa la redacție (tel. 23.87.03, fax. 23.46.98, e-mail: limba_romana@mail.md).

SUMAR

ARGUMENT

Alexei Mateevici. *...Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă*
5

STAREA DE VEGHE

Vladimir Beșleagă. *Limba română, din nou crucificată*
7

Gheorghe Susarenco. *Care este deosebirea dintre limba oficială și limba de stat, ca noțiuni juridice*
9

Vasile Vasilache. *Despicatu-ni-s-a limba*
10

Ion Bărbuță. *O politică lingvistică dezastruoasă*
11

Vasile Șoimaru. *„Modelul tiraspolean” ne va duce la pierzanie*
12

Anatol Lența. *„Bilingvismul împăciuitor” înseamnă aceeași supremație a limbii ruse*
13

Gheorghe Palade. *Un nou atentat la Istoria românilor*
14

VIAȚA CA O CORIDĂ

„Sînt un nostalgic. Dar eu nu am nostalgia trecutului, eu am nostalgia viitorului”. Dialog: Grigore Grigorescu – Nicolae Dabija
17

CULTIVAREA LIMBII: PIC CU PIC

Vlad Pohilă. *Cîteva sugestii de evitare a cacofoniilor*
23

SCRIIND CORECT, VORBIM MAI BINE

Ilie-Ștefan Rădulescu. *Virgula, bat-o s-o bată!*
26

VOCABULAR

Inga Druță. *Considerații privind mișcarea lexicului actual*
32

NICHITA STĂNESCU – 70

Nichita Stănescu. *Sînt un om viu*
36

Gânduri despre poet: Nicolae Manolescu, Eugen Simion, Fănuș Neagu, Marin Sorescu, Ion Băieșu, Gheorghe Pituț
38

Grigore Canțaru. *Un poet care nu l-a ratat pe Eminescu*
40

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

Ana Bantoș. *Literatura română din Basarabia: deschidere spre universalitate*. Victor Teleucă (1)
45

CONFESIUNI

Vlad Pohilă. *Precuvîntare la un interviu*
50

„Viața noastră este lingvistică...”. Dialog: Eugenia Guzun – Mioara Avram
52

ANIVERSĂRI

Teodor Cotelnic. *În laboratorul de creație al unui lingvist*
59

Luminița Dumbrăveanu. *Un model de conștiință și rezistență*
63

„Să ne ținem aici cît mai mult, cît mai mulți...”. Dialog: Luminița Dumbrăveanu – Vlad Pohilă
64

PUNCTE DE REPER

Valeriu Popovschi. *Soluții și opțiuni privind Unirea Basarabiei cu România în 1918*
75

OPINII ȘI ATITUDINI

G. D. Iscriu. *Pentru un criteriu științific în domeniul periodizării istoriei*
78

PATRIMONIUL

Andrei Eșanu. *Descriptio Moldaviae în cultura europeană*
85

MEMENTO

Nina Negru. *Corneliu Grumăzescu și presa bisericească din Basarabia interbelică*
96

PERMANENȚA CLASICILOR

Constantin Dominte. *Observații asupra stilului sadovenian*
104

MERIDIANE ALE SPIRITUALITĂȚII:
JAPONIA

Vlad Pohilă. *Cît privește limba și scrisul japonezilor...*
117

Haiku. Selecție din poeți japonezi și români
124

Emilia Ghețu. *Stampa japoneză – expresivitate și grație*
130

Akira Kurosawa: drumul de la disperare la speranță
135

Georges Banu. *Actorul pe calea fără de urmă*
139

ATRAȚIA POLILOR

Vlad Pohilă. *O Lumină ce vine din Banatul Sîrbesc*
142

POEZIE

Florilegiu bănățean
145

RETROVIZOR

Leo Butnaru. *Perimetrul cuștii (Jurnal 1972-1974)*
159

ARTA DIALOGULUI

Viorica Molea. *Expresivitatea frazeologismelor în context dramatic (dialogul)*
168

Alexei Palii. *Întrebarea și răspunsul în comunicarea orală*
174

LEXIC ȘI SEMANTICĂ

Vasile Melnic. *Mijloace de formare a terminologiei clinice (medicale) în limba română*
186

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Vitalie Răileanu. *Itinerarul explorărilor hasdeulogice*
190

Teodor Cotelnic. *Un mic dicționar de înțelepciune*
192

Elena Grosu. *Din grijă pentru limba română. Lăsați cititorul să vină spre carte*
195

Ala Rusnac. *„O lucrare extrem de utilă...”*
197

Dumitru Crudu. *Poezia contra psihanalizei*
199

REVISTA REVISTELOR

Problemele limbii române la est de Prut văzute de istorici
200

DIN POȘTA REDACȚIEI

202

AUTORII NOȘTRI

206

Alexei MATEEVICI

...SĂ-I LUMINĂM PE TOȚI CU LUMINA DREAPTĂ

*(Din cuvîntarea rostită de Alexei Mateevici la primul
Congres al Învățătorilor moldoveni din Basarabia.
25 mai 1917.)*

...Ca unul care viu cu toată dragostea mea în mijlocul d-voastră cred că pot să-mi îngăduiesc de a vă da unele sfaturi frățești. Mai întîi de toate să știți că: Unde-i unul nu-i putere, / La nevoi și la durere. / Unde-s doi puterea crește, / Și dușmanul nu sporește.

Fără unire nu vom putea dobîndi nimic. Deci să avem un gînd, o inimă, un ideal!

Al doilea sfat e acesta. Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mîhnire am văzut astăzi că între d-voastră nu toți sunt uniți asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții – cei mai puțini – români. Ei bine, dacă ați luat asupra d-voastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel întreg învățămîntul e fără rost. Da, suntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania. (Aplauze) Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci-și zic români. Așa trebuie să facem și noi! (Aplauze) Asta nu însemnează separatism, căci și cei din Transilvania, și cei din Bucovina, și cei din America se numesc tot români.

Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți rătăciți. Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să li-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați. Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă.

Al treilea sfat pe care vi-l dau este: să stați cu mare putere la straja intereselor naționale. Să trăim bine și cu străinii, dar să nu trădăm interesele noastre, căci altfel vom cădea pentru totdeauna. Dacă vom fi slabi în lupta pentru viață, vom fi înghițiți de cei mai tari. Să nu ne alipim la partide străine, cari nu luptă pentru neamul nostru și să nu luptăm pentru interesele de clasă, ci pentru cele de obște, naționale.

Și, în sfîrșit, sfatul cel din urmă al meu e: să nu uităm norodul, țărănimea care a suferit atîta pînă acum! Să-l luminăm, să mergem mîna în mîna cu el, căci fără noi el nu poate face nimic, după cum nici noi nu putem face nimic fără el. Să-l îndreptăm pe calea adevărului, cu fapte, iar nu cu vorbe. Mîntuirea țărănimii e în noi, și a noastră în ea.

Rog pe bunul Dumnezeu și sunt încredințat că El ne va trimite ajutorul Său cel preaputernic pentru izbîndirea lucrului obștesc. El ne va trimite fericirea neamului și a d-voastră.

„Mișcarea de renaștere națională din Moldova de Est l-a reactualizat pe Alexie Mateevici (1888-1917), l-a valorificat în ansamblu (căci poeziile sale religioase erau interzise) și i-a înălțat o statuie de apostol al neamului; el a devenit în fond cel de-al doilea poet național, după Eminescu, iar Limba noastră s-a impus ca un al doilea imn de stat, alături de Deșteaptă-te, române al lui Andrei Mureșanu.”

Mihai CIMPOI

Vladimir BEȘLEAGĂ

LIMBA ROMÂNĂ, DIN NOU CRUCIFICATĂ

„Republica Moldova – pentru cine? Pentru oricine numai nu... pentru așa-zisa «națiune titulară». „Românii basarabeni... abia dacă sunt tolerați de respectivele «minorități naționale», care de facto sunt adevărații stăpâni ai noului stat”. „Foștii, actualii și viitorii diriguitori... au vândut, vând și vor vinde teritorii, adică pământul ce aparține neamului românesc luat în ansamblu. Ei întemeiază state în stat și autonomii aberante. La fel cum altădată R.A.S.S.M., așa și R.S.S.M. și, recent, R.M. a fost constituită în cu totul alte scopuri decât cele declarate oficial”... Sunt câteva extrase dintr-un text redactat și publicat în 2000. Deci, înainte de revenirea *deschisă* a comuniștilor la putere. După februarie 2001, mai exact după alegerea celui de-al treilea președinte al R.M., la întrebarea: „Ce vor face acum comuniștii?”, formulată de o publicație de la Chișinău, răspundeam: „Tot ce vor vrea: voturi au destule, nu însă și minte...”. Textul respectiv a apărut oarecum personalizat: „Ce va face acum Voronin?” – „Tot ce va vrea: voturi are destule, nu însă și minte”. Atunci când am citit ceea ce s-a publicat diferit de ceea ce am spus eu, am avut imboldul de a interveni și a rectifica, dar – gata, s-a dus opinia în lume, pe căile fulger ale internetului, n-o mai întorc! Nu puteam să bănuiesc că cele ce vor urma vor depăși cu asupra de măsură suzukițiile noastre...

„Recunoașterea Transnistriei în calitate de subiect al Republicii Moldova”, formulează așa-zisul Proiect Voronin de reintegrare... Ca intenție de a depăși criza e un fapt salutar, dar să ajungi a depune la picioarele criminalilor separatiști (care au acaparât cu forța armelor teritoriul din răsărit) bruma de statalitate ce s-a încropit cu atâta greu?! Pentru că ce alta înseamnă să inițiezi schimbarea Constituției, dacă nu desființarea statului? Or, acesta, în opinia mea, nici

măcar nu a fost ca atare, dar cel puțin respecta o aparență. Acum s-a scos masca definitiv: Republica Moldova, membră a O.N.U. și a altor organisme internaționale, vine să se atașeze formațiunii statale ilegale, teroriste, de nimeni recunoscută în lume, care este Republica Smirnovia (Scârnovia), făcând-o pe aceasta subiect de drept internațional, în loc s-o aducă în fața Tribunalului Internațional! „Cap la dânsul, minte la altul”, zicea un bătrân evreu despre un nepot de-al său... Așa că detaliul cu „mintea”, ce s-a nuanțat anterior, a fost profetic! De altfel, acest pas – adoptarea unei noi constituții a noului stat care să înglobeze și R.M.N. – nu înseamnă decât o strălucită realizare finală a planului secret Lukianov, ce-și are sorgintea încă prin anii '20, sub Stalin...

Comuniștii comuniști rămân oricând: ocupă tot ce nu este al lor, iar, de la o vreme, vând ceea ce nu le aparține.

Hai că e destulă brambureală în acel text elaborat de niște capete mai mult decât tulburi, dar când citești niște aberații ca acestea, chiar că rămâi perplex: „în condițiile obligativității funcționării pe întreg teritoriul statului în calitate de limbă de stat a limbii moldovenești și în calitate de limbă oficială a limbii ruse”. Ce mai terminologie: limbă de stat și limbă oficială! Îți vine îndată în memorie sintagma la care s-a recurs acum câtva timp, când a fost semnat la Chișinău un document/tratat de tristă amintire: redactat într-o „limbă comună”!.. Parcă ar fi vrut să spună: ucigă-l toaca! Așa și în acest Proiect: o limbă e de stat, iar alta e oficială! Nu s-a găsit nici unul printre băieții isteți aflați de consilier pe lângă președinte să-i propună: dacă avem de gând să redactăm o altă constituție, de ce să nu spunem deschis, odată și odată, că limba de stat a acestui, pardon, stat este nu limba „moldovenească”, ci, așa cum au demonstrat-o cu lux de argumente specialiștii șavanți din toată lumea – LIMBA ROMÂNĂ! După care să se aducă vorba și despre cea de-a doua limbă... oficială. De altfel, care a doua, dacă ea a fost, este și rămâne prima, lucru care se vedește tot mai clar o dată cu revenirea în forță la putere a comuniștilor...

Statul ca statul, dar acolo, în Transnistria, sute de mii de oameni

din satele noastre, mai ales, gem și se zbat sub regimul de opresiune al separatiștilor. Sunt nevoiți să suporte atâtea umilințe! Circul des, trec prin controalele grănicerilor smirnoviști și așa avea a relata atâtea întâmplări și episoade triste, dar mai ales absurde, care sunt posibile numai acolo. Unul dintre ultimele. Dis-de-dimineată, sus în deal, la punctul de control al actelor și vama Coșnița. Femei din sate, mergând cu lactate de vânzare la Chișinău, sunt date jos și reținute. Într-un târziu revin și autobuzul poate să-și urmeze calea. „Ce v-o spus, fa?” – „Că am dreptul să duc numai un kilogram de brânză...” – „Și tu?” – „?” îi răspunde cea întrebată celeilalte, la ureche... Sper că i-a zis-o lat, muiereste... Gem oamenii de atâta năduf acolo. Dă-le libertatea de a alege cum vor ei, și mi ți-l mătură pe Smimov cu toți ai lui în doi timpi și trei mișcări... O știe prea bine conducerea autoproclamată de la Tiraspol. La reproșul că în teritoriul lor se încalcă drepturile omului, unul dintre diriguitori a răspuns: „Altfel nici nu ne-am mai putea ține la putere”...

Dar școlile din Transnistria! Dar sărmanii copii câte au de îndurat! Or să-i ierte ei oare vreodată pe mai marii de la Chișinău, care îi lasă pradă hienelor? Adevărate hiene sunt acelea care vânează copiii ce cutează a citi cărți și manuale cu grafie latină, care vor să învețe după programele școlilor de la Chișinău. Numai exemplul tragic al celor din Grigoriopol despre câte ne vorbește! Izgoniți din propria școală, sunt nevoiți a merge zilnic în alt sat, la zece kilometri, la Dorotcaia...

Ceea ce e mai trist e că această guvernare comunistă și-a propus, ba a și declanșat o campanie furioasă de distrugere-demolare a învățământului național, care s-a constituit cu mari eforturi de la 1990 încoace. Este exact ceea ce au făcut și fac și separatiștii smirnoviști. Aici oficialitățile de la Chișinău și cele de la Tiraspol activează sincron, în perfectă armonie – și în domeniul limbii, și în cel al istoriei naționale... Îl auzeam mai deunăzi pe actualul ministru al educației pledând pentru un curs de istorie care să contribuie la consolidarea STATALITĂȚII. Care istorie, care statalitate, domnule ministru, dacă guvernarea, din care faci și Domnia ta parte, distruge acest stat cu bună știință, vânzându-l cu tot

cu măruntaie Rusiei? Căci, vezi bine, acest proiect, ca și cel de federalizare, tot la Moscova a fost ticluit...

În fine. Ce concluzii s-ar impune? Nici una. Pentru că și această inițiativă prezidențială, ca și cea de federalizare, nu sunt decât niște tertipuri politicianiste de a arunca praf în ochii multărilor prostitute. Chipurile, dacă nu sunt în stare să facă măcar cât de cât suportabilă viața celor mulți, comuniștii se apucă să rezolve problema Transnistriei. N-o s-o rezolvați, pentru că ea anume a fost făcută problemă ca să nu fie dezlegată decât atunci când imperiul din răsărit se va fi pus iarăși, pentru a treia oară, pe picioare (după 1917, 1991). Acum el încă nu este în stare să-și întoarcă fostele domenii/colonii, le mai lasă să se bucure de iluzoria lor independență... Iar procesul RE-ÎNGHIȚIRII este calculat dinainte pentru o perioadă de 50 de ani, din care abia dacă au trecut vreo 12... Numai că guvernării comuniști de la Chișinău se grăbesc, în stil stalinist/stahanovist, s-o facă înaintea altora... Nu se vede cu ochiul liber că Voronin s-a angajat în competiție cu faimosul bielorus Lukașenko?... Cel mai trist pentru noi este faptul că atât O.S.C.E., cât și alte organisme internaționale se lasă ușor convinse de guvernării de la Chișinău și le fac jocul mergând împotriva intereselor națiunii majoritare a R.M.

Am citit recent cartea americanului Charles King **Moldovenii, România, Rusia și politica culturală** (Editura Arc, 2002), în care am găsit analize „științifice” privind activitatea unor „celebri” savanți ca Lazarev, I. D. Ciobanu și Mohov, fără ca măcar să fi amintit de marea bătălie ce s-a dat în ultimul deceniu de istoricii și lingviștii noștri la repunerea în circulație a adevărului despre istoria și limba românilor basarabeni, și mi-am zis: iată ce mare forță are lobbyismul transnistriano-comunist, a ajuns până și în America! Nu doar la O.S.C.E.

E trist. Ne așteaptă timpuri grele, foarte grele... Dar, zic eu, suntem deja obișnuiți cu asemenea lucruri... Ani de zile ni s-a cântat, dimineață și seară, la radio: „Deșteaptă-te, române”... Cine a fost să se deștepte, s-a și deșteptat, iar cine nu, doarme în continuare...

20 februarie 2003

Gheorghe SUSARENCO

CARE ESTE DEOSEBIREA DINTRE LIMBA OFICIALĂ ȘI LIMBA DE STAT, CA NOȚIUNI JURIDICE

În mod normal, cetățenii trebuie să comunice cu statul, cu autoritățile acestuia. De regulă, în stat se instituie o limbă oficială prin intermediul căreia ei se pot adresa autorităților și pot comunica în societate, exprimându-și gândurile și onorându-și obligațiile cetățenești.

Practica internațională demonstrează că limba vorbită de majoritatea cetățenilor unui stat este declarată în calitate de limbă oficială a acestuia. Instituirea limbii materne a celei mai mari părți din populația țării drept limbă oficială reprezintă o modalitate de a o lua sub ocrotirea statului. E una din condițiile de existență a națiunii în cadrul formațiunii sale național-statale suverane și de aceea consacarea unui articol constituțional noțiunii de „limbă oficială a statului” este o necesitate evidentă. Aceasta este, totodată, o modalitate de instituire a bazelor și principiilor de garantare și funcționare a limbilor vorbite pe teritoriul statului. Consfințirea în Constituție a statutului limbii oficiale contribuie la consolidarea suveranității statului și la crearea de garanții pentru utilizarea ei plenară în toate sferile vieții politice, economice, sociale, științifice și culturale. În opinia noastră, limba oficială este limba prin care se exprimă, în viu grai sau în scris, autoritățile publice. În acest sens, noțiunea „limba de stat”, cuprinsă în articolul 13 din Constituția Republicii Moldova, este incorectă din punct de vedere juridic deoarece în stat, de regulă, pot funcționa un șir de limbi vorbite. De la această regulă nu face excepție nici Republica Moldova, unde alături de limba română – cea a populației majoritare – funcționează și limbile minorităților naționale: rusă, ucraineană, găgăuză, bulgară și altele.

Pornind de la această teză de drept constituțional, ne dăm bine seama de noua capcană pe care încearcă să ne-o pună Moscova prin intermediul

vasalului său Vladimir Voronin care înaintea propunerii ca în așa-zisa „noua Constituție” limba rusă să fie ridicată la rangul de limbă oficială a statului, iar limba „moldovenească” să fie denumită limbă de stat.

Or, prin acest truc, limba populației majoritare, care formează statul, va fi pusă pe același cântar, va fi egalată cu limba minorităților naționale, iar limba altui stat – a Rusiei – va deveni limba noastră oficială.

Consfințirea limbii ruse ca limbă oficială a Republicii Moldova va aduce atingere suveranității naționale a statului, obligându-ne să utilizăm această limbă în toate sferile vieții politice, economice, sociale, științifice și culturale, deoarece limba oficială este limba de exprimare a autorităților publice (Parlament, Guvern, instanțe judecătorești, administrație publică locală, organe de drept) și a statului ca atare.

Una dintre metodele practicate pentru uniformizarea forțată, malefică a oamenilor sovietici a fost și impunerea limbii ruse ca limbă oficială a fostei U.R.S.S. și ca limbă de comunicare între reprezentanții naționalităților ce populau teritoriul respectiv. În privința limbii române s-a mers și mai departe, impunându-i-se o formă străină de expresie grafică, prin intermediul unui alfabet neadecvat, cel rusesc, care nu putea reda specificul, plenitudinea și farmecul limbii populației băștinașe majoritare a Republicii Moldova.

Astfel, timp de aproape o jumătate de secol, limba română în stânga Prutului a fost obligată să aibă o formulă grafică improprie, care nu corespundea necesităților ei de expresie, ceea ce a condus, în ultimă instanță, la denaturări esențiale în conținutul ei morfologic și semantic.

Pentru a nu admite în continuare o asemenea situație, care duce la degradarea limbii, este necesar ca specialiștii în drept și, mai ales, cei în dreptul constituțional, alăturându-se cercetătorilor-lingviști, să demaște cu vehemență intențiile unor „patrioți”, ajunși în vârful piramidei, gen Vladimir Voronin și sfetnicii săi, care proiectează de a ridica limba altui stat la nivelul limbii oficiale a statului nostru. Aceste intenții nu sunt decât o crasă obrăznicie și batjocură față de populația autohtonă și de statul pe care aceștia îl conduc ca rezultat al unui accident politic.

Vasile VASILACHE

DESPICATU-NI-S-A LIMBA!

Actualii guvernanți, având dominație absolută sovieto-partinică în Parlament, la comanda secretarului general al partidului comunist, el și Prezident, Voronin V.N., și-au pus cu toții drept scop lichidarea Republicii Moldova. Apropo, recunoscută și de O.N.U., și de mai bine de sută de țări drept stat independent și unitar.

Ei bine, comuniștii nu recunosc acestea. Pidosnicia bolșevică, ajunsă la putere, știți care e? Să nu recunoști ceea ce e evident pentru toată lumea. Îi scutură un fel de lehamite, o lingoare înăscută: să guverneze ceea ce nu recunoști! Ei și ce dacă tu, ca Prezident, ai depus jurământul pe sfintele lor scripturi, constituție și celelalte: s'en foutre pas de... mă-sa (franțuzească prezidențială).

Un vânt rău, huiul lor în cap sună așa: de când, mă rog, poporârea, gloata asta are istorie și limbă?! Păi, le lichidăm ca pe celelalte prejudecăți de clasă...

S-a alertat lumea, au ieșit în stradă strigând: pacoste, blestem, ni se suspendă drepturile la cuvânt și nume, am devenit apatrizi, suntem saramură de sub brânză.

Atunci, sus-numitului Vladimir i-a vuit în cap alta: *abrogăm Constituția voastră, demo-fraților! Ne-o sfătuit alt Vladimir pe nume Putin, care ne dă gaz la plită și putere în Parlament, să mai facem o Constituție.*

Putere este, însă minte... În Parlamentul lui Voronin s-au aprins lumânările și în plină ziulică albă, de-

putații au ajuns cu sfintele lor icoane în pohod de pace și înfrățire la Tirașpolea lui Smirnov. Au îngenuncheat, au bătut și mătânii: să ne înfrățim, nefărtaților! Așa zic toți Vladimirii de pe lume, pe care i-am învățat încă din pionierie și la școala superioară de partid: *esti takaia partia!*..

– Sosit-am la Tirașpolea, zis-au ei, pentru că suntem lipsiți de limbă: ba-i Română (în paranteze!), ba-i Moldovenească cu poalele în cap, de i se vede guma... pe când noi, afară de limba voastră nu grăim, ca și voi: „*brat dai zakuriti, a to dam v mordu!*”.

Tirașpolea, șmecheră:

– De ce să lichidăm, să tot lichidăm!.. Păi, nu ne lichidează *nimeal*! Ce-ar fi să ne despicăm limba? Din una facem două: cea în care vă auzim și cea în care *gavarim*. Atunci o să vedem care dintre noi e cu șuieratul puternic de codru. Ba facem și o Constituție în plus ca să *adeverim* că ne zbatem întru frăție: Vanea și cu Ivan și cu Ionel joacă tananica fără chi-loței, proletarii! Păi, să demonstrăm dobitoacelor de europeni că avem o poartă nouă și-i zicem *federație*. Să se mai crucească domnia lor cât e de hâtră lumea de peste Prut: despica limbile, republicesc poporârea, bulgăresc și găgăuzesc ogoarele... Rogu-vă, spuneți-ne de care parte a ecuatorului locuiesc acești târcați ca zebrele?! Încă o întrebare: de unde s-au luat la ei așa denumiri: Valul lui Traian, Columna lui Traian? S-a zvonit că pe-acolo agrăiesc și oile, profeteșc, cică, patrupelede.

Șed și azi uimiți europenii, cu jobenul pe ceafă: mari țî-s minunile tale, sfinte Sisoe, din *răs-publica Moldavia!*

Ion BĂRBUȚĂ

O POLITICĂ LINGVISTICĂ DEZASTRUOASĂ

Cei doi ani de guvernare comunistă au demonstrat fără dubii că politica lingvistică promovată de autorități are drept vector de bază rusificarea populației băștinașe, calea cea mai scurtă de deznaționalizare a moldovenilor „contaminați de virusul naționalismului”. Este de fapt o continuare a ceea ce și-au dorit cu atâta ardoare și n-au reușit să realizeze până la capăt autoritățile sovietice. În epoca pe care noi, cei naivi, o credeam apusă pentru totdeauna s-a reușit „doar” rusificarea masivă a grupurilor etnice conlocuitoare. Cu toate eforturile depuse de autorități pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului trecut, nu s-a înfăptuit totuși rusificarea totală a românilor basarabeni. În mare parte ei și-au păstrat limba maternă. Poate tocmai acesta este motivul pentru care actualii guvernanți se grăbesc cu atâta înfrigurare să isprăvească lucrul la care aspiră.

După o perioadă de revenire treptată la normalitate, asistăm astăzi la o recrudescență fără precedent a procesului de rusificare – prin legislație, prin învățământ, prin intermediul mijloacelor de informare în masă etc. Toate însă nu dau rezultatele scontate, deocamdată, cel puțin. Cele mai multe tentative ale autorităților de a oficializa limba rusă întâmpină o opoziție hotărâtă din partea comunității majoritare, românești, din R. Moldova.

Nemulțumite de ritmul lent de rusificare, autoritățile actuale sunt într-o căutare febrilă a unor noi căi mai eficiente de oficializare a limbii ruse. Proiectul de federalizare a Republicii Moldova și este – în viziunea autorilor lui – cea pârghie ce va permite introducerea masivă a limbii ruse. Anume

acestei limbi i se va atribui statutul de limbă oficială a virtualului stat federativ, ea fiind folosită, chipurile, în calitate de „limbă de comunicare între popoare”.

Este clar pentru toată lumea că planurile de reunificare teritorială a Republicii Moldova prin federalizare rămân un vis irealizabil chiar și pentru cei care propun această soluție. Scopul suprem al unor atare planuri este transformarea acestui teritoriu într-o enclavă rusească. Două piedici, două obstacole, în opinia guvernanților, mai stau în calea atingerii țintei propuse: *limba română și istoria românilor*. Și tocmai de aceea ei doresc să pecetluiască soarta lor.

Trebuie spus că politica lingvistică promovată de oficialitățile comuniste este imorală din cel puțin două considerente. În primul rând, pentru că această politică este îndreptată împotriva propriului popor, împotriva celor care constituie majoritatea în stat. În al doilea rând, în înfăptuirea ei se procedează la lezarea, până la excludere, a celor mai elementare norme de conviețuire umană și la încălcarea celor mai evidente legi ale societății.

Asemenea „politică lingvistică” este însă una total falimentară. Ceea ce nu iau în calcul autoritățile actuale atunci când încearcă să impună pe orice cale limba rusă este puterea de rezistență a populației de la țară care niciodată nu-și va orienta comportamentul lingvistic în funcție de directivele venite din centru. În plus, pentru întreaga societate ingerința politicianilor în sfera lingvistică va constitui o adevărată cutie a Pandorei. Oricare ar fi planurile celor care guvernează țara cu referire la sfera de funcționare a limbilor, ei ar trebui să aibă în vedere că politizarea excesivă a acestei zone destul de sensibile va provoca un Cernobâl lingvistic, adică un dezastru ale cărui urmări se vor face simțite încă mult timp. E adevărat că cine seamănă vânt va culege furtună, însă nu e mai puțin adevărat și faptul că de roadele amare ale unei asemenea politici lingvistice nesăbuite vom avea parte noi toți.

Vasile ȘOIMARU

„MODELUL TIRASPOLEAN” NE VA DUCE LA PIERZANIE

Limba română a fost decretată ca unică limbă de stat în R. Moldova cu aproape 14 ani în urmă, dar ea nici pînă acum nu este utilizată în toate sferile vieții publice, nici de către toți cetățenii acestui stat. Aolingvii de la noi, în majoritate zdrobitoare, nu o vorbesc – sau nu doresc, dar poate că așa li se recomandă, așa li se dictează din anumite centre de investigații și prognoze strategice... Această împotrivire, neacceptare a limbii majorității este o piedică serioasă în exercitarea nestingherită, de către română, a funcțiilor sale. De ce nu ne învață totuși limba rusolingvii? Doar rusofonii nu sînt mai incapabili decît alții ca din acest motiv să nu poată studia și vorbi o limbă de origine latină. Au demonstrat cu prisosință că pot învăța rapid și eficient engleza, germana, franceza, ebraica sau orice altă limbă de pe glob, oricît de dificilă ar părea aceasta. În asemenea caz, ce mai poți crede decît că la mijloc e nedorința, dar posibil, mai curînd totuși, e acea „prețioasă recomandare/indicație”, poate chiar interdicție venită nu se știe de unde...

Țările Baltice, și ele ex-republici sovietice, au fost în stare să-i învețe pe rușii de acolo limbile oficiale fără ca aceștia să-și manifeste violent împotrivirea, fără a părăsi aceste state, în pofida mult trîmbițatei propagande a Moscovei despre așa-zisa strîmtorare a rusolingvilor. Ei nu numai că nu s-au întors acasă, în patria istorică („matuska-Rossia”), ci s-au încadrat rapid în viața acestor țări, ale căror popoare, oricît de civilizate, nu au excelat vreodată printr-o atitudine prea binevoitoare (de obediență – nici pomina!) față de ruși. Cum de s-a putut crea o asemenea atmosferă socială

acolo? Firește, datorită unei legislații eficiente, dar, în primul rînd – grație principalității tuturor balticilor, „de la vladică la opincă”.

În condițiile decretării limbii ruse ca a doua limbă de stat sau oficială (care de altfel nu are nevoie de acest statut „ocrotitor” la noi), limba română va redeveni ceea ce a mai fost – o Cenușăreasă. Un exemplu doar în acest sens. Fiul meu, care nu a studiat în școală limba rusă, o cunoaște infinite mai bine decît cunoaște fiul vecinului meu româna, pe care o studiază de 10 ani la un liceu rusesc de elită, din inima Chișinăului. Este evident că la noi limba română are nevoie de ocrotire, căci, fiind la ea acasă, pînă acum este sfidată, strîmtorată de un mediu preponderent rusofon, egoist și agresiv, cum e la Chișinău, nemai-vorbind de „capitala Nordului” – Bălți, „capitalele Sudului” – Cahul și Comrat etc. Curios, ce se va întîmpla în cazul „reunificării/federalizării urgente”, în marile urbe „moldave” de Răsărit, Tiraspol și Tighina, total rusificate? Oare nu cumva scopul acestei „reunificări-federalizări” este tocmai de a ni se impune „modelul tiraspolean”, cu trei limbi de stat decretate, dar numai cu rusa în realitate?

Ca să nu mai zicem de eventualele cheltuieli, astronomice, pe care le-ar implica aceste aventuri antiromânești ale revenirii la rusificarea tuturor documentelor, la traducerea în rusă a firmelor, proiectelor etc., care, din păcate, iar se va face pe spinarea și sudoarea moldovenilor, pe bani din Bugetul moldovenesc... Adică, rusificarea în detrimentul păstrării elementului național românesc, dar tot pe cheltuiala, pe seama românilor moldoveni!!! Cu adevărat, poftele și impertinența unora nu au nici o limită, nici o opreliște...

O dată cu decretarea limbii ruse ca „cea de a doua limbă de stat”, ea va deveni prima și unica aici, iar limba majorității, a băștinașilor R. Moldova, va fi utilizată din nou doar la bucătărie sau pe cuptor... La prășit – nu va fi utilizată, căci sărmanii moldoveni la muncă nu mai au timp și forță pentru a schimba o vorbă măcar. În așa fel, pe biata română din Basarabia o așteaptă din nou, la ea acasă, moartea clinică.

Anatol LENȚA

„BILINGVISMUL ÎMPĂCIUTOR” ÎNSEAMNĂ ACEEAȘI SUPREMAȚIE A LIMBII RUSE

După numeroasele inițiative „îndrăznețe și cu largi perspective”, propuse de cei cu putere de decizie de la Chișinău: „mitropolit... al întregii Moldove”, „limba moldovenească cu particularități diferite de cele ale limbii române”; „istorie integrată a popoului Republicii Moldova” – pentru a menționa aici doar câteva enormități răsunătoare, – iată, ne mai (re)vine una de o rară „prospețime” și de o irepetabilă „originalitate”. Ne referim la ideea ce transpare din proiectul de federalizare a R. Moldova – cea a „bilingvismului împăciutor”, capabil să aducă armonie și înțelegere (ce iluzie!) între toți cei ce sînt așezați cu traiul în statul nostru independent și indivizibil (altă iluzie).

La drept vorbind, ideea de a atribui prin lege limbii ruse statut de „a doua limbă de stat”, mai zisă și „limbă oficială”, nu apare pentru prima dată în aria de preocupări ale marilor noștri conducători. Ea a fost servită cu diferite sosuri de-a lungul anilor și astăzi zumzăie tot mai insistent, monoton și supărător trăgîndu-și seva din bilingvismul „glorios” atît de cajolat, atît de răsfațat în perioada socialismului „înfloritor” și a comunismului care tot la orizont a rămas, cînd aveai dreptul să alegi între a vorbi limba maternă sau limba rusă, fiind însă obligat să alegi limba rusă; dar și din opintelile de ultimă oră ale doctților teoreticieni și inimoșilor apărători ai „linghii moldovenești”.

Lingviștii de la noi și de peste hotare au vorbit în nenumărate rînduri despre impactul nefast al bilingvismului unilateral național-rus asupra proce-

sului de funcționare a limbii române în Republica Moldova, asupra structurilor ei lexicale, semantice și chiar sintactice. Ei au descris pericolul degradării sinergiei limbii noastre (R. Piotrowski, S. Berejan), tulburării coerenței ei interne ca rezultat al dezechilibrului acțiunii propriilor „mecanisme de autoreglare și autoorganizare” (S. Berejan).

Este de la sine înțeles faptul că ameliorarea situației lingvistice de la noi, evitarea pericolului unei destrămări în continuare a sistemelor limbii române vorbite în acest spațiu, păstrarea, nuanțarea și diversificarea forțelor ei de expresie au o importanță vitală.

Realizarea acestor deziderate poate fi efectuată nu numai dacă va spori considerabil numărul celor care vor conștientiza rolul nefast al decretării limbii ruse drept limbă de stat, dar și – lucru de o semnificație aparte – cu o condiție că vom reuși să ne trezim mîndria de a fi român, verticalitatea, demnitatea de *homo sapiens* aparținînd acestei entități – sentimente ascunse adînc în spiritul și inimile noastre.

Vom continua a trăi, a simți și a vorbi pe vechi dacă vom considera că anul 1917 e mai plin de conținut decît anul 1859, dacă vom accepta și în continuare să ni se spună *cebotari*, *cebani*, *cojuhari*, fără a găsi necesara tărie să ne opunem și să dăm strălucirea cuvenită adevăratelor nume românești. Nu vom izbuti să schimbăm situația dacă vom continua să ne credem mai „valoroși”, mai „importanți”, cînd ni se spune Cătălin Mircevici, sau Viorica Petru Păduraru, adică Viorica, fiica lui Petru Păduraru, respectiv, Cătălin, fiul lui Mircea. Vom rămîne cu proasta faimă de „mămăligari”, „mulți” etc. atîta timp cît ne vom complăcea în utilizarea cuvintelor, îmbinărilor, imitarea pronunției ruse și chiar acceptarea tacită a... înjurăturilor rusești.

Deci, să spunem NU acordării în R. Moldova a oricărui statut pentru limba rusă ce ar avantaja-o, această limbă fiind oricum favorizată – istoricește, dar și politicește – în raport cu româna.

Gheorghe PALADE

UN NOU ATENTAT LA ISTORIA ROMÂNILOR

De la începutul anilor '90 ai secolului trecut învățământul istoric preuniversitar din Republica Moldova a evoluat în baza a două cursuri: Istoria Universală și Istoria Românilor. Argumente științifice, care definesc istoria majorității populației autohtone de la est de Prut ca *Istoria Românilor*, au fost aduse la numeroase simpozioane și întruniri ale specialiștilor în domeniu. Pentru aceasta s-au pronunțat instituțiile academice, catedrele de profil ale facultăților de istorie de la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Argumente în favoarea *Istoriei Românilor* au fost aduse de către specialiști și la Congresul Istoricilor din Republica Moldova, care și-a ținut lucrările la 1 iulie 2001¹.

Criteriul principal, care stă la baza concepției predării/învățării *Istoriei Românilor*, este comunitatea etnică a poporului român și continuitatea lui în spațiul devenirii sale de-a lungul unei extinse perioade istorice, de la constituire până în prezent. În această cheie au fost scrise numeroase lucrări științifice, studii, compendii, începând cu reprezentanții Școlii Ardelene și până la tipăriturile din etapa actuală, inclusiv ultima, recenta ediție fundamentală a Academiei Române, intitulată **Istoria Românilor**. Noțiunea *Istoria Românilor* este astfel înrădăcinată nu numai în operele cercetătorilor români, ci și în istoriografia de peste hotare, atât rusă, cât și occidentală.

Pornind de la necesitatea studierii istoriei naționale integrale, indiferent de hotarele politico-statale în care sunt încadrați românii, în ultimii zece ani s-au întreprins măsuri eficiente privind asigurarea didactică a predării/învățării istoriei românilor în instituțiile de învățământ preuniversitar. Cu participarea specialiștilor în materie (cercetători științifici, cadre didactice, metodiști experimentați) au fost elaborate programe școlare, curriculumurile gimnaziale și liceale, o serie de manuale pentru toate clasele de studiu. La editarea manualelor și pregătirea corpului didactic pentru predarea istoriei universale și naționale, în conformitate cu noile cerințe, un rol deosebit l-a avut susținerea financiară, acordată de Banca Mondială. Astfel, urma ca această activitate să continue, procesul de instruire și educație fiind într-o permanentă schimbare. Însă, guvernarea instalată în Republica Moldova după alegerile parlamentare din februarie 2001 și-a propus, din motive politice, înlăturarea din învățământ a cursului *Istoria Românilor*. Ignorând concepția, argumentată științific, de predare a istoriei, Guvernul Republicii Moldova a adoptat, în februarie 2002, hotărârea de a introduce în învățământ cursul *Istoria Moldovei*. Decizia respectivă a generat ample acțiuni de protest din partea profesorilor, părinților, studenților, liceenilor, a reprezentanților unor societăți și asociații nonguvernamentale. Luând în considerare situația tensionată, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE) a declarat, în martie 2002, instituirea unui moratoriu în problemele predării/învățării istoriei în Republica Moldova².

În pofida recomandărilor acestui forum european superior, guvernării de la Chișinău au întreprins noi acțiuni orientate spre demolarea învățământului istoric existent. În septembrie 2002 a fost constituită o Comisie guvernamentală în frunte

cu Valerian Cristea, viceprim-ministru, împluternicită să elaboreze o nouă concepție de predare a istoriei, urmărind scopul de satisfacere a prevederilor programului politic al Partidului Comunist, aflat la putere. Pentru a obține susținerea profesorilor și a funcționarilor din județe au fost organizate seminare zonale la Bălți, Chișinău, Cahul, Orhei, la care au fost invitate persoane, în mare parte alogeni, adepți ai proiectelor promovate de comuniști. În școli, cu sprijinul Ministerului Învățământului, au fost difuzate materiale didactice antiștiințifice, antinaționale, cu un vădit accent xenofob. În presa guvernamentală și în cadrul diverselor întruniri, autoritățile au declanșat o largă campanie de denigrare a cursului *Istoria Românilor*.

Nereușind să adopte prin Comisia guvernamentală deciziile preconizate, autoritățile comuniste au antrenat la elaborarea „noii concepții” de predare a istoriei în școală persoane, instituții și asociații (culturale-naționale etc.), care prin preocupările lor sunt departe de realizările istoriografiei actuale, de cercetarea și instruirea istorică. În decembrie 2002, Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova a expediat o circulară ambasadelor din străinătate cu indicația de a examina subiectul predării istoriei și poziția autorităților din sistemul de învățământ al țării de reședință față de învățământul istoric din Republica Moldova. Comisia guvernamentală a primit răspuns de la ambasadele Republicii Moldova din S.U.A., Republica Federală a Germaniei, Regatul Belgiei, Franța, Ungaria, Polonia, Belarus. De asemenea au fost primite informații privind concepția de predare a istoriei în România, Ucraina, Austria. Analiza acestor avize denotă că majoritatea celor solicitați să se pronunțe asupra subiectului dat au evitat să formuleze o atitudine directă, declarând că problemele studierii/predării istoriei

în Republica Moldova țin de competența specialiștilor locali. Ilustrativ în acest sens este avizul primit din Germania, în care se menționează: „În cadrul discuțiilor, autoritățile germane, competente în domeniu, nu au dorit să adopte o poziție clară în privința predării istoriei în Republica Moldova, argumentând că nu doresc să se implice în afacerile interne ale țării. Autoritățile germane consideră că situația din Republica Moldova este foarte specifică, chiar unicală, și că soluția urmează să fie găsită în cadrul unui proces democratic cu o participare cât mai largă”. Sunt evidențiate și unele subtilități, care, credem, pentru noi prezintă interes deosebit: „Experții germani au avut puncte de vedere contradictorii, în acest sens: unii au văzut anumite similitudini ale situației din Moldova cu cea din Austria, alții au contrazis categoric această opinie, argumentând că, spre deosebire de Moldova, austriei au o identitate dezvoltată”. Din răspunsurile primite rezultă că în țările respective nu există o concepție unică de predare a istoriei, în unele fiind predată istoria universală ori europeană, cuprinzând și istoria națională, în altele studiindu-se cursurile de istoria statului ori istoria poporului. În avizele unor societăți culturale din străinătate, solicitate să-și exprime viziunea privind învățământul istoric din Republica Moldova, între care Societatea culturală „Moldova-Belarus” din Minsk, „Приднестровско-Молдавское землячество в г. Москве”, „Всеукраинская национально-культурная молдавская ассоциация”, de asemenea au fost formulate opinii diferite. Acestea au propus ca în instituțiile de învățământ din Republica Moldova să se studieze: „istoria adevărată a națiunii, a populației care a trăit în zona de formare a limbii și poporului român”, „История Республики Молдова”, „История Молдовы”, „История Молдавии”, „История родного отечества”³ ș.a.

În cadrul acestor discuții Guvernul a prezentat o „concepție de istorie integrată”, propunând-o pentru discuție și Departamentului Relații Interetnice a Republicii Moldova. Pe diverse căi, inclusiv la așa-numitele „seminare zonale”, reprezentanții guvernului au încercat să impună această concepție, obiectivul principal fiind același – lichidarea cursului de *Istoria Românilor*.

Cu deosebită insistență s-a încercat promovarea acestei concepții în cadrul seminarului „Predarea istoriei în Moldova”, organizat la Chișinău în zilele 19-21 februarie 2003, cu participarea experților Consiliului Europei, fapt evident mai ales în discursurile ținute de reprezentanții oficiali ai guvernului și de unii funcționari din învățământ, care susțin acțiunile menite să lichideze cursul de *Istoria Românilor*, fie din oficiu, pentru a-și menține postul, fie din convingere. Discuțiile desfășurate la ședințele de atelier privind curriculumul și manualele de istorie și la cel de instruire a profesorilor au fost, însă, controversate. S-au exprimat opinii diferite, atât în favoarea concepției de predare/învățare a istoriei românilor, cât și pentru istoria Moldovei sau o „istorie integrată”.

În acest context, ne întrebăm care sunt intențiile celor care încearcă să promoveze în școli „Istoria. Curs integrat”. La prima vedere, scopurile par a fi nobile. Ne surprind, însă, frazele „Posibilitatea de a trata științific trecutul milenar al poporului nostru din spațiul pruto-nistean, de a avea dreptul la o istorie a statului din care facem parte”⁴. Sunt evitate noțiunile „popor român”, „comunitate etnică”, „spiritualitate românească”, autorii concepției susținând, de fapt, poziția comuniștilor, care nu doresc altceva decât studierea istoriei Moldovei, a „moldovenilor” de la est de Prut, într-o secvență de timp ruptă din contextul general, altfel spus: o trunchiere a istoriei noastre naționale.

Specialiștii în domeniu – cercetători științifici, profesori din instituțiile de învățământ superior și din cel pre-universitar – au respins, în repetate rânduri, această viziune antiștiințifică de abordare a istoriei, pronunțându-se cu fermitate pentru studierea **Istoriei Românilor**, integral, indiferent de hotarele politico-statale, constituite în anumite circumstanțe istorice și care, după cum ne-am convins, cel puțin în ultimele două decenii, nu sunt deloc stabile. Nu avem dreptul să tăgăduim nici principiul de studiere și de predare a *Istoriei Românilor* în conexiune cu istoria altor popoare, în cadrul civilizației europene și universale, cu respectarea valorilor democratice promovate de Consiliul Europei. Dar și în cazul de față mai presus de toate trebuie pus adevărul științific și istoric.

NOTE

¹ Materialele Congresului Istoricilor din Republica Moldova // *Cugetul*, nr.3, 2001.

² Declarația Asociației Istoricilor din Republica Moldova din 17 februarie 2003 // *Literatura și arta* din 20 februarie 2003.

³ *Ibidem*.

⁴ Materialele Comisiei guvernamentale privind elaborarea concepției de predare a istoriei în Republica Moldova.

**NICOLAE DABIJA:
„SÎNT UN NOSTALGIC.
DAR EU NU AM
NOSTALGIA
TRECUTULUI,
EU AM NOSTALGIA
VIITORULUI”**

– *Dragă Nicolae Dabija, Republica Moldova se află la o răscruce. De deciziile oamenilor politici vor depinde destinele generațiilor viitoare. Cum ai caracteriza situația Basarabiei, ținând cont de acțiunile sau ezitățile puterii de la Chișinău la ora actuală?*

– Situația Basarabiei îmi amintește de o teză a lui Jean Buridan, rector al Universității din Paris în Evul Mediu, pe care acesta o ilustra cu pilda unui măgar care, pus între o dublă de ovăz și o găleată de apă, fiind în egală măsură flămînd și însetat, a murit de foame și de sete, nehotărîndu-se ce-ar trebui să facă mai întâi: să mănînce ovăzul din dublă sau să bea apa din găleată.

Pilda e aplicabilă și la Republica Moldova, care ezită mereu între Uniunea Europeană și C.S.I., exact ca măgarul lui Buridan. Nu poți mânca ovăz din dublă și bea apă din găleată în același timp, dubla și găleata aflîndu-se în direcții opuse una față de cealaltă.

– *Nu consideri ca ceva nefiresc ori fatal încadrarea personalității artistice în politică? Un scriitor pierde ori cîștigă implicîndu-se în viața politică?*

– Nichita Stănescu declarase cîndva: „Nu mai pot evada decît în politică. Restul e literatură”. Aș putea spune, probabil, și eu același lucru. În Basarabia, în anumite momente ale istoriei ei, literatura și politica se confundă. Mai degrabă, politica dă buzna peste scriitori, decît scriitorii peste

politică. Avem scriitori în toate partidele. Deși, aș crede, opțiunile politice ale unui scriitor ar trebui să conteze mai puțin cînd e vorba de operă. Și aici aș aminti o spusă de-a lui Borges: „Nu mă interesează pe cine a votat Shakespeare”. Este caraghios să împarți literatura în „literatură de stînga”, „literatură de dreapta”, cum se face la noi. Importantă este calitatea operei. A scrie bine înseamnă, pentru un scriitor care se respectă, a face politica cea bună. A face politică națională înseamnă a-ți ajuta cititorul în regăsirea de sine.

– *În curînd vom avea alegeri locale, cînd la decizia comuniștilor se va trece de la județe la raioane. E îndreptățită această opțiune?!*

– Mai marele comuniștilor a afirmat că nu acceptă noțiunea de „județ”, pentru că acesta e un cuvînt românesc. Dar și celelalte cuvinte pe care le-a folosit domnia sa în emisiunea televizată de la 2 noiembrie 2002 chiar în fraza – „Noi nu acceptăm acest cuvînt pentru că e românesc” etc. – nu sînt oare și ele românești?! Cuvîntul „județ” e folosit în cronicile noastre, venind de la „jude” – judecător. Lumea e inventată ceva mai înainte noastră. Și acesta e marele nostru noroc. Că nu trebuie s-o inventăm din nou. Gîzele, plantele, florile, păsările au, de sute de ani, nume care poartă amprenta unor timpuri antice: calul-popii, rochia-maicii-Domnului, vaca-Domnului etc., dacă s-ar reinventa numele acestora, azi am avea, probabil, în loc de calul-popii – helicopterul președintelui de colhoz, sau calul-electricianului, sau vaca-brigadierului ș.a. Marele nostru noroc e acela că și înainte noastră au mai trăit oameni. Deși unii consideră că lumea a început o dată cu nașterea lor, sau cel mult cu cea a tovarășului Stalin.

– *„Generalii politici ne-au împărțit poporul”, constatai într-un editorial. Cine ar fi acel general care ne-ar putea aduna la un loc acum? Ce ar trebui să facă liderii partidelor*

ca să adune această aşchie de popor grămăjoară?

– Acel general ar putea fi Dumnezeu. Sau – pericolul în fața unui Dezastru Național. De multe ori am impresia că Judecata de Apoi a și început, numai că noi într-atît ne-am obișnuit cu răul, încît nu-l mai observăm. Ofensa reciprocă nu poate uni niște partide. Nici orgoliul nemăsurat. Sau suspiciunea. Cel care vrea să se unească cu mine, nu mă scuipă mai întîi. Vraja nu poate fi constructivă. Nu se poate zidi nimic pe ură, pe ranchiună, pe neant. Zidarii politici uită că liantul cel mai puternic ce ar putea ține împreună un popor este încrederea și dragostea. Și aici aș aminti o frază rostită de Ioan al Crucii: „Dacă nu găsești dragoste, pune dragoste și vei găsi dragoste”.

– *Nu crezi că ne lipsește un partid cu adevărat național, pe fundalul unei suprasaturații de partide și partidute?*

– Politica noastră are foarte multe persoane și foarte puține caractere. Partidele naționale sînt două-trei. Din toate cele peste patruzeci. Unele au apărut doar ca să ocupe anumite coridoare. Altele ar putea avea drept lozincă spusa lui Constantin Argetoianu care, în 1946, cînd înființase o miniformație politică, a făcut următorul apel către viitorii ei membri: „Lichele din toată țara, uniți-vă!”. Cîte partide ale lichelelor, care se intitulează foarte nobil, avem totuși!

La ora actuală îmi pun toate speranțele în Partidul Social-Liberal, cu care a fuzionat Partidul Forțelor Democratice și pe care-l consider de viitor!

– *Ți-am ascultat de multe ori discursurile, impresionîndu-mă de fiecare dată structura lor. Există un secret al „discursului politic”, cum se face că reușești să transmiți celor prezenți mesajul în cuvinte simple?!*

– Politica își are regulile și logica ei. Un discurs politic – ca să fie bun – trebuie să fie mediocru.

E concluzia pe care am tras-o, după ce discursurile șlefuite nu impresionează, iar cele scuturate de metafore, care de multe ori nu spun aproape nimic, sînt cele mai gustate.

Un poet refuză cu toată ființa-i să recunoască acest lucru, de aceea politica lui, încercînd să o smulgă din mediocritate, va părea „nerealistă”, iar discursul lui – mai aproape de „literatură” decît de politic. Un discurs ar trebui să țină cont de contextul în care este rostit, de cei cărora li se adresează, de cele ce doresc aceștia să audă, dar și de psihologia celor pe care intenționezi să-i convingi de dreptatea ta.

– *Tiutcev exclama în secolul XIX: „Vei dispărea în spațiu, Rusia mea!”. Credeți că temerea poetului are și temeuri reale?!*

– Rusia va dispărea, asimilată de celelalte peste 150 de popoare mai mari sau mai mici care o locuiesc. Acest lucru se și observă. Sufletul rusesc e alterat de popoarele cucerite. Și rusificate abuziv. Moscova a și fost cucerită de tătari. La ora actuală în capitala Rusiei locuiesc un milion de tătari. Toate elementele criminale, inclusiv din Basarabia, se scurg în acest oraș, cel mai mare al Rusiei. Care l-au și sechestrat. Dar mai cred că nu poate fi fericit un popor care subjugă alte popoare. Rusia e o mare nefericită. Nefericirea ei vine din lăcomie. În secolele trecute ea se întindea pe cîteva continente, inclusiv pe continentul american. Cel care a negociat cu țarii ruși ca să le vîndă americanilor Alaska a fost un român – generalul George Pomuț, care i-a scutit astfel pe ruși de niște bătăi de cap în plus. A făcut-o, crezînd poate că ne face și nouă, basarabenilor lui, un bine.

Rusia de azi nu e o țară mare, ci doar una întinsă exagerat, cea mai întinsă din lume. Țară din care trebuie alungați demonii răului, acest stat fiind dominat încă de ei. Înălțimea ei, din păcate, e situată doar pe orizontala. Această țară ar putea ajuta Europa

să se întindă pînă la Oceanul Pacific. Dacă ar avea vocație europeană. Dar orgoliile ei imperialiste, egoiste sînt mai puternice.

– *Unii colegi de breaslă susțin că editorialele tale s-au transformat într-o instituție, alții că ar fi anacronice...*

– Scriu ca să-mi ajut semenii, fără să mă întreb ce cred despre ele ceilalți editorialiști, cu atît mai mult cei care se cred înghesuși de scrierile altora sau care sînt convinși că adevărul în ultimă instanță le aparține. Scriu despre ce se întîmplă cu noi. Înseamnă că cele ce se întîmplă cu noi sînt anacronisme. Anacronice sînt vremurile pe care le trăim. Dacă ne-am prefacă că afară e alt secol decît XXI, tot aici am fi. E cel mai ușor să fii arbitru, să stai pe margine și să dai note, este mult mai greu să participi la istorie. Cu prezența, cu fapta, cu cuvîntul.

– *Este bună bunătatea dumitale? Cineva afirmă că Dabija nu poate face decît bine, chiar cînd polemizează cu adversarii săi.*

– I-am iertat și nu port pică nimănui din cei care mi-au făcut rău mie personal. Dar nu-i voi ierta pe cei care au făcut rău neamului, care au atentat la demnitatea acestuia sau ne-au scuipat în icoane.

Și aici, pornind de la întrebarea dumitale, aș vrea să te contrazic un pic. Nu cred că bunătatea este totdeauna bună. Fă binele cu discernămînt! – e una dintre concluziile mele din ultimii ani, eu, care credeam că trebuie să faci bine și dușmanilor. Explic: un om rău pe care l-ai ajutat să avanseze, spre exemplu, capătă datorită ție posibilități mai mari de a face răul. Indirect, deci, faci și tu răul lui. Dacă faci bine unui ticălos, afară de acela care l-ar îndemna să se lase de ticăloșii, pînă la urmă Dumnezeu te pedepsește pentru asta – și o face, de cele mai multe ori, chiar cu mîinile aceluia ticălos. De aici și proverbul basarabean: „Nici un bine nu rămîne nepedepsit”, ca o ironizare a postulatului biblic, cînd faci bine cui nu merită.

Dacă unui ticălos i-ai făcut un bine și el n-a devenit mai puțin ticălos după asta, binele tău poate fi un păcat.

– *Faci cumva un fișier al articolelor anti-Dabija? Cîte or fi ele la număr?*

– Un tip decepționat își spunea: „Cu cît cunosc mai bine oamenii, cu atît iubesc mai mult cîinii”. Probabil că-mi cunosc concetățenii puțin de tot, pentru că-i iubesc mai mult decît pe cîinii pe care nu-i am. În ultimul deceniu au apărut, bănuiesc, în presă mai mult de o sută de articole orientate contra mea, semn că am scris, am apărut, am pledat, am trăit. N-am făcut o cartotecă a acestora, întrucît, cred, alt fișier este mult mai important: al valorilor pe care am reușit să le promovez și să le apăr.

– *A suferit metamorfoze răspunsul la o întrebare pe care ți-o adresase scriitoarea Nina Slutu într-un interviu mai vechi: „Ce te face nefericit în viață, că de fericire – nu te mai întreb...”?*

– Omul fericit nu-și pune întrebarea dacă e fericit sau ba. El ar trebui să-și spună: „Dacă nu sînt nefericit, înseamnă că sînt fericit”. Mă fac nefericit mai multe lucruri, dar în primul rînd: lipsa de demnitate umană și națională a concetățeanului nostru, faptul că se lasă mințit ușor de orice trecător, că nu-l preocupă biografia adevărului și nici adevărul biografiei sale și a semenilor săi, că acceptă adevărul ca minciună și minciuna ca adevăr, că de la el, care locuiește în centrul Europei, pînă la acest continent cu valorile sale, i se pare c-ar fi o distanță mai mare decît de la Pămînt la Lună...

– *Te-ar indispuce portretul făcut de vreun pictor, care te-ar arăta singur și nefericit?*

– Pictorii, ca și fotografii, nu pot prinde în pînzele lor decît clipa. Prin urmare, pictorul respectiv ar surprinde doar o clipă în care eram singur și nefericit.

– *Cartea În căutarea identității. Istoria neamului românesc din Basarabia e considerată cea*

mai citită în anul 2002. Cum explici preocuparea ta pentru istorie?

– Sînt un nostalgic. Dar eu nu am nostalgia trecutului, eu am nostalgia viitorului. Cred în el, ca-n Cel-de-Sus. Știu că va veni. Nu poate să nu vină. Trecutul mă interesează doar din perspectiva lui. A viitorului. Mai cred că popoarele care nu au trecut nu pot avea viitor. Sîntem un popor norocos fiindcă noi, spre deosebire de alte popoare, nu trebuie să ne născocim strămoșii. Noi îi avem. Nu fac decît să reamintesc contemporanilor mei acest lucru și să le trezesc acea elementară demnitate fără de care în această parte a lumii le-ar fi greu să supraviețuiască.

– *Ai fost pe urmele lui Eminescu. Îți amintești ultima imagine a lui Eminescu de la sanatoriul din Odesa, unde poetul se trata în 1885?*

– Nu mi-o pot aminti, din păcate. Oricîte eforturi de memorie aș depune. Mi-l amintesc pe Eminescu, cel de la 19 ani, pe cel de la *Timpul*, cînd scria articole și pentru secolul nostru, pe cel care sosise să recite *Doina* la Iași, cu speranța că s-o auzi și dincolo (adică dincoace) de Prut. Din păcate, unii ar vrea să ne lepădăm de marele nostru poet. „Cu moaștele lui Eminescu n-o să intrați în Europa”, ne-a avertizat acum cîțiva ani un funcționar de la Uniunea Scriitorilor din București. Dacă în Europa nu sînt primit cu valorile noastre supreme, de o atare Europă eu unul nu am nevoie!

– *Deși Europa e aici...*

– Luptătorii pentru Independența și Unitatea Italiei, din secolul XIX, aveau o vorbă: „Europa este creată, acum trebuie creați europenii!”. Noi sîntem Europa, Basarabia e o țară din **centrul** (și nu din estul) Europei. Dar, spuneți-mi, unde-s europenii ei? Probabil că mai trebuie modelați, creați, ajutați să fie, asta constituind și o datorie a unui om al scrisului din această parte de lume.

– *Cînd ți se face dor de nectarul limbii române din Basarabia, în grădina căror scriitori contemporani te îndrepti să-l cauți?*

– Mă miră nerăbdarea unor colegi mai tineri de a fi ei mai mari. Vor fi. Noi, cei de azi, tineri și bătrîni, din punctul de vedere al mileniului trei, vom avea aceeași vîrstă. Sîntem generația mileniului trei. Cred că multe din paginile care s-au scris în ultimele decenii ale secolului XX și care se scriu și la acest început de veac vor fi valabile și pe viitor. Druță cu cîteva dintre nuvelele sale, Vieru cu mai multe poeme despre mamă și dragoste, Vangheli cu lumea copilăriilor noastre, Cimpoi cu istoriile literare, Matcovschi cu des-cîntecele în alb și negru, Codru cu unele balade, Damian cu **Sînt verb**, Zadnpru cu *Moldovenii* ș.a. Literatura basarabeană, chiar dacă într-o calamitate a istoriei va fi să dispară cu tot cu spațiul dintre Prut și Nistru, va supraviețui ca parte componentă a literaturii române, și asta e marea ei șansă.

– *Cum se explică faptul că unii tineri, ca să epateze, sînt nedrepti cu alți colegi întru ale scrisului, înjurîndu-i sau adresîndu-le ofense regretabile?...*

– Aflu dintr-o carte de biologie că, pentru a atrage atenția, licuricii se întrec să facă lumină întru a-și încînta partenerul, babuinul (o specie de maimuțe) își arată fesele ca să-și impresioneze astfel iubita, iar păunul își rotește coada sa superbă, dezvelindu-și fundul. Aceste comportamente parcă ar face parte din mediul nostru literar, unde unii protagoniști, ca să atragă atenția asupra lor, scui-pă, își arată fesele și-și înfoaie coada, fără să se rușineze că li se vede fundul.

– *Cum se face că unii dintre aceștia îi înjură în „eseurile” sau referințele lor critice doar pe cîțiva scriitori – Vieru, Dabija, Lari, Cimpoi... Și nu adevărata caracudă literară?!*

– Bănuiesc, o fac tot pentru a atrage atenția. Ca lumea să zică: „Uite, domnule, cu cine se iauăștia de piept!”. Dar psihologic explicația e mult mai simplă. Obrăznicia, îmi spunea Ion Ungureanu, e o refulare

a invidiei. Tata avea o vorbă cu ajutorul căreia le închidea gura mai tinerilor ce debitau prostii: „Măi, tu, când vorbești, să taci!”. Nu cred că cei care nu au ce spune ar trebui să mai și tacă (cine vorbește tot timpul n-are vreme să gândească), dar nu strică, în cele ce spun ei, să păstreze și o anume decență.

Poate că bucuria cea mare a „polemiștilor” ar fi să li se răspundă la diversele lor insinuări. Acum câțiva ani un tip ciudat îmi spusese cu o bucurie în glas: „Azi în troleibuz m-a înjurat Grigore Vieru, pe care l-am călcat pe bătătură”. E ca și cum înjurătura lui Vieru (n-am mai aflat cum înjură poetul nostru, pentru că tipul n-a putut să mi-o descrie) îl scosese din anonim și-acum era și el cineva.

– *Ești un mînuitor abil al genului umoristic. Care e cea mai hazlie scenă ce ți-o amintești?*

– Nu mai știu cine spunea că o comedie înseamnă dramă plus timp. Tragedia care se repetă la nesfârșit devine comică. Umorul însoțește dramele noastre. El, am impresia, se naște, de la o vreme, din nimic. Sau din orice.

Zilele trecute stăteam la medic în cabinet, unde e adus de către polițiști un bețiv. Înainte de a fi examinat, i s-a dat un pix să semneze procesul-verbal, pe care acesta și l-a pus imediat subsuoară crezînd că-i termometru.

Această situație nu poate fi născocită...

– *Cum se simte Nicolae Dabija umbrit de propria glorie?*

– Faptul că lumea noastră ține cont și de eforturile mele de-a lungul mai multor ani în a o face mai bună, mai atentă la nuanțele politicii, mai informată nu poate să nu mă bucure. Zilele trecute mergeam mai sus de cinematograful „Gaudeamus”, când drept mine se oprește un troleibuz de pe ruta 7, scrîșnind din încheieturi și-și deschide larg ușile, prin care aud șoferul – care mi s-a prezentat mai apoi Gheorghe Melnic de la

Căpriană – strigîndu-mi: „Poftim, urcați, domnule Dabija!”. Îl refuz, apoi, văzînd că insistă, urc totuși și nu reușește șoferul să-mi răspundă la binețe că, după ce face zece metri, îl rog să oprească, în drept cu alimentara la care mergeam, mulțumindu-i politicos. E bine că mai există niște troleibuze pentru care locul unde te afli devine brusc stație, chiar dacă nu pleci nicăieri. Vreau totodată să menționez că lucruri asemănătoare mi s-au întîmplat în viața mea doar cu șoferii de troleibuze și aproape niciodată cu cei de „Mercedes”-uri, „BMW”-uri sau „Audi”.

– *Fănuș Neagu scria despre Nichita Stănescu: „Academia nu-i datorează nimic, dar el ei nici atît – sînt două instituții complet separate”. Afirmția poate fi atribuită și raportului Academiei noastre față de N. Dabija. Cum e Academia așa este și țara – nu e o exagerare?*

– Desigur că Academia noastră are între membrii ei și distinse personalități. A mai făcut aceasta acum câțiva ani un gest de apărare a limbii și istoriei. Dar așa cum se prezintă Academia de Științe a Moldovei la ora actuală, trădează întru totul sorgintea ei sovietică.

Timp de decenii Academia a avut un rol de instrument de îndobitocire națională. În birourile ei se află și azi mulți impostori. Ea și-a adus vreme de peste cinci decenii „contribuția” la batjocorirea și umilirea acestui popor. Scopul „savanților” de acolo era: cum să ne convingă că sîntem fericiți într-o stare de robie. Din incinta ei s-a conspirat contra omului trăitor pe aceste locuri. Coruperea societății urma să înceapă de la coruperea instituțiilor ei de bază. Știai că ideologii separatismului din Moldova – V. Iakovlev, A. Marunivici, S. Kuroglu, V. Stati, P. Șornikov, V. Solonari, V. Klimenko etc. – erau, mai înainte de a purcede la realizarea planurilor lor diabolice, funcționari ai Academiei noastre de științe?! E necesară o „desovietizare” urgentă

a ei, ca să capete credibilitatea și prestația ce-i lipsește.

Și nu doar Academia. E stringent necesară desovietizarea societății basarabene. Nu mă deranjează atât decalajul dintre economia Republicii Moldova și cea a țărilor europene, cât decalajul de mentalități. Și în acest context intelectualitatea noastră are o misiune grea, dar nobilă: aceea de a ajuta la regăsirea de sine a populației românești din Basarabia. Și cred că acest lucru este realizabil.

– *Apropo de stringențe și de menirea omului de cultură, de știință de a-l ajuta pe simplul cetățean să înțeleagă încotro îndreaptă guvernanții lucrurile și ce sacrifică, susținând că militează și fac totul pentru integritatea statului. Ce soartă îi este hărăzită limbii române prin prisma proiectului de acord privind soluționarea problemei transnistrene?*

– Să nu uităm că la ora actuală în Transnistria sînt decretate trei limbi de stat: „moldovenească” (română), rusă și ucraineană. Dar de stat e doar o singură limbă: rusa. Să încerce cineva să rostească măcar o singură silabă sau să scrie o frază în limba română la Tiraspol. Imediat va fi etichetat „naționalist” și persoana care „subminează” statalitatea. Același lucru se va întâmpla și dincoace de Nistru dacă limba rusă va fi declarată oficială. Limba română va fi alungată din nou printre cotețe. Rusificarea românilor basarabeni va continua. Limba este poporul, iar Poporul e limba. Acest adevăr nu trebuie uitat. Mai cred că cei de sus – care nu-s de-ai noștri – pot decide tot ce le trăsnește prin cap.

Pe cînd noi urmează să ne facem datoria, fiecare la locul lui de lucru, de trai, de ființare – să ne apărăm ființa națională, adică: limba, istoria, numele de român, identitatea, libertatea, valorile naționale etc. Iar acest lucru nu are alternativă.

– *Săptămînalul **Literatura și arta** a marcat de curînd apariția numărului 3000. Care e locul publicației*

pe care o conduci atît de rodnic, de aproape două decenii, în viața social-politică a Basarabiei?

– Avem astăzi mai multe publicații curajoase, de orientare națională și democratică. Dar pînă prin 1990 *Literatura și arta* era singura publicație basarabeană care îndrăznea să rostească niște adevăruri. În perioada 1987-1989 a fost pusă în discuție de 10 ori la ședințe ale biroului comitetului central al partidului comunist. În 1988, în plin totalitarism, a publicat votul de blam al scriitorilor adresat partidului comunist. Caz unic în tot spațiul comunist din acea vreme. Grigore Vieru spusese cu o ocazie: „Nu Frontul Popular din Moldova a născut *Literatura și arta*, ci *Literatura și arta* a născut Frontul Popular din Moldova”, lucru care subliniază influența săptămînalului asupra vieții social-politice din acea perioadă. Și azi publicația Uniunii Scriitorilor, avînd unul dintre cele mai bune tiraje din republică, se bucură de dragostea cititorilor, e căutată și apreciată. Doresc să ne întîlnim cu toții și la apariția celui de-al 6000-lea număr, dar și la celelalte. Săptămînalul a fost numit „spărgător de gheață”, dar și „lumină care împrăștie întunericul”. Așa aș dori să-l știu și pe viitor.

– *Am căutat mai multe întrebări pentru care N. Dabija n-ar avea răspunsuri. Care crezi că ar fi acestea?*

– Sînt mai multe întrebări la care nu am răspunsuri. Întrebări pe care mi le pun de-o viață: cine sînt eu? De unde vin? Încotro mă îndrept? Care este scopul final al vieții mele? Care e misiunea mea pe pămînt? Am îndreptățit oare așteptările Celui-de-Sus, care a fost generos cu mine și parcă m-a dăruit cu ceva har? Voi afla poate vreodată și răspunsurile la aceste întrebări. Dar, vorba ceea, vom muri și vom vedea.

*Interviu realizat
de Grigore GRIGORESCU*

Vlad POHILĂ

CÎTEVA SUGESTII DE EVITARE A CACOFONIILOR

O exprimare corectă, frumoasă, ce s-ar dori model și pentru alții, nu poate face abstracție de felul cum alăturăm cuvintele, căci uneori două cuvinte sau chiar două silabe puse alături, fără vreun gând rău, pot genera asociații dintre cele mai neplăcute auzului, receptării. Este și cazul așa-numitelor cacofonii, pe care degeaba le nesocotesc unii, trecându-le în lista greșelilor de limbă pasabile sau chiar a celor ce nu trebuie luate în seamă, căci ar constitui, chipurile, obiectul preocupării unor „moftangii”, al unor oameni care caută cu luminarea abateri de la exprimarea exemplară. Vom aminti în context doar acest amănunt: la un prestigios post de televiziune cum e PRO TV-București, apariția în emisiune a cacofoniilor conduce la descalificarea autorului/autorilor, iar pentru acest „păcat” se aplică sancțiuni drastice, nu numai de ordin administrativ... Se va spune că asemenea erori îi privesc doar pe unii vorbitori și nu au a-și bate capul cu ele decât cei de la micul ecran, eventual de la posturile de radio.

Chiar dacă ar fi așa, în contextul cultivării limbii, merită să vorbim și despre cacofonii, mai exact – despre felul cum ne-am putea debarasa de ele, măcar de unele... Lucrurile stau ceva mai complicat decât la o impresie de suprafață. Tocmai de aceea, în continuare vom încerca să vă convingem că alăturarea supărătoare la auz a unor cuvinte, silabe, sunete nu poate fi dragă nimănui, iar în consecință – trebuie să ne ferim cu toții de atare „împreunări fonetice”.

Termenul *cacofonie* provine din limba elenă (greacă veche), în

care „kakos” înseamnă „urât”, „rău”, „defectuos”; iar „phone” – sunet. Adâncind nițel teoretizarea, precizăm că prin *cacofonie* în știința lingvistică și în practica limbii se subînțelege „o asociație, o alăturare de sunete, neplăcute auzului, care trebuie evitate”. De obicei, ca exemple de cacofonie sînt date îmbinările formate din adverbul CA și un substantiv ce începe cu una din aceste silabe – CA-, CĂ-, CÎ-, CO-, mai rar, și CU-: „muncește ca calul”, „flămînd ca cîinele”, „cîntă ca Constantin” etc. Să ne amintim și de unele cacofonii populare, ca să le zicem așa: „tăcea, ca cînd nu știa nimic”, „încă cată pe naiba...”, „mă fac că cat în sac”, unde s-ar înscrie și acest vers dintr-un cîntec de petrece-re: „Tot pe drum, pe drum, pe drum, iar la mîndra nici ca cum!”.

Chiar și aceste pilde sînt suficiente pentru a deduce că apariția cacofoniilor este indezirabilă în comunicare. Cum cacofoniile provoacă asociații cu totul neplăcute, ele sînt, fără doar și poate, inadmisibile, în primul rînd, în limbajul reporterilor, crainicilor, profesorilor, oratorilor de toată mîna – să zicem – nu numai în ședințele Parlamentului sau ale Guvernului, dar de la oricare manifestare publică ce se vrea respectată. Nu-s cu nimic mai bune cacofoniile nici în scris, ele provocînd rîsul cînd apar chiar și în cele mai serioase texte.

Concluzia e una: cacofoniile trebuie evitate.

Ce ne facem, însă, cu o categorie de cacofonii *considerate inevitabile*, pe care nu e chip să le ocolim?

Ca absolut inevitabile sînt citate, de obicei, aceste cacofonii: Biserica catolică; Banca comercială și, bineînțeles, numele marelui scriitor Ion Luca Caragiale. La ele ar mai fi de adăugat formele oficiale ale cîtorva toponime: Republica Kazahstan, Republica Kalmică, Republica Camerun, Republica Columbia, Republica Cote d'Ivoire (și în traducere – Republica Coasta de Fildeș), Republica Costa Rica, Republica Coreea, Republica Capul Verde, Republica Kirgîzstan

etc. Incredibil, dar se strecoară cacofonia chiar și în unele titluri de creații literar-artistice: amintim, în graba condeiului, doar de povestirea lui Pușkin „Fiica căpitanului”.

Exemplul cu Ion Luca Caragiale este la fel de edificator ca și oricare altul, dar, grație faimei purtătorului acestui nume, a devenit cumva și emblematic. Alta e că onomastica noastră ne poate întinde „curse cacofonice” adeseori: alăturarea prenumelor (numelor de botez) gen Aurica sau Rodica (Angelica, Coca, Florica, Măriuca, Viorica...) unor nume de familie de felul Calmîcu, Căpățînă, Cărare, Cornu etc. echivalează cu „pecetluirea” pe viață a unei cacofonii din start inevitabile. Părinții, nașii, alte persoane apropiate ar fi bine să țină cont și de acest aspect la alegerea prenumelor, în special atunci când nou-născuții moștenesc un nume de familie din „categoria sonoră” amintită mai sus.

Pericolul cacofoniilor apare, de cele mai multe ori, în următoarele situații:

– în îmbinări de cuvinte de tipul: muzica compozitorului; muzică clasică; statistica capitalei; tunica colonelului; aici se fabrică conserve/ se produc confecții ș.a.

– și mai mare este primejdia apariției cacofoniilor atunci când:

a) adverbul *CA* este urmat de un substantiv sau un adjectiv, dar mai ales de un prenume, care începe cu una din aceste silabe: *CA-*, *CĂ-*, *CÎ-*, *CO-* (...): aleargă *ca* calul, i-a făcut *ca* cadou; lucrează *ca* corespondent; e tînăra *ca* Corina; are un stil doct, aproape *ca* Călinescu ș.a.

b) o formă de verb care se termină cu silaba *-CĂ*, urmată de același adverb *CA* sau de un nume ce începe cu silaba *CA-*: să muncească *ca* un sclav; mănîncă *ca* un spart, vrea să trăiască *ca* un rege/să trăiască *că* mai are multe de făcut; a sîrteca *ca*-navaua; lunecă *ca* o șopîrlă; pleacă cocorii; să treacă *cărarea*, să facă *cafeaua*; pleacă *ca* niște străini; a fabrica *confecții*; să producă *conserve* de calitate etc.

c) conjuncția *CĂ* plus un substantiv, un adjectiv, verb etc. care începe cu una din silabele enumerate deja (*CA-*, *CĂ-*, *CÎ-*...): a spus *că* Călinescu; crede *că* caracterul său este de vină; faptul *că* conducerea nu ia atitudine; vorba e *că* Cătălina nu-l iubea pe Hyperion; să muncească *ca* calitatea să crească continuu ș.a.m.d.

Există posibilități de evitare a cacofoniilor? Evident, doar nu în zadar se pretinde că nu este situație fără soluție. Chiar și pentru *Biserica catolică* se poate spune *Biserica romano-catolică*; pentru „critici *ca Călinescu*” se va spune „critici *ca* *George Călinescu*”; în loc de *Republica Kazahstan*, putem spune, cu pierderi minime, pur și simplu, *Kazahstan*.

În vorbire, se încearcă evitarea cacofoniei printr-o pauză marcată de cratimă: „Pleacă – [pauză] – ca niște străini”. Unii anunță pauza și în vorbire: „Trebuie să facă – [pauză] – cafeaua”. Alții procedează și mai „ingenios” – anunță în vorbire o virgulă, deși aceasta e absolut superfluă, de prisos: „El lucrează ca – [virgulă] – corespondent de Basarabia la BBC”; „Cîntă ca – [virgulă] – Cătălin Crișan”.

Același rost se atribuie virgulei, pentru evitarea cacofoniilor, și în scris, chiar dacă normele limbii literare nu preconizează folosirea acestui semn de punctuație: „A zis că [,] Catinca nu poate veni”; „Că [,] caracterul său e unul dificil o știu mulți...”. Așadar, atît pauza, cît și virgula, marcată în scris, sau anunțate prin viu grai salvează doar aparent situația; mai mult încă – recursul la ele constituie o sursă nouă de erori, abateri de la exprimarea/scrierea corectă.

Totuși, uneori putem scăpa de cacofonii cu riscuri minime de a altera sensul enunțului sau de a comite alte greșeli. Iată și cîteva sugestii, în acest sens:

– introducerea conjuncției *ȘI* sau a articolului *UN* între adverbul *CA* și numele care începe cu silabe de tipul *CA-*, *CO-* etc.: aleargă *ca un cal*; cîntă *ca și* Cătălin Crișan;

– înlocuirea acestui adverb prin

alte cuvinte, cu aceeași semnificație: în loc de „lucrează *ca* contabil – lucrează *în calitate de* contabil”; „se socoate *ca* colaborator” – „se socoate *drept/un* colaborator”; „aleargă *ca* calul” – „aleargă *asemenea/aidoma unui* cal”; „să muncească *ca* Catinca” – „să muncească *aidoma/asemenea* Catincăi”; „pleacă *ca* niște străini” – „pleacă *de parcă ar fi* niște străini”; „năzbitoși *ca* copiii” – „năzbitoși *ca niște* copii/toți copiii”;

– înlocuirea adverbului CA, prin altul, de ex., prin CÎT, care implică și un numeral: „muncește *cît un* cal”; „aleargă *cît un* cîine”;

– omiterea conjuncției CĂ: „trebuie să muncească, *că* altfel” – „trebuie să muncească, *altfel*” (în scris, această omitere poate fi indicată prin virgulă, linioară (cratimă), două puncte): „a spus *că* Cătălin trebuie să meargă la școală” – „a spus: Cătălin trebuie să meargă...”;

– introducerea unor determinative, a unor „cuvinte de umplură”, care poate nu îmbogățesc semnifica-

ția enunțului, dar nici n-o alterează: „cîntă frumos *ca* Cătălin Crișan” – „cîntă frumos *de parcă ar fi* Cătălin Crișan”; „să facă cafeaua” – „să facă *o* cafea”; „să facă *odată /mai repede* cafeaua”;

– recursul la topică, schimbarea ordinii cuvintelor în propoziție astfel, încît să evităm alăturarea silabelor gen CA- de alta asemănătoare: „să se muncească *ca* *calitatea* producției să crească *continuu*” – „trebuie să muncim *astfel încît* *calitatea...*” ș.a.

Așadar: deși posibilitățile sînt relativ limitate și nu întotdeauna fericite, totuși, printr-un anumit efort, putem evita cacofoniile, fără de care exprimarea noastră devine dacă nu mai elegantă, cu certitudine mai puțin supărătoare. Altă concluzie ce s-ar impune e că însuși gîndul la pericolul apariției cacofoniilor și la necesitatea de a le evita constituie o garanție a reducerii, dacă nu și a înlăturării acestui fel de exprimare indezirabilă.

Ando Hiroshige. Peisaj cu pod și vedere a Muntelui Fuji

Ilie-Ștefan RĂDULESCU

VIRGULA, BAT-O S-O BATA!

OMITEREA NEÎNTEMEIATĂ A VIRGULEI

1) Când virgula marchează
elipsa unui predicat sau a unui
verb copulativ

„ieri **aveam** totul, iar azi nimic”
sau „...”, iar azi[,] nimic”?
„eu **sunt** inginer, și ea profesoară”
sau „... și ea[,] profesoară”? etc.

Modul de exprimare „economic” este, desigur, o calitate nu numai a stilului vorbit, dialogat, ci și a celui scriptic, narativ, propriu limbajului juridico-administrativ sau celui beletristic, „economia” de cuvinte oglindindu-se și prin enunțuri concise, și prin omiterea unor elemente succesive (din punct de vedere gramatical sau lexical) care nu sunt strict indispensabile pentru transmiterea conținutului unei comunicări. În legătură cu acest aspect, **Gramatica Academiei** face distincție între **elipsă**: „omiterea unor elemente... pe care vorbitorii le au în minte, fără să fi fost exprimate mai înainte” [de ex.: în „Păgubașul, după hoț” (**Delavrancea**), verbul predicativ „fugi” este eliminat ca neesențial, iar în „Oșlobanu prost, prost” (**Creangă**), repetiția „**prost-prost**” poate fi interpretată „**de prost era prost**”, cel de-al doilea cuvânt fiind verb copulativ], și **subînțelegere**, când, „spre a evita repetiția [unor cuvinte], nu se mai reiau unele elemente enunțate cu

puțin înainte în cursul comunicării” [de ex., la întrebarea: „D-ta știi să țeși...” (**Delavrancea**), cel care răspunde „Da, știu” nu simte absența verbului predicativ „...**să țeș**”, la fel stând lucrurile și în versul eminescian: „**Eu să fiu** a ta stăpână, tu stăpân al vieții mele”, unde lipsește verbul copulativ „**să fii...**”]. Pentru simplificarea demonstrației, voi utiliza denumirea de „elipsă” și pentru verbe „subînțelese”, despre care aceeași **Gramatică** afirmă că pot fi înlocuite prin virgulă [de ex.: „Adesea puse alături, caietul lui ai fi zis că este modelul de caligrafie **tipărit**, iar modelul de caligrafie[,] **scris de mână**” (**Caragiale**)]. Mai tranșant, prof. **G. Beldescu** afirmă: „Când semnalează elipsa unui predicat sau a unui nume predicativ, pauza interioară **trebuie** marcată prin virgulă [de ex.: „Generalii **arătau** monitorilor să învețe «de aici până aici»; monitorii[,] primilor; primii[,] școlarii” (**Delavrancea**); „El, mut, posomorât” (**Eugen Barbu**)] sau prin alt semn (**două puncte sau linie de pauză**).

Exemplele care urmează, spicuite din presă, oglindesc, în mod grăitor, faptul că regulile amintite sunt puțin cunoscute: „Pe ordinea de zi două subiecte...” (corect: „Pe ordinea de zi[,] două subiecte”), „Mai există o variantă, Costea președinte, cu Catană antrenor” (corect: „...Costea[,] președinte, cu Catană[,] antrenor”), „Arbitrii **vor susține** testarea fizică, iar observatorii proba teoretică” (corect: „..., iar observatorii[,] proba teoretică”), „...**se află** un șir nesfârșit de clase și laboratoare ... La fiecare pupitru un computer” (corect: „...La fiecare pupitru[,] un computer”), „Anul trecut, la începutul activității, **aveam** 32 de milioane sponsorizări. Acum nimic” (corect: „...Acum[,] nimic”), „Lucrările de zidărie **s-au făcut** de Prefectura județului Ilfov, iar pictura și mobilierul de către familie” (corect: „..., iar pictura și mobilierul[,] de către familie”), „Peste toate **s-a**

așternut liniștea, peste dosar praful” (corect: „..., peste dosar[,] praful”), „La mare, la soare **rămâi** în picioare cu ochii încremeniți. Unii cu ochii vrăjiți de Marea Neagră, alții speriați de prețuri...” (corect: „...Unii[,] cu ochii vrăjiți de Marea Neagră, alții[,] speriați de prețuri...”).

2) Omiterea virgulei înaintea unor attribute izolate

„Mitropolitul Daniel **al Moldovei**” sau „Mitropolitul Daniel[,] **al Moldovei**”?;
 „«Romeo și Julieta» **de Shakespeare**” sau „«Romeo și Julieta»[,] **de Shakespeare**”?;
 „hotărârea Cons. Local **din iulie**” sau „hotărârea Cons. Local[,] **din iulie**”? etc.

Oricine știe că **attributele**, ca și complementele, pot fi „neizolate” sau „izolate” în scris (de regulă, prin virgulă) de elementul regent. Problema neclară, pentru mulți oameni, este să facă distincția necesară dintre ele, pentru a decide dacă apelează la virgulă sau nu în cazul că ele sunt izolate sau nu. Cele „neizolate” pot, pe de o parte, să identifice, să definească sau să individualizeze obiectul definit de substantivul regent, arătând „care este acel obiect, deosebit de celelalte din aceeași categorie”, iar, pe de altă parte, „să califice, să claseze obiectul denumit de substantivul regent, arătând una dintre caracteristicile sale, comune și altor obiecte sau distincte de acestea, ce fel de obiect sau în ce clasă este încadrat”. De exemplu, în informația că „În ziua de Florii, participanții l-au vizitat la reședința sa pe mitropolitul Daniel **al Moldovei**”, neizolarea dintre „Daniel” și atributul său genitival, **al Moldovei**, ne obligă să înțelegem fie că „Daniel” (**al Moldovei**) nu este singurul mitropolit cu acest nume, fie că Moldova

are mai mulți mitropoliți, dintre care unul se cheamă... „Daniel”! La fel, „Regele Juan Carlos al Spaniei” ar trebui scris „Regele Juan Carlos[,] **al Spaniei**”, căci altfel deducem ori că există mai multe țări care au un rege Juan Carlos, ori că Spania are mai mulți regi, dintre aceștia unul chemându-se „Juan Carlos”! Similar, formularea „«Romeo și Julieta» **de Shakespeare**”, fără virgulă între titlul operei și autorul ei, ne silește să considerăm că „Romeo și Julieta” nu este unica piesă existentă cu acest nume în literatura universală, că și alți dramaturgi au „versiunile” lor omonime cu cea a lui Shakespeare.

În concluzie: alături de atributul izolat circumstanțial, care „exprimă simultan o caracteristică suplimentară a obiectului denumit de substantivul la care face referire și o idee circumstanțială referitoare la acțiunea verbului predicat, cel izolat necircumstanțial (descriptiv) caracterizează numai **obiectul** denumit de substantivul determinat, îl **descrie** și îl **explică**, fără a sugera o nuanță circumstanțială prin trimitere la verbul-predicat: «S-au oprit încă trei zile într-o altă regiune[,] tot **frumoasă și atrăgătoare**»; «Au poposit la o casă din marginea satului[,] **a unui gospodar**», «Scările acestea vechi[,] **de marmură**[,] nu mai fuseseră de mult curățate etc.»” (**Gh. Constantinescu-Dobridor**). În legătură cu ultimul tip de atribut izolat, cel descriptiv, de fapt cel mai des neglijat, iată doar câteva exemple, culese din presa periodică:

„Locurile sunt cele stabilite în «Programul de lucru» pe anul 1999 **aprobat** de Consiliul Local...” (corect: „...«Programul de lucru» pe anul 1999[,] **aprobat** de Consiliul Local...”), „Ca podoabe, vara aceasta se poartă clame de plastic sau sticlă, coliere, de asemeni din sticlă **cu diferite modele**” (corect: „...coliere, de asemeni, din sticlă[,] **cu diferite modele**”), „«Romeo și Julieta» **de**

Shakespeare este una dintre operele celebre...” (corect: „«Romeo și Julieta»[.] **de Shakespeare**[.] este una dintre operele celebre...”), „Prin Hotărârea Consiliului Local **din iulie 1998** s-a stipulat ca directorii generali ai celor cinci societăți...” (corect: „Prin Hotărârea Consiliului Local[.] **din iulie 1998**[.] s-a stipulat...”), „A surprins și accidentat ușor pe I.V. **de 68 de ani** din orașul Budești...” (corect: „A surprins și accidentat ușor pe I.V.[.] **de 68 de ani**[.] din orașul Budești...”), „În 1819, pe scena de la Cișmeaua Roșie **din București** se prezenta piesa *Hecuba de Euripide*” (corect: „...la Cișmeaua Roșie[.] **din București**[.] se prezenta piesa *Hecuba*[.] **de Euripide**”), „În 1855, apare, la Iași, «România literară» **a lui Vasile Alecsandri**” (corect: „...«România literară»[.] **a lui Vasile Alecsandri**”).

3) Omiterea virgulei înaintea unor apoziii simple și dezvoltate

„Papa **Ioan Paul al II-lea**” sau „Papa[.] **Ioan Paul al II-lea**”?
 „soția acestuia **Dorothy**” sau „soția acestuia[.] **Dorothy**”?
 „de la guvern **și anume** din fondul...” sau „de la guvern[.] **și anume**...”? etc.

Este un „truism” să spui că **apozitiile** se izolează, în scris, prin virgulă, de termenul explicat. Problema care se ridică însă cu acuitate este dacă toți cei care scriu știu că atunci când operează cu apoziii, acestea apar **totdeauna** izolate. Literatura beltristică ne oferă suficiente exemple de „delimitare” corectă a apozitiilor: „Tată-său[.] **Hasanache**[.] rămăsese tot prost” (**Sadoveanu**); „Era casa lui Dănilă[.] **starostele ciobanilor din partea locului, ...**” (**Galaction**); „În anii domniei lui Mihnea-vodă se căsătorii și fiul său Rarcea și luă de soție pe fata lui Rarcea-vodă de la Moldova[.] **anume Domnița Chiajna,**

...” (**Odobescu**); „Ion[.] **vizitiul**[.] își încearcă biciul pe spinarea noastră” (**Cezar Petrescu**).

Cele mai numeroase erori de omitere a virgulei în izolarea apozitiilor (fie simple, fie dezvoltate) se constată în cazul celor care au ca valori indicarea numelui, a profesiei, a situației sociale. Apelând la două dintre citatele de mai sus: „Tată-său[.] **Hasanache**[.] rămăsese...” și „Ion[.] **vizitiul**[.] își încearcă...”, putem observa că, în ipoteza că virgula ar lipsi, cele două enunțuri ar deveni: „Tată-său **Hasanache** rămăsese...” și „Ion **vizitiul** își încearcă...”, înțelegând, în primul, că **Hasanache** este doar unul dintre mai mulți părinți, care poartă alte nume, iar, în al doilea, că în grupul personajelor evocate de prozator sunt mai mulți de **Ion**, dintre care unul este vizitiu. La fel, dacă scriem, cu apozitiile neizolate, „Papa **Ioan Paul al II-lea**”, „Președintele PD **Petre Roman**” sau „Prim-vicepreședintele PNȚCD **Ioan Mureșan**”, deducem, logic, că în prezent – nu de-a lungul istoriei! – există mai mulți „papi” (unul numindu-se **Ioan Paul al II-lea**), mai mulți președinți ai PD (dintre care unul este **Petre Roman**) sau mai mulți prim-vicepreședinți ai PNȚCD (unul dintre aceștia fiind **Ioan Mureșan**). Voi prezenta, mai jos, spre convingerea cititorilor, și alte exemple, luate din presă, care, prin omiterea virgulei (ce izolează apozitiile), favorizează confuzia dintre apoziii și atribute (așa-zisele „apoziii false”):

„Pentru aniversarea sa, mai are un motiv de bucurie: soția sa **Anca** a terminat un roman despre Nefertiti” (corect: „...un motiv de bucurie: soția sa[.] **Anca**[.] a terminat un roman...”), „Mai tăios, prim-vicepreședintele PNȚCD **Ioan Mureșan** a avansat de-a dreptul soluția miniștrilor liberali...” (corect: „...prim-vicepreședintele PNȚCD[.] **Ioan Mureșan**[.] a avansat...”), „...să-i explice președintelui PD **Petre Roman** de ce a obținut încă o dată acele rezultate «modeste»” (corect: „...să-i explice președin-

telui PD[,] **Petre Roman**[,] de ce a obținut...”), „Suntem finanțați direct de la guvernul României **și anume din fondul de contrapartidă**” (corect: „... de la guvernul României[,] **și anume din fondul...**”), „De Ziua Mondială a Comunicațiilor, **Papa Ioan Paul al II-lea** va rosti un mesaj...” (corect: „... , **Papa**[,] **Ioan Paul al II-lea**[,] va rosti un mesaj...”), „Președintele Serbiei **Slobodan Miloșevici**, aflat sub presiunea străzii și a comunității internaționale, a solicitat implementarea reformei în economie” (corect: „Președintele Serbiei[,] **Slobodan Miloșevici**, aflat sub presiunea străzii...”).

4) Omiterea virgulei în expresii și locuțiuni cu termeni coordonați

„**cu** chiu **cu** vai” sau „**cu** chiu[,] **cu** vai”?
 „**pe** ici **pe** colo” sau „**pe** ici[,] **pe** colo”?
 „**nici** da **nici** ba” sau „**nici** da[,] **nici** ba”? etc.

Se cunoaște că „funcția de bază a virgulei este de delimitare”, ea „marcând pauzele gramaticale interioare, precedate de intonație ascendentă sau descendentă, care delimitează în vorbire unități ale enunțului” (**G. Beldescu**). În coordonarea fie prin juxtapunere, fie prin jonctiune (în aceasta din urmă virgula putând să apară condiționat sau necondiționat), **virgula se pune întotdeauna la dreapta, după primul termen coordonat** (parte de propoziție sau propoziție – însoțită sau nu de determinări), de pildă: „Margareta era sprintară[,] șagalnică și neastâmpărată” (**Vlahuță**) sau „Afară plouă[,] ningel!” (**Alecsandri**).

Similar, **expresiile și locuțiunile** (îmbinări fixe sau grupuri de cuvinte cu înțeles unitar) **care au termeni coordonați trebuie să folosească obligatoriu virgula în delimitarea**

lor, așa cum se vede în formulările: „Logodna s-a făcut pe vrute[,] pe nevrute” (**Galaction**), „Vrei[,] nu vrei, bea Grigore agheasmă” și „Nici în car[,] nici în căruță” (**Proverbe**).

Din păcate, se întâlnesc nu rareori – în asemenea cazuri – inconsecvențe în utilizarea virgulei, omitearea ei observându-se cu precădere în limbajul unor organe de presă (dar și în unele lucrări de interes științific): „Lungimea parcului va fi «totalmente» schimbată, devenind **nici** mai mult **nici** mai puțin o adevărată Grădină a Edenului” (corect: „... , devenind **nici** mai mult[,] **nici** mai puțin o adevărată Grădină a Edenului”), „...mărfuri aduse în cadrul inspectoratului noaptea, dar **cu** chiu **cu** vai au ajuns și la beneficiari” (corect: „... , dar **cu** chiu[,] **cu** vai au ajuns și la beneficiari”), „Cât despre concurenții participanți la festival, **pe** ici **pe** colo s-ar fi putut și mai bine” (corect: „Cât despre concurenții participanți la festival, **pe** ici[,] **pe** colo s-ar fi putut și mai bine”) etc.

În exemplele ce urmează, voi reaminti câteva dintre expresiile și locuțiunile de mare circulație (majoritatea, adverbiale), cu punctuația și cu sensurile lor corespunzătoare:

– „Azi **așa**[,] mâine **așa**” (= mereu același lucru, la fel; continuând mereu în acest fel);

– „**Altă** zi[,] **altă** căciulă” (= fiecare zi cu rostul și cu problemele ei);

– „**Ba** din una[,] **ba** din alta” (= din vorbă-n vorbă);

– „**Ba** ici[,] **ba** colea” (= în toate părțile, pretutindeni);

– „**Cu** azi[,] **cu** mâine” (= încet-încet);

– „**Cu** chiu[,] **cu** vai” (= cu mare greutate, după multe eforturi, după multă osteneală);

– „**Cu** mic[,] **cu** mare” (= toată lumea);

– „**Cu** una[,] **cu** alta” (= compensându-se <împreună>);

– „**De** bine[,] **de** rău” (= anevoie; cu una, cu alta; cumva, oarecum);

– „**De azi**[,] **de ieri**” sau „**De ieri**[,] **de alaltăieri**” (= de curând, de puțină vreme);

– „**Mult**[,] puțin” (= tot, atâta cât este, cât o fi, oricât);

– „**Nici așa**[,] **nici așa**” sau „**Nici da**[,] **nici ba**” sau „**Nici că-lare**[,] **nici pe jos**” sau „**Nici în căruță**[,] **nici în teleguță**” sau „**Nici laie**[,] **nici bălaie**” (= nici într-un fel, nici în altul; în nici un chip; mereu nemulțumit);

– „**Nici mai mult**[,] **nici mai puțin**” (= exact, cât trebuie);

– „**Nici prea-prea**[,] **nici foarte-foarte**” (= așa și așa; nici bine, nici rău; potrivit, mediocru);

– „**Ori așa**[,] **ori așa**” (= fie în felul acesta, fie în celălalt);

– „**(Pe) ici**[,] **(pe) colo**” (= din loc în loc, din timp în timp, la distanțe mari);

– „**Și așa**[,] **și așa**” (= și într-un fel, și într-altul);

– „**Unul una**[,] **altul alta**” (= fie-care câte ceva, în felul lui);

– „**Vrei**[,] **nu vrei**” (= de voie, de nevoie; fie că dorești, fie că nu dorești).

5) Omiterea virgulei în izolări și intercalări

„oameni, **adunați în fața primăriei** scandau...” sau „oameni, **adunați în fața primăriei**[,] scandau...”?
 „dar, **în continuare** voi aduce...” sau „dar, **în continuare**[,] voi aduce...”? etc.

În unele cazuri, ordinea „subiect-atribut-predicat-complement direct și indirect-complemente circumstanțiale” (care „corespund desfășurării logice a gândirii” – *Gramatica Academiei*) este schimbată fie în vorbirea afectivă, „din nevoia de a da cât mai multă expresivitate comunicării”, fie pentru că ordinea cuvintelor este alta decât cea obișnuită „în cadrul unor construcții sintactice

neafective”. În frază, „propozițiile subordonate introduse prin conjuncții au topică mai liberă”, ocupând „locul pe care îl au în propoziție părțile corespunzătoare lor”.

În alte cazuri, „unitatea unei propoziții sau a unei fraze este sfârșită prin introducerea în interiorul ei a unui cuvânt, a mai multor cuvinte sau a unei alte propoziții”, propozițiile intercalate fiind grupate în „propoziții incidente și propoziții subordonate”.

În toate aceste cazuri, **virgula** „atrage atenția în mod deosebit asupra unor cuvinte, prin despărțirea lor de restul frazei sau al propoziției”, servind astfel, ca și alte semne de punctuație, la „redarea grafică a pauzelor și a intonației”. **Despărțirea unor părți de propoziție sau a unor propoziții – intercalate sau nu –, situate în interiorul unității sintactice, este marcată, grafic, prin virgule puse atât înaintea, cât și în urma părții de propoziție sau a propoziției izolate (intercalate).** Faptul că, frecvent, această despărțire se face defectuos (punându-se virgula doar într-o parte sau alta, uneori lipsind din ambele părți) este dovedit de următoarele exemple:

• în propoziție:

a) **attribute exprimate prin adjective sau participii, urmate de compliniri**: „Câteva zeci de oameni, **adunați în fața primăriei** scandau numele actualului primar” (corect: „..., oameni, **adunați în fața primăriei**[,] scandau numele actualului primar”), „Consiliul Județean al PDN, **întrunit în ședință** a luat în discuție...” (corect: „Consiliul Județean al PDN, **întrunit în ședință**[,] a luat...”);

b) **attribute substantivale prepoziționale (exprimând vârsta sau proveniența)**: „Fiica acestuia (...) **de 24 de ani** a dat foc unor resturi menajere în apropierea șirei de fân”

(corect: „Fiica acestuia (...) [,] **de 24 de ani** [,] a dat foc unor resturi menajere...”), „Așadar bărbatului **de numai 35 de ani** îi rămăsese ca unică îndeletnicire...” (corect: „Așadar bărbatului [,] **de numai 35 de ani** [,] îi rămăsese...”), „Iar poetul Ștefan Bratosin **din Călărași**, stabilit în Franța înainte de 1989...” (corect: „Iar poetul Ștefan Bratosin [,] **din Călărași**, stabilit în Franța...”);

c) **complemente circumstanțiale de timp**: „A.P. s-a plimbat în **vara aceasta**, cu gândul declarat de a uita Dunărea pentru totdeauna” (corect: „...s-a plimbat [,] **în vara aceasta**, cu gândul declarat de a uita Dunărea...”), „Acolo am aflat că **în 15 luni de la constituire**, acești consilieri nu se întruniseră decât de 5 ori” (corect: „Acolo am aflat că [,] **în 15 luni de la constituire**, acești consilieri...”), „De reamintit că, **pe data de 14 iulie** s-a aprobat...” (corect: „De reamintit că, **pe data de 14 iulie** [,] s-a aprobat...”);

d) **complemente circumstanțiale de loc, de mod sau condiționale**: „La tarabă, **în piață** să nu se comercializeze decât produse agroalimentare” (corect: „La tarabă, **în piață** [,] să nu se comercializeze...”), „Sau că ești **pur și simplu**, dornic să-l cunoști pe cel care te reprezintă în Parlamentul României” (corect: „Sau că ești [,] **pur și simplu**, dornic să-l cunoști...”).

• **în frază:**

a) **propoziții subordonate circumstanțiale de cauză**: „Am intrat în primărie, **pentru că pe primar îl căutam** și i-am cerut să stabilească un loc în care să ținem ședința organizației, altul decât la primărie” (corect: „Am intrat în primărie, **pentru că pe primar îl căutam** [,] și i-am cerut să stabilească un loc în care să ținem ședința organizației, ...”);

b) **propoziții subordonate circumstanțiale condiționale**: „Numai că, **dacă vă aduceți bine aminte** noi am pus o întrebare” (corect: „Numai că, **dacă vă aduceți bine aminte** [,] noi am pus o întrebare”), „...considerând că **dacă sunt primari**, consilierii trebuie să tacă și să înghită găluștele primarilor” (corect: „...considerând că [,] **dacă sunt primari**, consilierii trebuie să tacă...”);

c) **propoziții subordonate circumstanțiale concesive**: „Am crescut în casa unor părinți cu principii severe, care **deși erau destul de înstăriți**, erau foarte zgârciți” (corect: „...care [,] **deși erau destul de înstăriți**, erau foarte zgârciți”), „Căci **oricât de perenă s-ar dovedi**, literatura este în egală măsură și a momentului” (corect: „Căci [,] **oricât de perenă s-ar dovedi**, literatura este în egală măsură și a momentului”).

(Va urma)

Inga DRUȚĂ

CONSIDERAȚII PRIVIND MIȘCAREA LEXICULUI ACTUAL

În secolul al XIX-lea majoritatea împrumuturilor erau de origine franceză; în ultimele decenii se observă o influență tot mai mare a limbii engleze, iar unii cercetători (cf. Florica Dimitrescu, 1980, 5; *idem*, 1995; Irina Preda, 1992, 590) susțin că astăzi se constată o preferință netă pentru formațiile interne sau, în orice caz, pentru termenii analizabili.

Cu peste o jumătate de veac în urmă, Sextil Pușcariu aprecia că prefixarea are în limba română un rol modest în îmbogățirea vocabularului, cel puțin în raport cu sufixarea (1943/1976, 53). Peste câteva decenii, analizând "tendențele actuale ale limbii române", Alexandru Graur observa o schimbare semnificativă: "De unde pînă nu demult derivarea cu prefixe juca un rol secundar în românește, astăzi ea capătă o mare întrebuintare, și aceasta nu va rămîne fără consecințe în ce privește structura limbii în general" (1968, 257).

Cu un deceniu mai tîrziu, în 1978, autorii FCLR-II conchideau că "dinamica prefixării în ansamblu este în mod vizibil ascendentă (...) și se poate prevedea o evoluție ulterioară în același sens" (p. 31). Se pare că aceste din urmă constatări se confirmă pe deplin în perioada actuală de dezvoltare a vocabularului limbii române, cel puțin în segmentul ei cel mai reprezentativ și mai dinamic, stilul publicistic.

Analiza inventarului nou, de după 1989, realizată pe baze statistice de cercetătoarea Irina Preda, a demonstrat că a crescut considerabil ponderea termenilor rezultați prin derivare cu prefixe și cu prefixoide (peste 60% din totalitatea termenilor

analizați; 1993, 19-20). O bună parte din cuvintele analizabile formate prin prefixare ar putea fi însă împrumuturi (ceea ce recunoaște însăși autoarea studiului la care ne referim, cf. termeni ca *anticomunist*, *contramani-festație*, *neocomunism* și mulți alții, prezenți și în alte limbi, în primul rînd, în franceză). Pe de altă parte, nu trebuie neglijată nici posibilitatea apariției simultane a unor termeni în mai multe limbi, rezultați din unele evenimente de largă audiență.

Cuvintele nou-formate, înregistrate în diverse surse în ultimii ani, activează cu precădere cîteva prefixe și prefixoide: *anti-*, *ne-*, *neo-*, *de(s)-*, *pseudo-*, *super-*, *ultra-* ș.a.

Chiar și o comparație superficială cu celelalte limbi romanice arată o preferință aproape pentru aceleași prefixe și sufixe, în perioade asemănătoare din punct de vedere social și politic. Aceasta dovedește că, în afară de acțiunea favorizantă a condițiilor istorice, noile creații lexicale din orice limbă corespund unei dimensiuni universale a creativității.

În derivarea postpusă, cele mai productive sufixe s-au dovedit a fi *-ist* (*nutriționist*, *nomenclaturist*), *-iza* (*a disponibiliza*, *a eficientiza*), *-iadă* (*mineriadă*, *dosariadă*, *cuponiadă*).

Formațiile de acest tip sînt stimulate atît de factori externi, cît și de factori interni. Din exterior acționează necesitatea de a exprima noi realități (și, mai ales, noi atitudini), condiționate din punct de vedere social; din interior, necesitatea unei exprimări cît mai sintetice, precum și **tendința spre abstractizare și intelectualizare a limbajului actual**. Aceasta se referă îndeosebi la "tripletele" derivate în *-ism*, *-ist*, *-iza*. "Apariția unui cuvînt în *-ism* determină mai devreme ori mai tîrziu, aș zice aproape automat, formarea unuia în *-ist*, eventual și a unui al treilea, în *-iza*, de la aceeași temă, nota Iorgu Iordan. Ele se «cheamă» unul pe altul în mintea noastră" (1964, 420-421).

Modelul lingvistic discutat, pe lîngă faptul că este "ușor de imitat și de realizat în mod concret", "pare a nu avea nici o limită" (*ib.*),

cu alte cuvinte, sistemul derivării în *-ism, -ist, -iza* rămîne deschis. Modelul prezintă avantajul că se evită o perifrază, satisfăcîndu-se nevoia de economie a limbii: *a pune în disponibilitate* — **a disponibiliza** etc.

Formațiile noi denotă și o anumită **trecere a centrului de greutate de la derivare spre compunere**, tendință semnalată de Alexandru Graur încă la 1968 (*Tendențele*, 268). Categoria de cuvinte compuse cuprinde nu numai compusele juxtapuse (de tipul *formulă-șoc*), ci și formațiile realizate cu elemente de compunere (*embargonaut*).

La acest capitol, se face observată tranziția unor segmente de la statutul de elemente de compunere la acela de afixe (cf. Florica Dimitrescu, 1995, 161).

Nu toate cuvintele formate cu ajutorul elementelor de compunere sînt creații stricte ale limbii române, unele fiind adaptări ale termenilor străini. Este greu de făcut distincția dintre noile creații realizate pe teren românesc și neologismele împrumutate, cu atît mai mult cu cît prefixoidele, de exemplu, se atașează de preferință la neologisme. Dar acesta nu este un impediment pentru studierea tendințelor limbii în domeniul formării cuvintelor, căci, așa cum arată H. Frey, "împrumuturile pot furniza indicii în privința sistemului și a tendințelor limbii care le folosește, devenind astfel reactivi capabili să dezvăluie caracteristici care nu ar fi atît de evidente dacă ne-am limita la studiul vocabularului autohton" (*apud* Florica Dimitrescu, 1995, 169).

Pentru a verifica afirmațiile de mai sus, am procedat la o analiză statistică a inventarului lexical cuprins în *Dicționarul de cuvinte recente* de Florica Dimitrescu (ed. a II-a, 1997), din care am exclus termenii tehnico-științifici cu circulație restrînsă, elementele familiare și cele argotice. Menționăm că am luat în calcul doar unitățile lexicale atestate începînd cu anul 1975 și că, în rare cazuri, am reconsiderat unele etimologii (de exemplu, împrumutul din limba franceză *a mediatiza* (< *médiatiser*) este

tratat în DCR² ca un derivat intern (din *media*); termenul *azilant* este considerat exclusiv un împrumut din limba germană (< *Azilant*); noi admitem și o etimologie internă (din *azil* + *-ant*).

Astfel, din cei **1552 de termeni** selectați de noi din cuprinsul DCR², **813** sînt **formații interne** (280 create prin *antepunere*, din care 124 cu prefixe și 156 cu prefixoide), 282 prin *postpunere*, 251 prin *compunere*), **566** de cuvinte sînt **împrumuturi**, la care se adaugă **173** de **neologisme semantice**.

În ceea ce privește împrumuturile de dată recentă (din ultimii aproximativ 20 de ani), în DCR² acestea se prezintă astfel:

a) **elemente lexicale românece** — **288** (50,9%), din care *de origine franceză* 235 (81,6%), *italiană* 40 (13,9%), *spaniolă* 10 (3,5%), *portugheză* 3 (1%);

b) **elemente lexicale nero-manice** — **199** (35,2%), din care *de origine engleză* 168 (84,5%), *germană* 12 (6,0%), *rusă* 8 (4,0%), *de alte origini* 11 (5,5%);

c) **elemente lexicale cu etimologie multiplă** — **79** (13,9%).

Calculule de mai sus confirmă teza despre creșterea ponderii etimologiei interne în limba română actuală, dovedind totodată că printre elementele lexicale împrumutate și astăzi locul central îl ocupă cu constanță, de circa 200 de ani, limba franceză, urmată de engleză, apoi, la o respectabilă distanță, de limbile italiană, germană, spaniolă ș.a.

Astăzi, influența anglo-americană s-a extins asupra mai multor limbi europene, punînd în alertă lingviștii, îndeosebi pe cei francezi, care apreciază folosirea abuzivă a anglicismelor ca pe o formă de "inflație stilistică". Se citează frecvent în acest sens lucrarea lui R. Étiemble *Parlez-vous français?* (Paris, 1964), în care anglomania reperată de autor este prezentată ca o epidemie periculoasă.

Drept urmare a reacției lingviștilor francezi la acest fenomen, la sfîrșitul secolului al XX-lea, la Paris, apar antologii de texte legislative

referitoare la protejarea limbii franceze (cum ar fi *Termes techniques nouveaux*. *Termes officiellement recommandés par le Gouvernement français*, care cuprinde legi și decrete emise în perioada 1969-1981), destinate să favorizeze limba franceză în competiția cu împrumuturile din alte limbi, precum și liste de termeni recomandați spre a înlocui anglicismele, cf.: **cadreur** – cameraman; **industrie du spectacle** – show business; **prêt-a-manger** – fast-food; **courtier** – broker; **stylique** – design; **savoir-faire** – know-how; **notation** – rating; **parrain, parraineur** – sponsor; **marketing** – marketing etc.

Cu toate acestea, protestele împotriva “franglezei” și măsurile oficiale de punere sub interdicție a cuvintelor englezești au eșuat.

În lingvistica românească de astăzi deseori se fac auzite proteste împotriva a ceea ce unii numesc **anglomanie** (cf. Adriana Stoichițoiu, 1992; *idem*, 1996). Pledînd pentru o poziție echilibrată în problema discutată, ne raliem opiniei potrivit căreia influența engleză nu este un fenomen negativ în sine, nu trebuie considerată mai periculoasă decît alte influențe străine care au acționat și acționează asupra limbii noastre, de aceea “se poate presupune că anglicizarea va fi depășită așa cum au fost depășite în timp slavizarea, grecizarea, rusificarea, italianizarea sau francizarea” (v. Mioara Avram, 1997, pass.).

Specialiștii apreciază că împrumuturile din limba engleză continuă vechiul proces de **relatinizare** a limbii române moderne, proces care s-a produs și în alte momente ale istoriei noastre prin limbi de alte origini. Pericolul îl constituie în special calcurile după engleză, sau împrumuturile “mascate”, care ambiguizează deseori comunicarea.

Rezumînd cele expuse, vom constata că inventarul lexico-semantic relativ recent poate reflecta cîteva trăsături și tendințe specifice vocabularului limbii române actuale: un aflux de cuvinte (și de sensuri) noi pătrunse în limbă într-o perioadă extrem de scurtă; marea ocurență și dispersie

ale unor cuvinte și accepții devenite un fel de clișee, care accentuează impresia de nouitate a vocabularului de după 1989; scurta perioadă de “vogă” și rapida cădere în desuetudine a unor termeni și sensuri noi; predominarea terminologiei social-politice în ansamblul intrărilor lexicale actuale; schimbarea caracterului conotativ al unor cuvinte mai vechi în noile condiții istorice; economia de limbaj obținută prin substantivarea masivă a adjectivelor; modificări însemnate în modul de formare a cuvintelor prin sporirea derivării antepuse și a compunerii în raport cu cea sufixată.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Florica Dimitrescu, *Probleme actuale ale lexicului limbii române*, Brașov, 1980.

2. Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc (ieri și azi)*, Cluj-București, 1995.

3. Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, București, 1997, ed. a II-a (DCR²).

4. Alexandru Graur, *Tendențele limbii române actuale*, București, 1968.

5. Iorgu Iordan, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în *Studii și cercetări lingvistice*, Editura Academiei, București, 1964, nr. 4.

6. Irina Preda, *Îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale*, în *Limba Română*, 1992, nr. 9-12; 1993, nr. 1.

7. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1976 (ed. I apărută în 1943).

8. Adriana Stoichițoiu, *O formă de snobism lingvistic: anglomania*, în *Dimineața*, 7.IV.1992.

9. Adriana Stoichițoiu, *Observații privind influența engleză în limbajul publicistic actual*, în *Limbă și literatură*, 1996, nr. 2.

10. Mioara Avram, 1997, *Anglicismele în limba română actuală*, București, 1987.

11. *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I-III, București, 1970.

Nichita
STĂNESCU -
70

Nichita STĂNESCU

SÎNT UN OM VIU

Sînt un om viu.
Nimic din ce-i omenesc nu mi-e străin.
Abia am timp să mă mir că exist, dar
mă bucur totdeauna că sînt.

Nu mă realizez deplin niciodată,
pentru că
am o idee din ce în ce mai bună
despre viață

Mă cutremură diferența dintre mine
și firul ierbii,
dintre mine și lei,
dintre mine și insulele de lumină
ale stelelor.
Dintre mine și numere,
bunăoară între mine și 2, între mine și 3.

Am și-un defect, un păcat:
iau în serios iarba,
iau în serios lei,
mișcărilor aproape perfecte ale cerului.
Și-o rană întîmplătoare la mîină
mă face să văd prin ea,
ca printr-un ocean,
durerile lumii, războaiele.

Dintr-o astfel de întîmplare
mi s-a tras marea înțelegere
pe care-o am pentru Ulisse – și
admirația ce i-o port
bărbatului cu chip ursuz, Dante Alighieri.

Cu greu mi-aș putea imagina
un pămînt pustiu, rotindu-se
în jurul soarelui...
(Poate și fiindcă există pe lume
astfel de versuri.)

Îmi place să rîd, deși
rîd rar, avînd mereu cîte o treabă,

ori călătorind cu o plută, la nesfârșit,
pe oceanul oval al fanteziei.

E un spectacol de neuitat acela
de-a ști,
de a descoperi
harta universului în expansiune,
în timp ce-ți privești
o fotografie din copilărie!

E un trup al tău, vechi,
pe care l-ai rătăcit
și nici măcar un anunț, dat
cu litere groase,
nu-ți oferă vreo șansă
să-l mai regăsești.

Îmi desfac papirusul vieții
plin de hieroglife,
și ceea ce pot comunica
acum, aici,
după o descifrare anevoioasă,
dar nu lipsită de satisfacții,
e un poem închinat păcii.

E o fertilitate nemaipomenită
în pământ și-n pietre și în schelării,
magnetic, timpul, clipită cu clipită,
gîndurile mi le-nalță
ca pe niște trupuri vii.

E o fertilitate nemaipomenită
în pământ și-n pietre și în schelării
Umbra de mi-aș ține-o doar o clipă pironită,
s-ar și umple de ferigi, de bălării!

Doar chipul tău prelung, iubito,
lasă-l așa cum este, răzimat
între două bățai ale inimii mele,
ca între Tigru
și Euftrat.

Definirea lui e mai dificilă decât simpla semnalare. Se identifică, pentru noi toți, cu o stare poetică.

Nicolae MANOLESCU

Acesta era Nichita Stănescu, acesta era Poetul Nichita Stănescu, o sublimă nedesăvîrșire, un om care nu și-a desăvîrșit viața cum ne așteptam, un lider care nu vrea să fie lider, să nu se ia în serios. Era un lider, prin personalitatea lui și prin talentul lui, dar într-adevăr el lupta împotriva acestei imagini, făcea tot ce este posibil ca să nu o săvîrșească. Acesta era poetul pe care unii l-au numit un poet de tip manierist, într-o discuție recentă Nichita Stănescu a fost descoperit ca poet modernist, deci i se caută un loc în istoria literaturii și el fuge din acel concept, din acel loc. Este peste tot și pretutindeni și niciodată într-un spațiu foarte delimitat și limitat. Acesta este, deci, Nichita Stănescu, un poet care, dați-mi voie să închei printr-o parafrază, care nu ne ajută să mergem, dar ne ajută să respirăm.

Eugen SIMION

Poate mai mult decât noi toți din generația Labiș, Nichita n-a lăsat timpul să curgă pe lângă el, zadarnic. Fruntea lui îngemănează pulsații din Eminescu și linge tainele cerului, dincolo de sublime cunoașteri, unde numai gândul pur, iluminat de zboruri apologetice, toate spre aripa lui Dumnezeu, poate pătrunde ca o mireasmă a Inspirației. În universul poeziei lui, straniu bîntuit și de matematici ermetice, ninge cu fulgi de magneziu, cu picături de torță din vechea Eladă, ninge cu mai mult de patru puncte cardinale, cu ochii iubitei, cu inima ei coborînd din călcîi de luceafăr, cu țandări de felinar bucureștean, cu de tot risu-plînsu, cu semne metalice, smulse din crucea saniei, cu gălbenuș de ou dogmatic, ninge elegiac, iar osul pieptului – o bardă mînuită de-un înger – cioplește singurătate, fum, tăcere, alcool, blesteme și din toate la un loc domnia Poeziei sau misterele ei, vecia închipuirii, biruința celui mai omenesc strigăt, care e durerea iubirii.

De ziua ta, Nichita, te îmbrățișez cu dor.

Fănuș NEAGU

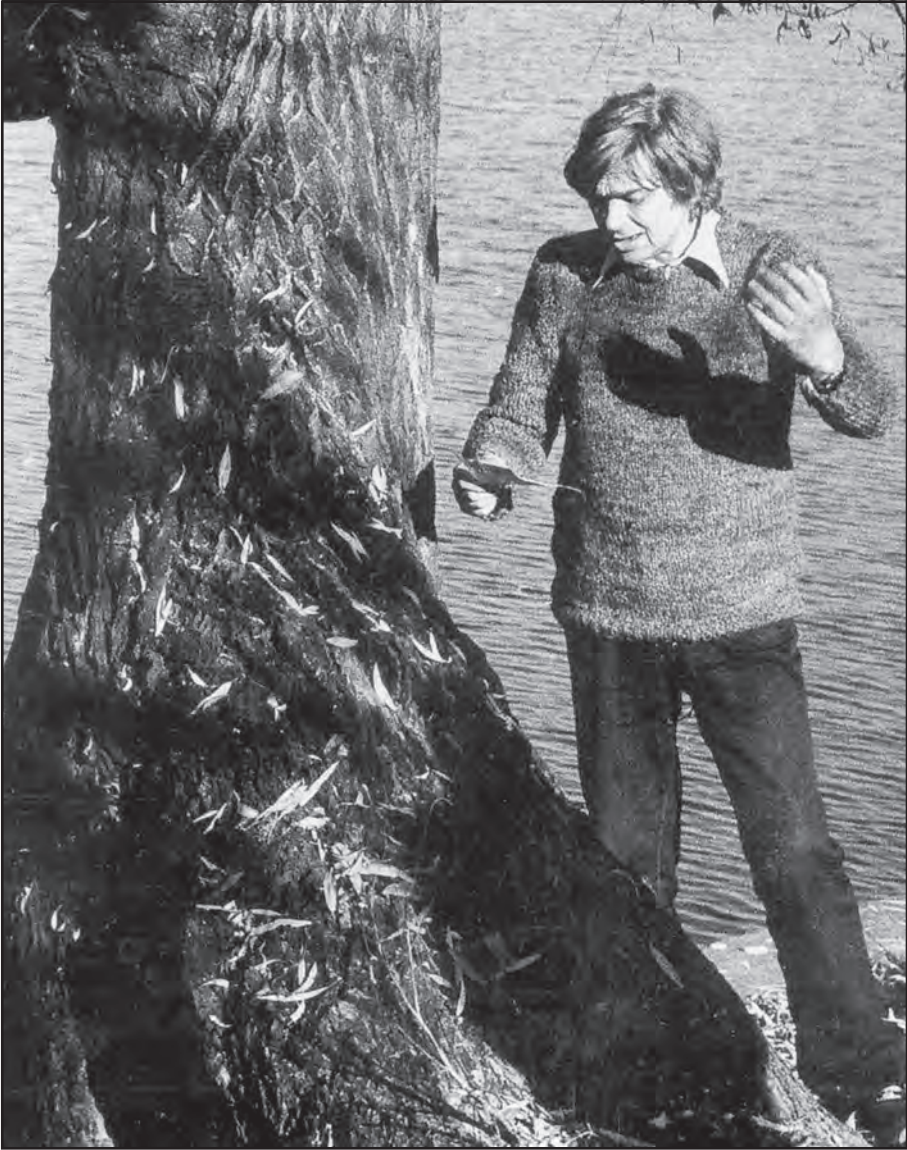
...O uzină de versuri, care se pune în mișcare din te miri ce inefabil, pentru a produce te miri ce minunății și desfătări, livrate gratis, fără nici o contabilitate, dar absolut nici una, cititorilor, cînd încîntați, cînd de-a dreptul năucii de atîta preaplin.

Marin SORESCU

El era un om atît de generos încît se simțea în stare să strîngă în brațe toți oamenii pămîntului... Mi s-a povestit că în ziua în care a împlinit cincizeci de ani, atît de mulți poeți tineri au venit să-l vadă, încît aceștia ședeau pe scara blocului, nemaivînd loc în apartament... Toți locatarii au ieșit la ferestre să admire acest omagiu extraordinar adus Poetului.

Ion BĂIEȘU

Nichita Stănescu ajunsese pînă acolo cu starea sa de Poet neistovit, încît își ridicase toate bucuriile, suferințele și dorurile la aceeași înălțime. Se purta astfel încît puteai să crezi că el depinde de tine și că nici ție, nici lui nu i se va întîmpla nimic rău niciodată. Optimismul său era fără pereche. „Bătrîne, cîtă vreme suntem în mijlocul poporului român nu trebuie să ne fie teamă de nimic, deoarece el știe mai bine decît oricine drumul eternității, iar noi n-avem nevoie de altceva decît să fim atenți la viața și la manifestările lui, pronunțîndu-i cu cîteva clipe mai repede gîndul și metafora lui!” spunea marele nostru poet.

Gheorghe PITUȚ

Grigore CANTĂRU

UN POET CARE NU L-A RATAT PE EMINESCU

La 31 martie curent Nichita Stănescu (1933-1983) ar fi împlinit 70 de ani. Aniversarea poate deveni un prilej de rediscutare a operei aceluia care, deși își exprimase în tinerețe teama de a nu ajunge „marele poet” pe care și l-a „construit”¹, la vârsta maturității creatoare insistă – într-una din poeziile sale reprezentative, *Papirus cu lacune* – că scrie din nou *Oda (în metru antic)*. („Scriu din nou *Oda* în *Metru Antic*, // mă-nțelegi, scriu din nou *Oda* în *Metru Antic*”).

Se știe că mai mulți critici literari au situat creația lui Nichita sub semnul modelului eminescian...

Ioana Em. Petrescu este însă singura care, abandonând definitiv ideea studierii „surselor” și „influențelor”, precum și pe cea a exhaustivității „ultimei metode”, a relevat cu atîta originalitate și rafinament critic semnificațiile profund culturale ale eminescianismului posteminescian. Iar în ultimul capitol din remarcabilul studiu *Eminescu și mutațiile poeziei românești*, analizînd în special eminescianismul lui/la N. Stănescu, cercetătoarea semnalează – ca pe un fapt oarecum inedit, dar lăsat încă în penumbră – caracterul lui „dialogic”, sugestia fiind una dublă: primo – că fenomenul se deosebește prin ceva important de eminescianismul reprezentat de Blaga, Arghezi și Ion Barbu; secundo – că dialogul lui N. Stănescu cu Eminescu, desfășurîndu-se sub formă de intertext, depășește domeniul poeticii, din moment ce intertextul poate fi considerat „un fel de limbaj al ființei reactivat într-o nouă rostire individuală”².

Dacă adoptăm această „viziune” a Ioanei Em. Petrescu, vom „vedea” în

confruntarea poetului modern cu universul eminescian o formă de **dialog ontologizat**, ca expresie a intenției sale (aproape etalată) de a face pasul-limită și-n această direcție. Că are această intenție sau nu are acoperire în substanța poeziei – unicul spațiu valoric ce i-ar justifica-o – e o altă problemă. Cert este, însă, faptul că cele mai numeroase aluzii și citate eminesciene – integrate în textura liricii proprii cu un efect semantic atât de tulburător – le înțelînim la Nichita Stănescu, el fiind unicul poet în literatura română care l-a mai și **tematizat** pe Eminescu. Avem în vedere o tematizare nu ocazional-festivistă sau hagiografică (de care a fost tentat totuși în unele eseuri), ci una tot ontologizată. Iată un singur exemplu în acest sens:

Tu n-ai murit
pentru că eu sunt trupul tău,
care vorbește cu vorbele tale.
Cînd drag îmi este mie
pe lumea asta,
cu iubirea ta mă gîndesc
la amorul tău,
Mihai, dacă-ai ști cît de tare
îmi lipsești,
ca și ochilor, ca și pietrelor,
ca și curcubeilor!
.....
Mihai, tu care ești mai tînăr
decît mine,
gîndind în vorbele tale nu mă
lăsa să îmbătrînesc!
.....
M-a apucat apoia pietrelor,
apoia ierburilor.
M-a apucat apoia fructelor
de toamnă, Mihai.
Himera trebuie să guste
această apoie coaptă
și miezuroasă.
Creierul simbueros al acestui apoi
nu este un creier descreierat.
.....
ca dovadă inima ta ce a făcut
pat din creierul meu,
ca dovadă singurătatea mea,
care nu credeam să-nvăț
a muri vreodată.
(*Către Eminescu*)

Subiectul liric din această vibrantă epistolă *Către Eminescu* nu este un „trimbulind” exprimându-și ludic ideea bizară a „reîncarnării” lui Eminescu, ci e unul profund marcat de *experiența eminescianismului*, adoptat ca ipoteză ontologică și resimțit acum ca o povară și o grea suferință; de unde și invocarea „mai tînărului Mihai” ca o condiție a menținerii în starea „de cîntec” în transcenderea spre moarte, spre această transtemporală „apoiie”. Subiect „învățînd” eminescianismul și „dovedind” prin această cumplită „singurătate” autenticitatea și sensul neființei („creierul” căreia „nu este un creier descreierat”), el se identifică în final – prin actul re-rostirii primului vers din *Oda (în metru antic)* – cu idealul invocat.

Atît tematizarea lui Eminescu, cît și citarea abundentă – inclusiv sub forma reeditării întocmai a unor titluri (*O călărire în zori*, *Odă în metru antic*) – funcționează la N. Stănescu în direcția unui eminescianism i-mediat, rădăcinile căruia trebuie căutate în chiar scenariul lui ontologic, în care nu mai există poeți în înțelesul comun, ci doar „personalități exprimînd – metalingvistic – impersonalitatea”³, sau „iubitori de poezie” în experiența existențială a căroră se revelează, etern, Eul-Unic; rolul unui asemenea „ales” în spațiul spiritualității românești atribuindu-i-se, exclusiv, lui Eminescu. Deci, trăirea i-mediată a eminescianismului ar urmări perpetuarea acestuia peste timp și sublimarea lui în acte semantico-estetice inedite.

Privite într-o atare perspectivă, par să aibă anumite semnificații – complementare gîndirii poetice – și momentele de joc actoricesc (nu de... „comportament infantil”, cum au fost numite insinuant, fără a li se întrezări motivațiile existențiale) în care Nichita Stănescu, oferind autografe sau distincții în scris – ce se numeau „Ordinul lui Eminescu...” și „Steaua albastră a nordului, Luceafărul” – le semna „...

lui Mihai de la Mihail” (M. Cimpoi), sau „...de la M. Eminescu” care „știe el ce face” (M. Bandac). Asemenea momente – de natură biografică, dar foarte frecvente în viața poetului – par să se constituie într-un **limbaj** – un fel de limbaj ritualizant, sugerînd conștiința dimensiunii eminesciene a propriei personalități creatoare.

Poet inegal în opera sa, dar tinzînd mereu spre o superioritate categorică atît față de contemporaneitatea literară cît și față de sine însuși – nu din grandomanie, ci din convingerea că aceasta e o condiție a probității celui ce-și revendică un destin creator („Dacă orice poet adevărat n-ar crede despre sine că este cel mai mare poet, ar fi o farsă și o minciună tot ceea ce scrie dînsul.”⁴) – N. Stănescu se va afla, în mod programatic, într-o permanentă stare de radicalitate și față de înaintași (inclusiv Eminescu), prin impunerea unui nou tip de poetică – numită în nichitologie „poetică pulsatorie”, sau „a rupturii” – și prin resemantizarea totală pretins epuizantă a noțiunii de poezie. Însă această întreprindere temerară nu-l împiedică să-și reclame cu insistență legătura dialectică – extrem de complexă – cu tradiția în general și cu Eminescu **în special**. Volumul eseistic selectiv **Fiziologia poeziei**, dar mai ales **Cartea de recitare** inclusă în acest volum, prezintă, în sensul dat, o mărturie în plus. Vorbind aici despre informația și formația sa culturală, meditînd asupra propriei „genealogii” poetice, Nichita Stănescu îi va numi ca „blocuri etice masive și gînditoare”, care i-ar fi determinat istoricește apariția, pe Văcărescu și Cîrlova, pe Arghezi, Bacovia și Ion Barbu, dar mai presus de toți în această ierarhie va fi situat – întotdeauna – „Eminescu cel mare”. Or, atît scriitorii preeminescieni, cît și cei posteminescieni, fiind resimțîți ca „monade” determinante, n-au fost asumați ca **modele** perene la care să se fi raportat permanent verificîndu-și propriile performanțe. În viziunea sa,

însuși numele Eminescu a devenit „criteriu de apreciere”⁵, adică – un etalon, prin definiție, demn de urmat.

De fapt, N. Stănescu n-a căutat niciodată în literatură modele. Cel eminescian i-a **survenit** – prin forța geniului – în mod firesc; iar survenindu-i, n-a fost însușit de poetul modern ca model literar, ci cu precădere ca **model ontologic**, în fața căruia toate celelalte sisteme de gândire i se par doar construcții experimentale, ontologii particulare, prea apropiate de simpla **reprezentare** poetică. Asimilarea, în cărțile sale reprezentative, a unor inserte de sorginte eminesciană ce gravitează în jurul versului „Nu credeam să-nvăț a muri vrodată”, precum și detectarea în creația altor poeți a detasearea versuri echivalabile „necuvîntului” (cum ar fi „Eu cred că veșnicia s-a născut la sat” (L. Blaga), sau „E timpul, toți nervii mă dor” de G. Bacovia), constituie încă o dovadă a faptului că poetul a căutat în literatura înaintașilor mai curînd acel misterios „altceva” – virtual ori manifestat accidental – care ar corespunde concepției sale asupra „naturii” poeziei („Caut în lectură ceea ce mă legitimează ca artist”⁶), și care să nu fi fost valorificat încă de nimeni, asumîndu-și, prin aceasta, curajul (și riscul!) unui **alt** model poetic totalizator, spre încercarea de a-l „înfrunta” în perspectivă (în ciuda propriilor afirmații canonizante despre Eminescu) chiar și pe autorul *Odei (în metru antic)*. Merită atenție, pe linia afirmațiilor de mai sus, și unele confesiuni ale poetului însuși, ele dovedindu-se destul de relevante... Spre exemplu: „E adevărat că ne interesează cum respira el (Eminescu – *n.n.*, G.C.). Vrem să învățăm cum respira el. Cine știe, poate vom putea și noi scrie *Lu-ceafărul*, sau *Glossa*, sau *Kamadeva*. **Dar *Lu-ceafărul* l-a scris el...**”⁷ (subl. n., G.C.). Sau: „...cercetarea atentă a postumelor ne indică cîteva posibile cărări **însemnate de el și nestrăbătute încă în contemporaneitate.**”⁸ (subl. n., G.C.).

Surprinde în asemenea confesiuni stănesciene vizînd raportul său cu Eminescu și faptul că N. Stănescu nu mai plătește tribut vechilor concepții romantice despre originalitatea divină a scriitorului, el impunînd eventualilor comentatori perspectiva evoluției interioare a literaturii. E de menționat, în acest sens, binecunoscuta „lecție covîrșitoare de estetică” pe care i-a dat-o Ion Barbu, îndemnîndu-l să prefere *Oda (în metru antic)* înaintea *Luceafărului* – lecție care, însușită fiind, i-a produs brusc „revelația unui Eminescu profund, **etern** și în același timp măreț și **de toate zilele**”⁹ (subl. n., G.C.), *Lu-ceafărul* rămînînd, în opinia ambilor mari poeți inovatori, „o pînză de epocă, amplă, în care s-a folosit mult albastru de Prusia, care s-a înnegrit o dată cu vremea, iar pînza a căpătat pe ea unele fisuri, devenite sacre, **amintind mai mult de spiritul unei epoci decît de eternitate**”¹⁰ (subl. n., G.C.). Chiar dacă această evaluare a celor mai importante opere eminesciene mai rămîne discutabilă, ea se remarcă prin tratarea *Odei...* ca potențial semantic cu infinite posibilități de manifestare variată în literatura posteroară. Întrebat la vîrsta maturității creatoare care este cea mai frumoasă poezie pe care a scris-o vreodată, Nichita Stănescu va răspunde de-a dreptul șocant: „*Odă (în metru antic)* de Mihai Eminescu”¹¹. Să fie răspunsul o simplă mostră de exprimare înadins ludică, atît de caracteristică poetului? Sau e unul semnificativ? – fapt ce ar naște alte întrebări: Ce fel de (re)scriere are în vedere? Una literară, aplicînd regimul stilistico-semantic eminescian propriilor texte, sau una „hemografică” (citește – **ontologizată**), reeditînd „cu sine însuși”, pe plan existențial mesajul *Odei...*? În viziunea lui, aceste două moduri de a scrie sînt **identice**; între **poeticitate** și **implicarea ontică** nu mai există nici o diferență. Astfel, poza de „coautor” tîrziu al *Odei (în metru antic)* devine expresia identității cu Eminescu în ceea ce se poate numi **destin creativ** – ipostază ce se

menține, subtextual, în aproape toată opera stănesciană.

Momente în bună parte extraliterare, aluziile cu privire la perenitatea *Odei (în metru antic)* n-ar suscita atîta atenție, dacă n-ar fi fost reluate insistenț în microeseuri, poetul configurînd ideea că anume acest text constituie punctul de plecare și termenul de referință al universului său imaginar. Dar temeiul sigur prin care s-ar justifica o asemenea revendicare îl constituie, indiscutabil, **opera poetică**, întrucît anume valențele ei semantice intertextuale sînt în măsură să confirme declarațiile strict ocazionale ori speculative. În aria poeticității, orice tip de relație – inclusiv cea paradigmatică – se relevă cu mai multă pregnanță. Însă înainte de a interveni în această materie, e necesar a preciza că eminescianismul de tip intertextual cultivat de N. Stănescu, aspirînd să repete – la limită – o experiență poetică dominantă, se deschide, în același timp, spre un spațiu mai larg, în care poezia realizează **necesitatea propriei avansări și chiar a autodepășirii ca noțiune**. Prin poetul *Necuvintelor* poezia se transformă din text în discurs oral (el își dicta poeziile), oralitatea presupunînd „o mai mare intensitate a comunicării”¹²; iar ca noțiune, ea se transformă din artă a cuvîntului în „tensiune semantică spre un cuvînt... pe care nu l-a găsit”¹³. Cu alte cuvinte, Nichita Stănescu reprezintă acea „mutație” în gîndirea artistică, prin care poezia se transformă din **reprezentare** în **act** – ceea ce echivalează, într-un anumit sens, cu re-instaurarea „viziunii (a unei noi viziuni – *n.n.*, *G.C.*) în locul vederii”, dacă e să raportăm acest merit fundamental la cel eminescian, în formula Ioanei Em. Petrescu.

Așadar, obsesia Eminescu mai însemnează la N. Stănescu și prilejul unui alt mod de a concepe poezia. Dialogul cu *Oda (în metru antic)* va sta sub semnul căutării unui „alt-Ceva”, a ineditului ce ar concura universul eminescian. Anume în acest sens vorbeam anterior de o „înfruntare”

a lui Eminescu – o înfruntare prin căutarea și instaurarea unui alt concept de poeticitate, capabil, la rîndul lui, să antreneze alte mutații pe plan literar, să marcheze destinul literaturii posterioare. Condiționat de această ambiție, poetul modern va avea revelația poeziei „metalingvistice”, care, în opinia sa, la Eminescu ar fi doar abia sesizabilă în *Odă...*, în *Kamadeva* și în unele postume. Prin valorificarea amplă a acestui tip de poezie (o valorificare deschizînd noi posibilități limbii române), el își relevă propria statură de inovator, rămînînd fidel crezului său artistic, potrivit căruia valoarea unui scriitor constă „nu în copierea maestrului, ci în dezobișnuirea de maestru”¹⁴, în aspirația de a scrie „cu sine însuși”, ontologizînd, deci, tensiunea metamorfozelor universale, așa cum ar fi încercat Eminescu în aceleași postume. Ambiția „înfruntării” se va reduce, așadar, la **continuitate** – o continuitate prin promovarea cu elocvență (post)modernă a poeziei care „nu ține de cuvinte”, dar care, „din disperare”, își manifestă palpabilitatea în acte semantice de genul „Nu credeam să-nvăț a muri vrodată”. Procesul va urmări – ca încununare finală – reînșușirea și ruperea definitivă a acestui tip de poezie de spațiul ei original și e condiționat, după cum am mai spus, de curajul unui **alt** model poetic totalizator, lansat ca o soluție la „disputele” – uneori acerbe – dintre modernism și romantism în poezia românească și nu numai a sec. XX: „...făcînd calculul trist că se împlinesc 90 de ani de cînd Eminescu nu a mai scris **real** (subl. n., *G.C.*), nota poetul în 1979, cred că în acest an (atenție! – an în care scria deja tulburătoarea carte a „învățării morții” *Noduri și Semne*, apărută abia în '82 – *n.n.*, *G.C.*) el se va naște **din nou de la început...** (subl. n., *G.C.*) Eu am venit pe lumea limbii românești ca să-l vestesc”¹⁵.

Citînd, în serviciul propriilor cercetări, același pasaj din *Hemografie*, Corin Braga vede în el ideea de „înaintevestire” a lui Eminescu

însuși ca „mesia în spațiul limbii românești”¹⁶. E frumos. Dar se pare că exegetul a fost indus în eroare de verbul „a vesti”, care mai înseamnă și „a înfățișa”, „a reprezenta” pe cineva prin sine. Or, din contextul eseului reiese că N. Stănescu nu-i atribuie un asemenea rol mîntuitor lui Eminescu, ci conștientizează și își asumă **personal** imperativul unui **alt model** poetic de **anvergură și rezonanță eminesciană** – proiect a cărui realizare va începe prin exploatarea posibilităților moderne ale poeziei, pe care abia le-a însemnat „ultimul” Eminescu.

Paradoxală totuși în esența ei, această continuitate va consta, practic, în re-dimensionarea „critică” a eminescianismului în baza *Odei (în metru antic)*, poemul fiind conceput ca o formulă ce-l conservă într-o stare condensată la maximum.

Se impune, deci – la intervenția analitică în sintaxa poeziei stănesciene, în mecanismul ei interior de devenire și funcționare – o raportare constantă a acesteia la *Oda...* eminesciană – „bloc semantic” ce constituie **arhetipul generativ** al universului stănescian. Or, în parametrii săi reprezentativi, creația lui Nichita Stănescu pare să-i legitimizeze pretenția re-scrierii *Odei...*, dacă prin „re-scriere” se are în vedere nu o reproiectare a ei în manieră mimetică, ci reactivarea poemei în toate articulațiile semantico-filosofice, cu tendința – tot mai accentuată de la *Elegii* încoace – de a-i sublima mesajul, prin transgresarea lui în spațiul onticului.

Procesul se va desfășura într-un regim de permanentă confruntare cu *Oda...*-arhetip, configurîndu-se, gradat, după principiul concentric, în câteva „unde intertextualizante”.*

Principalele unde intertextualizante (adică, hipertextele rezultate

în urma reînșurării creative a *Odei (în metru antic)*), schițate în ordinea gradului de amplificare și nuanțare semantică a textului eminescian, ar fi următoarele:

I. Odele-replici i-mediate

- 1) Odă în nici un fel de metru
- 2) Dialog cu Oda în metru antic
- 3) Odă în metru antic

II. **11 Elegii (Cina cea de taină)**, avînd corespondențe tensionale și similitudini semantico-vizionare cu *Oda (în metru antic)*.

III. **Ciclurile poetice reprezentative**, luate într-un ansamblu semantic coerent, în ordinea corespondență arcului tensional-vizionar al *Odei...*

NOTE

1. Aurelian Titu Dumitrescu, *Nichita Stănescu, atît cît mai știm noi*, București, 1989, p. 206.

2. Ioana Em. Petrescu, *Eminescu și mutațiile poeziei românești*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 232.

3. Nichita Stănescu, *Fiziologia poeziei*, Editura Eminescu, București, 1990, p. 582.

4. Nichita Stănescu, *Fiziologia poeziei*, Editura Eminescu, București, 1990, p. 559.

5. Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 230.

6. Nichita Stănescu, *Fiziologia poeziei*, Editura Eminescu, București, 1990, p. 547.

7. Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 237.

8, 9, 10. Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 412.

11. Nichita Stănescu, *Album memorial*, Editura Viața Românească, București, 1984, p. 82.

12. Nichita Stănescu, *Fiziologia poeziei*, Editura Eminescu, București, 1990, p. 557.

13. Nichita Stănescu, *op. cit.*, p. 38.

14. Nichita Stănescu, *Antimetafizica*, Editura Cartea Românească, București, 1985, p. 280.

15. Nichita Stănescu, *Respirări*, Editura Sport-Turism, București, 1982, p. 66.

16. Corin Braga, *Orizontul imaginar*, Editura Imago, Sibiu, 1993, p. 277.

* Termen preferat în varianta dată, pentru a sublinia ideea de funcționare continuă a hipertextelor stănesciene.

Ana BANTOȘ

LITERATURA ROMÂNĂ DIN BASARABIA: DESCHIDERE SPRE UNIVERSALITATE. VICTOR TELEUCĂ (1)

Literatura română din Basarabia a fost interpretată cu precădere din perspectiva unor probleme circumscrise, autohtonismul fiind declarat drept trăsătură definitorie. Aceasta se explică prin faptul că afirmarea conștiinței de sine a oricărei literaturi, într-o primă etapă, este inevitabil legată de aspectele unor realități spirituale interne, straturile fondatoare ale culturii, în special, folclorul, fiind pe primul plan. Pe fundalul luptei românilor basarabeni pentru emancipare au fost propulsate în avanscena istoriei literare, în mod expres, aspecte de natura celor amintite deja, lăsând în umbră părți importante ale culturii române basarabene, care țin de năzuința spre modernizare și de raportarea la un spațiu al multiculturalității. Fobia determinată de proiectarea unilaterală pe raza descendentă din „lucoarea de la răsărit” a dus la anihilarea simplistă, aproape totală a unui câmp cultural magnetic vast, care a existat cu certitudine. S-a creat în felul acesta, cu bună știință, falsa impresie că scriitorii basarabeni abia de prin anii '80 dacă sunt dispuși să deschidă poarta sau *portița* prin care se poate intra *ori ieși* în lumea valorilor de largă circulație. Drept contraargument este de ajuns să amintim că în anii '70 criticul și istoricul literar Vasile Coroban, autorul monografiei despre umanismul lui Dimitrie Cantemir, pleda pentru încadrarea spiritului autohton în universalitate. Iar ceva mai înainte, tot el și-a conceput monografia despre romanul moldovenesc contemporan din perspectiva modelului de roman

al literaturii clasice universale. Astfel că, în pofida deconectării literaturii, în condițiile totalitarismului, de la sursele de alimentare spirituală universală, scriitorii optau pentru construirea de punți spre spațiul larg al multiplicității. În acest sens revista bucureșteană *Secolul XX*, al cărei prim număr a apărut în anul 1961, era un bun purtător de lumină și căldură care ajungea și în inima Basarabiei, la Chișinău, pe căi, ce-i drept ocolite, prin Cernăuți, Odesa, Kiev, Leningrad, Moscova, Țările Baltice. Ea completa mesajele literar-estetice ale unor reviste importante în spațiul ex-sovietic, precum *Inostrannaia literatura și Drujba narodov*. Scriitorii șaizecești, Liviu Damian, Ion Vatamanu, Victor Teleucă, Vladimir Beșleagă, Vasile Vasilache, deschiși spre comunicare, făceau numeroase traduceri din literatura universală fiind influențați de tendințele mai noi din scrierile timpului respectiv.

Unul dintre aceștia, Victor Teleucă, era bun cunoscător și traducător al poeziei popoarelor baltice. Profund reflexivă de-a lungul drumului afirmării sale, creația lui Victor Teleucă, în special ce-a din ultima perioadă a vieții, aruncă lumini clarificatoare

asupra acestei caracteristici evidente: **deschiderea spre valorile culturii universale**. Către sfârșitul vieții creația sa se adună concentric spre câteva probleme ce țin de literatură, viață și filozofia ei. Despre reflecția cu caracter filozofic ce se desprinde, la tot pasul fiind orientată și spre artă și spre viață, am putea spune că ține de o filozofie a vieții ca artă. Presat de limitele timpului, poetul pune existența și scrisul pe același cântar și cine altul poate avea rolul decisiv în această ecuație cu trei necunoscute – timpul, viața, scrisul – dacă nu Timpul? „Rezerva de timp. Dar se pot face și asemenea rezerve? Spitalul te învață mult mai mult decât ți se pare la prima vedere. Timp folosit nemotivat sau deloc, aruncat la timp vechi, la cimitirul de timp uzat”. (**Ninge la o margine de existență**, Editura Cartea Moldovei, Chișinău 2002, pag. 68). Conștiința tragică a limitei temporale determină „jocul” sinuos cu înălțări dincolo de capacitatea de închipuire și coborâri bruște spre terestru. Arabescurile gândurilor ce se contrazic între ele, se bat, se luptă până la epuizare totală, până la aflarea numitorului comun, pentru a o lua de la capăt. Personajul liric este un Sisif al gândirii sau o gândire sisifică ce caută formula împăcării cu propriul său destin, „călătoria” într-un spațiu nelimitat al culturii, al timpului, fiind concurată de spusa („zisul”) declanșându-se în „dezamăgiri de timp”. Această atmosferă concurențială este colorată de o intertextualitate a cărei densitate se cere analizată pe îndelete. Indubitabil, felul de a scrie al lui Victor Teleucă este, spre sfârșitul vieții autorului, mult mai complex, îmbogățit și de o permanentă documentare în materie de artă și de filozofia artei, în vederea pregătirii cursurilor pe care le-a ținut la Liceul de Arte Plastice „Igor Vieru”. Însă am putea afirma cu certitudine, că vorba este nu numai de acest lucru aici: Victor Teleucă, confratele și colegul de generație al lui Liviu Damian și Ion Vatamanu, realizează în creația sa o conexiune la valorile universale. Dovadă ne stau și numeroasele traduceri din poezia

Țărilor Baltice, care, precum se știe, în spațiul ex-Uniunii Sovietice se diferențiau printr-o mai mare deschidere spre Occident. Fidel aceleiași deschideri spre universalitate, poetul basarabean, după 1989, când posibilitățile de comunicare au devenit mult mai mari, s-a consacrat studiului aprofundat al literaturii la interferența dintre arte și științe. Această pasiune pentru studiul în profunzime îl apropie poate cel mai mult de Liviu Damian, scriitorul trecut prematur în lumea celor dreptei a cărui operă a rămas neterminată. Este curios să menționăm, în contextul apropierii acestor doi scriitori, că și unul și celălalt, spre sfârșitul vieții, au scris pe teme istorice. Liviu Damian a publicat, în condiții foarte complicate, fiind nevoit să lupte din răspuțeri cu cenzura, poemul *Cavaleria de Lăpușna*, consacrat unui moment dificil din biografia lui Ștefan cel Mare. Iar Victor Teleucă a scris poemul *Decabal*. Pentru ambii conștiința de sine a artistului include și aspecte ce țin de istoria neamului. Revenind la felul în care „lucrează” intertextul în poezia lui Victor Teleucă, trebuie spus că acum acesta schimbă statutul ontologic al poeziei. Pe de o parte, Victor Teleucă își conține creația la interferența dintre genuri, epicul, liricul, picturalul fiind deopotrivă prezente. Pe de altă parte, se face vădită o tendință amintind de concepția despre poezie a scriitorului englez T. S. Eliot: poetul scrie nu pentru a-și elibera emoția, ci pentru a se elibera de emoție, nu pentru a-și elibera personalitatea, ci pentru a se elibera de aceasta: „Din cauza acestui blestemat de eu nu pot face o propoziție de bază care îmi amintește ce aș putea să fiu”, scrie Victor Teleucă. Meditația purtată prin „spații sonore restructurate de Orientul”, în care „timpul curge diametral opus existenței”, este supusă tentației de a reconstitui evenimentele extraspațial. Prin „Sahare sufletești, spații prin care se produc mari furtuni de gânduri uscate”. „Nisipurile gândurilor” sunt închise într-o clepsidră care uneori pare de dimensiuni uriașe, iar alteori este sufocant de minusculă: „Urmă-

resc cu satisfacția groazei când se va porni un singur gând, un fir de nisip și atunci toate ceaurile de nisip din lume se pornesc curgând din undeva în cândva, adică din spațiu în timp". Acest univers în care personajul „mă-nâncă pâinea necunoscutului” se lasă cu greu întruchipat în cuvânt și uneori lasă impresia că ar fi predestinat mai degrabă penelului, transpunerii în culori decât în cuvinte. În susținerea acestei opinii vine și scrierea mai veche *Rondelul miriștilor arzânde* (ca să rămânem la un singur exemplu), în care se fac trimiteri directe la Van Gogh și Vereșceaghin. Însă acum aceste interferențe de ordin intertextualist își schimbă rolul în structura poeziei o dată cu modificarea statutului acesteia. Detașarea, despărțirea de iluzii, asumarea eului, fapt care echivalează cu asumarea singurătății, sunt poate lucrul cel mai complex și mai complicat: „Multe nu mă înfățișează chiar mie însumi / Multe nu mă reprezintă ca persoană aso- / ciată în această lume a patimii; trec prin / tot ce-mi rămâne...”. Trăirea nu mai este triplană, altfel spus, nu este proiectată din perspectiva trecutului, prezentului și a viitorului. Cele trei timpuri se reduc la unul singur, prezentul. Destinul produce acum numai prezent. E un prezent asociat cu învârtirea aripilor morilor de vânt, „angajate să producă simbolic vârtejul rotundului”, adică al ideii de întreg – un întreg iluzoriu. Se desprinde, în aceste împrejurări, descoperirea unei alte identități: „Mă uit la mina aceasta străină a mea cum scrie nonsensuri străine în fraze”. Arabescurile liniilor ating cote avangardiste, de „futuristică târzie rămasă de la Marinetti și Hlebnikov cu descoperirea unor sensuri ce sunt mereu de prisos”.

În arhitectura gândirii „totul se combină, dar totul și se combate”. „Idea se răscoală ca o gintă care își cere dreptul la egalitatea cu sine însăși”. Personajul în lupta cu morile de vânt care vântură timpul se autodefineste drept „vântură lume”, întruchipând „nedumerirea, starea de foc a înadinsului”. Spuneri, cugetări, gânduri-meditații, care constituie cele

trei părți componente în căutarea întregului vizează „Azi”-ul ridicat la puterea a zecea, care propulsează virtualitatea. Pe urmele lui Nichita Stănescu, ale lui Fernando Pessoa sau Luís Jorge Borges, Victor Teleucă își însușește un punct de vedere potrivit căruia „este cineva în afara noastră”. Reversul intertextului, de un dramatism strangulant, ne este comunicat între altele: „Citesc și mă conving că exist, dacă îl parafrazez pe Descartes”. Altă dată personajul se lansează în căutarea dramului de excentrism care să justifice libertatea: „Caut un scriitor, parcă aș fi greul / Zorba din romanul lui Nicos Kazantzakis, caut un scriitor care moștenește / pe insula Creta o mină”. „Hemoragia de timp” se vrea lecuită printr-o „vorbă a vorbei”, „un fel de a încerca să spună lucrurilor pe nume... Fără nume lucrurile se află în afara existenței”.

Existența concepută la modul poetic de către Victor Teleucă arată acum altfel. Stabilirea numelor sau „botezul” este efectuat de către soare, Mitropolitul zilei:

se-aud pitpalaci,
mierle, privighetori
care-și cântă stăpânirea locului în care

soarele, Mitropolitul zilei, preafericitul
Astru le botează puii,
în cristelnița albastră și deodată undeva
tună, e marea veste a ploii de
vară și plouă

și ploaia mă botează a câta oară;
fericit, prin duminica asta fierbinte,
alerg ca un ieșit din minte, strig gesti-
culând cu mâinile-amândouă, plouă
și

sfârâi ca un bulgăr uscat, dar uscat,
de pământ și cineva hăulește prin
mine:

– Sunt, fraților, sunt!

Se conjugă verbul din mine ca o diminea-
ță împovărată de rouă și deodată mă în-
spăimânt: plouă? Dar dacă nu plouă?

Acest univers halucinant este
structurat în jurul unui personaj „de-
busolat” de o imensă sete de viață.

Eului, căutându-se de dincolo de viață, îi răspunde „miriștea din picioarele mele”, după cum scrie autorul, și pălămida, și „cana rămasă uitată de cineva pe colacul fântânei de piatră, al fântânei din care toată iarna nu mai bea nimeni apă”. Îi răspunde „prima stea răsărită în fiecare seară când tăcerea ca o fiară gonită-n câmpie se ascunde”. Dualismul, echivalent stării „de a fi concomitent și aici și acolo”, echivocurile sunt măsurate de un „arbitru intangibil”. O atmosferă ce ține de un „postromantism camuflat”, cerându-și dreptul la existență, îl face pe autor să exclame: „Sunt mai mult decât sunt... / sunt un cerșetor de neguri albastre, de lumină, de culoare, de ploaie”. Camuflajul se destramă cu aceeași grabă cu care a fost înfiripat: „Și toate pacostele acestea au loc în mine, numai în mine”. Astfel se constituie un complicat proces de abstractizare a eului. Gândurile și impresiile pedalează pe ideea de virtualitate: „Purtăm în noi probabilitatea de a fi”, scrie autorul. Existența biplană a personajului liric atinge zone învecinate cu universul liric al lui Ion Barbu, în care contează ideea de esențializare. Victor Teleucă își reazemă versul pe „raportul dintre om și idee”. În acest univers convențional „trestiiile fac semne de agitație convențională” și „o gândire imparțială împarte adevărul pragmatic la nouă”. Convertită barbian, luna devine „lună dogmatică”: „Într-un cuib de asfințit altă lună se ouă, / un ou tot atât de dogmatic”. Aici gravitația terestră se pierde, personajul liric fiind împărțit în zone de influențe. Dominat de multiple influențe, eul este o supradimensiune. Supradimensionate sunt toate câte se întâmplă. „Expresia în expresie”, „forma în formă”, „metafora în metaforă” conturează spațiul acesta de aventură-odisee („sunt un urmaș al lui Odiseu, unul din cei ce se întoarce din Războiul Troian”), amintind de poezia lui Nichita Stănescu, din care însuși Victor Teleucă citează: „Întotdeauna alt clopot bate, genunchii îmi stau în altă biserică”. În creația lui Nichita Stănescu poetul

basarabean află un imbold pentru a converti spaima în fața necunoscutului în forță motrice a creației. Amestecul, melanjul de impresii cu trimitere la un câmp multicultural vast necesită un echilibru, pe care autorul îl caută în autenticitatea eului. Este evidentă în acest moment apropierea poetului basarabean de conceptul de poezie al lui Nichita Stănescu, cel care își structurează universul în jurul mitologiei eului originar. Ceea ce îl interesează pe Victor Teleucă este mecanismul sau procesul trecerii de pe planul gândirii pe cel al expresiei: realitatea interioară, dacă nu este adusă la condiția unei comunicări perfecte, atunci se transformă într-o realitate a cuvintelor, printre care ar putea să apară „mutanți” de cuvinte. Nevoia de explicitare a unui alt fel de cunoaștere este copios ilustrată de către Victor Teleucă prin reflecția eseistică: „E nevoie de o artă care ne-ar trezi, nu pe noi, ci pe cei din noi... Noi trebuie să mai rupem și să gustăm un fruct oprit.

Noi nu am mușcat fructul din pomul cunoașterii care trebuia, de aceea nu suntem conștienți de goliciunea sufletului nostru neîmbrăcat în hainele adevărate ale binelui. Mărul a fost numai primul pas al cunoașterii. Ar trebui să fie trei, pentru început. Mărul a fost teza. Dar teza fără antiteză nu poate exista, fiindcă se dărâmă.

Sinteza ar fi floarea
începutul unei noi runde
de redevenire
a trecerii materiei din virtualitate
în realitate”.

Universul creației lui Victor Teleucă, dominat de „aspirații contradictorii care fac armonia contrazicerii”, se desfășoară sub auspiciile triadei lui Hegel: „Început prin început, sfârșit prin sfârșit. Început prin sfârșit, sfârșit prin început”. Adevărul – „ca stare ambiguă” – este asemuit cu „trecerea străzii pe roșu”. Avansării personajului liric într-un spațiu virtual îi coresponde, în plan ontologic, conform principiului „cumpănirii” promovat de către autor, intensificarea sentimentu-

lui vieții. Din această periferie existențialistă personajul joacă rolul iepurelui care țipă, se împotrivesc și, totodată, merge în gura șarpelui boa. Șarpele boa (șarpele însemnând și trecerea timpului) este asociat cu gândirea postmodernă anunțată de filozofia lui Jean-François Lyotard, din care reiese întârzierea omului contemporan față de timpul în care trăiește. „Cât de adecvată realității este viziunea noastră în căutarea unui model ideal?”, se întreabă la rândul său Victor Teleucă, autorul frământat de înțeleșurile postmodernității. Răspunsul la această întrebare se îndreaptă către el dinspre italianul Giambattista Vico, cel care consideră că „omul, din pricina nedefinirii naturii minții omenești, când aceasta alunecă în ignoranță, face din sine regula universului”. Neadekvarea la realitate vine, deci, din ignoranța care este „forța ostilă”, „golul”, „vidul potrivit naturii”, un vid care „se umple cu substanța negativă a orgoliului de a stăpâni, de a supune, în fine, de a nimici ce nu se vrea supus, dar totdeauna ceva nu se vrea supus prin însăși natura sa”, scrie Victor Teleucă.

Cu certitudine, este prezentă în meditațiile poetului nostru o explicație ontologică a deschiderii spre universalitate. Aceasta subliniază alura existențialistă a personajului liric care se acceptă pe sine ca parte a unui întreg, formându-se „doar în prezența unor contradicții dintre parte și întreg”.

Conștiința este asemuită cu un „univers în expansiune” către „niciunde” și „niciodată”, către irealul definit ca „o stare a spațiului fără dimensiuni”, ca o deschidere către neant, către întuneric, către începuturi, către arhetipurile lui Jung, ori intuițiile lui Bergson. În aventura sa Spiritul, obsedat de problema trecerii timpului și de tentația lui „a fi prin a nu fi”, este vizitat de Corbul lui Edgar Poe care, „de pe acoperișul spat al unui templu păgân”, rostește verdictul: „Nevermore!”, de Don Quijote, de blagianul Marele Anonim, de Observatorul nepersonalizat al lui Nalimov, care au menirea de a sublinia ideea că fiecare

artist, pentru a se realiza, „trebuie să-și aibă bezna sa prăpăstioasă în care să se poată arunca în fiecare zi când nu are inspirație”. „Întoarcerea dramaticului eu”, echivalentă biblicei întoarceri a Fiului Risipitor, pe care părintele său l-a iertat, este o piatră de hotar în creația poetului nostru care, după cum mărturisește, nu l-a putut primi ca părinte, deoarece „s-a întors doar absența lui cu locul în care ar fi trebuit să fie, dar nu este”.

Autorul trece, în felul acesta, „în tabăra celor care nu-l admit”.

Golul aidoma celui din **Deșertul tătarilor** în care s-a rătăcit însuși autorul acestui roman, italianul Dino Buzzati, este privit ca un spațiu temporal înghițind alte spații temporale, care îi scapă omului contemporan, dându-i doar posibilitatea de a gusta „dulceața amară a infinitului”.

Conștientizarea limitelor puse de natura lucrurilor se conjugă cu dorința de a crea, prin intermediul artei scrisului, pornind de la datele unice ale realului trăit de autor, o zonă în care posibilul poate exista. Multiplicitatea sau imaginea multiplicată a personajului liric, amplasat parcă într-un joc de oglinzi, este îndreptată spre depistarea adevărului dintr-un joc al întâmplării, al hazardului.

Asistăm, în felul acesta, la un „spectacol” al consumului abundent de „reflectări” (nu de reflecții! ne previne autorul), care ar putea fi receptat ca atare, dacă nu ar răzbate de pretutindeni dramatismul, sau mai exact tragismul („Omul este forma unui continent conștient de tragismul său”, conchide poetul filozof).

Rod al unei imaginații care s-a format „pentru a se înțelege pe sine” prin *reflectarea* unei vaste culturi universale, creația lui Victor Teleucă pune, în felul acesta, „problema angajării în universal”: „Mă duc spre tine ca să mă înțeleg pe mine. Singur nu mă pot înțelege. Problema angajării în universal”.

PRECVÎNTARE LA UN INTERVIU

Deși au, în temei, aceleași unelte de lucru – cuvintele, propozițiile, gândurile și ideile omenești înveșmîntate în stofă lexicală –, lingviștii și literații nu au parte, din păcate, decît parțial de aceeași trecere la public, la beneficiar, cum e la modă să se spună acum. Orice sondaj de opinie ar scoate la iveală această nedreptate: poeții, prozatorii, dramaturgii, chiar și criticii literari, cu cîteva volume la activ și cu un dram de har în a potrivi cuvintele, sînt cu mult mai bine cunoscuți, iar în consecință – și mai „cotați” în societate decît unii filologi notorii sau lingviști cu merite apreciate de foruri științifice internaționale.

Dar cum există poeți și poeți, prozatori și prozatori... tot așa există lingviști și lingviști. Nu chiar tuturor cercetătorilor științei despre limbă le este hărăzit să se regăsească în atenția generală doar grație numelui imprimat pe copertele unei gramatici sau ale unui dicționar.

Mioara Avram, credem, ba chiar avem convingerea, face parte din tagma lingviștilor ce se bucură de atenția și prețuirea unui număr impresionant de contemporani: semeni dar și oameni cu preocupări total diferite de cele filologice, conaționali, dar și străini interesați de limba, de cultura, de spiritualitatea românească.

O fi fiind la mijloc faptul că a predat mulți ani la Universitatea din București, că a ținut numeroase prelegeri pentru cadre didactice, redactori, gazetari ș.a., că a avut la Radio București admirabile cicluri de emisiuni consacrate cultivării limbii. La acest capitol se impun cîteva precizări: unda Bucureștilor fiind o prezență vie, cotidiană și în casele românești din stînga Prutului, sînt foarte mulți și basarabeni, și nord-bucovenieni care au ascultat de-a lungul anilor glasul blînd și vorba înțeleaptă ale Mioarei Avram, care te predispucea la o dragoste mai fierbinte, dar și mai „curtenitoare”, mai grijulie pentru limba maternă. Apoi, cînd s-a mai ridicat cortina de fier tra-

să de sovietici peste Prut, iarăși dna prof. univ. dr. Mioara Avram a fost în fruntea celor care au venit la Chișinău să ne învețe... învățătorii, cum se mai numeau pe atunci la noi profesorii de limba română, cărora le-a predat, în cîteva serii, strictul obligatoriu necesar de cunoștințe lingvistice – gramatică, ortografie, stilistică etc. – ca aceeași, la rîndul lor, să ducă bruma de cunoștințe acumulate elevilor și liceenilor basarabeni. Acea prezență de la sfîrșitul verii lui 1990 a Mioarei Avram la Chișinău ne-a oferit un motiv în plus ca să ne exprimăm considerația și gratitudinea pentru felul de a fi, de a munci și de a crea al profesoarei noastre de la București.

Nu e neglijabil nici acest aspect, dacă tot insistăm asupra impunerii Mioarei Avram în societate: ca angajată de o viață a Institutului de Lingvistică al Academiei Române, a lucrat mult în echipă, la elaborarea (scrierea și/sau redactarea) unor lucrări colective de o importanță covârșitoare pentru evoluția lingvisticii contemporane românești: 11 lucrări, în total 20 de volume, inclusiv *Gramatica Academiei*, *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, *Crestomație romanică*, *Formarea cuvintelor în limba română*, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM)*, *Enciclopedia limbilor romanice*, *Dicționarul limbii române* ș.a.

Mioara Avram este autoare a peste 160 de studii și articole de o incontestabilă valoare științifică, tipărite în publicații periodice sau culegeri de specialitate din Țară și din străinătate, alte 50 de scrieri de-ale domniei sale sînt categorisite ca „de popularizare” a științei lingvistice. Numele distinsei savante stă pe copertele a 7 volume de autor: primul dintre ele fiind consacrat gramaticii (mai exact, sintacticii) istorice a limbii române – *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română* (1960, distins cu Premiul „B.P. Hasdeu” al Academiei Române), iar ultimul, *Faceți cunoștință cu limba română* (coautor – acad. M. Sala) reprezentînd o minieniclopedie a limbii noastre, destinată în primul rînd străinilor, dar nu în ultimul – și românilor care doresc

să trăiască și prin limba strămoșească. Cultivarea limbii, constituind o preocupare constantă, sinceră, nedisimulată, filială, de vreți, a Mioarei Avram, și-a găsit materializarea în două solide cărți cu caracter de îndreptar/îndrumar: *Probleme ale exprimării corecte* (1987) și *Cuvintele limbii române între corect și incorect* (2001). Paradoxal, dar acest domeniu generator de binefacere – îngrijirea limbii, prezentarea ei astfel ca cei mai puțin avizați să-i deprindă mai ușor formele corecte – comportă nebanuite riscuri. Unul, ar putea fi numit pericolul căderii în didacticism. Altul – academismul, la care unii autori recurg, nimic de zis, din cele mai nobile intenții, bunăoară pentru a fi mai convingători. Al treilea – abordarea nervoasă, întru cîtva justificat „supărăcioasă”: cum se poate, dom’le, să nu știi atîta treabă? doar, în ultimă instanță, cultivarea limbii se ocupă cu niște „flecure”, care capătă importanță într-un context mai larg și nici nu vizează această îndeletnicire pe cei nesimțiți la auzul/scrisul limbii materne. Ei bine, Mioara Avram știe a evita cu virtuozitate toate aceste primejdii, reținîndu-ne atenția cu multă îngăduință și înțelepciune, cu tăria argumentului pe cît de convingător, pe atît de captivant expus.

Două cărți de-ale Mioarei Avram au în titlu specificarea „pentru toți”: *Gramatica pentru toți: 30 de dificultăți* (1986, 1997, 2001) și *Ortografie pentru toți* (1990, 1997, o nouă ediție fiind în curs de apariție). În fond, această semnificativă precizare ar putea fi alăturată tuturor lucrărilor Mioarei Avram, căci în ele se îmbină armonios abordarea aprofundată a tematicii și relevanța savantă a materialului cu o elegantă accesibilitate a expunerii. Despre *Gramatica pentru toți* mi-a fost dat personal să aud, în cadrul unor cursuri de română pentru străini, la Baia Mare, în vara lui 2000, că este „*Biblia filologilor români*”. Frapat de metaforă, m-am gîndit atunci la doza de complezență pe care o acorda autoarei prof. univ. dr. Emil Ionescu, de la Universitatea din București. Pe urmă, la o citire mai atentă a acestei gramatici, mi-am dat seama că pe lîngă *Biblia* canonică, supranumită și Sfînta Scriptură, mai există și o *Biblie* a lui Martin Luther, și o *Biblie* a lui Gala Galaction... Am mai

observat apoi că în numeroase articole și studii de gramatică, după ce se fac trimiteri la *Gramatica Academiei Române*, urmează obligatoriu trimiteri la *Gramatica Mioarei Avram*. Poate oare fi un semn mai elocvent de recunoaștere a valorii acestei lucrări?

Ortografie pentru toți: 30 de dificultăți a fost predată pentru tipar cu puțin înainte de prăbușirea comunismului în România. Cine a citit prima ei ediție, îndată după apariție – la București și Timișoara mai mirosea a praf de pușcă –, nu a putut să nu remarce că autoarea viza și unele greșeli de limbă pe care le comiteau cu nemiluita ștabii de pe malul Dîmboviței, în frunte cu „cuplul prezidențial” de tristă amintire. Din dragoste pentru limba română, dar și din onestitate omenească și profesională (ah, ce marfă deficitară acum, la noi!), Mioara Avram și-a scris extraordinarul îndreptar pe principiul „Nec Caesar supra grammaticos”. În treacăt fie spus, de același principiu se ghidează Mioara Avram și în atitudinea-i principală față de menținerea normelor ortografice adoptate în 1965, norme care-i fereau pe români de scrierea năucitoare a lui „â” în interiorul cuvintelor. Și în atitudinea față de problemele – reale sau inventate – ale limbii române vorbite în Republica Moldova. Prin articole, comunicări, declarații, memorii etc. Mioara Avram a spus tranșant – demonstrînd cu lux de argumente, pentru cei orbiți de o ideologie a minciunii sau aserviți acesteia –, că în stînga Prutului băștinașii vorbesc româna și că nu există temeuri pentru a atribui acestui idiom numele dialectului moldovenesc, oricît de drag ar fi el, de la o vreme, unora care nici la nivelul acestui dialect nu cunosc româna. Chiar dacă o asemenea abordare le face cinste și altor oameni de știință din Țară, mi-ar plăcea să cred că Mioara Avram ar avea o atitudine cumva preferențială față de noi, basarabeni. Realitatea însă e alta: aceeași afecțiune o are dumneaei față de limba română în ansamblu, fie din Dobrogea-i natală, fie din Muntenia sau Maramureș, din Moldova istorică sau din Transilvania; din Basarabia, Nordul Bucovinei, Banatul Sîrbesc ori alt spațiu lingvistic românesc înstrăinat.

Acum, știu, Mioara Avram pregătește o nouă ediție a *Ortografiei pentru*

toți. Celor 30 de categorii/clase de erori și/sau abateri li se mai adaugă încă 10: o dovadă în plus că evoluția tulbură a societății noastre se conjugă cu o mișcare nu mai puțin tulbură a stării de lucruri în privința corectitudinii limbii. Mai știu că doamna profesoară lucrează din greu, cum îi dau tîrcoale uneori probleme de sănătate. Tocmai de aceea țin să-mi exprim speranța, încrederea chiar – și în aceste coloane de revistă – că Mioara Avram va duce la bun sfârșit cit mai curînd noua ediție, completată, a îndreptarului său ortografic, devenit faimos din primul an de apariție. Căci, așa cum am constatat de comun acord încă în 1990, într-un interviu pe care dumneaei l-a acordat revistei *Glasul*, lingviștii, în virtutea unor misterioase circumstanțe, trăiesc mult și rodnic.

Alte amănunte despre mult stimata noastră învățătoare de la București vă oferim, dragi cititori și admiratori ai Mioarei Avram, în interviul realizat de colega noastră Eugenia Guzun de la Radio România Actualități, interviu pe care-l găzduim cu deosebită plăcere și cu cele mai frumoase gânduri pentru interlocutoare.

Vlad POHILĂ

„VIAȚA NOASTRĂ ESTE LINGVISTICA...”

Dialog: Eugenia Guzun – Mioara Avram

– Am fericita ocazie de a conversa cu o personalitate remarcabilă din știința românească, un neobosit cercetător, slujitor de o viață la altarul limbii române, membru a numeroase foruri științifice din România și din străinătate, președinte al Societății Române de Lingvistică – doamna profesor universitar doctor Mioara Avram.

Știu că V-ați născut la Tulcea, tatăl Dvs. fiind ofițer, mama – profesoară de română. Aș fi curioasă să aflu cum era Tulcea copilăriei Dvs.?

– Foarte diferită de cea de astăzi. Era un oraș de provincie, cum este și astăzi, dar în mai mare măsură, poate, cu caracter provincial, din cauza legăturilor mai slabe care

Mioara Avram surprinsă de Vasile Șoimaru. Mijloc de mai, 2001

existau pe atunci cu centrul. În primii ani ai copilăriei mele, Tulcea nu avea nici măcar cale ferată. Am trăit treptat momentele în care a ajuns calea ferată, mai întâi numai pînă la Babadag. De acolo spre Tulcea se circula cu mașini sau cu trăsuri. Momentul în care a sosit primul tren în Tulcea a fost o sărbătoare de neimaginat pentru toți localnicii...

– *În ce an se întîmpla aceasta?*

– În 1939... Accesul orașului prin calea ferată avea o importanță foarte mare, pentru că pînă atunci legăturile cu restul țării se făceau mai ales pe Dunăre, cu vaporul. Și cum pe vremurile acelea iernile erau mult mai cumplite decît acuma, existau perioade cînd luni de zile Tulcea rămînea izolată, nu sosea nici un ziar, iar pe atunci televiziunea evident nu exista și chiar posesori de aparate de radio erau foarte puțini. Tatăl meu, la un moment dat, după ce a fost trecut în rezervă în 1937, s-a ocupat, printre altele, de publicitate pentru achiziționarea aparatelor de radio și familia noastră printre primele în Tulcea a avut un asemenea aparat. Este greu de imaginat pentru tinerii de astăzi ce însemna să fii într-un asemenea loc, care pierdea pentru cîteva luni bune legătura directă cu restul țării. Dar, pe de altă parte, erau și unele avantaje. Există un fel de emulație pentru dezvoltarea unei vieți culturale interne. Școlile din Tulcea făceau foarte mult în direcția aceasta, organizînd serbări, spectacole de teatru, care întrețineau dragostea pentru cultură a localnicilor, lipsiți de turnee ale trupelor din altă parte, lipsiți de posibilitatea de a asculta pe calea undelor profesioniști în materie. Pe de altă parte, poate tot din cauza relativei izolări, exista o solidaritate mai pronunțată a acestui „sat mare” – orașul copilăriei mele, în care toată lumea se cunoștea, în care toți participau la evenimentele familiilor vecine și mai puțin vecine. Aș sublinia un lucru în mod special – Tulcea avea un mozaic de populație de diferite etnii. Prezența lor era

foarte vizibilă în bisericile diferite, aparținînd acestor etnii. Cred că orașul meu a fost un model de înțelegere interetnică între români și celelalte minorități: ruși, lipoveni, ucraineni, nemți. Toți se înțelegeau și uneori nu-i mai distingeai de ce etnie sînt, pentru că toți își însușeau limba română fără a-și pierde, bineînțeles, limba maternă, dar antrenîndu-se în efortul general al activităților productive și culturale.

– *Ce V-a determinat să urmați filologia, după absolvirea liceului din Tulcea?*

– A fost visul meu din copilărie să ajung profesoară, și anume profesoară de limba română. În mod sigur că a contribuit, în primul rînd, exemplul mamei mele care avea această profesie și pe care am admirat-o, ca un model, din toate punctele de vedere.

– *La rîndu-Vă ați servit drept model pentru copiii Dvs., inclusiv în cultivarea dragostei pentru limba maternă. Aș vrea să Vă întreb ce note au avut cei trei fii ai Dumneavoastră la limba română?*

– Au avut note bune toți trei și nu datorită faptului că erau fiii mei. Eu nu m-am amestecat niciodată în relațiile cu școala, cu profesorii lor. Pur și simplu au fost crescuți în cultul pentru o limbă corectă. În această privință poate că meritul principal îi aparține tot mamei mele, care s-a ocupat și de ei în anii lor mici.

– *Cît de des aveți discuții pe teme lingvistice în familie, dat fiind faptul că și soțul Dvs., dl prof. dr. Andrei Avram, este tot lingvist?*

– Permanent, aș putea spune. Nu numai cu soțul meu, care are aceeași profesie. E de la sine înțeles că ne consultăm, viața noastră este lingvistica și trăim din plin fiecare nouă apariție editorială, discutăm, comentăm exprimarea de la radio, de la televiziune ș.a.m.d. Și cu copiii noștri de asemenea. Acuma desigur sînt mari și nu mai locuiesc cu noi, ne vedem mai rar, însă, cît timp am fost împreună, problemele limbii ocupau

un loc important în discuțiile noastre. Și așa se face că nu numai cei doi mai mari, care au profesii direct legate de limbă (fiul mijlociu este filolog, dar s-a specializat în limbi străine, cel mare este istoric, arheolog și epigrafist, deci tot este legat de științele umanistice), dar și cel mic, care este inginer, acum om de afaceri, este foarte atent la exprimare, face și publicistică de la o vreme, tocmai pentru că de mic și-a dezvoltat un vocabular bogat și a fost învățat să fie atent la corectitudinea limbii.

– *Faceți parte dintr-o generație profund marcată de cataclismele sociale ce s-au abătut asupra României. Ca specialist, evident, ați avut un nerv deschis pentru obiectul Dvs. de cercetare. În ce măsură cataclismele sociale s-au răsfrint asupra limbii române? Care au fost în istoria postbelică perioadele cele mai triste pentru limba română?*

– După cum se știe, în toate țările în care a existat regimul comunist a fost influențată negativ și limba. În primul rând, prin așa-numita „limbă de lemn” a documentelor oficiale, a limbajului politic și publicistic impus. Prin *limbă de lemn* se înțeleg multe lucruri, dar poate că cea mai importantă caracteristică o constituie existența clișeeilor care subliniau „o gândire proprie”, adică demonstrau, de fapt, o sărăcie de gândire, o preluare a lozincilor oficiale, repetate adesea fără nici un rost. Să ne amintim de faptul că a fost o perioadă în care orice cerere adresată unei autorități trebuia să se încheie nu cu tradiționalul „cu stimă”, „cu respect”, cum fusese pînă la război, ci cu „trăiască lupta pentru pace” care nu avea nici o legătură cu conținutul cererii în discuție. Sigur că în acea perioadă s-au produs multe schimbări, în special, în vocabular. O serie de cuvinte au devenit tabu, adică a fost interzisă folosirea lor, de fapt, s-a încercat îndepărtarea lor. Practic ele au continuat să funcționeze, chiar dacă oficial erau înlocuiți termeni ca, spre exemplu, *domn* și *doamnă* cu *tovarăș* și *tovarășă*. Au apărut cuvinte și sensuri noi, ceea

ce se întîmplă permanent în evoluția unei limbi, dar în cei 45 de ani de regim comunist principala caracteristică o constituie modificările de sensuri și apariția de cuvinte noi, legate de viața social-politică, lăsînd la o parte termenii noi, ce țin de evoluția tehnico-științifică. Sînt însă și influențe nefaste care depășesc nivelul vocabularului, cel mai permeabil la schimbări. Au existat elemente ale influenței limbii ruse, ce s-au exercitat, de exemplu, în intonația activiștilor de partid și, din păcate, se constată la unii concetățeni ai noștri, care își trădează această fostă apartenență la categoria activiștilor prin urme de intonație neromânească în limbajul public.

– *Din interviurile pe care le-am avut cu mai mulți istorici am aflat în ce măsură se implica politicul în scrierea istoriei. Sincer, îmi este greu să înțeleg ce poate fi interzis în știința lingvistică. Sigur, nu ne referim acum la politizarea acestei probleme în spațiul de peste Prut, vorbim de limba română aici, în România. Care a fost atmosfera la Institutul de Lingvistică unde lucrați de o jumătate de secol?*

– Să vă răspund mai întîi la prima întrebare. Dacă nu vă închipuiți ce poate fi interzis în materie de limbă și de lingvistică, înseamnă că nu aveți imaginație sau, mai bine zis, nu aveți imaginația diabolică a cenzurii de pe vremuri...

– *Nu cunosc realitățile din Țară, cunosc cenzura lingvistică din Basarabia...*

– În parte, a rezultat și din ce am spus mai înainte în legătură cu limba. În general se impunea interzicerea unor cuvinte, dar se intervenea și în legătură cu studiile lingvistice. S-a încercat impunerea unui anumit fel de lingvistică. În primul meu an de facultate ni se impunea ca model sovietic în materie de lingvistică teoria lui Marr, pentru ca, în vara anului 1950, să apară lucrările lui Stalin despre lingvistică, unde această teorie era criticată și din acel moment lucrările lui Stalin să devină și pentru filologi Biblie. Dacă e să mă refer la ce-am

spus cu citarea unor nume de lingviști mai mult decât importanți pentru dezvoltarea acestei științe în România, de exemplu, ani de zile Sextil Pușcariu n-a putut fi citat. Dar, cum spuneam, imaginația mergea așa de departe, încât era suspectată pînă și ordinea alfabetică în care se dădeau cuvintele propriu-zise în anumite dicționare selective. Ca un om care am lucrat la prima ediție a **Micului dicționar ortografic**, în 1953, îmi amintesc că mi-a fost restituit manuscrisul de la cenzură cu observații destul de severe, că în dicționar, în indexul de cuvinte – cuvîntul *leninist* apărea alături de cuvîntul *leneș*, o asemenea vecinătate fiind considerată inadmisibilă. Ni s-a cerut sau să scoatem, bineînțeles, cuvîntul *leneș* nu *leninist*, sau să intercalăm un altul între ele...

– *Ce ați făcut pînă la urmă?*

– Nu mai țin minte la ce soluție anume s-a ajuns. Era unul din numeroasele cazuri în care ne ciocneam de pretențiile cenzurii. Cu multe imixtiuni ale cenzurii m-am lovit și în experiențele mele de la radio, în emisiunile radiofonice, încît mi s-a întîmplat să mi se ceară să scot anumite citate din expunerile mele numai pentru faptul că ar fi putut avea anumite interpretări. Unele dintre ele – cu totul incredibile. O dată, de exemplu, mi s-a cerut să scot un citat din poezia lui George Coșbuc, în care apărea numele Leana. „Nu plîng că mi-e de Leana teamă...”. Mi s-a spus: „Nu se poate, pentru că se va înțelege că e vorba de Elena Ceaușescu...”.

– *Da, triste amintiri, care, văd, precum e și firesc, Vă afectează. Credeți, doamnă profesoară Mioara Avram, că se mai abat și azi pericole asupra limbii române ce i-ar aduce prejudicii, inclusiv cit privește predarea ei în școală?*

– Personal, mi-am exprimat de mai multe ori părerea: nu cred că limba română este astăzi într-un pericol mai mare decât a fost în trecut, în mai multe perioade din istoria ei. Cu atît mai mult cu cît experiența trecutului ne arată că limba singură poate depă-

și obstacolele, influențele exagerate exercitate asupra ei. Mulți vorbesc astăzi de „stricarea limbii”. Eu cred că limba, în ansamblul ei, nu poate fi afectată în o asemenea măsură. Ceea ce „se strică” într-adevăr este exprimarea unora dintre vorbitorii ei. Și aici aș spune că se constată, mai ales la tineret – atît în limba vorbită, cît și, din păcate, în limbajul publicistic –, o anumită vulgarizare a expresiei. Mie mi se pare că acesta este un pericol, dar nu al limbii... Au existat întotdeauna și în orice limbă cuvinte și expresii vulgare, dar scoaterea lor în public este un fenomen care arată lipsa de discernămint, lipsa de nuanțare, de distincție între ce se poate spune și ce nu se poate spune în public.

– *Se observă, mai ales în ultimul timp, o ofensivă a „romglezei”, cum îi spun mai mulți... Mă refer la intercalarea cuvintelor engleze în propoziții rostite în limba română. Ce s-ar putea face pentru a evita acest pericol, această invazie a limbii engleze?*

– Această invazie a englezei nu caracterizează numai limba română. Este un fenomen internațional. Poate că datorită mijloacelor de comunicare mult mai rapide, astăzi aceasta capătă o extensiune mai mare decât au avut-o alte influențe străine, la vremea lor. Dar trebuie să raportăm fenomenul actual și la ce s-a întîmplat în trecut, cel puțin în istoria limbii române. Au existat multe alte înrîuriri străine care păreau să amenințe existența limbii, începînd cu slavonismul cultural, cu elenismele din perioada fanariotă, cu influența franceză de la “bonjuriști” încoace ș.a.m.d. Aceste înrîuriri au fost totuși de cele mai multe ori superficiale. Mai ales abuzul de elemente datorate lor s-a oprit la stratul de sus al societății, nu a afectat vorbirea maselor, care au continuat să folosească fondul tradițional al limbii, acceptînd numai foarte puține dintre elementele noi. Limba își filtrează în timp împrumuturile de care are realmente nevoie. Dintre multele franțuzisme din sec. XIX, și de atunci încoace – au rămas elementele care

într-adevăr au ajutat la modernizarea limbii române, la intrarea ei în Europa și pe cale lingvistică. De celelalte ne aducem aminte numai la teatru, când vedem spectacole cu coana Chirița a lui Alecsandri. Dar dacă ne gândim la franțuzismele satirizate de Alecsandri și de alți scriitori, oameni de cultură putem deduce că în perioada aceea ele aveau rolul anglicismelor de astăzi, pe care le folosesc pînă la abuz unii snobi, ceea ce nu înseamnă că trebuie respinse din principiu orice elemente ale influenței engleze.

– *Cele mai agresive, inclusiv prin faptul că lansează o modă, sînt firmele comerciale. Cum să ne apăram limba de această „invazie”?*

– Într-adevăr, firmele comerciale au o deosebită predilecție pentru cuvinte străine și aici se regăsește fenomenul denumirilor franceze, care au existat în perioada interbelică și chiar în primii ani de după cel de-al doilea război mondial. În București au funcționat pînă nu de mult un restaurant care se numea „Mon Jardin” și un bar „Melodie”. Sigur că erau cazuri izolate. Acum sînt foarte multe, dar firmele nu vor schimba niciodată o limbă. Este un fenomen care iarăși nu caracterizează numai România. Cred că e în detrimentul comercianților, așa zice eu, că dacă te uiți la firme – nu mai poți să-ți dai seama foarte bine în ce oraș și în ce țară te afli, pentru că aceleași denumiri englezești le găsești în orice oraș din Europa și de pe alte continente. Spuneam că este în detrimentul comercianților, căci omul obișnuit, care nu știe engleză, trece pe lîngă magazin, fără să priceapă care este obiectul lui de comerț, adică ce vinde. Eu înțeleg, că numele magazinului poate fi inventat, oricît de bizar, folosind cuvinte străine sau creație proprie, dar de undeva ar trebui măcar să rezulte ce se vinde acolo, scris pe înțelesul potențialilor cumpărători.

– *La vremea sa, Caragiale semnală fenomene similare: „Sărmana limba românească, scria dramaturgul, nu mai este cum ar fi trebuit să fie-o plantă cultivată, a ajuns o buruia-*

nă sălbatică. Multe vînturi au bătut-o, odată-o bătea vîntul franțuzesc, acum o bate vîntul nemțesc” și – adăugăm la ceea ce spunea Caragiale – astăzi o bate vîntul englezesc...

– Caragiale nu a făcut numai afirmații teoretice cu privire la soarta limbii române. A contribuit foarte mult la apărarea ei în cel mai eficient mod posibil, adică satirizînd vorbirea unor franțuziți, mai ales franțuzite, și chiar exprimarea cu unele prime elemente de influență engleză. Poate se uită adesea că la Caragiale apar unele din primele atestări ale compusului *high-life* sau *five o'clock*, de exemplu...

– *Profesorul Solomon Marcus cita predicțiile unui specialist în istoria și dinamica limbilor vorbite astăzi. Peste 300 de ani s-ar părea că vor rămîne doar trei din cele peste trei mii de limbi care se vorbesc astăzi pe Terra, supraviețuitoare urmînd a fi engleza, spaniola și chineza. În opinia Dumneavoastră, cît timp va mai fi limbă vie româna?*

– Eu personal nu am încredere în astfel de prognoze. În orice caz, mi se pare exagerată reducerea diversității lingvistice actuale la trei limbi. Cît timp se va vorbi limba română? Depinde de voința purtătorilor ei, de felul în care ei o vor promova și de modul în care vor înțelege să o ridice mereu la nivelul perioadei în care se va ajunge. Tocmai de aceea nu trebuie să ne sperie elementele de modernizare introduse treptat, important este ca acestea să fie asimilate, să nu apară ca niște corpuri străine în structura limbii, să fie adaptate la sistemul fonetic și gramatical al limbii române, așa cum s-a întîmplat cu nenumăratele straturi etimologice din componența vocabularului limbii române. Despre română se obișnuiește să se spună, au remarcat-o în mod special mai mulți lingviști străini, că este una dintre cele mai îngăduitoare, mai primitive limbi din Europa; comparată din punctul respectiv de vedere cu malteza și cu albaneza. Această ospitalitate a limbii române, adică disponibilitatea ei de a încorpora împrumuturi, a fost

întotdeauna dublată de o mare forță de asimilare, care face să nu se mai recunoască originea unor cuvinte foarte bine integrate în țesătura ei. Adesea vorbitorii limbilor din care am luat noi un cuvânt nu-l recunosc în componența limbii noastre, pentru că el a suferit modificări formale, uneori și de conținut, operate pe terenul limbii române.

– În 1940 *Sextil Pușcariu sem-nala același fenomen ce venea din partea limbii franceze. Să înțelegem că limba română este continuu într-o tranziție, fiind mereu influențată de alte limbi mai puternice?*

– Nu este cazul special al limbii române. Nici o limbă nu poate trăi în lumea de astăzi izolată de celelalte. Dacă în trecut influențele veneau numai sau, în special, de la limbile direct învecinate, de multă vreme împrumuturile se fac și la distanță, pe cale culturală; la început numai prin tipar, acum, însă și cu atât mai mult, prin radio, TV și internet – toate limbile suferă influența altora. Problema este în ce măsură reușesc să le asimileze și să le transforme într-un bun propriu.

– *Din 1990 ați fost printre primii savanți lingviști din România, care ați mers constant peste Prut, unde ați ținut cursuri de popularizare a cunoștințelor lingvistice, ați adus argumente privind identitatea limbii vorbite pe ambele maluri ale Prutului, ați scris referitor la denumirea corectă a limbii vorbite în Basarabia. Nu Vă întreb ce Vă leagă de acest spațiu geografic, de acei oameni care și astăzi sînt nevoiți să-și apere dreptul la limbă, după cum știți... M-ar interesa în mod special să aflu cum vedeți Dumneavoastră, ca specialist în materie, evoluția limbii vorbite în Basarabia în ultimul deceniu?*

– Ca una care, într-adevăr, am fost de multe ori în acest deceniu în Basarabia, am putut constata pe viu o evoluție în bine a limbii, pornind de la însușirea scrierii cu litere latine. Îmi aduc aminte, că în '89 firmele și inscripțiile comerciale aveau numeroase greșeli de scriere, mai ales pentru

grupurile *che, chi, ghe, ghi*, care erau confundate cu *ge, gi, ș.a.m.d.* Sau cît de impresionată am fost la cursurile ținute cu profesori de limba română de acolo, cînd am văzut că ei luau notițe la prelegerile despre limba română, scriind cu alfabet chirilic – pe care îl cunoșteau mai bine – pentru notarea rapidă a celor ascultate. Dar, desigur, scrierea e numai unul dintre elemente. Progresele cele mai mari s-au făcut prin însuși faptul că limba română a pătruns în mai multe domenii de activitate, și-a redobîndit toate funcțiile caracteristice pentru o limbă majoritară și oficială.

– *Chiar dacă astăzi se fac încercări de a o marginaliza din nou...*

– Din păcate. Dar eu cred că ceea ce s-a obținut în acești 10-12 ani este un bun cîștigat și, în orice caz, este un bun care poate fi valorificat în continuare, în ciuda oricăror pericole de revenire. Nu se va mai ajunge la situația anterioară, chiar dacă pentru moment există o nouă ofensivă din partea limbii ruse.

– *O altă întrebare ce mă frămîntă și pe care am adresat-o și altor specialiști, fără a obține un răspuns clar: cum explicați Dvs. faptul că românii basarabeni, chiar spre deosebire de românii nord-bucovineni, care au avut un destin similar, au un accent specific, o pronunție de care se debarasează anevoie, ceea ce le creează anumite complexe în contactul cu Țara?*

– E greu de dat o explicație, mai ales comparabilă cu situația românilor din Bucovina, de care ați vorbit. Poate că, știu eu, fonetica limbii ucrainene diferă de cea a limbii ruse, e mai puțin marcată decît aceasta și a avut înrîuriri mai slabe... Sau poate că rezistența la influența a bucovinenilor a fost mai mare. Într-adevăr, este un fenomen șocant la basarabeni faptul că s-au lăsat influențați de limba rusă în pronunțare, ceea ce s-a întîmplat mult mai puțin în alte regiuni, unde românii au fost în trecut – sau sînt și astăzi – sub stăpîniri străine, deci sub influența altor limbi oficiale.

– Cred că pentru a se produce un salt în acest sens – în debarasarea de pronunția regională, dialectală – ar trebui să existe, în primul rând, un climat adecvat, pe care, din păcate, încă nu-l avem. Ce s-ar putea face ca românii basarabeni să iasă din acest impas?

– Cred că în situația actuală, în care există mijloace tehnice moderne de reproducere a vorbirii exemplare, pot fi folosite diverse metode. Ascultarea emisiunilor de radio și TV din Țară poate fi un model; pe urmă casetele audio, înregistrările, discuțiile, poate mai puțin cele cu muzică, în care nu se percepe exact intonația, să zicem. Dar sînt și casete, compact-discuri cu texte în proză, cu spectacole de teatru din care se poate însuși pronunțarea corectă, conform normelor ortoepice ale limbii române.

– Ce doleanțe ați avea pentru vorbitorii de limba română din Basarabia?

– Dorința mea cea mai mare este ca vorbitorii de limba română din Republica Moldova să conștientizeze faptul că sînt vorbitori de **limba română**, adică să nu mai fie influențați de această denumire nepotrivită de limba „moldovenească”. Eu înțeleg că în mod tradițional, empiric, ei știu că sînt moldoveni, dar sînt moldoveni în aceeași măsură în care cei din Muntenia sînt munteni, cei din Oltenia sînt olteni, din Banat – bănățeni, din Transilvania – ardeleni etc. Nimeni nu vorbește însă de o altă limbă românească, diferențiată după provincii. Limba română este una și aceeași pentru toți. Pe de altă parte, salut interesul față de limbă, îmi pare foarte bine că există emisiuni radio, unele au chiar denumiri asemănătoare cu cele existente la București, de exemplu „Ghidul radiofonic – în lumea cuvintelor”, dar mai știu că persoanele din Republica Moldova interesate de problemele de limbă nu ascultă numai Radio Chișinău, și asta nu de azi, de ieri, ci de multă vreme. Aș dori să menționez și colaborările cu colegii de la Institutul de Lingvistică al Academiei

de Științe din Moldova. A apărut la finele anului 2001, la Chișinău, o **Gramatică uzuală a limbii române**, alcătuită de un colectiv de la acest institut, la care am colaborat și eu, făcînd revizia textului. Este un lucru foarte util să existe o gramatică scrisă de autori de la fața locului, pentru că știu că în Republica Moldova sînt unii care manifestă oarecare rezervă față de ceea ce vine de la București, suspectînd acțiunile noastre sincere de culturalizare drept încercări de românizare „subversivă”. Nu e nevoie de românizare, a nimănui, pentru că cei din Moldova sînt români ca și noi. E vorba numai de a aduce la un numitor comun, adică de a folosi limba literară, aceeași, în toate părțile în care se vorbește limba română: în cele două state românești și chiar în afara granițelor României, pentru că limba literară este supradialectală, supraregională. Vorbirea populară poate să rămînă la nivelul graiurilor diferențiate, acolo nu intervine nimeni, dar cine are pretenția că e intelectual, că vorbește în public, scrie articole, cărți, trebuie să folosească o limbă pe care să o înțeleagă la fel românii de pretutindeni.

– Vă mulțumesc, doamnă profesor universitar doctor Mioara Avram, pentru amabilitatea de a accepta acest interviu.

– Vă mulțumesc și eu și vă doresc sănătate și numai bine.

Teodor COTELNIC

ÎN LABORATORUL DE CREAȚIE AL UNUI LINGVIST

Cînd Ivan Carlovici, diriginte al clasei a X-a și profesor de matematică, a ajuns să-i fixeze în caracterizare direcția pe care i-o preconiza în viață, a așternut cu scrisul său energetic, fără ezitare, următoarele: „Ivan (pe atunci toți Ionii erau ivanizați!) își va îndrepta pașii spre științele exacte”. Și mare i-a fost dezamăgirea cînd a aflat că elevul său, promițător în ale matematicii, s-a înscris la facultatea de filologie. Logica bine disciplinată, mult apreciată de bunul profesor de matematică, dublată de un fin simț al frumosului și o dragoste nețărmurită pentru cuvînt, s-au dovedit a fi calități absolut necesare pentru un viitor specialist în materie de limbă.

Tocmai de atunci, din îndepărtatul an 1951, cînd absolventul școlii medii din Călărași a înșelat așteptările profesorului de matematică, îl și cunosc pe Ion Ețcu, acum – profesor doctor habilitat în filologie. Am făcut împreună facultatea de filologie, iar mai apoi, timp de peste patru decenii, am lucrat la Institutul de Limbă și Literatură, actualmente Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe din Moldova, colaborînd la scrierea mai multor lucrări de proporții, cum ar fi: **Manual de limbă** pentru clasele a V-a și a VI-a, care l-a scos din uz pe cel al înverșunatului românofob I.D.Ceban, **Dicționar rus-român de termeni juridici**, **Ghid de conversație rus-român**, **Capitole de istorie a limbii literare**, **Capitole de stilistică**, **Varietăți funcțional-stilistice**, **Norme ortografice**, **Dicționar ortografic**. Spun toate acestea ca să fiu bine înțeles că într-adevăr sînt una dintre persoanele avizate să vorbesc despre colegul de breaslă Ion Ețcu, care pe 21 aprilie rotunjește vîrsta

de 70 de ani. Nu, nu am greșit: 70 de ani.

Deși mereu nemulțumit de sine și de cele realizate, Ion Ețcu a reușit să facă lucruri multe și frumoase. Mai întîi de toate s-a manifestat ca om de o rară omenie, coleg atent și săritor, prieten devotat. Puțini sînt colegii de institut care nu au profitat de bunăvoința lui cînd era vorba de pus la punct, sub toate aspectele, vreun articol sau chiar studii de proporții: o făcea cu totală dăruire și absolut dezinteresat. Deseori – chiar în detrimentul propriilor interese. De aceea s-a bucurat și se bucură de simpatia și dragostea celor care îl cunosc. Aș mai adăuga aici încă un amănunt: niciodată nu-l părăsește buna dispoziție, îi plac glumele, vorbele de duh, știe să le asculte, dar e meșter și a le spune. Nu-i bogat, deși munca i-a fost și îi este unica plăcere adevărată. Nu l-am auzit însă lamentîndu-se, plîngîndu-se de sărăcie, viață amară sau greutăți – de frică, precum spune dînsul, să nu dea peste cineva care o duce mult mai rău.

A vorbi despre Ion Ețcu cercetătorul, omul de știință nu e lucru ușor, deoarece presupune realizarea unei aventuri pe cît de grele, pe atît de interesante și captivante: să te străduiești a te strecura în laboratorul lui de creație, adică în împărăția celei

mai neprihănite intimități, în care se intră doar cu sufletul curat. Dacă, bineînțeles, ești admis.

Înțelegînd de timpuriu că inteligența presupune asimilarea temeinică, dar și creatoare, a moștenirii ce ne este lăsată de înaintași, omagiatul nostru a ajuns să fie un neobosit și devorant explorator al Galaxiei Gutenberg. Problemele ce l-au preocupat pe parcursul a cinci decenii sînt multiple și diverse. Voi reține atenția doar asupra cîtorva.

Prima și nepotolita lui dragoste științifică a fost și a rămas sintaxa limbii române, căreia i-a consacrat mai multe studii substanțiale și trei monografii: **Propoziția nominativă** (1967), **Tipologia propozițiilor** (1979) și **Sintaxa elementară. Introducere în sintaxologie** (2000). Să încercăm să desprindem din cele menționate doar ceea ce a adus nou. I. Ețcu în știința despre structura sintactică a limbii române. De acum în prima sa monografie – **Propoziția nominativă** – dînsul nu numai că a demonstrat existența în limba română a unui tip special de propoziție, nu numai că i-a descris particularitățile gramaticale, semantice și funcționale, ci a și semnalat tendința destul de pronunțată a limbii spre deverbalizarea enunțului. Totodată, a atras atenția asupra unor contradicții vădite în știința gramaticii românești, contradicții la care a revenit în celelalte două cărți. Primul lucru ce i-a trezit nedumerirea a fost lipsa de continuitate a raționamentelor de care se face uz în fonologie și morfologie atunci cînd se ajunge la descrierea nivelului sintactic al limbii. De bună seamă, enorma masă de sunete sau de cuvinte este împărțită, după anumite criterii, în clase de sunete sau de cuvinte, a căror esență este reprezentată de foneme sau de așa-numitele părți de vorbire: substantiv, adjectiv, verb etc. Astfel, toate cuvintele din limba română au fost grupate în 10 clase, care, la rîndul lor, au fost reprezentate de 10 noțiuni abstracte, de 10 categorii științifice. Iar în spatele fiecărei clase de cuvinte se află o anumită realitate pe care ele o numesc, o

desemnează. Clasa reprezentată de substantiv, de exemplu, însumează obiectele și fenomenele denumite, clasa reprezentată de verb – acțiunile, mișcările, stările etc. Continuînd raționamentul, I. Ețcu și-a pus întrebarea firească: masa infinită de unități de comunicare poate sau nu poate fi structurată la fel ca și masa de sunete sau de cuvinte? Și dacă da, atunci ce ar urma să căutăm și să descoperim în cadrul unor clase de unități de comunicare? Răspunsul vine de la sine: anumite realități. Prin urmare, mai întîi trebuie structurată realitatea despre care comunicăm. Dar pentru a proceda la structurarea realității ambiante, trebuie să ai o idee absolut clară despre felul în care se prezintă ea – avem de a face cu un conglomerat de elemente sau cu un întreg bine structurat, dominat de anumite legi? Răspunsul clar ni-l poate da doar filozofia. Și ea ne asigură că realitatea ambiantă se prezintă ca un sistem bine structurat sau, și mai precis, ca un sistem de sisteme. Concluzia care se impune este că și sintaxa, adică totalitatea unităților de comunicare ce descriu, desemnează această realitate, se prezintă ca un sistem de sisteme. Și cercetătorul se vede nevoit să facă o excursie de documentare în teoria sistemelor și în cea a clasificării. Ca rezultat, izbutește să grupeze situațiile ontice în 10 clase (lista acestor clase rămîinînd deschisă), avîndu-se în vedere elementele constitutive și rețeaua de relații ce le leagă într-un tot indestructibil. Deci, în procesul comunicării noi formăm enunțuri ce desemnează într-un număr nelimitat aceste sisteme ontice, ce țin de realitatea ambiantă. În felul acesta se ajunge la stabilirea unei liste de 10 clase de enunțuri elementare, omogene din punct de vedere structural, semantic și funcțional. Problema următoare care îl frămîntă pe cercetător este cum să pătrundă, să identifice și să descrie esența fiecărei clase de unități de comunicare, dacă practic numărul lor e nelimitat. Urmează iarăși o excursie de documentare, dar de acum în teoria cunoașterii. Se

familiarizează cu operele lui Kant și Hegel, unde găsește argumentarea temeinică a căii preconizate să asigure cunoașterea științifică eficientă: contemplarea, analiza și clasificarea faptelor sesizabile, urmată de actul de abstractizare la nivelul gândirii teoretice, unde are loc identificarea esenței faptelor empirice și formarea categoriilor științifice. Înarmați cu aparatul teoretic, operând cu categorii științifice, revenim la punctul inițial, adică la realitatea vie, pentru a-i descoperi și descrie diversitatea infinită a formelor ei de manifestare. Dar ajunși la nivelul gândirii abstracte, apare o altă incertitudine: după ce principii să ne călăuzim în procesul formării noțiunilor abstracte, a categoriilor științifice? De data aceasta s-a recurs la serviciile logicii formale și ca rezultat ne-am ales cu înțelegerea și justificarea rațiunii de a fi a unor categorii științifice ca: subiect, predicat etc. Și tot aici apare cu toată claritatea necesitatea unei delimitări nete a realității ontice, a faptelor ce țin de nivelul realității senzoriale, pe care o vedem, o auzim, o scriem, de realitatea gnostică, abstractă, ce ține doar de nivelul rațiunii teoretice. Este evident că subiectul, predicatul etc. sînt categorii științifice și, dacă le considerăm părți ale propozițiilor, e logic ca și propozițiile să fie considerate categorii științifice ce țin de nivelul gândirii abstracte. Din raționamentul de mai sus se desprinde în mod evident următoarea concluzie principală: dacă sintaxa se prezintă ca un compartiment al limbii alcătuit din unități comunicative, știința care studiază aceste unități nu poate fi numită tot sintaxă. Și I.Ețcu o numește *sintaxologie*.

În felul acesta, parcurgînd o cale lungă, de aproape jumătate de veac, cu multe hopuri și numeroase hățșuri cognitive, cercetătorul izbuteste să demonstreze argumentat că sintaxa limbii române este alcătuită dintr-o serie de clase de unități de comunicare, numite enunțuri elementare, nucleare, fiecare clasă caracterizîndu-se prin particularitățile ei sistemice inconfundabile. La

nivelul gândirii abstracte, adică al sintaxologiei, sintaxa limbii române este reprezentată prin 10 entități abstracte, prin 10 sisteme abstracte, adică prin 10 propoziții sau sisteme propoziționale. De data aceasta subiectul și predicatul apar ca părți principale, necesare și suficiente, deci ca elemente ale unui sistem aparte doar într-un singur caz, în cazul sistemului bimembru (SP). În toate celelalte sisteme (SPCd, SPCind, SPCc, SPCt etc.) subiectul și predicatul apar ca necesare, dar insuficiente. Prezența altor părți de propoziție este absolut necesară pentru existența unor sisteme aparte.

Aceasta ar fi în linii generale odiseea cercetătorului I. Ețcu în domeniul sintaxei limbii române, acestea ar fi doar cîteva adevăruri smulse din împărăția *Necunoscutului* întru fundamentarea și desăvîrșirea edificiului științific lăsat nouă de predecesori. Și acum, de la înălțimea celor realizate de omagiat, să aruncăm o privire de ansamblu asupra limbii române și a ramurilor științifice care o studiază. Masa infinită de sunete concrete din care e alcătuit nivelul sonor al limbii este reprezentată printr-un număr limitat de unități abstracte, de categorii științifice, numite foneme și care alcătuiesc obiectul de cercetare al *fonologiei*; masa enormă de cuvinte concrete este structurată în 10 clase și reprezentată de 10 categorii științifice, 10 părți de vorbire, care constituie obiectul de cercetare al disciplinei lingvistice numite *morfologie*; în sfîrșit, masa enormă de enunțuri structurate în clase omogene este reprezentată printr-un număr limitat de propoziții (în cazul nostru 10), care alcătuiesc obiectul de cercetare al disciplinei numită *sintaxologie*. E simplu? Da, e simplu, e logic, e frumos. În toate trei cazuri e vorba de același obiect de cercetare, de limbă sau, și mai precis, de trei aspecte ale unuia și acelui obiect – limba română. De aceea e logic, ba și mai mult, e absolut necesar să fie asigurată continuitatea procedeeilor de cercetare, ceea ce trebuie să conducă, în toate trei cazuri, la obținerea unor rezultate similare.

Aș mai avea de spus un lucru foarte important, după mine, despre cercetătorul Ion Ețcu. Prin anii '60, când părea că presiunea ideologiei bolșevice mai slăbise puțin, a fost inițiată o mișcare patriotică de combatere a ignoranței verbale, a agramăției șantiste. Cele 13 fascicule de **Cultivarea limbii**, alcătuite, redactate împreună cu regretatul Ion Mocreac și publicate succesiv pînă prin '80, au fost tot atîtea replici la adresa ideologiei totalitare, care ne împingea cu înverșunare spre deplina contopire cu mult iubitorul „frate mai mare” pentru a „înflori” sub toate aspectele în neant. În aceeași cheie a supus unei analize minuțioase traducerile făcute la Chișinău din Cehov și Pușkin și a abordat o serie de probleme de stilistică.

Începînd cu anul 1988, I.Ețcu se încadrează activ în mișcarea de renaștere națională: cutreieră republica ținînd conferințe în școli, în casele de cultură din diferite centre raionale, în brigăzi pe cîmp, la întreprinderi. La conferința științifică de la sfîrșitul anului 1988 consacrată problemelor limbii, cu participarea unor specialiști de la Moscova, unii lingviști autohtoni mai continuau să fluture drapelul amăgitor al variativității, eschivîndu-se în felul acesta de la formularea unui răspus clar și răspicat la întrebarea privind denumirea limbii noastre. Ion Ețcu a spus-o fără ocolișuri: mai întîi să recunoaștem unitatea limbii vorbite dincoace de Prut cu limba vorbită dincolo de Prut, să profităm cît mai mult de pe urma acestui act și pe urmă s-a vedea cum rămîne cu așa-zisa variativitate lingvistică. Crezul său de patriot-lingvist și l-a expus într-o suită de articole și studii publicate în ziare și reviste. Numele lui figurează în lista celor 66 de temerari oameni de cultură și știință care au semnat renumita Scrisoare Deschisă, cunoscută astăzi sub denumirea de „Scrisoarea celor 66”. Dînsul a fost unul dintre animatorii și principalul autor al proiectului de lege

privind funcționarea limbilor în republică, proiect elaborat de Institutul de Lingvistică. E cazul să amintesc că publicarea acestui proiect în oficiosul *Moldova Socialistă* s-a încheiat cu destituirea din post a redactorului-șef T. Țopa, ceea ce a provocat prima grevă a jurnaliștilor noștri. Mai tîrziu, cînd elemente românofobe din parlament puneau la cale obținerea de la Prezidiul A.Ș.M. a confirmării unui neadevăr, a unui fals sfruntat, precum că numele corect al limbii noastre nu ar fi cel de *Limbă Română*, Ion Ețcu, în lipsa directorului S. Berejan, în calitatea sa de director adjunct organizează elaborarea unei declarații a Institutului de Lingvistică, care, fiind dată publicității, a zădărnicit uneltirile exponenților moldovenismului primitiv, vulgar, demonstrînd că nu un prezidiu eterogen și neavizat al A.Ș.M., ci doar Institutul de Lingvistică este în drept să se pronunțe în materie de limbă, cum de altfel a și făcut-o în repetate rînduri, spunînd sus și tare că unica denumire corectă a limbii noastre este Limba Română.

Despre Ion Ețcu – omul, cetățeanul, savantul – se pot spune încă multe lucruri bune și frumoase. Mă voi opri însă aici, sperînd să revin la subiect și cu prilejul altor aniversări. Și în acest context mă declar pe deplin de acord cu dl prof. univ. dr. Nicolae Mătcaș, care, vorbind cîndva despre omagiatul nostru, l-a numit “veșnic tînăr și fericit”. Și Ion Ețcu nu a dezmințit nici pînă astăzi aceste calificative. Dovadă este și Ionel-Cristian, ultimul lui fecior, care împlinește un an și jumătate. Să ne trăiești, dragă loane, ani mulți și fericiți și să ne bucuri cu noi realizări în domeniul lingvisticii românești. Vivas, crescas, floreas! Semper sis in flore!

Luminița DUMBRĂVEANU

UN MODEL DE CONȘTIINȚĂ ȘI REZISTENȚĂ

Am cunoscut în viața mea un om cu spirit enciclopedic, care pe parcursul anilor mi-a devenit mai mult decît prieten. O personalitate de o inteligență scilpitoare, înnăscută, cu merite distincte în viața Basarabiei, dar despre care cei din preajmă cunosc foarte puține lucruri, pentru că este incredibil de modestă și se retrace adesea în „turnul său de fildeș”, încercînd să se izoleze de lumea bezmetică, ingrată. Această „enciclopedie ambulantă” se numește Vlad Pohilă, **omul onest și blînd pînă la lacrimi. Prietenul fidel pînă la sacrificiu. Omul de cultură** care își învinge dușmanii prin însuși faptul că nu a devenit ca ei – vînători de slavă, onoruri și bani. **Înțeleptul** care, dacă nu-i poate împăca pe oponenti, taie poala și fuge. **Publicistul** care mi-a amintit întotdeauna de viața tumultuoasă, ciudată a lui Eminescu, un gazetar prin vocație, care s-a luat de piept cu canaliile ostile neamului nostru, a suportat cu demnitate neagra sărăcie, dar nu a acceptat sub nici o formă să-și vîndă sufletul. **Scriitorul** care s-a implicat în rutina publicistică și în lupta zilnică pentru o bucată de pîine, în detrimentul operei sale literare. **Intellectualul român** care și-a dat și haina de pe el, a renunțat poate conștient la confortul familial, pentru promovarea Ideii Naționale. **Lingvistul** care, alături de mulți confracți ai săi, a luptat pentru a dărui generației mele fructul interzis de bolșevici: Limba și Literatura Română cu tot cu literele latine. Ce dar suprem ne-ar mai fi putut face predecesorii noștri?! **Poliglotul** care completează fericit galeria personalităților cu vocație europeană, deschis spre valorile universale, traducător al lor, dar și promotor al ideii de universalizare a culturii, civilizației românești pe care o venerază sincer ca pe o religie.

În definitiv, aș spune-o simplu, pentru mine **Vlad Pohilă este un model de conștiință și rezistență umană, intelectuală.** Am învățat de la el că idealurile, convingerile de ordin național, ca și onoarea, ca și demnitatea, nu se comercializează, că un ziarist, un scriitor adevărat nu va accepta niciodată să

scrie materiale la comandă pentru a manipula creierul basarabenilor și așa rătăciți. I-am admirat întotdeauna articolele, eseurile, nuvelele, deoarece, fiind înzestrat cu har de la Dumnezeu, el nu forțează cuvintele, frazele lui curg lin și firesc ca o apă neînceptută de izvor. Cred că anume din acest motiv, publicistica lui este citită, și mai ales înțeleasă, de la țaran până la academician. Pentru a-l caracteriza mai exact pe Vlad Pohilă voi apela la o definiție a marelui Borges, potrivit căreia un om de cultură complet este cel care se manifestă pe multiple planuri: în literatură, publicistică, lingvistică etc.

L-am cunoscut în anul 1993, fiind invitat la Casa Radio pentru a realiza o emisiune despre Laureatul Premiului Nobel. În acel moment am rămas pe puțin spus impresionată că Vlad a improvisat un discurs cu o mulțime de nume și date fără să aibă în față vreo notiță. Prețuirea adânc respectuoasă i-o port, totuși, după participarea lui Vlad Pohilă la emisiunea mea, dedicată românilor de pretutindeni, „Focul din vatră”. A fost un dialog extraordinar, cu rezonanță în rîndurile ascultătorilor. Ulterior, Vlad Pohilă a avut o contribuție substanțială la realizarea acestui program unic în Basarabia, suprimat, din păcate, de regimul comunist. El m-a ajutat să-l fac din ce în ce mai atractiv, sub toate aspectele, inclusiv prin recomandarea unor distinse personalități românești de la noi și de peste hotare.

Vlad, nu ți-am spus-o niciodată, dar acum, la ceas aniversar, îți mulțumesc că ai apărut în calea mea ca o ființă mîntuitoare, inteligentă și senină!

„SĂ NE ȚINEM AICI CÎT MAI MULT, CÎT MAI MULȚI...”

Dialog:
Luminița Dumbrăveanu –
Vlad Pohilă

– *Dragă Vlad Pohilă, pînă pregătești cele două cafele, te rog să precizezi cîte limbi „muncești”, este chiar verbul folosit de tine. Cine te-a îndemnat să le înveți?*

– Dacă a ști o limbă străină înseamnă a citi, a scrie, a vorbi liber și, la nevoie, a traduce, atunci pot numi vreo șapte idiomuri pe care le stăpînesc bine, și încă vreo cîteva, în principal romanice – „le dibui”: franceza, rusa, bulgara, sîrba și croata, polona, ceha, slovacă, lituaniana, apoi italiana, spaniola, letona... Nu am făcut studii speciale, le-am învățat în mod individual. Îmi place să mă cred un mic slavist, pentru că cel mai bine cunosc, totuși, principalele limbi, literaturi și culturi slave. Spunînd aceasta, nu pot să nu pomenesc de cel care m-a îndemnat să studiez limbile străine: unchiul meu prin alianță, nenea Sava Iancovici-Gîrleanu, soțul

unei mătușe, tanti Liuba, sora tatei, fostă profesoară de istorie la Universitatea din București. Era un român din Banatul Sîrbesc, un apreciat istoric (are cîteva cărți despre haiducie, una despre Tudor Vladimirescu) și totodată – un asiduu slavist. Ei bine, tocmai el mi-a zis că, de vreme ce cunosc rusa, nu ar fi rău să învăț și alte limbi slave. Sugestia m-a mirat mult: „La ce bun?”. Atunci unchiul – era cu vreo 30 de ani pînă să fi decedat printre străini, la Uppsala, în Suedia –, mi-a explicat: „Privește la harta Europei... Cine sînt comuniștii? Cam toți sînt slavi. Cunoscîndu-le limbile, vei deține un capital extraordinar, dacă nu aici, apoi în Vest, în eventualitatea că vei ajunge cumva acolo...”. Nu am mai ajuns în Occident, dar de faptul că dețin un capital extraordinar m-am convins repede, lucrînd ca translator, citind în aceste limbi, pe urmă – traducînd din aceste idiomuri...

– *În ce limbă ai dori să faci un bilanț la acest prim jubileu al tău?*

– Numai și numai în limba părinților mei, în română. Oricît de bine ai ști o limbă străină, nu poți fi sincer și exhaustiv decît în limba ta.

– *LIMBA ROMÂNĂ ca obiect de studiu științific, dar și ca noțiune fundamentală a identității și spiritu-*

alităţii noastre româneşti constituie, indubitabil, partea esenţială a vieţii tale, un fel de ape teritoriale ale unei personalităţi care s-a manifestat plener şi în alte domenii. Anume acestui capitol vom consacra prima parte a dialogului. Cu atât mai mult cu cât preocupările tale legate de revigorarea limbii materne au coincis fericit cu „revoluţia lingvistică” a românilor basarabeni din 1989. Ba mai mult, în calitatea mea de ziaristă, aş putea spune că ai stat şi tu la bazele acestei mişcări, pentru că ai avut curajul şi competenţa să iniţiezi polemici, mai întâi la Academie, apoi în paginile unor ziare şi reviste. Cum a început totul?

– Ai spus foarte bine: am avut marele noroc ca pasiunea mea pentru limba maternă să cunoască şi o perioadă de împlinire, de fructificare a unor cunoştinţe, dar şi a unui crez. Am trăit acea epocă penibilă în care alfabetul nostru latin era interzis, mai mult chiar – era un pericol să scrii cu aceste litere, tot aşa cum te expunea riscului declarînd că vorbeşti româneşte. În această situaţie desperată, sigur că da, perestroika şi transparenţa lui Gorbaciov au oferit o şansă absolut unică popoarelor subjugate din U.R.S.S. Urmăream cu emoţie cum profită de această şansă balticii... Cred că în R.S.S.M. punctul de plecare pentru „revoluţia lingvistică”, apoi şi pentru întreaga mişcare de eliberare naţională, l-a constituit acea *Scrisoare deschisă*, numită şi „a celor 66”. În realitate, ea a fost a 67 de persoane, cel de-al 67-lea fiind poate principalul ei autor: un om de o inteligenţă rarisimă, matematicianul Viorel Ciubotaru, care – nici pînă azi nu-mi pot explica de ce – nu şi-a pus semnătura. Ei bine, această *Scrisoare* cu adevărat istorică a fost ticluită în demisolul unde locuiam pe atunci, de pe str. Armenească, la redactarea ei participînd Viorel Ciubotaru şi Emil Mândăcanu, lor revenindu-le şi sarcina de a aduna semnăturile. Țin bine minte nu numai pe cei care au semnat *Scrisoarea* ce a declanşat valul de adeziuni la ideea de decretare a limbii de stat şi revenire la grafia latină, dar şi pe cei care au ezitat sau chiar au refuzat categoric să se implice... În ceea ce mă priveşte, atunci puneam

pe prim plan revenirea la grafia latină: decretarea limbii de stat putea fi şi o ficţiune, pe cînd alfabetul rezolva şi problema identităţii limbii vorbite pe ambele maluri ale Prutului, deci, deschidea uşile spre limba română, spre literatura română, suprima o mulţime de interdicţii absurde, dar care ne-au înveninat existenţa de-a lungul multor decenii de ocupaţie rusească. În iunie 1988 am publicat în *Tinerimea Moldovei* un articol în care am pus, în premieră la noi, problema revenirii la grafia latină. Parcă-l văd şi acum pe redactorul-şef Vasile Botnaru, care, citindu-mi materialul, a zis franc: „Totul e bine, dar nu va trece cenzura...”. „Să încercăm, totuşi, i-am zis. Cine ştie, poate intrăm în istorie...” Articolul a mers, spre marea noastră uimire, ceea ce ne-a şi făcut să uităm tot atunci de „intratul în istorie”! Adică, ne-am văzut de treabă în continuare. Era un aspect formidabil în acea perioadă şi anume că ne gîndeam prea puţin la alte consecinţe decît la acestea: să obţinem alfabetul latin, să avem limbă de stat. Am scris şi am publicat atunci şi alte materiale, dintre care aş menţiona unul de proporţii, realizat la îndemnul lui Victor Dumbrăveanu, redactorul-şef al revistei literare pentru tineret *Orizontul*. Apoi, fiind angajat la Academia de Ştiinţe, m-am implicat în redactarea legilor despre limba de stat şi grafia latină. Bunăoară, se pare că primul am insistat pentru formula „revenirea la grafia latină”, în loc de „trecerea la...”. Am participat la formularea sau reformularea unor articole, unul dintre ele viza, de exemplu, grija, responsabilitatea pe care şi-o asumă conducerea de la Chişinău pentru păstrarea şi dezvoltarea limbii materne în teritoriile populate de conaţionali noştri, „dăruite” de către Stalin Ucrainei. De altfel, după ce am trăit acele zile cu adevărat fericite – prima Mare Adunare Naţională şi adoptarea legislaţiei lingvistice pe 31 August 1989 –, am ținut, împreună cu alţi cîțiva colegi de la Academie, cursuri de ortografie a limbii române pentru profesori atît din R. Moldova, cît şi din Nordul Bucovinei.

– *În cîte zile ai scris îndrumarul „Să citim, să scriem cu litere latine”, devenit cu adevărat celebru măcar*

și din motivul că a avut tirajul total de un milion de exemplare. Faptul că a apărut în preajma sesiunii cruciale a Sovietului Suprem a fost o rațiune cu bătaie lungă sau o coincidență fericită?

– În luna mai 1989, într-o discuție cu directorul Editurii Lumina, regretatul Chiril Vaculovschi, mi-a fost dat să aud, că ar risca să tipărească un abecedar cu litere latine, numai de s-ar găsi cineva să-l alcătuiască... L-am întrebat când s-ar apuca de așa ceva, pentru că „am în cap mai mult decît un abecedar”. „Măcar și mîine, adu-l dnei Natalia Suruc, redactorul superior al editurii, ea știe ce trebuie să facă mai departe...”

Oricît ar părea de incredibil, dar schița aceluî îndreptar am pus-o la punct imediat, într-o noapte; precizări, concretizări, o revizie a textului le-am făcut în următoarele zile și pe la finele lunii mai am prezentat manuscrisul la editură. Primele exemplare au apărut la finele lunii august, fiind puse în vînzare la chioșcul din clădirea Parlamentului și în librăria de carte politică „Aurora”, de la parterul Casei Presei. Nu știu nici azi cine a dispus să se facă difuzarea... exact în ajun de 31 August 1989 și tocmai în aceste locuri „cu vad”... E cea mai elocventă dovadă că mișcarea de eliberare din 1988-91 a avut, totuși, mulți adepți.

– *Încă pe atunci apăruseră indivizi care practicau „românismul comercial”, de care nu ducem lipsă nici azi, și care ți-au propus, contra unei sume mari, să le dai drepturile de autor pentru a reedita broșura, dar nu ai acceptat. De ce?*

– Am avut cîteva propuneri de reeditare a îndrumarului, dar le-am respins, deoarece presupuneau ridicarea prețului, pe cînd eu doream să fie cît mai accesibilă cărțuia... În fond, am dat dovadă de naivitate, căci oricum au fost tiraje piraterești, iar unii „comercianți” o vindeau cu ridicata, la un preț exorbitant. Cine a vrut și a putut, s-a căpătuit și astfel, dar mai important mi se pare faptul că aceasta nu i-a știrbit din importanță pentru acel timp, nici din valoarea-i simbolică. Îmi spunea un ziarist francez că ar fi trebuit să devin milionar numai cu această cărțuție... Bani

n-am avut niciodată, dar cred că am devenit „multimilionar” prin bucuria pe care am făcut-o conaționalilor mei. În plus, acest îndreptar mi-a fost ca un fel de recomandatie pentru a fi atras, alături de nouă lingviști de vază, la elaborarea de către A.Ș.M. a **Normelor ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române**, tipărite la Chișinău în 1991.

– *Puțini am fost, mulți am rămas, iată o vorbă potrivită pentru evoluția evenimentelor de la 1989 încoace. Constatăm cu regret că, în numai un deceniu de la acea „revoluție”, adevărul despre mișcarea de eliberare națională a fost în multe cazuri mistificat, inclusiv prin marginalizarea sau eliminarea unor personalități care au avut curajul să se opună regimului bolșevic. Pe parcursul ultimilor ani i-am auzit pe mulți pretinzînd că au stat, chipurile, la temelia luptei pentru limbă, alfabet, Tricolor, că au editat GLASUL, prima publicație cu grafie latină din perioada postbelică, „mistificările” de acest fel prinzînd mai cu seamă la București, unde merg după bani, cu care mai apoi spurcă ideea. Te rog să ne relatezi unde, cum și împreună cu cine s-a făcut GLASUL speranțelor noastre?*

– Ideea tipăririi GLASUL-ui a fost lansată de către Ion Druță, preluată fiind imediat de Leonida Lari, care a și ales echipa de redactori. Această echipă a fost o reflectare perfectă a caracterului poetei noastre: era în continuă schimbare, înnoire... Încît numărul celor care au trecut pe la sau pe lîngă GLASUL este extrem de mare și pestriț. Tocmai de aceea mă voi referi la cei care s-au aflat la leagănul acestei prime publicații românești de la noi, pe atunci cu adevărat de excepție. Astfel, la redactarea primelor numere și-au dat concursul două operatoare de la Editura Lumina, Valentina Istrati și Sanda Rusu, corectorea Eugenia Ajder, poeții Ion Vatamanu și Valeria Grosu, ziaristii Viorel și Dinu Mihail, Vsevolod Ciornei, Constantin Olteanu, Vlad Cubreacov, Iurie Roșca, Ala Mândăcanu, Virgil Zagaievschi, pictorii Sergiu Puică și Iurie Zavadschi, zis și Zava... La Rîga, pentru a tipări primul număr, am mers eu, Zava,

Virgil și șoferul Nicolae. Numărul doi a fost tipărit la Vilnius, grație concursului cu adevărat frățesc pe care ni l-au acordat Lica Melnic și soțul ei, celebrul regizor de cinema Vytautas Žalakevičius. La volanul camionului ce a străbătut Lituania, Bielorusia și Ucraina cu 100 de mii de GLASURI era alt Nicolae, la fel de curajos ca și primul. Următoarele două numere au fost tipărite la Orhei și Chișinău, cu o participare tot mai restrânsă a foștilor colegi de redacție. Țin să menționez că apariția GLASUL-ui ar fi fost imposibilă de nu era implicarea cea mai directă și mai energică a dnei Eugenia Duca, pe atunci patroana uneia dintre primele firme cooperatiste din Basarabia, „Oferta”. Jeny, cum îi spuneam eu, a asigurat nu numai logistica pentru tipărirea GLASUL-ui

(mai simplu zis – aspectul financiar), dar a fost și sufletul acestei inițiative, mai mult, ea a tras și ponoasele, căci tocmai dînsa a fost hărțuită de KGB, de autorități pentru ravagiile pe care le-a făcut apariția revistei la Chișinău. De altfel, această doamnă deosebit de simpatică și cultă, despre care pot spune ca în celebrul cîntec „Prieten drag” că ne cunoaștem de o viață, căci ne leagă o prietenie încă de la facultate, a făcut numeroase fapte nobile pentru ideea națională – să zicem, ea a donat o sumă fabuloasă pe vremuri pentru înfiriparea Armatei Naționale... Este cu atât mai trist că atunci cînd s-ar părea că trebuie să culeagă roadele, Jeny este din nou hărțuită, poate și mai oribil decît în timpurile de tristă faimă, de cei care au format structuri paralele KGB-ului, tot soiul de mafioți politici, unii – culmea! – fluturînd stindardul ideii naționale.

Cu Luminița Dumbrăveanu, la Sighetu Marmăției, în pușcăriia care, din fericire, a devenit deja muzeu

– Ești dezamăgit că ai luptat pentru un ideal, pe care astăzi profesorii de patriotism au reușit să-l vîndă și să-l terfelească?

– Nu au deziluzii numai cei care nu-și fac iluzii... Din păcate, la noi au fost pîngărite prea multe idealuri și fapte mărețe, încît deziluziile și regretele mele personale par prea puțin relevante.

– Spune-mi, te rog, în ce perioadă ai fost șomer și cercetat de KGB. S-a întîmplat cumva după ieșirea voastră cu Tricolorul în scenă, la concertul COMPACT-ului?

– Ai legat la un loc trei segmente distincte din existența mea. Am șomtat vreo patru luni, după ce am abandonat turismul, unde lucrasem ca interpret și de română, ceea ce scria negru pe alb în carnetul de muncă și deranja ori speria pe unii, la redacțiile a vreo cinci ziare și reviste, la ATEM... Nu m-am plîns nimănui că nu aveam surse de existență, însă tocmai într-

un asemenea moment – nu voi uita nicicând! – scriitoarea estonă Lilli Promet mi-a trimis un mandat poștal cu o sumă fabuloasă și... salutară pentru mine. Să fi fost la mijloc numai proverbiale intuiție feminină?!

Mi-e penibil să invoc cel de-al doilea subiect, dacă însă tot m-ai întrebat, îți răspund: am fost convocat de mai multe ori pentru niște „lămuriri” legate de corespondența pe care o purtam cu străinătatea, de unele cărți pe care le citeam și le dădeam și altora să le citească... Eram convins că vor să-l identifice pe autorul unei scrisori despre atmosfera sufocantă de la noi, trimisă din Iugoslavia la Europa Liberă, lui Noel Bernard, pe care-l consider adevăratul meu profesor de jurnalism. Se vede însă că de „primejdia undelor scurte” se ocupa altcineva... Leșirea cu Tricolorul la concertul formației COMPACT, organizat și el de Eugenia Duca, la care am asistat în Sala Palatului de Cultură al Sindicatelor, a trecut pentru noi fără consecințe... era în 1988, dar iarăși Eugenia a trebuit să fie intimidată de KGB...

– *Cum crezi, de ce ai fost supranumit „învățătorul de la radio”?*

– E un compliment frumos, pe care mi l-a spus un profesor pensionar din județul Orhei, impresionat de o emisiune de a mea de Sfintele Paști, transmisă la Ghidul radiofonic *În lumina cuvintelor* de la Radioul Național. Am avut cu acest ciclu de emisiuni poate cea mai frumoasă colaborare, ce o datorez în bună parte și colegei Raisa Belicov, care a avut forța de convingere, de atracție, de vreți, ca să mă facă autor la acest unic ghid radiofonic, în plus, bunăvoința ei, grija pe care o manifesta față de emisiunile de la *Ghidul radiofonic* îmi dădea un spor de încredere, de entuziasm chiar.

Acum constat cu regret că și această colaborare e o etapă nu numai că depășită, dar chiar ștearsă din biografia mea, datorită „silinței” unor tovarăși ajunși să stăpînească la Radio și pîinea și cuțitul. Însă trebuie să repet că durerea mea e o nimica toată pe lângă faptul că aceiași tovarăși tuciiu la chip și suflet au forțat să plece de la acest post de radio, cîndva un simbol național, o seamă dintre cei mai buni lucrători, mulți ce

și-au consacrat efectiv viața Radioului Național. Nu vreau să-ți amintesc că faci parte din această „listă neagră”, ba chiar ai început-o...

– *Apropo de Ghidul radiofonic. În anul 1998 a apărut volumul de cultivare a limbii, în care erau tipărite vreo 16 tablete de ale tale prezentate anterior la Radio Chișinău, precum și analizate o serie de dificultăți, unele depistate la noi în premieră de tine. Printr-un miracol, însă, de pe coperta cărții a dispărut numele tău... Știi că e o poveste urită de care nu dorești să-ți amintești, dar insist să deschizi parantezele, ca să te sadă și distinsa lingvistă de la București, Mioara Avram, care nu numai că a redactat – la rugămintea ta – această carte, dar i-a mai scris și o prefață care se termina astfel: „Felicitări autorilor...”, autorii rămînînd unul... Valentin Guțu. Cum a fost posibil așa ceva?*

– Este într-adevăr una dintre cele mai penibile istorii din viața mea, căci am avut parte și de astea, destule. Nu am cerut vreo explicație editurii, iar lucrătorii ei nu au catadicsit să-mi spună nimic în legătură cu acest abuz. Chiar și un om neinițiat în munca editorială știe că cel ce are într-o carte măcar cîteva pagini se consideră coautor. Mie mi s-a solicitat telefonic să accept ca numele meu să fie scris al doilea pe copertă, cum celălalt autor pretindea că ar fi nunciat mai mult. Mi-am dat acordul numaidecît, fără a pune preț pe acest soi de competiție. Cînd a apărut dicționarul așa cum a apărut, cea mai mare problemă a fost – te rog să mă crezi – că nu am putut da o explicație credibilă celor care știau despre implicarea mea în editarea acestei cărți, nici măcar Mioarei Avram. Un nepot de-al meu dinspre soră, care asistase cumva la munca mea la dicționar, m-a întrebat sincer uluit cum se explică faptul că numele meu lipsește de pe coperta dicționarului și auzind răspunsul meu, „că nu contează aflîm numele, cît scopul”, a aruncat acest îndreptar al greșelilor de limbă, spunînd că nu vrea să-și corecteze exprimarea cu ajutorul unora ce fac „business” pînă și cu limba română. Mai curios e că s-a tipărit cel puțin încă o tranșă a acestui dicționar, fără vreo schimbare în căsuța tehnică, dovadă că editura nu-și

asumă nici un fel de vină, nu găsește că ar purta vreo răspundere pentru lezarea drepturilor de autor.

– *Cum se face că după atîta activitate în domeniul lingvisticii practice nu ți s-a acordat titlul de doctor în științe? Doar în acest domeniu e cunoscut faptul că ești consultat atît de pedagogi, de unii condeieri, dar și de ditamai academicienii...*

– Firește, e în primul rînd vina mea, doar nu am dus la capăt teza atunci cînd era cazul, preferînd să-mi risipesc materialul acumulat în articole, studii, emisiuni, cărți... Persistă o părere că cei care nu și-au luat doctoratul ar avea anumite complexe în raport cu cei titrați. Din fericire, m-a ferit Dumnezeu de asemenea complexe, poate și de aceea că mă interesează în genere prea puțin titlurile, distincțiile, alte onoruri; mă simt bine cu ceea ce am. În plus, acum s-au cam devalorizat titlurile științifice, gradele didactice. Aș aminti în context o întîmplare pe cît de amuzantă, pe atît de edificatoare. Cu mulți ani în urmă, după o primă lectură a cărții lui Valentin Mândăcanu **Cuvîntul potrivit la locul potrivit**, l-am întregat pe autor ce grad științific are. Mare mi-a fost mirarea să aflu că nu era nici măcar „candidat”, doctor în filologie în termenii actuali. „Prefer să fiu întregat de ce nu sînt doctor în științe, decît să fiu întregat de ce sînt...”, mi-a răspuns maestrul. Pentru a înlătura orice bănuială că în mine ar vorbi zavistea sau sentimentul nerealizării, adaug aici că nu am uitat nici pe o clipă că apariția acelei admirabile cărți a lui V. Mândăcanu a fost posibilă și datorită faptului că l-a avut de redactor științific pe un doctor în filologie – actualul academician Silviu Berejan.

– *Pe cine dintre lingviștii renumiți îi admiri și îi urmezi în activitatea ta?*

– Dintre cei din preajmă – Mioara Avram, dintre cei călătoriți, pe alt român, dar care aparține de mult omenirii, pămînteanul nostru Eugeniu Coșeriu. Însă a admira pe cineva nu înseamnă obligatoriu și a-l imita în ceea ce faci... din simplul motiv că marii lingviști, inclusiv cei pe care i-am numit, sînt personalități unice. Alta e că poți învăța și prelua cîte ceva chiar și de la o somitate ce pare

intangibilă. De la Mioara Avram am învățat mai multe, inclusiv am deprins anumite modalități de expunere și, neîndoios, bunăvoința în a combate greșelile de limbă – e o calitate rară și extrem de importantă pentru cine vrea cu adevărat să se implice în dificila operă de cultivare a limbii. La noi, în special, riști să pierzi orice ascultător sau cititor dacă adopți o manieră arogantă, prea de tot didacticistă. Eugeniu Coșeriu ne-a oferit un exemplu rarisim de dragoste pentru limba maternă și ne-a întărit convingerea că trebuie să luptăm pînă la capăt pentru acest mare adevăr: basarabenii, ca o parte indistructibilă a românilor, vorbesc limba română, în pofida unor anomalii, schimonosiri provocate de vitregiile sorții. Conștientizarea axiomei este o condiție primordială a păstrării noastre nu numai ca națiune, dar și ca speță umană.

– *Se spune că traducerea este o formă a literaturii, deoarece un profesionist care tălmăcește, de fapt creează. Ce loc ocupă această „formă” în „conținutul” preocupărilor tale literare, culturale?*

– Traducerile constituie o parte solidă a lecturilor mele, așadar, ele sînt un component al alcătuirii mele intelectuale. Încă din anii de școală îmi puneam întrebarea cine și cum face o tălmăcire pe care o citești ca pe o scriere originală. Țin minte, mi-am pus această întrebare după ce citisem **Cei trei muschetari**, o ediție de București. Mai tîrziu am început să fiu atent la numele traducătorilor, dîndu-mi seama că ei sînt în fond niște coautori. La facultate, am scris două teze de an la disciplina *Teoria și practica traducerii*, sub îndrumarea unui om și profesor de excepție care a fost Ion Dumeniuk. Curios, dar chiar dacă analizăm calitatea traducerii unor texte cu caracter social-politic, simțeam tot mai mult tentația de a transpune literatură artistică. După absolvire, am tradus o năvălă pe care o citisem într-o revistă de la Sofia și-mi plăcuse mult. Se numea *O zi de milioane* și relata cu un umor fin drama unui intelectual suprasolicitat de rutina muncii de birou. l-am arătat-o maestrului Igor Crețu, pe care-l vizitasem ca să-mi exprim admirația pentru

transpunerile sale adunate în volumul **Din poezii lumii**. Mi-a binecuvîntat-o, cu anumite obiecții, evident, și i-a dat manuscrisul lui Ion Gheorghiuță, un excelent tălmăcitor din ucraineană și din rusă, care pregătea o antologie de traduceri din literaturile slave – **Panorama** (Chișinău, 1977). Astfel am debutat în arta traducerii, care e, de fapt, o artă a replămădirii, este chiar iscusința de a intra în pielea autorului pe care te apuci să-l tălmăcești. Atunci nu-mi puteam imagina că voi traduce zeci de nuvele și poeme, ba chiar și patru romane, din diferite limbi. Când am isprăvit ultima traducere – **Cine răspindește anecdote**, un extraordinar microroman de scriitoarea estonă Lilli Promet, i-am mărturisit cuiva că mi-e afit de dragă această tălmăcire, de parcă ar fi lucrarea mea, ca și cum aș fi scris-o chiar eu. Constatarea am repetat-o într-o convorbire cu apreciatul tălmăcitor Pavel Starostin, la care dînsul mi-a spus: „Să știi că ai ajuns la condiția indispensabilă unui traducător care nu traduce pur și simplu, ci re-crează...”. De-i așa, de nu-i așa... cert e că magia traducerii mă mai obsează. Nu pot să nu menționez și acest amănunt: am fost primit în Uniunea Scriitorilor încă în 1989 tocmai ca traducător, deși, firește, își făcuse efectul și **Îndreptarul de citire/scriere cu litere latine**. Oricum, pentru această afiliere, poate unica de care sînt mîndru, îi port mereu recunoștință maestrului Aureliu Busuioc, cel care mi-a dat o recomandare surprinzător de frumoasă.

– *Am citit în revista BASARABIA cîteva nuvele semnate de tine. M-au impresionat și emoționat extraordinar de mult. De ce nu editezi o carte de proză scurtă? Sînt sigură că o asemenea apariție editorială ar aduce un suflu nou în această specie literară puțin de tot explorată în Basarabia.*

– Am avut cîteva cazuri cînd am scris proză căci, parcă ținînd cont de un precept enunțat de Rainer Maria Rilke în *Scrisori către un tînăr poet*, nu puteam să nu le scriu, subiectele parcă se cereau înșirate pe hîrtie. Din păcate (sau poate – din fericire?!), nu am avut prea de multe ori asemenea stări și nici toate scriiturile nu mi-au părut reușite, din care motiv pe unele

le-am aruncat la coș. Cîteva bucăți de proză le-am rătăcit prin diverse gazde, altele, iată, au dispărut recent, o dată cu calculatorul ce mi-a fost furat... Astfel că nu am debutat în proză din două motive: a) că nu mi-am propus acest scop la modul serios și b) că nu am avut materialul necesar, în viziunea mea, pentru o carte cît de cît reprezentativă.

– *Am aflat că vrei să editezi un nou dicționar de nume proprii, o carte despre laureații Premiului Nobel pentru literatură, un volum de cultivarea limbii și o carte despre personalitățile pe care le-ai cunoscut pe parcursul vieții. Referindu-ne la ultimul proiect, te rog, să ne povestești cum l-ai cunoscut pe distinsul om de cultură Raoul Șorban și pe Preafericitul Vazghen?*

– Mi-ai enumerat exhaustiv proiectele editoriale... mă gîndesc acum de voi ajunge vreodată să vorbesc despre ele și ca despre ceva realizat deja!

Mi-aș dori poate cel mai mult cartea despre oamenii pe care am avut norocul să-i cunosc – pe doi dintre ei i-ai și numit. L-am cunoscut pe Preafericitul Vazghen, Catolicosul tuturor armenilor, la reședința sa de la Ecimiadzin, nu prea departe de Erevan, dacă mergi spre muntele Ararat, acolo unde s-a oprit Arca lui Noe. De trei ori am fost în audiență la el, cu delegații din România, și de trei ori mi-a fost dat să aud același preambul al său: „Mă bucur nespuse de mult să vorbesc dulcea noastră limbă românească...”. Acest păstor spiritual deosebit de iubit al armenilor era originar din București și nu a încetat niciodată să-și iubească baștina, țara și poporul de unde se ridicase. În preajma lui Vazghen am simțit o miraculoasă trecere în altă stare, în altă dimensiune, probabil în cea a sacralului... Cît despre prof. Raoul Șorban, această legendă vie a vredniciei românești... l-am fost ghid și translator în niște muzee mari din Rusia, la Moscova și Petersburg, unde venise cu studenți de la Institutul de Arte „Nicolae Grigorescu”. Am avut cu el mai multe discuții sincere, confidentiale, îndelungate, care ne-au făcut prieteni buni de-a lungul atîtor ani deja. E o mare fericire să ai un asemenea

prieten, care se poate atașa și te pre-dispune la un atașament puternic, în pofida diferenței de vîrstă sau de pre-gătire, în ciuda distanțelor și scurgerii anilor. I-am scris foarte multe scrisori la care mi-a răspuns cu o corectitudine greu de imaginat, i-am trimis mai multe telegrame – inclusiv astă toamnă, cînd a împlinit 90 de ani, dar iată că încă nu m-am putut mobiliza să scriu un articol despre acest om cu adevărat de excepție. O voi face însă neapărat cît mai curînd, unde mai pui că frumoaselor amintiri de la prima noastră întîlnire, din 1976, s-au suprapus atîtea alte impresii extraordinare, atîtea lecții de omenie și de dragoste de Neam, pe care mi le-a dat discret, dar continuu, fiul celui care a scris muzica pentru piese devenite populare ca „Mai am un singur dor”, „Pe lîngă plopii fără soț”, „Pocnind din bici pe lîngă boi” ș.a.

– *Am observat că ești îndrăgostit de poezia lui Ion Caraion și Nichita Stănescu. Pe ultimul, se pare, ai avut norocul să-l cunoști...*

– Cum ai adus vorba de poezie, fac o mică rectificare. Eminescu este creatorul despre care aș spune „că nu mă mai satur niciodată”, și nu numai de poezia sa, dar de tot ce a scris: și proză, și publicistică, și însemnări răzlețe pe file de carnete sau chiar de cărți. Da, l-am văzut pe Nichita Stănescu și am schimbat cîteva vorbe

cu el în anul cînd l-au putut cunoaște mai mulți basarabeni – în toamna lui 1976, cînd era la Chișinău un festival al poeziei din țările comuniste. A recitat la Filarmonică poemul *Nimic nu este altceva* și, ca și mulți alții, eram convins că ne spune nouă, basarabenilor, acest fantastic crez poetic. Am putut intra la el, în hotelul Codru, cu o colegă de facultate, Aurica Sîrbu, și cu niște flori, datorită poetei letone Daina Avotina, care, după explicațiile de rigoare, ne-a introdus în hotel pentru a-i lua, chipurile, un interviu ei. Nu pot uita nici acum gestul lui Nichita, însoțit de un fel de fluierat: un rotocol făcut cu mîna peste pereții camerei unde stătea, o aluzie clară la microfoanele instalate în camera sa. Apoi l-am văzut seara la gară, mergea de la Chișinău la Moscova, nu la București. Atunci am cunoscut-o mai îndeaproape și pe Leonida Lari... În anul de grație 2000 am avut fericita ocazie să-l cunosc la „Focul din vatră” pe maestrul Gheorghe Zamfir, pe care-l admiram încă din școală și tot de atunci știam că-s născut în aceeași zi cu el, ba și cu 12 ani mai tîrziu, adică sub același semn zodiacal. E dintre acei artiști care știu a fermeca nu numai prin măiestrie, dar și prin vorbă. După acea discuție, la încheierea concertului său, m-am gîndit că, dacă nu mi-a fost dat s-o

Cu Vasile Șoimaru și primitoarea gazdă, Raoul Șorban, în casa din București a distinsului profesor, situată între Piața Chișinău și Piața Brâncuși

văd pe Maria Tănase, vizitîndu-i doar mormîntul la cimitirul Bellu, iar de George Enescu – m-am simțit aproape în casa-muzeu, iată că Dumnezeu mi-a prilejuit o întîlnire măcar cu acest zeu al muzicii noastre...

– *Ce loc ocupă publicistica în activitatea ta multidimensională?*

– Un loc central, fără doar și poate. Mi-am dorit mult să devin ziarist și cred că marea mea dorință s-a împlinit. Am scris sute și sute de materiale gazetărești și am adus de multe ori bucurie protagoniștilor sau cititorilor, dar am trăit și eu destule satisfacții datorită acestei munci. Am asistat la nașterea unui ziar de excepție – GLASUL din 1989 – și probabil de aceea mi-a fost dat să asist, la începutul lui 2001, și la funeraliile altei publicații, la care am ținut – MESAGERUL. Am investit multă energie și suflet în acest ultim ziar, care fiind, totuși, de partid, a devenit, așa cum îl apreciau mulți, mai presus de toate, o tribună a românismului și o publicație de cultură. Probabil că tocmai datorită acestui fapt, fiind făcut de o mîna de oameni, în condiții cu totul precare, a ajuns să aibă un tiraj record la noi, vreo 25 mii de exemplare.

– *Ai contabilizat vreodată cîte articole ai scris în presă sau cîte cărți ai redactat-creat?*

– A trebuit să fac un fel de contabilizare a muncii mele de creație, cînd mi s-a solicitat de la Calendarul Național – fiind o sursă de referință, preferă să opereze cu date cît mai exacte. Ei bine, am cinci cărți tipărite, alte cinci s-ar putea să le tipăresc mai devreme sau mai tîrziu! Am scris-publicat circa o mie de articole, am pregătit-prezentat cîteva sute de emisiuni radiofonice și TV. Am tradus peste 20 de cărți (inclusiv patru romane), am redactat nu mai puțin de 60 de cărți, inclusiv vreo 10 dicționare și enciclopedii. Statisticile, evident, pot fi înșelătoare, dar știu că, dacă mi s-ar cere să aleg cîte ceva – ca deosebit de valoros pentru epoca în care trăim –, cu certitudine aș avea ce alege fără a mă rușina pentru cele scrise.

– *Ai și dezamăgiri, să zicem, în ceea ce privește clasa politică de la noi...*

– În 1988-1989 mișcarea de renaștere națională de la noi o avea drept model pe cea din Țările Baltice. Cu timpul, însă, modelul baltic a fost dat uitării, poate că nu a mai putut fi asimilat... Acum balticii sînt prea departe de noi, dar oricum, avem ce învăța de la ei. Observați, însă, că ni se impune un singur model, un singur exemplu „demn de imitat”: cel rusesc. În opinia mea, e tocmai modelul de care trebuie să ne ferim. Avem agonia noastră, la ce ne-ar mai servi un surplus de agonie de împrumut?

La întrebarea ce m-a deziluzionat mai mult la politicienii noștri, răspund fără ocolișuri: lipsa de sinceritate în ce privește ideea națională, românismul. În unele cazuri am putea vorbi chiar de o lipsă de omenie, în altele – de niște profitori de românism. Dar și un egoism cras, o lăcomie înspăimîntătoare... Puse cap la cap, iată și cîteva din principalele motive ale dezamăgirii generale, ale unei stări de apatie și lehamite ce poate fi observată masiv printre conaștrii noștri care au venit sinceri, cu sufletul curat, în Piața Victoriei, la primele Mari Adunări Naționale.

– *Ce poți să ne spui despre conștiința ta individuală? Ești împăcat cu sine? Probabil anume pentru românismul tău sincer și argumentat ai credibilitate în fața opiniei publice...*

– Îmi vine foarte greu să-mi dau o notă mie însumi, chiar fiind încurajat cu o apreciere atît de frumoasă privind credibilitatea mea. Știu bine că nu am făcut – cel puțin în scrisul meu! – nimic împotriva conștiinței mele, care coincide, în multe privințe, cu crezul unui număr mare de oameni vrednici din neamul meu, din preajma mea, sau pe care am avut șansa să-i cunosc. Conștient sau intuitiv, am respectat preceptul biblic de a nu face rău altuia și cred că aceasta nu-i puțin într-o epocă și într-o lume bulversate, ca cele în care trăim.

– *Am remarcat la tine un profund sentiment pentru neamul din care te tragi, pentru mama care te-a învățat să citești cu litere latine, pentru tatăl tău care a făcut armata sub Antonescu, pentru surorile tale inteligente, cu dragoste de carte, chiar dacă sînt țărance.*

Ce vrei să ne spui despre neamul Pohilenilor de la Florești?

– Norocul meu cel mare a început acasă, în familia în care am crescut, alături de trei frați și cinci surori. Nu am auzit acasă certuri, înjurături, chiar și a ridica vocea într-o convorbire se considera un semn de impolitețe. Am avut o mamă blîndă, marcată mult de credința ei sinceră și adîncă în Dumnezeu. Un tată dur, dar nespun de vrednic, măcar și de aceea că ne-a învățat să fim demni în orice împrejurare. Nici mama, nici tata nu i-au avut la inimă pe ocupanți, nu le-au acceptat nici limba, nici apucăturile, – cu atît mai puțin regimul adus de aceștia pe tancuri. Totodată, însă, aveau un atașament simplu, firesc, dar puternic pentru tot ce-i românesc – de la alfabetul latin și muzica populară pînă la domnitori și regi, de la mănăstirile lui Ștefan cel Mare pînă la Cernăuți și porțiunea de litoral al Mării Negre date de ruși Ucrainei. Mama avea o memorie ieșită din comun în materie biblică, la istorie și geografie. Arăta pe harta României socialiste, ca un orb, locurile unde se aflau – fără a mai fi indicate – cele mai însemnate mănăstiri. Odată, ne-a zis: „Dar harta asta nu-i bună.... Cînd învățam eu la școală, România era pe hartă ca o pîine, ca un soare, iar acum e ruptă... au rupt-o păgînii...”. Aceste atitudini ale părinților ni s-au transmis, ni s-au împlîntat în suflete și în minți.

– Ai avut pe parcursul anilor mai multe invitații de a te stabili în Țară sau peste hotare. Ce te-a făcut să rămîi acasă, în această mizerie care se lățește tot mai mult peste noi, basarabeni?

– Nu am plecat de aici, pentru că aici m-am crezut util, iar în consecință – aici m-aș putea realiza cel mai bine, cu mai multă eficiență. La o adică, puteam să merg și undeva mai departe, în Vest, mi-aș fi găsit și acolo un rost, dar la ce bun? Un om cu pregătirea mea, cu o trăire atît de acută a sentimentului național nu se poate realiza decît acolo unde s-a născut și s-a format. Cît privește o eventuală plecare peste Prut... Unii abia așteaptă să plecăm cît mai mulți de aici – în dreapta Prutului; o, cum își mai do-

resc șovinii ruși golirea Basarabiei de români! Un foarte bun prieten îmi tot repetă principiul: să plecăm de aici ultimii, cu tot cu pămînturi! Eu aș zice mai puțin metaforic: să rezistăm cît putem aici. Dacă plecăm, lăsăm totul unor nechemați, să scuipe în fîntînile făcute de părinții noștri, în icoanele zugrăvite cu chipuri inspirate de țărani și țărance de la noi, să arunce pe ruguri culorile Tricolorului și matritele cu alfabetul latin! Cea mai timidă prezență românească aici îi face pe venetici să tresară, amintindu-le că se află în casă străină și că trebuie să se comporte ca un oaspete, ca un pasager, nu ca un stăpîn. Iată doar cîteva rațiuni pe care mă țin aici – chiar și cînd starea de lucruri devine desperată! – și pentru care îi îndemn și pe alții să nu părăsească vatra strămoșească.

– Ai o dorință despre care ai prefera să vorbești numai în șoaptă sau, eventual, eufemistic?

– M-am născut într-un stat ce nu mai există. Trăiesc, iată, de 12 ani într-un stat cu o existență șubredă, incertă, oricît de mult am vrea ca el să fie puternic și prosper. Mi-aș dori să ajung a trăi într-un stat a cărui existență să nu fie pusă de nimeni la îndoială și despre care aș putea spune sus și tare: este Țara mea dragă, pentru că vitalitatea ei mă bucură, ea aduce bucurii și altora – multor milioane de conaționali.

– Dragă Vlad Pohilă, îți mulțumesc mult pentru cafele și pentru interviu. Sînt bucuroasă că ai găsit timp liber de această mică lucrare pentru prestigioasa revistă LIMBA ROMÂNĂ. La mai mult și la mai mare sau cum îți place ție să spui – SĂ-ȚI DEA DOMNUL TOT CE-ȚI DOREȘTI. Un înțelept zicea că tinerețea ne este dăruită, bătrînețea, însă, trebuie cucerită, căci altă formă de a trăi mai mult pur și simplu nu există. Din acest punct de vedere îți doresc să ai succes încă vreo 50 de ani înainte, alături de cei dragi.

– Mulțumesc pentru căldura emanată în aceste ore lungi de convorbire. Acest dialog a fost posibil și datorită faptului observat de tine: am niște prieteni și colegi de redacție de-a dreptul extraordinari... Să nu utăm însă că nu ar fi fost nimic de noi, de mine inclusiv, de nu erau acei 22 de ani de aflare a Basarabiei în componența

României Mari, de nu existau bărbăția și sacrificiul multor înaintași – patrioți, naționaliști, numiți-i cum vreiți – de-a lungul anilor de ocupație sovietică, deoarece ideea românească a fost

la est de Prut o permanență, când pîlpîind, când răbufnind, dar oricum, o prezență mereu vie. Deie Domnul să trăim cît trebuie – cît mai mult, cît mai mulți...

Văzut în 1976 de ochiul unei pictorițe din Satu Mare

Este mai mult decît semnificativ faptul că acest jubileu – 50, un însemn concludent al împlinirii spirituale și de creație, îl găsește pe Vlad Pohilă la Limba Română. Cu certitudine, e o mișcare a sinelui spre sine, o regăsire a sa în lumea cuvintelor, în miezul verbului matern, pe care-l simte subtil și-l exprimă fluent, plastic, convingător. Ilustrative din acest punct de vedere sînt eseurile, tableta, prezentările din numărul curent, ca și din cele precedente și, sperăm, din multele ce vor urma.

Dragă Vlad, îți dorim să rămii încă mulți-mulți ani în această lume a autenticelor valori, pe care știi să le alegi cu exigență și competență. O lume cu deschidere spre universalitate, în care te simți bine și neînșelat în așteptările tale. Realizările să-ți fie pe potrivă aspirațiilor și să-ți urmezi calea de la o descoperire de frumos și peren – spre altele noi, nesfîrșite... La cele multe cu care te-a înzestrat Dumnezeu, îți dorim sănătate și veșnica Lui îngăduință și ocrotire.

Cu toată dragostea –
Noi, colegii de la revista *Limba Română*.

Valeriu POPOVSKI

SOLUȚII ȘI OPȚIUNI PRIVIND UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA ÎN 1918

Pe parcursul ultimilor 80-85 de ani, adică din perioada interbelică și până în prezent, în spațiul românesc au apărut zeci și sute de monografii, broșuri, articole, culegeri, albume dedicate Unirii ținutului basarabean cu Regatul Român¹. Astfel de lucrări cu siguranță că vor mai apărea, poate că în număr și mai mare, pentru a restabili irevocabil adevărul privind Unirea, adevăr care a fost și continuă să fie denaturat de către urmașii școlii istorice sovietice.

Așadar, problema, în ansamblu, și-a găsit o amplă reflectare în istoriografia națională. Acest fapt, evident, ne scutește de necesitatea de a repeta niște adevăruri cunoscute în legătură cu pregătirea și înfăptuirea istoricului act de la 27 martie 1918, concentrându-ne atenția asupra unor aspecte aparte ale problemei, să zicem, asupra soluțiilor și opțiunilor privind realizarea Unirii ținutului cu Patria-mamă, ce se cristalizaseră în perioada respectivă de timp în societatea basarabeană.

Chiar de la bun început e necesar a menționa că, spre mijlocul lunii martie 1918, în societatea basarabeană se conturase câteva viziuni privind înfăptuirea Unirii cu România a mult pătimitei provincii.

Una dintre ele, cea a marilor proprietari agricoli (P. Sinadino, N. Botezatu, S. Covaliotti, Gh. Gonata ș.a.), consta în realizarea Unirii exclusiv în baza dreptului istoric, fără concursul Sfatului Țării, care, în viziunea marilor moșieri, urma chiar să fie imediat dizolvat². Această propunere, însă, nu a întrunit atunci, după cum se subliniază și în literatura istorică, „un suport cât de cât semnificativ”³.

Un alt punct de vedere privind înfăptuirea Unirii Basarabiei consta în alegerea unei Adunări Populare (Constituante) basarabene, care s-ar fi pronunțat, fără echivoc, pentru revenirea provinciei la sânul Patriei istorice. În ordinea respectivă de idei, e necesar de a sublinia că, la 2 martie 1918, Sfatul Țării a și luat în dezbatere un proiect privind Adunarea Populară (Constituantă) a Republicii Democratice Moldovenești, care a fost, însă, retransmis (tot atunci) pentru examinare suplimentară unor comisii parlamentare⁴.

În sfârșit, cea de-a treia soluție în chestiunea Unirii Basarabiei consta în realizarea înălțătorului act de jos, prin intermediul zemstvelor județene (organe ale autoadministrării locale), „împuternicite, – după cum scrie istoricul Gheorghe Cojocar, – să ceară Sfatului Țării trimiterea unor delegații reprezentative la Iași, care să prezinte decizia de unire înaltelor oficialități române”⁵. De remarcat că anume această modalitate de înfăptuire a Unirii teritoriului dintre Prut și Nistru cu Țara, în condițiile de atunci, era considerată cea mai potrivită. Cu atât mai mult cu cât, deja în primele zile ale lunii martie 1918, zemstvele județene se implicaseră, în cel mai direct mod, în mișcarea unionistă din provincie.

Bunăoară, pe data de 2 martie 1918, un grup de 18 țărani-agricultori, membri ai zemstvei județului Bălți (Ion Scobioală, Ion Cazacenco, Simion Ciobanu, Vasile Costică, Gheorghe Popovici, Vasile Focșa, Gheorghe Ciobanu ș.a.), au cerut ca în cadrul adunării generale a zemstvei să fie de urgență pusă la vot propunerea lor privind Unirea Basarabiei cu România, iar rezultatul votului „să fie trimis fără întârziere Sfatului Țării din Chișinău pentru ca acesta, ascultând glasul nostru, să hotărască în grabă: sfânta, mântuitoarea, mult dorita și vecinica noastră unire cu țara-mamă, România...”⁶. A doua zi, adică la 3 martie 1918, în baza cererii celor 18 membri ai zemstvei județului Bălți, adunarea generală a acestei zemstve adoptă cu unanimitate de voturi următoarea hotărâre: „...Ținând seama

că în unire stă puterea și că unde-s doi puterea crește; ținând seama că timp de 19 veacuri Basarabia a fost totdeauna un trup cu Moldova de pe dreapta Prutului; ținând seama că în 1812... Basarabia a fost smulsă, fără consimțământul ei, de la trunchiul etnografic al națiunii sale de origine... Proclamăm astăzi, în mod solemn în fața lui Dumnezeu și a lumii întregi că cerem unirea Basarabiei cu Regatul României...⁷.

De menționat că ziarul *Cuvânt moldovenesc*, care a publicat integral hotărârea respectivă, descriind atmosfera deosebită ce se crease pe 3 martie 1918 în sala de ședințe a zemstvei bălțene, specifică: „Președintele adunării zemstvei, punând la vot marea dorință, ea a fost primită cu mare însuflețire și au fost date pentru dânsa toate glasurile. Toată adunarea zemstvei a izbucnit în strigăte de «Ura», «Trăiască unirea cu România». Corul ... a cântat *Pe-al nostru steag e scris unire*, stârnind o mare însuflețire⁸.

În contextul dat, ar mai fi de adăugat că valorosul document adoptat la 3 martie 1918 de organul auto-administrației locale din județul Bălți a fost discutat și întru totul încuviințat la adunarea din 4 martie a obștimii orașului, unde a rostit un discurs și unul din liderii locali ai Partidului Național Moldovenesc D. Vrabie⁹.

Urmând exemplul zemstvei din Bălți, la 13 martie 1918, zemstva județului Sorooca adoptă și ea în cadrul adunării generale o hotărâre în favoarea Unirii Basarabiei cu România, care se încheia cu următoarele cuvinte: „Facem apel la Sfatul Țării și la toate adunările constituite din întreaga Basarabie, de la Hotin până la Ismail, să se unească prin votul lor la moțiunea noastră și să trimită delegațiuni cu reprezentanți din toate adunările regionale și proprietare pentru a depune la picioarele Tronului României omagiile noastre de devotament și credință către Regele Ferdinand I-ii, Rege al tuturor românilor¹⁰.

E tocmai momentul să subliniem că, în vederea accelerării procesului Unirii, hotărâri similare cu cele adop-

tate de zemstvele județelor Bălți și Sorooca erau pe cale să ia și zemstvele tuturor celorlalte județe basarabene. Aceasta, însă, precum se știe, nu s-a întâmplat. De ce? Răspunsul e următorul: speriați de-a binelea de amploarea mișcării unioniste din ținut, deputații minoritari din Sfatul Țării, precum și unii din Frațiunea țărănească, în cadrul ședinței legislativului din 16 martie 1918, au cerut în mod categoric arestarea și pedepsirea aspră a membrilor zemstvelor județelor Bălți și Sorooca pentru adoptarea cunoscutelor decizii în favoarea Unirii Basarabiei cu România. În acest sens, numai cât face cuvântarea lui Gavriil Buciușcan, membru al Frațiunii țărănești, care a declarat că, anume din cauza pasului întreprins de cei de la Bălți și Sorooca, Ucraina a înaintat pretenții teritoriale față de Basarabia¹¹.

Bineînțeles că deputatului Buciușcan i s-a dat riposta cuvenită (cu atât mai mult cu cât pretențiile Ucrainei, la care s-a referit dânsul, au fost formulate încă în luna februarie¹² și nu aveau cum să fie generate de declarațiile adoptate în respectivele județe), dar conducerea Sfatului Țării s-a văzut, totuși, nevoită să reacționeze la interpelările deputaților minoritari și ale celor din Frațiunea țărănească, interzicându-le oficial celorlalte zemstve din ținut să se mai pronunțe în problema unirii și avertizându-le că, în caz contrar, ele riscu să fie „pedepsite”¹³. Iată de ce aceste zemstve, spre deosebire de cele din Bălți și Sorooca, n-au reușit să adopte hotărârile lor în acest sens. Totodată, e necesar de a sublinia că, în pofida interdicțiilor și avertizărilor Sfatului Țării, la 25 martie 1918, încă una dintre ele, cea din Orhei, „...a votat, – după cum se afirmă în literatura de specialitate, – o hotărâre de unire a Basarabiei cu România”¹⁴.

Însă nu numai zemstvele, ci și reprezentanții celor mai diferite categorii ale populației (soldați, studenți, țărani, învățători etc.) își manifestau, în perioada respectivă de timp, dorința de a se uni cu Țara. „Unirea au dorit-o toți românii din Basarabia”¹⁵, scrie, spre exemplu, în una din lucrările sale Ștefan Ciobanu.

Așadar, Unirea din 27 martie 1918 a ținutului cu Patria-mamă, care a încununat o îndelungată perioadă de aprigi lupte ale românilor basarabeni pentru unitatea națională, a fost realizată, totuși, de către Sfatul Țării, dar nu de zemstve și nici de o Adunare Populară (Constituantă) basarabească. Faptul este absolut firesc și pe deplin explicabil, deoarece, pe de o parte, interzicându-le zemstvelor județene, în cadrul ședinței din 16 martie 1918, de a se mai pronunța în problema unirii, iar pe de alta, subliniind (la aceeași ședință) că „aceasta ține în exclusivitate de competența... Sfatului Țării”¹⁶, parlamentul de la Chișinău, printr-o procedură democratică, a modificat prevederea declarației de independență din 24 ianuarie 1918 privind prerogativele exclusive ale preconizatei Adunări Populare (Constituante) provinciale de a decide în chestiunea statutului Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei) și a relațiilor ei cu alte state. „Acest drept a fost transferat în mod legal instituției legislative existente – Sfatului Țării”¹⁷, care nu a ezitat de a-l traduce, în scurt timp, la 27 martie 1918, în viață.

NOTE

1. Enumerăm doar câteva din aceste lucrări: *Regele Ferdinand I și Unirea Basarabiei*. – Chișinău, 1939; *Unirea Basarabiei. Fapte și documente*. – București, 1928; Gheorghe Andronachi. *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*. – Chișinău, 1933; Gherman Pânte. *Unirea Basarabiei. Acte și documente*. – Odesa, 1943; Onisifor Ghibu. *Cum s-a făcut unirea Basarabiei*. – Sibiu, 1925; Alexandru Boldur. *Unirea. Analiza psihologică a evenimentelor. 1918-1928*. – Chișinău, 1928; Petre Cazacu. *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru. 1918-1928*. – București, 1928; Ștefan Ciobanu. *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*. – Chișinău, 1993; Vasile Harea. *Basarabia pe drumul Unirii. Amintiri și comentarii*. – Iași, 1995; Dimitrie Bogos. *La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917-1918*. – Chișinău, 1998; Anton Crihan. *Cum s-a făcut unirea Basarabiei cu România*. – Madrid, 1969; Stelian Neagoie. *Istoria Unirii românilor*. – București, 1993; C. Gh. Marinescu.

Epopeea Marii Uniri. – Galați, 1993; Adina Berciu-Drăghicescu, Lidia Brâncănu. *Unirea Basarabiei cu România. 1918-1927. Documente*. – București, 1994; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc. – Chișinău, 1995; Gheorghe E. Cojocaru. *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*. – București, 1997; Anton Moraru, Ion Negrei. *Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc*. – Chișinău, 1998; Marin C. Stănescu. *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917-1919*. – Constanța, 1999 etc.

2. Vezi: Ștefan Ciobanu. *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*. – Chișinău, 1993, p. 253.

3. Vezi: Gheorghe E. Cojocaru. *Sfatul Țării. Itinerar*. – Chișinău, 1998, p. 94.

4. *Sfatul Țării*. – 1918 – 7 martie.

5. Gheorghe E. Cojocaru. *Op. cit.*, p. 93.

6. *Cuvânt moldovenesc*. – 1918 – 22 martie.

7. Arhivele Naționale ale României. București, Fond personal „Ion Pelivan”, dosar 402, f. 1-2; dosar 403, f. 1-10; *Cuvânt moldovenesc*. – 1918 – 22 martie.

8. *Cuvânt moldovenesc*. – 1918 – 22 martie.

9. Arhivele Naționale ale României. București, Fond personal „Ion Pelivan”, dosar 404, f. 1-2.

10. Arhivele Naționale ale României. București, Fond personal „Ion Pelivan”, dosar 403, f. 15-35; *Cuvânt moldovenesc*. – 1918 – 26 martie.

11. Vezi: Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare – A.N.R.M.), Fond 727, inventar 2, dosar 55, partea a 2-a, f. 115.

12. Vezi: *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc. – Chișinău, 1995. – p. 170-172.

13. A.N.R.M., Fond 727, inventar 2, dosar 55, partea a 2-a, f. 121.

14. Vezi: Alain Ruzé. *La Moldova entre la Roumanie et la Russie*. – Paris, 1997, – p. 116; Alexandru Boldur. *Istoria Basarabiei*. – București, 1992, – p. 506; Ion Nistor. *Istoria Basarabiei*. – Chișinău, 1991, – p. 282 etc.

15. Ștefan Ciobanu. *Basarabia: populația, istoria, cultura*. – Chișinău, 1992, – p. 71.

16. A.N.R.M., Fond 727, inventar 2, dosar 55, partea a 2-a, f. 121.

17. Gheorghe E. Cojocaru. *Op. cit.* – p. 98.

G.D. ISCRU

PENTRU UN CRITERIU ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL PERIODIZĂRII ISTORIEI

Este un lucru știut, un bun câștigat că **ISTORIA** – istoria societății omenești – a devenit o știință socială/socio-umană, precum și o disciplină didactică îndreptățită să-și ocupe și să-și consolideze un loc dintre cele mai importante pe toate treptele de învățământ și educație, ajungând, cum atât de bine i s-a spus, „călăuza vieții”, din „momentul” în care și-a constituit, apoi și-a perfecționat continuu *metodologia* pe cele două planuri: științific și didactic.

Ne-am obișnuit prea mult cu ideea că numai epoca modernă a adus ISTORIEI „statutul” de știință și a impus-o ca disciplină didactică. Or, dacă gândim atent și profesional, ISTORIA și-a avut acest „statut” pe toate treptele de dezvoltare a societății umane, în toate epocile, în conformitate cu conștientizările și exigențele respectivelor epoci, începând cu cultul strămoșilor din Evul Timpuriu. Iar din Antichitate, ISTORIA și-a formulat postulate metodologice, precum: „Istoria este călăuza vieții” sau istoria trebuie scrisă „fără ură și părtinire” și altele.

În derularea ISTORIEI, o preocupare foarte importantă a celor care i s-au consacrat în plan științific și didactic a fost, precum se știe, **periodizarea** acesteia, atât pentru a surprinde cât mai exact și mai sintetic *esența* realităților naționale sau mai generale (zonale, planetare) în succesiunea lor în timp, cât și pentru o mai bună orientare în această succesiune.

Era firesc ca primul *criteriu de periodizare* a ISTORIEI să fie cel *cronologic-evenimential*, deci în funcție de timpul istoric și de evenimentele

considerate majore, criteriu care încă se utilizează și este îndreptățit a fi aplicat.

Astfel, precum se știe, *s-a convenit* că ISTORIA a cunoscut patru etape mari (întinse în timp), delimitate orientativ de anumite evenimente: **Evul Timpuriu** (concept recent introdus la noi de istoricul Virgil Vasilescu, pentru a înlocui pe cel de „comună/orânduire primitivă” – vezi mai departe), din cele mai vechi timpuri ale istoriei omenești și până la – iarăși *s-a convenit* – apariția scrisului sau la apariția Statului; **Antichitatea**, de la limita menționată și până la „căderea” Imperiului Roman de Apus (476 d.Hs.); **Evul Mediu**, de la acest jalon istoric, incluzând și o etapă de tranziție, și până la primele, *convenite* ca fiind revoluții burgheze; acest *ev* a fost considerat ca o etapă de mijloc (*Ev Mediu*) între Antichitate și Evul Modern; în sfârșit, **Evul Modern**, începând cu primele – zise – revoluții burgheze, *ev*, etapă îndelungată, în plină desfășurare și azi. S-a propus și o epocă mai nouă, zisă *contemporană* (rușii îi spun: „cea mai nouă istorie” – „noveișia istoria”). Deși conceptul se utilizează, din necesitatea unei mai echilibrate proporționări didactice, „*evul*” contemporan nu poate avea o justificare strict științifică, „jalonul” lui inferior trebuind să fie „mutat” în succesiunea generațiilor.

După părerea noastră, cele patru evuri reamintite rămân un bun câștigat pentru periodizarea generală. În ce privește „jaloanele” și conținutul etapelor respective (vezi și mai departe), observăm că, dominând până relativ recent viziunea europocentristă în cercetarea ISTORIEI, și periodizarea a fost influențată de această viziune. De aici – mai exact și de aici! –, necesitatea unei regândiri.

Istoricii, preocupați de surprinderea și definirea concretului istoric, ca și de necesitatea punerii cât mai corecte a „jaloanelor” în timp, în funcție și de alte criterii, pe acestea le-au căutat și identificat în cursul dezbaterilor științifice. Astfel, *s-a convenit* să se utilizeze și alte concepte/noțiuni/exprimări care să surprindă/

să includă un concret istoric sau un „specific” pe treptele istoriei.

Recent, pornind de la inadecvarea expresiei de „comună primitivă”/ „societate primitivă” pentru prima mare etapă din istoria umanității – în ce privește ambii termeni ai expresiei: „comună/societate” și „primitivă” –, istoricul Virgil Vasilescu, autorul câtorva cărți privind această etapă străveche în Spațiul Carpatic, între care una de sinteză, **Semiotică română**, a propus pentru respectiva etapă expresia: **Evul Timpuriu**, fără a lega încheierea lui de apariția scrisului sau a Statului. Tot pentru epoca străveche (Evul Timpuriu), cu o depășire în continuare, materialul din care au fost confecționate, în primul rând, uneltele de muncă și armele, a fost *convenit/acceptat* ca definitoriu pentru *esența* respectivei epoci, în timp ce ierarhizarea ca și dimensiunile uneltelor/armelor, precum și modul de prelucrare a materialului au condus la subetapizări. De aici, denumirile de etape, subetape, epoci, precum se știe.

De pildă, *Epoca pietrei și Epoca metalelor*.

În cuprinsul *Epocii pietrei* s-au identificat:

Paleoliticul (Epoca pietrei vechi, cioplită), cu subetapele: *inferior, mijlociu și superior*.

Mezoliticul (Epoca de mijloc a pietrei), în care apar și unelte/arme mici, piatră lucrată la dimensiuni mici („microlitele”), după topirea calotei glaciare.

Neoliticul (Epoca „pietrei noi”, acum șlefuită), cu trei subetape: *inferior, mijlociu și târziu*.

În cuprinsul *Epocii metalelor*, după o mai scurtă *Epocă a aramei*, a urmat *Epoca bronzului* (aliajul dintre aramă și cositor), tot cu trei subdiviziuni (inferioară, mijlocie și târzie) și, în sfârșit, *Epoca fierului* cu cele două subetape: *Hallstadt și La Tène*.

Cu Epoca metalelor, datorită transformărilor sociale și politice, s-a *convenit* ieșirea din *Evul Timpuriu* („comună primitivă”), cu organizarea sa bazată pe marea familie (matriarhală, apoi patriarhală), gintă și trib.

Pornindu-se, de asemenea, de la „fixarea” unui „jalón” pe apariția scrisului sau a Statului, specialiștii secolului al XIX-lea au convenit ca marea epocă a pietrei să fie subdivizată în subetape ce s-au succedat în timp: *Preistorie* și, o etapă ulterioară, *Protoistorie*, denumiri care, în virtutea unei inerții ce persistă între specialiștii epocii, se utilizează și azi, deși stadiul actual al cercetării în domeniu nu mai justifică menținerea acestor doi termeni.

Continuând căutarea unor noi criterii științifice de surprindere și a altor trăsături relevante pentru **Anti-chitate**, în planul raporturilor social-economice, de pildă, specialiștii au *convenit* că această epocă nu mai poate fi numită și *sclavagistă*, dominantă ei fiind considerată sclavia de tipul numit „clasic”, al sclavagismului grecesc și roman; ce nu era „clasic”, se putea asimila, se putea alinia în vreun fel... Și – se vede clar – tot într-o viziune europo-centristă.

Pentru **Evul Mediu** s-a căutat un concept relevant în planul respectiv, acela al organizării ierarhice a clasei dominante – și a fost aleasă *feuda* Occidentului european „clasic” (tot... clasic!); de aici, **Epoca feudală**, care dincolo de Europa nu se prea poate accepta; nici chiar pentru întreaga Europă! Și s-a încercat/propus, treptat s-a „statornicit” o „alinie-re” planetară după asemenea criterii unilaterale sau vremelnice.

Cu referire la **Evul Modern**, specialiștii, căutând cel mai relevant criteriu și cea mai potrivită noțiune de definire a *esenței*, au optat pentru **capital**, adică banul investit aducător de profit. De aici – „**societatea capitalistă**”, concept și expresie utilizate și azi. Astfel, *capitalul* devenea „împăratul” și emblema Evului Modern! Secolul al XIX-lea l-a impus, iar secolul XX l-a consolidat, în pofida „accidentului” comunist care a afectat, timp de 70 de ani, o parte a planetei, extinsă după 40 de ani (după 1945), cu „ieșire” și în secolul XXI pe zone mai mari sau mici, unde comunismul încă persistă.

Se va fi gândit oare cineva dintre specialiști, atunci și de atunci

până azi, într-o lume a „scenariilor”, că noul concept putea să fie sugerat subtil de principalii deținători ai capitalului în lume? Direct sau indirect, prin oamenii lor „de meserie”, prin filozofii lor, prin sociologii lor, prin învățații și cărturarii lor, ca și prin agenți atenți recrutați și bine întreținuți, prin întreaga rețea mass-media, condusă efectiv de ei? Se va fi gândit cineva, dintre cercetătorii obișnuiți și abilitați să lucreze cu izvoarele istorice mai vechi și mai noi, la parabola cu „Vițelul de Aur” din **Vechiul Testament** (vezi *leşirea*, cap. 32)? Adică la deriva în care minți bolnave au împins un întreg popor, în Antichitate, să se închine la un asemenea ideal, considerat a fi deasupra Divinității? Legat de noul concept, s-a gândit cineva să răspundă la fundamentala întrebare pe care tot Antichitatea ne-a lăsat-o moștenire: „Cui folosește?”.

După părerea noastră, era cazul să se fi gândit – și unii chiar au făcut-o, dar cu mare greutate, cărțile lor au ajuns în biblioteci publice importante –, căci Forțe considerate oculte deja se pregăteau, mai intens din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pentru dominația planetară. În acest scop au constituit planul strategic și și-au amplificat baza logistică a efortului ce urma să fie declanșat. Mai întâi, însă, era necesar să arunce lumea într-o nouă criză majoră, aceea de a se închina din nou la același idol al falsei Divinități – capitalul, „Vițelul de Aur” din parabola Antichității.

Evul Modern a venit printr-un proces de renaștere – cum s-a spus –, respingând servajul și totalitarismul (absolutismul) medieval, afirmând libertatea, egalitatea, dreptatea; astfel el generalizase contractul între oameni, liberi să-l încheie sau să nu-l încheie dacă nu-l consideră benefic; dăduse probe evidente, de mare forță, ale superiorității/ascendentului spiritului asupra materiei, în pofida unor „deregări în domeniu” (de la David Ricardo până la materialisții contemporani); în secolul XIX, dar mai ales cu biruința de la începutul secolului XX, se deschisese efectiv

o *Eră nouă*, a *națiunilor* și a *Statelor naționale*, după destrămarea unor mari imperii „istorice”. De ce, de pildă, cercetătorii nu i-au spus Evului Modern – *Evul/Epoca națiunilor?* Sau *Societatea libertății și egalității?* Sau *a democrației?* Sau *a dreptății sociale?* Față de încătușarea antică și medievală a omului, a majorității oamenilor, de ce nu i-au spus Epoca/Societatea/*Evul descătușării omului?*

Nu! Specialiștii de autoritate i-au spus, sec, ***Societatea capitalistă***. Și ea urma să implementeze principiile și devizele frumoase ale revoluțiilor moderne, pentru bunăstarea oamenilor, a cât mai multor oameni, a tuturor oamenilor.

Evul Modern începuse bine, cu principii și lozinci excepționale, ca în campaniile electorale. Dar, din păcate, n-a mai continuat bine, căci campaniile electorale au adus și aduc națiunilor regimuri politice care din nou au adâncit și adâncesc prăpastia – cum s-a spus – între *Țara reală* și *Țara legală*, între *guvernauți* și *guvernați*; deși repudiasse totalitarismul medieval, acest ev modern, „capitalist”, degenerase în unele țări într-un totalitarism „modern” sau în fariseism masonic. S-a gândit cineva, dintre specialiști, să opteze pentru altă noțiune care să exprime *esența* acestei „societăți capitaliste”? Nu! Specialiștii în domeniu au continuat să susțină că *esența* Evului modern este capitalul, „Vițelul de Aur” care trebuie pus drept icoană în fiecare casă și chiar în fiecare suflet, acolo unde încă nu e pus, în așteptarea fericirii depline pe care o va aduce „Noua Ordine Mondială”.

Comunismul, născut de aceleași Forțe oculte la mijlocul secolului al XIX-lea, oferise lumii o altă „variantă”, mai directă, de a ajunge la „*fericirea supremă*” a „**Noii Ordini Mondiale**”, dar „varianta” s-a „înfundat” și mai repede, determinându-i pe „Înțelepți” să-l retragă din circulație, fie și vremelnice, pentru a-l readuce, apoi, cu o „față umană”, „reciclat” și „rebotzat”, pentru a nu mai înfricoșa lumea de la primul contact. Țările care au „gustat”

ori au „inhalat” substanțial comunismul urmau să „revină” la ...capitalism; și, după ce se vor „alinia” cu celelalte, să li se dea tuturor „startul planetar” către aceeași „Nouă Ordine Mondială”, sub conducerea unui „Guvern Mondial” alcătuit din cei care s-au considerat *ab initio* desemnați să conducă și să stăpânească lumea.

„Revenind” la *capitalism*, – esența Evului Modern, după părerea specialiștilor reciclați și a celor mai nou școliți – , țările care suportaseră comunismul sau cel puțin unele dintre ele s-au trezit într-o fază mai puțin avansată de orientare spre „Noua Ordine Mondială” și sunt deja în situația de a face eforturi mari pentru a se „alinia” la „crosul planetar” al celorlalte în această direcție. „Reconstruind” capitalismul, respectivele țări „gustă” acum din plin „ofertele” acestei noi etape istorice, avansate de „Înțelepții” planetei: punerea pe prim plan a „valorilor europene și universale” și trecerea pe plan secund a celor naționale; la „sugestia” organismelor mari financiare mondiale trec la vinderea activelor și a resurselor naționale către „investitorii strategici” ai planetei, cu suportarea de la buget a facilităților și a datoriilor, împotriva oricărui principiu de drept și de protecție socială; intensifică „reformarea” până la anihilarea instituțiilor Statului național, pentru a se atinge, într-un viitor previzibil, „marea performanță” a anihilării Statului însuși; duc o politică externă de unică direcție, fără alternative, fără libertatea de mișcare către vreo contrapondere; practică fiscalitatea excesivă, inclusiv cu marea invenție a „impozitului global” și cu impozitarea impozitelor, alături de creșterea aberantă a prețurilor; punând „pe butuci” economia națională, generează creșterea șomajului prin „disponibilizări” masive, în primul rând, de la unitățile economice „privatizate” pentru a crește cât mai mult, la „export”, procentul forței de muncă-marfă; drept consecință, provoacă o scădere vertiginoasă a nivelului de trai, cu aruncarea sub pragul sărăciei a celei mai mari părți a populației. Și sunt de

așteptat „performanțe” din acestea, mai ingenioase, drept costuri ale „alinierii”, deja anunțate în *discursurile de imagine ale unor lideri politici*.

Iată, deci, ce a adus și din nou aduce *capitalismul* – esența Evului Modern, după părerea specialiștilor, care persistă în a o considera astfel.

***

Prezentându-vă aceste „teme” de cercetare și mai ales de meditație și invitându-vă la o regândire și la dezbateri științifice pentru periodizarea ISTORIEI, vă rememorăm un punct de vedere propriu în această privință, exprimat în cărțile editate în ultimii ani, ca rod al propriei noastre cercetări și regândiri mai îndelungate¹.

Precizăm pentru început că, în cărțile menționate, argumentând, am contestat, ca neștiințifică, viziunea comunisto-masonică („modernistă”, cum și-au rebotezat-o, mai nou, cei care evită să se „atingă” de cei doi fii naturali ai Forțelor oculte!) asupra națiunii în general, asupra formării națiunii în mod special, reașezând această problemă majoră pe temelia ei științifică.

Pornind de la elementele majore care împreună definesc națiunea – elemente acceptate îndeobște de știința istorică: originea, strâns legată de locul autohtoniei sau al sedentarizării comunității etno-lingvistice, raporturile complexe și firești interumane în spațiul genezei naționale, spiritualitatea și moralitatea comunității în spațiul respectiv, poate și altele care ar putea fi identificate de cercetarea viitoare și care, împreună, îi conferă comunității respective unitate și identitate, implicit conștiința acestor două caracteristici majore – , am concluzionat că această conștiință a unității și identității – *conștiință de sine sau conștiință națională* –, constatată prin cercetare, ne permite, în primul rând, să considerăm o asemenea comunitate ca *națiune formată*, în al doilea rând, că, pornind de la acest stadiu, respectiva națiune are toate „pârghiile”, toate forțele, toate „atuurile”, întreaga dinamică internă pentru a-și perpetua și *permanentiza*

existența, neputând fi distrusă decât de calamități naturale sau, în anumite împrejurări, de calamități politice (dislocări/dispersări forțate masive, exterminări). Altfel spus, națiunea respectivă are temeuri și are *voință politică* pentru a rezista și a-și menține identitatea, chiar în condiții foarte grele și vreme îndelungată, „renăs-când” și reafirmându-se atunci când condițiile se ameliorează; iar *voința ei politică supremă* este aceea de a-și constitui organismul politic adecvat unei mai bune organizări și dezvoltări interne, precum și pentru colaborarea reciproc-benefică cu alte națiuni, inclusiv pentru apărarea împotriva agresiunilor externe. *ISTORIA* a consacrat, a „validat” *Statul național* ca fiind un asemenea organism politic.

Statul național s-a dovedit a fi creația politică supremă a națiunii. El nu o precede, ci îi succede „momentului” istoric al formării națiunii. Un caz fericit este acela în care „momentul” formării națiunii coincide și cu formarea Statului național. Statul național poate fi distrus de forțe care îi copleșesc puterea de a rezista, dar națiunea rămâne și îl reface/reconstruiește când împrejurările îi permit. În 1940, când state naționale, în Europa, cădeau, unul după altul, sub forțele copleșitoare ale agresiunii naziste, Nicolae Iorga – cel mai de seamă istoric român –, încurajându-și semenii, se exprima antologic, în stilul său, despre Națiune și Statul ei național: „*Mai e națiunea. Ea nu se poate umili pentru totdeauna și nu se poate nimici de nimeni nici de-a lungul sutelor de ani. E lucrul primordial și plastic. De la dansa vine totul. Ea întinde Statul în ceasurile bune, ea, în ceasurile rele, îl resoarbe, îl ascunde în misterul ei sacru, până la o altă tresărire în afară, ca arborele care-și întinde vlagă în toamnă pentru o nouă primăvară. Deci, orice ar fi – încuraja N. Iorga, cu autoritatea lui de mare istoric –, pentru cei mici și amenințați, – înapoi la națiune!*”²

Statul național, de regulă, nici nu poate fi confundat cu națiunea în

integralitatea ei, căci uneori foarte greu, în ISTORIE, întreaga „vatră” națională a putut fi unită între fruntariile unui Stat național; în anumite cazuri niciodată, până azi rămânând însă dorința și voința de a continua efortul. Iată de ce respingem ca derutantă și diversionistă expresia: Stat-națiune sau națiune-Stat.

În ceea ce privește *momentul istoric de formare a fiecărei națiuni* în parte – căci, științific, suntem încă departe de a-l cunoaște pentru toate națiunile lumii! –, având în vedere concretul istoric, constatat și interpretat științific, am reafirmat că unele națiuni s-au format încă în Antichitate – de exemplu națiunea traco-geto-dacă, continuatoarea ei directă, fără nici o întrerupere, fiind națiunea română, apoi tot atunci s-au format națiunile persană, egipteană, evreiască, grecească ș.a. –, altele în etapa de tranziție la Evul Mediu și la începutul acestuia, altele, în lume, putând să se formeze chiar mai târziu (după cum va stabili, științific, cercetarea viitoare în domeniu).

După considerațiile de mai sus și încă luând în sprijin întreaga derulare a ISTORIEI, putem susține că *NAȚIUNEA a fost și rămâne PRINCIPALA PERMANENȚĂ A ISTORIEI*. Ca atare, în locul unor concepte care surprind unilateral esența unei epoci/etape/perioade istorice în evoluția unei națiuni și în evoluția lumii, în locul unor noțiuni care reflectă chiar aspecte secundare, incomplete la scară planetară și vremelnice ca timp (față de complexitatea vieții și a societății omenești), în locul altora care s-au putut inocula perfid în mintea și opera specialiștilor, am propus și propunem drept criteriu științific în periodizare: aprecierea asupra *stării generale a națiunii*, în curgerea epocilor/etapelor/subetapelor istorice, din momentul formării respectivei națiuni.

Revenind, deci, la problema periodizării istoriei și pornind de la cele precizate mai sus, concluzionăm că putem menține, ca un bun câștigat, cele patru Evuri – *Evul Timpuriu, Antichitatea, Evul Mediu și Evul*

Modern. Apoi, pentru istoria fiecărei națiuni, în cadrul fiecărei epoci mari, etapă sau perioadă istorică, într-o noțiune sau expresie sintetică vom putea surprinde cu adevărat *esența* în ceea ce privește *starea generală a națiunii* și nu ne vom mai afla în situația de a pune o națiune sau alta într-un clasic „pat al lui Procust” în ce privește periodizarea.

Iar când problema periodizării fiecărei națiuni în parte se va rezolva, când se va ajunge, poate, la un *consens științific* în acest domeniu, atunci se va putea aborda și problema periodizării generale – zonale sau chiar planetare – a istoriei tuturor națiunilor lumii.

De pildă, aplicând această propunere la națiunea română, am putea *conveni* următoarele în ceea ce privește periodizarea:

– **Evul Timpuriu și Antichitatea** (de la premisele prenaționale la națiunea traco-geto-dacă, apoi la națiunea română). În această îndelungată *etapă istorică* am putea identifica *trei epoci*:

1. *Epoca prenațională*, pe care o putem plasa în *Evul Timpuriu*, în finalul căruia, în cadrul „poporului unic” al „Vechii Europe”, în Spațiul Carpatic, se identifică națiunea traco-geto-dacă; am numit-o cu aceste trei etnonime nu pentru că sunt deosebite între ele, ci după „celebritatea” obținută de fiecare în parte în desfășurarea istoriei.

2. *Epoca națiunii traco-geto-dace*, ca primă *epocă națională* pe care o putem include în istoria propriu-zisă a națiunii române, traco-geto-dacii fiind strămoșii direcți ai acesteia, cunoscuți după numele lor în izvoarele istorice scrise; problema este una de denumire/nominalizare, iar nu de schimbare a esenței în acest spațiu al genezei noastre naționale. Schimbarea *denumirii – nu a esenței!* – a survenit în etapa tranziției de la Antichitate la Evul Mediu. S-a înțeles, deci, că epoca națională traco-geto-dacă cuprinde întreaga Antichitate în Spațiul carpato-danubiano-balcanic, cu antecedente în Evul Timpuriu. Facem însă și următoarele precizări: după cercetări și

interpretări mai noi, cuvântul *rumân*, apoi *român* are o origine mult mai veche, el nefiind în legătură cu prezența romană în Dacia, ci vine din epoca prenațională, din Evul Timpuriu, mai târziu devenind etnonim, într-o împrejurare istorică ce nu ne este bine cunoscută, deocamdată.

3. Într-o *a treia epocă* putem aprecia că s-a făcut *trecerea* – firească și fără vreo discontinuitate, *fără schimbarea esenței – de la națiunea traco-geto-dacă la națiunea română* în întregul spațiu al Daciei Mari. Migratorii secolelor IV-XIII au venit sau au trecut în/peste Spațiul națiunii române, Spațiu pe care slavii și mai apoi bulgarii l-au divizat, iar statalitatea națiunii române s-a retras, treptat, la nordul Dunării și pe litoralul Mării Negre. Pentru această epocă mai facem următoarea precizare: și migratorii acestui val, ca și alții din epoci anterioare, au fost totuși puțin numeroși; ei s-au impus prin caracterul războinic, șocul primelor contacte a fost puternic, dar a trebuit să găsească, în cele din urmă, un *modus vivendi* cu autohtonii sedentari; ulterior, în conflictele dintre ei și în luptele cu Imperiul (Roman și Bizantin), numărul lor a scăzut foarte mult, astfel încât *temelia etnică* a națiunilor balcanice au reprezentat-o tot acești autohtoni sedentari – traco-geto-daci, numiți apoi români; pentru spațiul de formare a națiunii bulgare și pentru spațiul jugo-slav, limba slavă s-a impus ulterior în condiții speciale pe care nu le discutăm aici, formându-se astfel națiuni *de limbă slavă*, nu și de *etnie slavă*.

– **Evul Mediu** (*etapa de afirmare și consolidare a națiunii române în Evul Mediu*).

După *esența* procesului istoric putem surprinde *trei epoci* în cuprinsul acestei etape îndelungate:

1. *Epoca formării Statelor naționale românești* – până la mijlocul secolului al XIV-lea. În această epocă, din motive cunoscute, procesul de constituire statală a formațiunilor politice românești de dincolo de munți este întrerupt și se constituie astfel *Voievodatul autonom al Transilvaniei*.

2. *Epoca de consolidare și menținere a independenței națiunii Române în Evul Mediu* – până către mijlocul secolului al XVI-lea.

3. *Epoca efortului pentru recucerirea independenței și pentru realizarea primei uniri politice a națiunii române* (mijlocul sec. XVI – 1600).

– **Evul Modern.**

În această îndelungată etapă – care ține, după părerea noastră, până azi și nu considerăm că denumirea i s-ar putea schimba de aici înainte – surpindem următoarele epoci:

1. *Începutul renașterii naționale moderne.* În această epocă includem atât premisele, pe care le constatăm în veacul al XVII-lea, chiar cu unele antecedente, precum și primele revoluții pentru emancipare socială și națională (repere: 1601-1821).

2. *Reluarea efortului pentru unitate politică a națiunii și pentru emancipare socială.* Revoluția română din 1848-1849. Unirea Principatelor Române Dunărene. Marile reforme sociale din Domnia lui Al.I. Cuza (repere: 1821-1859).

3. *Efortul pentru cucerirea Independenței de Stat a României. Reunirea Dobrogei cu Țara – a doua treaptă pe calea desăvârșirii unității politice a națiunii române. Unirea Principatelor* (repere: 1859-1878).

4. *Efortul pentru consolidarea internă a Statului român independent și pentru desăvârșirea unității politice a Națiunii române. Marea Unire* (repere: 1878-1918/1919).

5. *România Mare – Stat Național Unitar, suveran și independent.* Recunoașterea internațională, refacerea postbelică, efortul de reconsoolidare internă, speranțe și declin în perioada interbelică. *Începutul unor mari erori și trădări „la vârf”* (repere: 1919-1941).

6. *Națiunea română și Statul ei național la cea mai grea cumpănă a existenței lor* (repere: 1941 – până azi).

6a. *România între speranța reîntregirii politice a națiunii și marea trădare din partea „Națiunilor Unite”* (repere: 1941-1947).

6b. *Națiunea română și Statul național român – victime ale totalitarismului comunist și ale efortului neoimperialist pentru „NOUA ORDINE MONDIALĂ”.* Continuarea unor mari erori și trădări „la vârf”, dar și reluarea speranțelor/eforturilor de renaștere națională (repere: 1948 – până în contemporaneitate).

În propunerea de periodizare de mai sus am căutat să surprindem, deci, pentru fiecare etapă îndelungată, epocă, sau etapă mai restrânsă, caracteristica *esențială* din punctul de vedere al *stării generale a națiunii române* ca principală permanență în spațiul carpato-danubiano-pontic. Firește, acest punct de vedere se poate discuta, amenda, reformula, dar, considerăm noi, orice propunere să nu piardă din vedere *criteriul fundamental: starea generală a națiunii.*

Suntem de părere că așa se poate proceda și în cazul celorlalte națiuni ale lumii, cu Statele lor naționale. În final, după acest efort de regândire și dezbateri, o minte mai de sinteză, având rezolvate periodizările istoriilor naționale, cu specificul și concretul fiecăreia, poate gândi și propune chiar o *periodizare planetară*, reținând *trăsăturile generale* din multitudinea cazurilor particulare, toate aceste „cazuri particulare” având însă o natură comună: aceea că sunt **națiuni ale lumii și principalele permanențe ale istoriei.**

NOTE

¹ Vezi: G.D. Iscriu: *Formarea Națiunii Române*, 1995; *Traco-geto-dacii – națiunea matcă din spațiul carpato-danubiano-balcanic*, 1998; *Revoluția română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, ed. III-a, 2000; *Revoluția română din 1848-1849*, ed. II-a, 1997; *Istoria Medie a României*, vol. II: *Începutul renașterii naționale moderne*, 1998; *Națiune-Naționalism-Românism*, 1997; *Istoria Modernă a României*, vol. I și II, 1997, 1998, toate la Casa de Editură și Librărie „Nicolae Bălcescu”, București.

² Vezi în *Neamul românesc* / 17 mai 1940, București.

Andrei EȘANU

DESCRIPTIO MOLDAVIAE ÎN CULTURA EUROPEANĂ

5. Izvoarele *Descrierii Moldovei*

După cum se susține, pe bună dreptate, cunoașterea mai multor limbi, erudiția i-au favorizat lui Dimitrie Cantemir accesul la surse variate, atât interne cât și externe. În elaborarea scrierilor sale el a avut un șir de posibilități de documentare, între care operele cronicarilor moldoveni și munteni, de unde a preluat informații cu caracter istoric și geografic; numeroase scrieri ale autorilor antici, bizantini, greci, ruși și apuseni¹.

Dintre izvoarele concrete ale lucrării **Descrierea Moldovei** cercetătorii disting, în primul rând, pe cele cu referire la Țara Moldovei și poporul ei. Aici se mai adaugă cunoștințele sale, acumulate de-a lungul anilor, precum și cele ale boierilor moldoveni, care-l însoțeau în Rusia. Istoricul Nicolae Iorga considera drept unul dintre principalele repere ale **Descrierii...** amintirile lui Dimitrie Cantemir despre țară, precum și izvoarele documentare din care culege informații despre domnitori și ceremonialul de la curte².

Oamenii de știință au insistat, pe deplin întemeiat, și asupra formației intelectuale obținute de tânărul principe la Constantinopol, la Academia Patriarhiei Ortodoxe. D. Cantemir a însușit multe lucruri de la învățații turci și din contactul personal pe care l-a avut cu diferite persoane instruite din Occident. În același timp, nu trebuie trecute cu vederea nici instruirea și educația aleasă, primite în casa părintească. Investigațiile din ultimele decenii au arătat că instruirea cărturarului nostru în casa tatălui său a fost mai largă și mai temeinică decât s-a putut crede. Savantul român a avut o sensibilitate extraordinară pentru limba maternă, pe care o stăpînea pînă la particularitățile ei regionale. A învățat limba slavonă, pentru a avea acces la diverse scrieri și documente vechi sau la literatura religioasă atât de răspîndită în Țările Române. Dascălul său, Ieremia Cacavelas, i-a deschis calea spre sursele greco-bizantine. În primii ani de viață viitorul savant a cunoscut obiceiurile și credințele săteanului moldovean, traiul cotidian, problemele social-politice, economice și culturale din Moldova. Inventarul de informații, pe care-l poseda din adolescență și tinerețe, apare ulterior într-un șir de opere fundamentale, și, mai ales, în **Descrierea Moldovei**. Anume această pregătire intelectuală i-a oferit posibilitate lui D. Cantemir să folosească pe larg izvoarele scrise interne și, în special, cronicile lui Grigore Ureche, ale lui Miron Costin³ și Nicolae Costin. În opinia lui P. P. Panaitescu, D. Cantemir, în perioada aflării sale în Rusia, nu a avut la dispoziție toate letopisețele Țării Moldovei, ele fiind citate doar din memorie. Pe cînd cronică lui Grigore Ureche și lucrarea lui Miron Costin **De neamul moldovenilor** sînt citate cu precizie, uneori chiar cu inexactitățile din scrierile predecesorilor săi, ceea ce înseamnă că le-a avut la îndemînă în exilul său nordic⁴. Unii cercetători consideră că drept izvor de inspirație i-a servit lui Dimitrie Cantemir, mai cu seamă, celebra operă costiniană **De**

* Continuare. Începutul în nr. 1, 2003.

neamul moldovenilor, fapt despre care ne vorbesc și notele sale marginale pe o copie a acestei scrieri, păstrată astăzi în fondurile Bibliotecii Naționale din Petersburg (fosta bibliotecă publică „Saltîkov-Șcedrin”). Istoricul român a recurs la **Cronica polonă**, precum și la **Poema polonă** ale lui Miron Costin pe care le cunoștea încă de pe la 1700⁵. Savantul ne mai informează că a avut cu sine la Constantinopol, unde au și rămas după plecarea sa, cronici vechi ale Moldovei și Valahiei⁶.

După cum considera D. Cantemir, un istoric, în afară de cronici și mărturii scrise de autori, trebuie să apeleze și la alte izvoare, precum sînt monedele, notele epigrafice, ruinele cetăților și fortificațiilor, tradițiile păstrate de-a lungul veacurilor în memoria popoarelor, în creațiile lor folclorice, inclusiv unele ce conțin elemente false și naive. Anumite informații de acest gen se regăsesc în **Descrierea Moldovei**. Privită în ansamblu, **Descrierea...** denotă o îndelungată și scrupuloasă muncă de acumulare și prelucrare a materialului⁷. Cu regret, pînă în prezent nu au fost descoperite decît foarte puține probe documentare, care ar demonstra direct acest fapt. Majoritatea materialelor, adunate anterior, au fost date uitării, mai ales, după stingerea din viață a lui Dimitrie Cantemir, și cu timpul, probabil, în mare parte s-au pierdut. Este concludentă, în acest sens, o scrisoare a lui Antioh Cantemir (fiul lui D. Cantemir), expediată din Paris, pe cînd era ambasador al coroanei ruse în Franța, în care se interesa de manuscrisele și hîrțile tatălui său, ce rămăseseră la secretarul acestuia, Ivan Ilinski, la Moscova. În răspunsul primit din Rusia i s-a comunicat că nu se știe nimic despre ele. Cert este că multor materiale li s-a pierdut urma în chiar primele decenii după moartea lui D. Cantemir.

Savantul s-a dovedit a fi un profund cunoscător al etnografiei și creației populare orale ale neamului românesc, surse importante pentru elaborarea **Descrierii...** Se știe că Dimitrie Cantemir, cea mai mare parte a vieții sale, s-a aflat în capitala Imperiului Otoman (Constantinopol), apoi în Rusia. Dar ar fi greșit să afirmăm că el a fost rupt de realitățile culturale și aspirațiile poporului său, de tot ce a fost creat pînă la el⁸.

Dimitrie Cantemir a cunoscut și a utilizat în scrierile sale mai multe cărți tipărite în Țările Române. În special, el a cunoscut tipăriturile: **Cazania** sau **Carte românească de învățătură** a lui Varlaam (Iași, 1643) și **Carte românească de învățătură...** (**Pravila lui Vasile Lupu**, Iași, 1646⁹), precum și **Biblia**, editată la București în 1688¹⁰.

Dimitrie Cantemir, în procesul elaborării **Descrierii**, a citit mai multe tipărituri și lucrări din Rusia ce aveau un caracter istorico-descriptiv. Altele însă vorbeau despre realitatea rusă din epoca reformelor lui Petru cel Mare. Căci anume în bibliotecile din Rusia D. Cantemir a avut posibilitate să consulte o mulțime de izvoare, pe care nu le-ar fi putut avea la dispoziție în Moldova sau la Constantinopol. Un exemplu ar fi **Sinopsisul** istoriilor rusești, editat la Kiev¹¹.

D. Cantemir mai citează autori antici, greci și romani (Strabon, Eutropius, Marcellus), bizantini (Nicetas Honiates, C. Curopalt), polonezi și unguri (Jan Długosz, St. Sarnicki, S. Orzechowski, I. Bielski, Martin Kromer, Antonio Bonfini¹²) și vest-europeni (M. Cruzius, M. Pretorius și F. Cluvis). Cărturarul nostru a luat cunoștință de operele lor în Moldova, la Constantinopol sau în Rusia.

Așadar, sursele aflate la dispoziția marelui cărturar au fost bogate și variate, fapt ce i-a permis, în mare măsură, să asigure întregii sale creații și, în special, **Descrierii Moldovei** un apreciabil nivel științific.

6. Modelele *Descrierii Moldovei*

Cercetătorii operei lui Cantemir sînt preocupați de mai multă vreme să afle care i-au fost predecesorii și ce lucrări i-au servit drept model pentru **Descriere...**? Au existat unele prototipuri, de care s-a ghidat autorul, pentru a elabora **Descrierea Moldovei**? În istoriografie s-au cristalizat unele opinii referitor la problemele în cauză. P. P. Panaitescu aduce dovezi interesante și suficient de convingătoare în această privință. El arată că, la etapa alcătuirii **Descrierii Moldovei**, D. Cantemir avea o temeinică pregătire în domeniul geografiei¹³, asimilase informații din operele înaintașilor săi și, după cum am mai spus, din cronicile moldovene și, mai ales, din operele lui M. Costin **De neamul moldovenilor, Cronica polonă și Poema polonă**¹⁴.

Descrierea Țărilor de Jos de Luigi Guicciardini¹⁵ a văzut pentru prima dată lumina tiparului la Antwerpen, în 1567. Se prea poate ca încă în timpul aflării la Constantinopol Dimitrie Cantemir să fi cunoscut această operă cu caracter geografic descriptiv, răspîndită în toată Europa. Pînă către mijlocul sec. al XVIII-lea cartea a fost reeditată de 35 de ori¹⁶, fiind certificată ca una dintre cele mai importante lucrări cu caracter economic și geografic și care a cunoscut o largă circulație în întreaga Europă. Ca și geograful florentin, D. Cantemir a acordat o mare atenție în lucrarea sa cadrului natural, economiei, populației, poziției geografice a țărilor, rîurilor, orașelor, meșteșugurilor, comerțului, formelor de guvernare, precum și împărțirii administrative a Moldovei.

Tot la Constantinopol, D. Cantemir a aflat despre „curentul de cercetări geografice” de la Academia Patriarhiei Ortodoxe. Printre profesorii săi de aici a fost și mitropolitul Meletie de Arta, un distins geograf al vremii (în 1701 a scris o geografie universală în grecește, intitulată **Geografia veche și nouă**, publicată la Veneția, 1728). Frecventînd timp de opt luni cursurile lui Meletie, ca discipol al acestuia, D. Cantemir a cunoscut atît viziunile învățatului grec asupra geografiei, cît și lucrarea în manuscris¹⁷ menționată mai sus. Dimitrie Cantemir a întreținut legături cu un alt mare geograf grec din acea perioadă, Chrisant Notaras, care, ceva mai tîrziu (1716), publică la Paris o lucrare cu titlul **Introducere în geografie**. Aici, ca și în studiul cantemirian **Descrierea Moldovei**, se arată că o lucrare de geografie trebuie să cuprindă mai întîi descrierea fizică, apoi orașele, bogățiile și, în sfîrșit, geografia umană, care include, în special, organizarea politică¹⁸.

Pe de altă parte, aflarea îndelungată a lui Dimitrie Cantemir în capitala Imperiului Otoman, buna stăpînire a limbilor și literaturilor turco-otomană, arabă și persană ne fac să credem că el a cunoscut și literatura științifică a acestor popoare, inclusiv cea geografică. Academicianul rus V. V. Bartold, în baza cercetărilor efectuate de istoricii germani și ruși, ajunge la concluzia că în sec. al XVII-lea în Orientul turco-arabo-musulman viața științifică nici pe departe nu încetase să se dezvolte. Astfel, cu mult înaintea oamenilor de știință din Europa, în Imperiul Otoman în această perioadă, subliniază același autor, a fost efectuată compararea și confruntarea rezultatelor științei geografice arabe cu ale celei europene. Drept exemplu poate servi o lucrare de geografie turcească întocmită de Gehan Numî Hagi Halif, în baza izvoarelor orientale și europene. Printre altele, în scrierea geografului otoman se întîlnesc referințe la lucrările cartografice ale lui Gerard Mercator, fiind vorba de **Atlas minor**, a lui Avraam Ortelius, **Geographia major**, a lui Lorenzo d'Anania **Fabrica Mundi**, ultima alcătuită în anul 1582 ș.a.¹⁹.

Afîndu-se în mediul intelectual de la Constantinopol, în cel al Episcopului Meletie, D. Cantemir a cunoscut și opera geografică a lui Cluverius²⁰.

Pe la 1700, Constantin Stolnicul Cantacuzino publicase la Veneția o hartă

a Țării Românești, bogată în informații și pe care D. Cantemir cu siguranță a cunoscut-o. El ia drept model pentru harta Moldovei, anexă la **Descriere...**, această operă cartografică românească²¹.

O influență deosebită asupra formării lui D. Cantemir a avut-o și școala poloneză de geografie, constituită încă în sec. al XVI-lea și ai cărei reprezentanți mai de seamă au fost Sz. Sarnicki (autor al **Descrierii Poloniei vechi și noi**, editată la Cracovia în 1585); M. Kromer (scrierea sa în două părți **Sive de situ, populis, moribus, magistratibus et respublica regni Poloniae**, apărută pentru prima dată la Frankfurt pe Main în 1575, carte ce a cunoscut ulterior zece ediții). D. Cantemir și-a aprofundat concepția asupra geografiei ca știință, utilizată mai ales în **Descrierea Moldovei**. După ce amintește în prima parte de originea toponimului Polonia, Kromer trece la geografia și împărțirea țării în districte. Apoi urmează geografia umană, cu unele considerații privind firea poporului polonez și credința lui, descrie viața de familie, nobilimea, adăugând și enumerarea celor mai distinse familii de nobili, apoi vorbește despre „plebe” (țărănimia și iobagii), religie și cultură. Partea a doua, intitulată *Republica* (adică organizarea politică a statului), întocmai ca și partea a doua a **Descrierii Moldovei**, cuprinde subcapitole despre rege – alegerea și încoronarea lui, veniturile regale, legile țării, judecată, dietă, adunarea legislativă a feudaților polonezi, armată și război. Precum observă P. P. Panaitescu, în **Descrierea Moldovei** capitolele au aproximativ același conținut ca și la Kromer, cu unele deosebiri de structură. La Cantemir partea a treia a cărții este dedicată culturii, iar la Kromer aceste aspecte sînt incluse în partea întâi. Este foarte probabil, – conchide cercetătorul menționat, – că Dimitrie Cantemir a cunoscut și a consultat această carte, la fel ca și alte lucrări ale geografilor polonezi, în scopul elaborării **Descrierii Moldovei**²².

Istoricul ieșean D. Ciurea întrevece similitudini între **Descrierea...** lui Dimitrie Cantemir și lucrarea **Kurtze Beschreibung von den moldauischen Ländern** a lui Erasm Heinrich Schneider de Weissmantel, din 1713-1714 (schema, cadrul geografic, resursele, domnul, țărani și agricultura, limba, obiceiurile, riturile, curiozitățile)²³. Cu toate acestea, este puțin probabil ca Dimitrie Cantemir să fi avut la îndemînă lucrarea acestui ofițer suedez, care l-a însoțit pe regele Carol XII în epopeea sa din sudul Rusiei și raiaua Bender, deoarece aceste note de călătorie au fost descoperite și publicate mult mai târziu. Mai curînd, atît geograful suedez, Weissmantel, cît și savantul român au avut la dispoziție modele apropiate, răspîndite în epocă în întreaga Europă. Edificatoare este o lucrare geografică din secția de cărți rare și manuscrise a Bibliotecii Academiei de Științe a Federației Ruse (filiala din Petersburg), care, credem noi, prezintă interes deosebit în abordarea problemei din acest compartiment. Cartea poartă titlul **Historische-politische und geographische Beschreibung des Königreichs Schweden. Nach dem alten und ketzigen Staat eingerichtet und in zwei Theile verfasset**. Regensburg. In Verlagung Johann Zacharias Seidels. 1707. Erster Theil. /10/+658 S.; Anderer Theil 320+/60/ S. (Descrierea istorică, politică și geografică a regatului Suediei și orînduirea lui statală veche și contemporană, apărută în două părți, în editura lui Johann Zacharias Seidels, 1707.) Cercetătorul rus M. Gurevici, căruia îi aparține această descoperire, l-a identificat și pe autorul ei, care s-a dovedit a fi un oarecare Giolgelius²⁴. Acest exemplar de carte i-a aparținut lui Petru cel Mare, după cum mărturisește exlibrisul de pe aversul copertei **Petrus Primus zaar Moscoviae** (Petru I, țarul Moscoviei). În partea de jos a copertei este indicat: „Anno 1718”. După cum presupune M. Gurevici, pe deplin justificat în opinia noastră, scrierea a putut să trezească interesul lui Petru I în legătură cu Războiul Nordic, care era în plină desfășurare, și că ar fi fost procurată din ordinul lui (țarului) cu mult înainte de 1718²⁵. Într-un fel sau altul, probabil chiar prin intermediul lui Petru I sau al

altei persoane, un exemplar al acestei cărți a putut să ajungă și în mîinile lui D. Cantemir în perioada compunerii **Descrierii Moldovei**. Ceea ce ne face să credem astfel este asemănarea uimitoare a structurii și, în primul rînd, a celor trei mari aspecte: istoric, politic și geografic ale lucrărilor comparate: **Descrierea Suediei și Descrierea Moldovei**.

În Rusia, unde Cantemir venea cu anumite cunoștințe și concepții despre știința geografică, acumulate pînă atunci, a putut găsi și alte modele, utile pentru ceea ce-și propusese. Aici, în 1718, din porunca țarului, se editează **География генеральная**, inspirată din opera englezului Waren, editată inițial la Amsterdam²⁶. Tot în Rusia, D. Cantemir se întretine cu geografi germani, care erau în serviciul lui Petru I. Printre aceștia era și Johann Gotthelf Vockerodt, secretarul ambasadei Prusiei la Petersburg, semnatul unei lucrări de geografie în limba germană, intitulată **Rusia sub Petru cel Mare** (rămasă în manuscris). La fel ca și **Descrierea Moldovei**, manuscrisul savantului german este un studiu asupra organizării politice a țării, culturii și geografiei, comerțului, religiei, bogățiilor miniere, administrației și populației. Johann Gotthelf Vockerodt²⁷ a intrat în relații apropiate cu D. Cantemir și acesta l-a invitat pe amicul său la moșile din Ucraina (au făcut împreună o călătorie în sudul Rusiei) și chiar l-a angajat în calitate de secretar personal, iar, în paralel, să se ocupe de fiii săi, în special, de Antioh, în calitate de institutor. Faptul că Johann Gotthelf Vockerodt a îndeplinit aceste funcții în familia lui Dimitrie Cantemir, între 1715 și 1718, ne conduce spre concluzia că învățatul german a scris multe din paginile dictate în acești ani de Dimitrie Cantemir, apoi a copiat pe curat **Descriptio Moldaviae și Istoria Imperiului Otoman**, pentru că tocmai în această perioadă la operele menționate s-a lucrat mai mult și au fost finalizate. Dimitrie Cantemir a rămas atît de satisfăcut de activitatea secretarului, încît, după întoarcerea lui în Germania, îi scrie o scrisoare de mulțumire tatălui acestuia și îl roagă, dacă mai are un alt fiu, să i-l trimită în serviciul personal²⁸.

Autorul **Descrierii Moldovei** era la curent și cu alte tratate de geografie ale oamenilor de știință din Europa. Iar unul din ele se bucura de o largă răspîndire – **Introductio in universam geographiam** (1641) de P. Cluverius. Acesta, în opinia istoricului literar Vasile Coroban, i-a servit, de asemenea, drept unul din modele pentru **Descriere...**²⁹.

Însă chiar dacă D. Cantemir nu a avut la dispoziție unele din lucrările menționate mai sus, datele expuse arată că el cunoștea, totuși, cele mai reprezentative modele de studii europene cu caracter descriptiv-geografic, ce i-au servit îndemn și sursă de inspirație la întocmirea unei lucrări asemănătoare despre țara sa.

7. Limba **Descrierii Moldovei**

Conform opiniei, exprimate de majoritatea cercetătorilor, **Descrierea Moldovei** a fost elaborată inițial în limba latină. Într-adevăr, majoritatea absolută a cercetătorilor prezintă acest lucru ca pe un fapt indiscutabil³⁰, bazîndu-se, în primul rînd, pe realitatea că toate manuscrisele mai vechi ale **Descrierii...**, ajunse pînă la noi, sînt în limba latină.

Cu totul aparte se înscrie în acest context afirmația istoricului și arheografului rus, originar din Germania, Gerhard Friedrich Müller, cunoscut în Rusia cu numele Miller, care, deși a fost emisă în 1764, aproape că a rămas în afara atenției cercetătorilor. Se pare că savantul german M. I. E. Fabri a preluat această informație, invocînd **Descrierea Moldovei** într-un dicționar al său de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea³¹. Pe la 1894 Ovid Densusianu considera aceste afirmații ale lui Gerhard F. Müller ca ne semnificative, argumentîndu-și

atitudinea prin referințe convingătoare privind unele informații din **Hronic...**³². Astfel, în prefața la edițiile germane din 1769-1770 și 1771, scrisă în Rusia (1764), Gerhard F. Müller notează următoarele: „Eu cunosc această lucrare de 40 de ani (deci aproximativ din anul 1724 – *n.n.*, *A.E.*). Prințul Antioh Cantemir învâța pe atunci la Academia de Științe de aici (din Petersburg – *n.n.*, *A.E.*), iar Ivan Ilinski (favoritul principelui Dimitrie Cantemir – *n.n.*, *A.E.*) era unul din traducătorii lui D. Cantemir. Țin minte, am auzit chiar eu, precum că originalul **Descrierii...** a fost compus de către prinț (Dimitrie Cantemir – *n.n.*, *A.E.*) în limba moldovenească (sic!), iar Ilinski l-a tradus în latinește”³³. Această versiune ieșită din comun a lui G. F. Müller, publicată în edițiile germane, a fost reprodusă fără nici o schimbare, împreună cu alte materiale introductive, în edițiile rusă (1789) și românească (1825) ale **Descrierii...**³⁴. De aici a fost preluată fără rezerve și aprecieri critice de mai mulți popularizatori ai operei cantemiriene în sec. al XIX-lea³⁵ și chiar în sec. al XX-lea³⁶.

Este greu de spus în ce măsură afirmația lui G. F. Müller corespunde realității. Să încercăm să înșirăm totuși argumentele de care dispunem și vorbesc în favoarea ori defavoarea acestei teze.

În primul rând, în susținerea ipotezei este faptul că D. Cantemir a mai scris pînă la **Descrierea Moldovei** lucrări în limba română³⁷, cum ar fi **Divanul...**, **Istoria ieroglifică** ș.a. În același timp, se știe tot atât de bine că alte lucrări importante, cum ar fi **Viața lui Constantin Cantemir**, **Istoria Imperiului Otoman**, **Hronicul vechimei...** ș.a. au fost elaborate în limba latină. În afară de aceasta, este admis faptul că între **Hronic...** și **Descrierea Moldovei** exista o strînsă legătură organică, prin urmare, ambele puteau fi scrise inițial în română sau în latină.

În al doilea rînd, unul din manuscrisele latine ale **Descrierii Moldovei** din cele cunoscute pînă în prezent se păstrează în colecțiile fostului Muzeu al Asiei din Petersburg și este datat încă din timpul cînd mai era în viață Dimitrie Cantemir. Este copiat de o mîină necunoscută, se prea poate de J. G. Vockerodt, menționat în compartimentul precedent, sau de I. Ilinski, invocat de G. F. Müller în prefața sa. Pe manuscris se regăsesc mai multe însemnări și adăugiri marginale. Cu excepția cunoscutei inscripții marginale „Autographum auctoris passim in margine”, care de asemenea nu se știe cui aparține, celelalte note de pe margine sînt atribuite lui D. Cantemir. Or, aici apare întrebarea dacă nu cumva acest manuscris din Petersburg este chiar traducerea lui I. Ilinski (sau a altui tălmăci) din limba română în cea latină, de unde ar reieși că inițial **Descrierea...** a fost concepută în limba maternă. Ca apoi D. Cantemir să revadă traducerea, făcînd, totodată, notele, completările și corectările necesare, care ar fi putut îmbunătăți varianta tradusă în limba latină a lucrării sale. Dacă admitem că D. Cantemir a avut variante ale **Descrierii...** ori unele însemnări mai cuprinzătoare în limba română, pe care savantul le-a făcut pînă la întocmirea **Descrierii...** și care au putut fi văzute de contemporani, nu-i exclus ca acestea să fi sugerat ideea că inițial **Descrierea Moldovei** a fost scrisă în limba română (precum susținea G. F. Müller). Manuscrisele latine ale operei cantemiriene, ce ne interesează, ar fi putut ulterior să marginalizeze fragmentele sau varianta ei în limba română, ca apoi acestea chiar să fie uitate și pierdute, cu atât mai mult cu cît ele erau scrise într-o limbă de circulație mult mai restrînsă și, de fapt, inaccesibilă din această cauză publicului interesat din Rusia sau din Germania.

În această ordine de idei, prezintă interes și ipoteza cercetătoarei Maria Holban, potrivit căreia lucrarea la care se referea D. Cantemir în preajma alegerii sale ca membru al Academiei din Berlin, scrisă „în limba țării”, putea fi nu **De neamul moldovenilor** de Miron Costin, cum se credea mai înainte, ci o operă a lui D. Cantemir, ca primă variantă a viitoarei **Descrieri a Moldovei**, pe care o avea elaborată pînă la stabilirea sa în Rusia³⁸.

Există argumente serioase ce vorbesc și în defavoarea celor afirmate de G. F. Müller privitor la limba în care a fost realizată **Descrierea...** Pe de o parte, pînă în prezent nu a fost descoperit nici un manuscris (fie original, fie copie) în limba română, care ar fi fost datat din timpul vieții lui D. Cantemir ori din prima perioadă de după moartea sa. Căci, după cum vom constata, manuscritele românești, traduceri ale **Descrierii Moldovei**, cunoscute astăzi, sînt datate doar cu sfîrșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea și au la bază ediția germană din 1771. Pe de altă parte, este îndoielnic faptul ca traducătorul Ivan Ilinski să fi cunoscut atît de bine limba română, încît să fi putut efectua traducerea acestei opere. Totuși, nu este clar din ce cauză (cu excepția lipsei de timp), D. Cantemir nu ar fi tradus el însuși opera sa din latină în limba română sau invers, precum a procedat cu **Hronicul...** său.

În al treilea rînd, dacă susținem că D. Cantemir ar fi scris **Descrierea Moldovei** la sugestia și la rugămîntea Academiei din Berlin, atunci nicidecum nu ne putem imagina că o atare lucrare putea fi prezentată instituției, ce o solicitase, în limba română.

În afară de aceasta, G. F. Müller ar fi auzit într-adevăr (după cum se exprimase chiar el „cu 40 de ani în urmă”) de o lucrare a lui D. Cantemir în „limba moldovenească”, dar mai curînd este vorba de **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**. Se pare că un răspuns mai mult sau mai puțin direct la întrebare îl găsim în această din urmă lucrare. Astfel, la un moment dat, pentru a avea o mai mare forță de convingere, autorul spune: „poftim pre cititorul nostru să nu se lenească a cerca în cartea hotărîrii Țării Moldovei (se pare că e vorba de **Descrierea Moldovei** – *n.n., A.E.*), pre care cu patru ani mai nainte în limba latinească am scris-o”³⁹. Totodată nu trebuie să excludem nici faptul că în acest caz Dimitrie Cantemir ar fi putut avea în vedere și o altă lucrare a sa, cum ar fi de exemplu **De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus** sau **Historia Moldo-Vlahica**, care, de asemenea, au fost scrise în limba latină. În legătură cu aceasta, să ne amintim că în unul din manuscritele latine ale **Descrierii...** aflăm redactată denumirea din **Descriptio** în **Historia Moldaviae**. De asemenea, în **Hronic...** D. Cantemir ajunge la concluzia că este „cu strîmbătate și păcat” să lase ca „lucrurile, adică faptele, problemele noastre de cîia înaintea mai mult străinii decît ai noștri să știe”⁴⁰. Drept urmare, D. Cantemir traduce **Hronicul...** în limba română⁴¹, ba mai mult, „de va plăcea lui Dumnădzău să mai fim între vii și pre aceea (adică **Descrierea...** – *n.n., A.E.*) în limba noastră ca și pre aceasta a o întoarce (aici: a o traduce – *n.n., A.E.*) vom pune osteneală”⁴².

Astfel, concluzionînd pe baza mărturiilor personale ale lui D. Cantemir, **Descrierea...** a fost elaborată în limba latină și autorul intenționa, în modul cel mai serios, să o traducă în română. Altceva este că nu putem afirma deocamdată, cu absolută certitudine, dacă autorul a reușit să-și realizeze această intenție.

8. **Descrierea Moldovei** – o lucrare neterminată?

Valoarea științifică a **Descrierii Moldovei** este incontestabilă. Cu toate acestea, în literatura de specialitate s-a constatat că **Descrierea...** are mai multe erori, lacune și idei de-a dreptul greșite, precum și o mulțime de elemente fantastice, care au puțin în comun cu realitatea obiectivă, lucru, de altfel, pe deplin explicabil, dacă luăm în considerație epoca în care a trăit și a creat Dimitrie Cantemir. Pe lîngă cele menționate, avînd în vedere și datele pe care ni le oferă direct manuscritele latine (cele mai vechi dintre ele datează din deceniile doi-trei ale sec. al XVIII-lea), **Descrierea...** are unele locuri albe, pe care autorul urma să le precizeze și să le completeze. Dar Cantemir, la acea dată, nu avea

la îndemână materialele necesare – e vorba îndeosebi de datele cronologice ce lipsesc complet. Aceste lacune sînt atestate de mai mulți cercetători.

Descrierea... mai are și alte goluri care sunt prezente și în cele mai vechi manuscrise latine cunoscute. Este vorba de diferite noțiuni și categorii de origine greacă, pe care autorul, probabil, în manuscrisul autograf, le-a înscris alături de noțiunile în limba latină, dar pe care copistul de mai târziu, se vede necunoscînd limba greacă, nu le-a putut trece în text și a lăsat spațiu liber. Ele urmau să fie completate fie de Dimitrie Cantemir la recitirea și definitivarea lucrării, fie de un copist cunoscător de limbă greacă. Faptul că în cel mai vechi manuscris latin, care datează din 1716-1717, aceste lacune au rămas, denotă că autorul nu a reușit să revină la **Descriere...** pentru definitivarea ei.

Aceste considerații i-au determinat pe unii istorici să o califice drept o lucrare nefinalizată, la care D. Cantemir spera să revină pe parcurs, înainte de a o publica⁴³. Cu această ocazie autorul urma să efectueze schimbările și precizările necesare, mai ales în lumina noilor sale investigații științifice privind elaborarea **Hronicului...**, a cărui primă parte a fost terminată mai târziu decît **Descrierea Moldovei**. De aceea, dacă între unele informații cuprinse în **Descriere...** și în **Hronic...** referitoare la aceleași probleme și aspecte există diferențe, ele trebuie privite în sensul evoluției gîndirii și viziunii asupra problemelor de istorie și cultură românească, de maturizare deplină a omului de știință Dimitrie Cantemir. Într-adevăr, autorul accentuează în **Hronic...** că **Descrierea...** este o lucrare, la care intenționează să revină în modul cel mai serios, cel puțin cu ocazia pregătirii ei pentru tipar ori a unei traduceri proprii⁴⁴. Dacă apelăm direct la conținutul **Descrierii...**, putem observa cu ușurință că, de fapt, capitoul V (Despre literele moldovenilor) al ultimei părți (a treia) se termină aproape brusc cu informația precum că „și părintele nostru, Constantin Cantemir, a chemat în Moldova pe mult învățatul ieromonah Ieremia Cacavelas Cretanul, într-a lui grijă și învățătură i-a încredințat pe feciorii săi și ai boierilor. Dintr-acele timpuri mulți moldoveni au început să-și dea silința în studii lucrărilor grecești, italie-nești și latinești”⁴⁵, ceea ce nu se aseamănă cu un sfîrșit de lucrare cu caracter descriptiv-enciclopedic cum este **Descrierea Moldovei**. Pe de altă parte, și celelalte capitole se încheie cam în același mod, fapt ce ne face să credem că lucrarea este într-un fel terminată (în sensul cuprinderii considerabile de probleme și aspecte) și, în același timp, neterminată, din cauza lipsurilor și inexactităților, pe care le mai conține, dar și a finalului, oarecum nefiresc.

Celebrul nostru cantemiolog Virgil Cândea, situîndu-se de partea istoricilor care sînt de părere că **Descrierea...** este o lucrare nefinalizată (opinie la care aderăm și noi) observă că Dimitrie Cantemir „nu-și punea la punct scrierile decît în momentul pregătirii pentru tipar, iar uneori chiar în cursul imprimării”⁴⁶. Mai mult ca atît, același cercetător vede lucrurile mult mai larg în privința definitivării **Descrierii...** Astfel că prin asemenea lucrare, cum ar fi **De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus**, din nefericire din nou neterminată, Virgil Cândea o consideră „demonstrat... prin acest text latin... că Dimitrie Cantemir intenționa să dezvolte **Descrierea...** (nepublicată în timpul vieții principelui), cu o mare introducere istorică, tratînd despre originile romane ale moldovenilor, parte a poporului român, așa cum țara lor era o parte din vechea Dacie, „Țara Românească”⁴⁷. Ulterior, însă, se pare, Dimitrie Cantemir, înaintînd prin cercetările sale în istoria culturii și civilizației poporului român, ajunge la înțelegerea, precum observă Virgil Cândea, că „în felul acesta prolegomenele istorice ale Moldovei trebuiau să trateze despre originile întregului popor român. Dar autorul (D. Cantemir – *n.n.*, *A.E.*) își dă seama că o asemenea introducere poate fi continuată pentru a deveni un „Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-a împărțit în Moldova, Muntenia și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian Împăratul Rîmului” (fiind vorba de **Hronicul vechimei a romano-moldo-vla-**

hilor – n.n., A.E.)⁴⁸. Prin realizarea acestor opere (**Descriptio Moldaviae, De antiquis... ș.a.**) Dimitrie Cantemir ajunge la ideea elaborării unei alte lucrări de proporții apreciabile, care să cuprindă întreaga istorie a poporului său, să includă și lucrările menționate mai sus. Materializarea acestui gând a început prin întocmirea proiectului **Hronicului...**, proiect, pe care Dimitrie Cantemir nu l-a dus la bun sfârșit din cauza morții sale premature. Dar aspectele legate de crearea **Hronicului...** nu fac obiectul studiului de față⁴⁹.

* * *

Așadar, problemele abordate în acest capitol ne permit să afirmăm că **Descrierea Moldovei** este o lucrare despre Țara Moldovei și poporul ei, operă cu caracter enciclopedic, pătrunsă de spiritul înnoitor, modern al epocii. După cum au arătat cercetările, acest tratat a fost scris într-o perioadă relativ scurtă de timp (1714-1716), însă munca de pregătire și acumulare a materialului necesar a fost începută de autor cu mult înainte de stabilirea sa în Rusia. Pentru elaborarea tratatului său D. Cantemir a consultat multe izvoare istorice, geografice, enciclopedice ale învățaților antici, medievali și ale contemporanilor săi. Unele dintre ele i-au servit drept modele pentru **Descrierea Moldovei**.

(Va urma)

NOTE

¹ Dimitrie Cantemir. Comentat de Silvestru Boatcă. București, 1995, p. 92.

² Nicolae Iorga. *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea* (1688-1821), vol. I, București, 1969, p. 324.

³ Dragoș Moldovanu. *Dimitrie Cantemir între Orient și Occident*, București, 1997, p. 101-156.

⁴ P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 153-154.

⁵ Maria Holban. Introducere, în Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 24-26; vezi și Gheorghe Cunesco. Recenzie la Dimitrie Cantemir *Descrierea Moldovei*, București, 1973, în *Biserica Ortodoxă Română*, București, An. XCI, 1973, nr. 9-10, p. 1127.

⁶ D. Cantemir. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, p. 462.

⁷ Ideea, precum că actului propriu-zis al elaborării *Descrierii...* i-a precedat o îndelungată perioadă de acumulări, o împărtășesc și alți cercetători. Vezi, de exemplu: D. Bădărău. *Componenta geografică în enciclopedismul lui D. Cantemir*, în D. Bădărău. *Scrieri alese*, București, 1979, p. 224-225.

⁸ Nu poate fi acceptată atitudinea lui N. Iorga, care la un moment dat îl situează pe D. Cantemir printre călătorii străini, care au văzut Moldova (N. Iorga. *Istoria românilor prin călători*, București, 1981, p. 327).

⁹ I. Gheorghiuța. *O carte ce a aparținut lui Dimitrie Cantemir*, în *Iașul literar*, 1958, nr. 4, p. 110-112.

¹⁰ Demeny Lajos. Adnotări făcute de Dimitrie Cantemir pe *Biblia* din 1688, în *Dacoromania*, München, 1988, nr. 7, p. 265-273; Studiu reluat în revista *Basarabia*, Chișinău, 1993, nr. 8, p. 10-15.

¹¹ Синопис. *О началъ древняго славенскаго народа и о нарѣчи или прозвищи его*. Киев, 1674. Vezi descrierea acestei ediții: *Запаско Я., Исаевич Я. Пам'ятки книжкоого мистецтва*. Каталог стародруків виданих на Україні. Книга перша (1574-1700). Львів, 1981, № 520, с. 90; Ciobanu Ștefan. *Istoria literaturii române vechi*, Chișinău, 1992, p. 361-366.

¹² Nicolae Iorga. *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea* (1688-1821), vol. I, București, 1969, p. 324.

¹³ P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 150.

¹⁴ *Istoria literaturii moldovenesti*, Chișinău, 1986, vol.1, p. 201.

¹⁵ Luigi Guicciardini (1521-1589), italian din Florența, stabilit în Belgia, prieten cu alt mare geograf al vremii – Ortelius (Leo Bagrow. *History of Cartography*, Harvard-Cambridge, 1964, p. 247).

¹⁶ В.К. Яцунский. *Историческая география*, Москва, 1955, с. 138-139; Ю.Г. Саушкин. *Географическая наука в прошлом, настоящем, будущем*, Москва, 1980, с. 24-25.

¹⁷ P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 151.

¹⁸ P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 151; D. Bădărău. *Componenta geografică în enciclopedia lui D. Cantemir*, București, 1979, p. 224.

¹⁹ C. Brockelmann *Geschichte der arabischen Literatur* [Bd. I-II. Weimar-Berlin, 1898-1902; Supplementbande I-II, Leoden 1937-1942; Zweite, den Supplementbanden angepasste Aufl., Bd. I-II, Leiden, 1943-1949]; Vezi și : И.Ю. Крачковский. *Арабская географическая литература*, Москва-Ленинград, 1957, с. 615-619 (Apud Академик В.В. Бартольд. Том IX, *Работы по истории востоковедения*, Москва, 1977, с.303).

²⁰ D. Bădărău. *Componenta geografică în enciclopedia lui D. Cantemir*, București, 1979, p. 223.

²¹ Despre harta Moldovei – anexă la *Descriptio Moldaviae*, vezi mai detaliat cap. IV al lucrării de față.

²² P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 151.

²³ D. Ciurea. *Cîteva sublinieri privind opera și concepția istorică a lui Dimitrie Cantemir*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, vol. X, Iași, 1973, p. 430.

²⁴ М. М. Гуревич. *Книга с суперэклибрисом Петра Великого*, в кн.: *Сборник статей и материалов по книговедению*, Ленинград, 1965, с. 321-325.

²⁵ Ibidem.

²⁶ P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 151-152.

²⁷ Johann Gotthelf Vockerodt s-a născut în 1693, în orașul Halle. Era fiu al unui profesor de liceu. A studiat dreptul la Universitățile din Halle și Leipzig. În 1712 vine în Rusia ca profesor particular (Bahner Werner. *Cantemir și Academia din Berlin*, în *Secolul 20. Revistă de literatură universală*, București, 1973, nr. 11-12, p. 97).

²⁸ Bahner Werner. *Cantemir și Academia din Berlin*, în *Secolul 20. Revistă de literatură universală*, București, 1973, nr. 11-12, p. 97.

²⁹ *Istoria literaturii moldovenești*, vol. I, Chișinău, 1986, p. 261.

³⁰ A. Borșci. *Dimitrie Cantemir și opera sa „Descrierea Moldovei”*, în D. Cantemir. *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1957, p. 13; В. Н. Ермуратский. *Дмитрий Кантемир и его „Описание Молдавии”*, в кн: *Дмитрий Кантемир. Описание Молдавии*. Кишинев, 1973, с. XIV; V. Coroban. *Descrierea Moldovei*, în *Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1975, p. 19; P. P. Panaitescu. *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 148-149; Maria Holban. *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 7.

³¹ M. I. E. Fabri. *Handbuch der neuesten Geographie*, Halle, 1797. Apud D. Ciurea. *Cîteva sublinieri privind opera și concepția istorică a lui Dimitrie Cantemir*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, vol. X, Iași, 1973, p. 429-433.

³² O. Densusianu. *Notițe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista de critică literară*, Iași, 1894, Anul II, nr. 2, p. 64-65, 68. Vezi și nota 2 de la p. 64-65.

³³ Manuscrisul autograf în limba germană al acestei prefețe se păstrează în Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi din Moscova (ТГАДА. F. 199. Портфели Миллера (Dosarele lui Müller). Nr. 149. C. 3. Nr. 5). Ea a apărut în 1769, în fascicula a treia a revistei științifice *Magazin für die neue Historie und Geographie*, editată de A. F. Büsching, unde a fost inclusă inițial și prima traducere în limba germană a *Descrierii Moldovei*. „Beschreibung der Moldau von Demetrio Kantemir ehemaligem Fürsten derselben” (p. 539-541). Apoi a fost reeditată în volum aparte în 1771, la Frankfurt pe Main și Leipzig. (Kantemir D. *Beschreibung der Moldau*. Frankfurt und Leipzig, 1771. S. 25-30.)

³⁴ În afară de cuvântul introductiv al lui G. F. Müller, *Scrisoarea Moldovei* din 1825, este însoțită și de un studiu explicativ al ieromonahului Gherontie, care a preluat, fără nici o rezervă, versiunea, precum că D. Cantemir a scris această lucrare în limba „moldovenească” (D. Cantemir. *Scrisoarea Moldovei*. Mănăstirea Neamț, 1825, p. 28.

³⁵ Așa, de exemplu, această versiune o întâlnim și la literatul basarabean Gheorghe Gore (1839-1909), care, la 6 mai 1867, a publicat în gazeta *Бессарабские областные ведомости* articolul *Князь Дмитрий Кантемир*, dedicat vieții și operei lui D. Cantemir, avînd la îndemîină, probabil, ediția *Scrisoarea Moldovei* din 1825 (Ion Osadenco. *Gazeta rusă „Бессарабские областные ведомости” despre Dimitrie Cantemir*, în *Материалы научной конференции профессорско – преподавательского состава Кишиневского университета им. В. И. Ленина по итогам научно-исследовательской работы за 1970*. Секция общественных и гуманитарных наук, Кишинев, 1970, c. 142-144).

³⁶ P. Balmuș. *Antologica „Descriere...”* (310 ani de la nașterea lui D. Cantemir), în *Scînteia leninistă*, Chișinău, 1983, nr. 10, p. 12.

³⁷ Vezi: *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul* (1698), *Istoria ieroglifică*, scrisă între anii 1704-1705, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (1717-1718).

³⁸ Maria Holban. *Introducere*, în Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 24-25.

³⁹ Dimitrie Cantemir. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, București, 1901, p. XXIV, 186.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Varianta latină a *Hronicului...* s-a pierdut ori nu a fost descoperită. În schimb, s-a păstrat varianta tradusă personal de D. Cantemir, care poartă titlul „Hronicul Vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor. Întăi pre limba latinească, iară acmu pre limba româniască scos cu truda și ostenința lui Dimitrie Cantemir Voievodul și de moșie domn a Moldovii și a svintei rossieștii împărății cniadz. În Sanct Petersburg annul (7225) 1717”, în Dimitrie Cantemir. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și indici de Stela Toma, vol. I, București, 1999, p. 1.

⁴² Ibidem.

⁴³ Vezi: N. Iorga. *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, București, 1969, vol. I, p. 325-326; Virgil Cândea. *Un proiect cantemiresc abandonat*, în *Manuscriptul*, 1976, An. VII, nr. 2 (23), p. 8-10.

⁴⁴ D. Cantemir. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, București, 1902, p. 186.

⁴⁵ Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1982, p. 205.

⁴⁶ Virgil Cândea. *Un proiect cantemiresc abandonat*, în *Manuscriptul*, 1976, An. VII, nr. 2(23), p. 8-10, nota nr. 12.

⁴⁷ Ibidem, p. 9-10. De altfel, se pare că Dimitrie Cantemir a reușit să amplifice unul din aspectele incluse în *Descriere...* (cap.XV, partea II, „Despre boierimea moldovenească”), fiind vorba de „cartea ghenealoghiii niamurilor boierimii moldovenești (pre carea cu limba latinească am scris-o)”, menționată în *Hronicul...*, dar negăsită pînă acum (Ștefan S. Gorovei. *Note cantemiriene*. În *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, Iași, XXI, 1984, p. 492-494).

⁴⁸ Virgil Cândea. *Un proiect cantemiresc abandonat*, în *Manuscriptul*, 1976, An. VII, nr. 2(23), p. 9-10.

⁴⁹ În această privință vezi: Studiul introductiv semnat de Stela Toma la ediția Dimitrie Cantemir. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, vol. I, București, 1999, p. IV-IX, XXVIII-XXXIII.

Nina NEGRU

**CORNELIU
GRUMĂZESCU
ȘI PRESA
BISERICESCĂ
DIN BASARABIA
INTERBELICĂ**

*(cronică a dezumanizării
comuniste)*

Motto:

Marxismul vede în Rău un drum ce duce spre Bine. Acesta ar fi sentimentul demoniac al marxismului, cunoscut îndeobște sub denumirea de element dialectic.

Nikolai BERDIAEV

**PRESA BISERICESCĂ DIN
BASARABIA FAȚĂ
CU TRAGEDIA RUȘILOR**

Când vorbim despre presa bisericească din Basarabia, e de reținut că, la începutul anului 1920, ea și-a schimbat nu numai litera chirilică. Prin revista eparhială *Luminătorul*, jurnalismul creștin profesionist a demonstrat că poate influența decisiv conștiința unei societăți dezorientate, deznaționalizate. Întrucât Chișinăul se afla în vecinătatea iadului comunist, revista publica sistematic pagini de informații și meditații despre tragedia Bisericii Ruse. Se trăia într-o epocă de eroism creștin și teologii români treceau peste resentimente, solidarizându-se cu cei care suportau persecuțiile sovietelor bolșevice, mai teribile decât teroarea anticlericală din timpul revoluției de la 1789 în Franța. De prin 1923 până în 1927, profesorul universitar Ștefan Bere-

chet de la Iași, care devenise profesor și la Școala Spirituală, iar apoi la Facultatea de Teologie din Chișinău, a fost pionierul misiei ortodoxe române prin tenacitatea cu care pregătea clerul ortodox pentru o eventuală cruciadă împotriva conspirației satanice a bandei lui Lenin. Bun cunoscător al mai multor limbi străine, printre care și rusa, Șt. Berechet a alimentat timp de mai mulți ani cu știri din Rusia „Cronica externă” a *Luminătorului*. Din 1 decembrie 1927, îi ia locul Corneliu Grumăzescu, profesor la Seminarul Teologic din Galați și referent cultural al Episcopiei Dunării de Jos. De la 1 octombrie 1928 și până la începutul anului 1930, C. Grumăzescu își semnează articolele cu „Ic. St. Director al Seminarului Teologic din Edineț”. De aici conchidem că se afla, de fapt, nu la Chișinău, ci în Eparhia Hotinului, chemat de Episcopul Visarion Puiu, care, probabil, îl cunoștea de la Galați. În 1943 C. Grumăzescu revenea în *Luminătorul* cu cronică externă, dar se afla de acum la Bârlad.

De remarcat că intelectualii regăteni, cunoscători ai limbilor franceză, engleză și rusă, au analizat mai profund decât basarabenii drama rusă din acei ani. Ei erau conștienți că asistă la momentul instalării unui regim totalitar în statul vecin și fixau simptomatologia fenomenului, sincronizându-se cu presa occidentală.

În context, amintim de afirmațiile lui M. Heidegger din **Scrisoare despre umanism** (1946):

„Cine înțelege comunismul doar ca «partid» sau doar ca o «concepție despre lume» gândește la fel de limitat ca cei care prin cuvântul «americanism» au în vedere doar un anumit stil de viață”. Referindu-se la această problemă, profesorul universitar dr. Vasile Iliescu de la München, într-un incitant articol intitulat **Sindromul totalitar**, delimitează trei faze prin care populația este măcinată de acest fenomen de psihologie colectivă cu importante implicații sociale:

I. faza pretotalitară

II. faza transtotalitară

III. faza posttotalitară.

Corneliu Grumăzescu evidențiază în comentariile sale simptomatologia fazei transtotalitare, când partidul comunist ajuns la putere își organizase o poliție specială de lichidare a presupușilor dușmani și trecuse la „teroarea în masă legală” (Al. Zinoviev).

În 1928, la 10 ani de la înființarea Comisiei extraordinare de execuții (CEKA) a guvernului sovietic, C. Grumăzescu publica în *Luminătorul* articolul *Există un infern undeva pe pământ?* Reținem câteva cifre selectate de teologul nostru din statisticile oficiale asupra activității CEKA. Din decembrie 1917 până în septembrie 1921, CEKA a împușcat 1.766.118 persoane: 815.000 țărani, 200.000 soldați, 192.150 muncitori, 355.250 intelectuali ce exercitau profesii libere, 8.800 medici, 6.775 institutori, 1.243 preoți. După 1921 informația de la CEKA devine secretă. Cu ajutorul presei, care minimaliza tragedia, s-au putut afla, totuși, date aproximative despre jertfele bolșevismului în perioada 1921-1927: în 1921 (ultimele patru luni) – 18.451 de execuții; în 1922 – 38.000, în 1923 – 112.000 (în urma răscoalelor țărănești din Rusia); în 1924 – 80.000 (în urma răscoalelor din Georgia); în 1925 – 14.000; în 1.926 – 10.000; în 1927 – 9.574 execuții.

COMUNISMUL NU ESTE IDEOLOGIE, CI SATANOLOGIE

Comisarul poporului pentru învățământul public A. Lunacearski formula în acei ani devisa bolșevismului: „Noi urâm creștinismul și pe creștini; chiar cei mai buni dintre ei trebuie socotiți ca cei mai înverșunați dușmani ai noștri. Ei predică iubirea aproapelui, ceea ce este împotriva principiilor noastre. Jos dragostea de aproapele! Ceea ce ne trebuie este ura. Noi trebuie să știm să urâm: numai cu acest lucru vom cuceri lumea”.

C. Grumăzescu remarca însă că același om, la Geneva, cerea dezarmarea generală și pacea universală.

Ca și revoluționarii francezi de la 1789, bolșevicii își propuneau să nimicească „regii pământului și ai cerului”. Pentru a caricaturiza viziunea profetică a Patriarhului Iacob, pe coperta revistei *Bezbojnik (Fără Dumnezeu)* era desenat un monstru care se ridica pe o scară spre cer, având un ciocan în mână, ca să-l dărâme pe Dumnezeu. Imediat după 1917, A. Lunacearski a încercat o reformă a calendarului pentru a-i include în el pe „sfinții” noii religii. Proiectul păstra veleatul erei creștine, însă denumirea zilelor săptămânii urma să se schimbe: duminica să se numească „Lenin”, luna – „Ziua Sovietelor”, marțea – „Ziua Revoluției” etc. În săptămâna sovietică ziua de odihnă cădea marțea. Denumirile lunilor urmau să fie schimbate, excepție făcând doar februarie și octombrie. Ianuarie trebuia să se numească „Lenin”, martie – „Stalin” etc.

Mai multe valuri de persecuții s-au abatut asupra creștinilor din U.R.S.S.: în 1918-1923, în 1928-1934, în 1937-1938, în 1962-1964. Venit în Basarabia în 1927, la începutul celui de-al doilea val de persecuții, C. Grumăzescu se afla în vecinătatea iadului comunist.

După faza „lirică” a revoluției, când în numai opt luni au fost asasinăți 18 arhierei și sute de preoți și monahi, Patriarhul Tihon Belavin și Sinodul rus anulau rugăciunea de la Ectenia Mare pentru conducătorii țării și aruncau anatema asupra bolșevicilor. Patriarhul este închis în mănăstirea Donskoi și supravegheat de oamenii regimului până la 8 aprilie 1925, când moare. Un soldat din armata roșie, Krasnițki, numit „Arhiepiscop al întregii Rusii”, a condus treburile bisericești până la 4-5 aprilie 1925, când Tihon a făcut declarație de supunere față de Soviete. Între timp Sinodul din 1923 îl depusese din treaptă.

ARMATA ROȘIE CONTRA ARMATEI ALBE, BISERICA ROȘIE CONTRA CLERULUI NEGRU

Primul articol publicat de C. Grumăzescu, la 1 decembrie 1927, în *Luminătorul* găsea în Basarabia un public cititor care știa că din momentul înlăturării Patriarhului Tihon nu se mai putea vorbi despre o Biserică Rusă unitară, ci de biserici separate, care se dușmăneau și se anatemizau între ele. Bătălia cea mai mare se dădea între „Biserica Patriarhală”, tihoniană și „Biserica vie” sau Biserica Roșie, sinodală, care împrumuta ideologia comunismului pentru concepțiile religioase. Această Biserică de stânga, care a luat ființă în 1923, după dezinformarea intenționată a arhierilor eparhioțj privitor la izolarea Patriarhului Tihon, a obținut la Sinodul din 1923 nu doar depunerea din treaptă a Patriarhului: la acest Sinod „Biserica roșie” s-a arătat favorabilă unor reforme periculoase, două dintre ele fiind comentate de Grumăzescu: desființarea obligativității celibatului pentru episcopi și aprobarea recăsătoriei preoților văduvi. Sinodul rus încălca în mod sfidător legislația Sinodului Trulan din 691. Mergând și mai departe, el respingea în general instituția monahală și dogma despre cinstirea moaștelor.

Această „Biserică vie”, numită și a „înnoitorilor”, și care era condusă de un episcop căsătorit, Alexandr Vedenski, promova doleanțele clerului alb, în timp ce tihonienii și masele de enoriași se arătau credincioși episcopatului monastic sau clerului negru. Astfel, după ce populația Rusiei se divizase în albi și roșii, se urmărea ca și Biserica să se piardă în lupte intestinale între albi și negri. Alte trei Biserici ruse se dușmăneau în pribegie, conduse de delegații patriarhului Tihon: Mitropolitul Antonie la Carloviț (Iugoslavia),

Evloghie în Europa Apuseană și Platon în America.

C. Grumăzescu remarcă un lucru interesant în legătură cu poziția Patriarhului Constantinopolului Grigorie al VII-lea, solicitat să se pronunțe în legătură cu divizarea Bisericii Ruse. Ceea ce considera C. Grumăzescu un adevărat „pericol de a se produce scandal în sânul ortodoxiei” era declarația Patriarhului ecumenic în favoarea sinodului de la Moscova, ținut în 1923 de adversarii Patriarhului Tihon și ai patriarhatului în general (dar simpatizanți ai reformei calendarului).

Într-un alt articol despre starea religioasă din Rusia, publicat în nr.2 (15 ianuarie) din 1928 al *Luminătorului*, G. Grumăzescu arată reacția tihonienilor la ceea ce ei numeau „trădarea patriarhilor din răsărit” (între timp și Patriarhul Damian al Ierusalimului dăduse binecuvântare „înnoitorilor”). Mitropolitul Serghei Starogorodski, urmașul lui Tihon, arestat în 1926 pentru că nu dorea să pactizeze cu sovieticii și eliberat în urma protestelor muncitorilor, brusc se declară loial față de autorități, se desolidarizează de episcopii ruși din emigrație și obține în 1927 legalizarea sinodului patriarhal de către guvernul sovietic. Imediat însă unul dintre mitropoliții imițiți de el, Iosif de la Leningrad, a declanșat mânia „înnoitorilor” de stânga pentru că a trimis o circulară de interzicere a pomenirii patriarhilor răsăriteni. În consecință, acesta a fost silit să părăsească Leningradul (va fi executat în timpul sângeroaselor epurări din 1937). Mai mult: comunitățile de pe lângă bisericile grecești din Rusia, care obținuseră autonomie și se dăduseră de partea tihonienilor, au fost avertizate de Patriarhul ecumenic „să nu-și atragă asupra capului urmările unui politicianism care nu este de dorit” și să nu uite că se găsesc „nu în Grecia, ci în țara Sovietelor”. C. Grumăzescu aranjează atât de bine aceste știri selectate din revista *Biserica vie*, încât comentariul nostru privitor la politicianism devine de prisos.

EȘECUL BISERICII NAȚIONALE A UCRAINENILOR

Dacă a profitat cineva de divizarea Bisericii Ortodoxe Ruse, aceștia au fost ucrainenii, care, neputând să dobândească independența politică, încercau să o obțină pe cea religioasă. C. Grumăzescu analizează principiul naționalist, care a dat naștere, după revoluția din 1917 (ca și imediat după destrămarea U.R.S.S., în 1991), Bisericii Ortodoxe autocefale sinodale din Ucraina. S-a mai numit și biserica „autosfințiților”, pentru că primul ei episcop Vasili Lipkovsky, protoieru caterisit de Patriarhul Tihon, a fost hirotonit episcop de 30 de preoți și mireni, membri ai Radei bisericești care proclamaseră autocefalia bisericii ucrainene, deși acea biserică n-avea episcopi. Grumăzescu reține cu umor acest procedeu, condamnat de tradiția bisericească. Profesorul T. Titov din Iugoslavia va completa cu un nou detaliu episodul autohirotonirii din octombrie 1921: cei 30 de preoți și mireni l-au hirotonit pe V. Lipkovsky în biserica Sf. Sofia din Kiev, lângă racla cu moaștele Sfântului Macarie, punând mâna dreaptă a mucenicului pe capul protoierului. T. Titov califică gestul ca pe o „profanare”, posibilă din cauza „pierderii echilibrului sufletesc”.

Peste doi ani această Biserică, născută din spirit naționalist, avea deja 25 de episcopi, recunoscuți de Moscova pentru că erau „pătrunși de principiile înnoirii”. În anii '30 însă, înscenându-se la Harkov un proces de răsunet, unul din acești episcopi s-a autocaterisit, biserica respectivă devenind „un cadavru viu”. Sovietele nu agreau formarea unor biserici naționale.

EVANGHELIA URII ÎN ȘCOALA DESPĂRȚITĂ DE BISERICĂ

„Biserica rusă a eșuat – scrie C. Grumăzescu la 1 martie 1928. – În trecut ea s-a discreditat prin tovărășia cu țarismul... Acum a fost purificată de sângele martirilor săi... și chiar credințioșii declară că ea este destinată să fie instrumentul eliberării și regenerării naționale.” Dar „Biserica vie” cu cei 136 de episcopi (dintre care 100 erau căsătoriți ori văduvi), strămutați mereu de la un scaun la altul, ca niște funcționari civili, deși încerca să păstreze un embrion al Bisericii organizate, nu reușea să câștige nici dragostea maselor, nici încrederea comuniștilor, care în 1928, după ce o legalizaseră, declanșează un nou val de teroare. C. Grumăzescu îi compătinea și pe „înnoitorii” aparent fideli bolșevicilor, scriind despre ei: „este foarte greu să iubești sovietele cu o dragoste adevărată”. Pentru că ele „nu caută legăturile ce unesc pe oameni, ci pun războiul de clase, fără șir și fără milă, pe primul plan al vieții politice... În loc de a predica o evanghelie de dragoste, această nouă religie proclamă o evanghelie de ură”.

În numerele 3, 7, 9, și 18 din 1928 ale revistei *Luminătorul*, C. Grumăzescu încearcă să descifreze această evanghelie a urii propovăduită în școala sovietică. Un pastor englez l-a întrebat pe un elev sovietic: „Crezi în Dumnezeu?” – „Dumnezeu nu există”, i-a răspuns copilul, arătând prin aceasta că școala sovietică nu este laică, ci cu precugetare antireligioasă.

Despre rezultatele funeste ale sistemului sovietic de educație – o adevărată pedagogie a răului – C. Grumăzescu s-a informat pe baza știrilor din revistele *La Russie nouvelle*, *Le Christianisme au XX-ième siècle*, *Foi et vie*, *Pravda*, *Biserica vie* și a cercetărilor profesorilor Charles

Saralea din Scoția, care și-a publicat impresiile despre Republica roșie în cartea **Ce qui j'ai vu en Russie Soviétique** și George Goyan care semnală, la sfârșitul anilor '20, ofensiva intelectuală împotriva lui Dumnezeu în Rusia.

În nr.1 din 1928 al *Luminătorului*, sub titlul „Forțele morale: învățământul și cultura”, C. Grumăzescu comentează mai multe extrase dintr-o carte scrisă de un ziarist englez în urma discuțiilor avute de acesta cu Lunacearski în cabinetul său de lucru din Kremlin, „care seamăna cu chilia unui călugăr”. Englezul se interesează cum revoluția din 1917 a pus în valoare ființa omenească, pe care pretindea că a eliberat-o. Lunacearski îl informa că planul sovietic preconiza învățământul uniform de clasă, fără deosebire dintre școala primară și cea secundară; școala mixtă (băieți, fete) de 9 ani, după care urma Universitatea. Programul proletar cerea scoaterea limbilor clasice din școală și orientarea imediată a muncitorilor spre învățământul superior. Astfel, fiecare universitate avea facultatea sa de muncitori, în conformitate cu propaganda bolșevică despre îmbinarea (zisă tolstoiană) muncii manuale cu munca intelectuală. În afară de facultățile muncitorești, care le permiteau tinerilor să devină doar ingineri sau medici, Lunacearski se lăuda cu universitățile pentru popoarele din Răsărit (China, Japonia) și Apus (Finlanda, Lituania), care pregăteau misionari, numiți „apostolii noștri”. „Aceștia, – remarca Lunacearski – devin fanatici și sunt pătrunși de marxism în chip groaznic”.

Ceea ce nu recunoștea Lunacearski în fața străinilor era „falimentul educației bolșevice”. Despre aceasta scrie C. Grumăzescu în nr. 7 și 18 din 1928 ale *Luminătorului*.

Chiar dacă bolșevicii și-au concentrat toată atenția asupra școlii, „omul nou” demonstrează falimentul ideologiei lor. Școala ca pepinieră a

comunismului n-a reușit să dea decât ceea ce Zinoviev numea voios „homo sovieticus” ori „homocus”.

În Republica Sovietică, în 1928, existau mai puține școli decât pe timpul țarismului, 20% din ele urmând să se închidă din cauza sărăciei. Universitățile erau numai cu numele, căci, de fapt, nu se ridicau mai sus de nivelul școlilor profesionale, ce produceau „tehnicieni și medici”. Facultate de drept nu mai exista în țara în care noțiunea de drept dispăruse. Nu se putea concepe o facultate de teologie acolo unde ateismul era doctrină oficială; nici o facultate de filosofie și litere, unde acestea erau disprețuite. Vechii profesori fuseseră concediați, expulzați, împușcați, iar dintre cei noi mulți se sinucideau. Cea mai dezvoltată știință era chimia, iar bibliotecile școlare, și așa sărace, au fost triate de Gorki, consilier spiritual al bolșevismului, până a rămas în ele doar „literatură proletară mondială”.

În 1924 Rusia avea 7 milioane de copii orfani părăsiți care hoinăreau prin întreaga țară. Dintre ei doar 80.000 au fost primiți în orfelinate. 20 de mii de elevi examinați la Petersburg (42%) au fost găsiți afectați de anemie și 36% de boli cardiace. În 1926 numai 800 de elevi din Petersburg au terminat cursurile, iar la Moscova doar 35% din copiii de vârsta școlară făceau studii. Comerțul stradal, nepermis, în mare parte îl practicau minorii.

În 1924 118 copii, de la 9 la 20 de ani, au săvârșit 29.727 de crime. Soția diplomatului Zinoviev propunea „naționalizarea copiilor, pentru a-i înlătura de la înrăurirea primejdioasă a familiei”.

Ziarul *Pravda* din 20 mai 1927 publica cifre incredibile despre criminalitate. „În Petersburgul cu o populație de 600 mii de oameni, copiii au comis, în 1918, 8 mii de crime, iar în 1919 – 10 mii de crime”, scrie Ch. Saralea. Soția lui Kalinin constată că există părerea ca „să fie strănși copiii în lagăre de concentrare”.

Adolescența, considerată vârsta convertirii la Dumnezeu, în țara sovietelor era vârsta când se ajungea în lagărul de concentrare. C. Grumăzescu conchide că „niciodată vreo organizare mai metodică, un program mai blestemat n-a căpătat rezultate mai grozave”.

În anii 1929-1930 problema educației generației tinere s-a pus într-un mod și mai perfid: reeducarea ei în școli și aziluri, în scopul extirpării egoismului care venea, chipurile, din familia burgheză. Profesorul Zutkind, citat de C. Grumăzescu, considera că foamea, frigul și lipsa de jucării, tovarășii și strada vor lichida egoismul copiilor. Fetițelor li se interzicea să se joace cu păpușile, pentru a nu li se dezvolta sentimentul egoist al maternității. Exact cum își propusese Lunacearski: „Nu voim ca să fie crescuți copiii în atmosferă de iubire”. Legile statului condamnau chiar și manifestările particulare de religiozitate.

În *Luminătorul*, nr. 13-14, 1930, C. Grumăzescu publică instrucțiunile date învățătorilor de ziarul *Asociației celor fără Dumnezeu*, cu prilejul sărbătorii de Paști:

„1. Copiilor de la 8 la 10 ani.

Să se ațâțe în ei pofta de a lupta împotriva sărbătorilor religioase. Să fie îndemnați să ceară frecventarea școlii în zilele de Paști. Să fie întrebați care dintre părinți fac pregătiri pentru sărbători. Să li se explice caracterul contrarevoluționar al sărbătorilor Paștilor etc.

2. Copiilor de la 10 la 12 ani.

Să li se arate influența nefastă a preoților, a sectarilor și a culacilor. Să se organizeze propaganda printre părinți. Să se stăruie asupra primejdiei bolilor venerice provocate de sărutările religioase (sărutările de Paști etc.)

3. Copiilor de la 12 la 14 ani.

Să li se explice rolul contrarevoluționar al clerului. Să se formeze grupări propagandiste. În timpul lecțiilor să se citească gazeta *Fără*

Dumnezeu și să li se aducă la cunoștință copiii istoria sângeroasă a Bisericii creștine.”

Să cugetăm asupra amenințării îndreptată contra lumii întregi prin această educație de ură împotriva lui Dumnezeu; nimicirea întregii convingeri religioase din conștiința noilor generații ale unui popor de 140 de milioane de oameni.

La sărbătorile creștine tineretul era obligat să însceneze în fața credincioșilor ieșiți de la biserică rituri bisericesti parodiate, să facă orgii fiind îmbrăcați în veșminte bisericesti, să batjocorească icoana, crucea, cădelnița.

„Cine stăpânește astăzi tineretul, mâine va stăpâni viitorul” – acest dicton al ateștilor bolșevici a ajuns să dea roade.

Aleksandr Soljenițin în cap. 17, *Chiștocii*, din cartea **Arhipelagul Gulag** scrie despre copiii sovietici care, înainte să ajungă cetățeni ai propriei lor țări, ajunseseră în pușcării: „În 1927 deținuții în vârstă de la 16 până la 24 de ani reprezentau 48% din totalul celor încarcerați. Dar existau și copii sub această vârstă care nu erau incluși în statistici”. Autorul amintește despre un copil de șase ani închis în colonie conform art. 58, ca deținut politic. Legile staliniste pentru „chiștoci” au fost în vigoare 20 de ani (până în 1954): pentru niște spice furate din câmp sau pentru un buzunar de cartofi – opt ani de lagăr. Minorii erau judecați cu aplicarea tuturor măsurilor punitive, inclusiv pedeapsa cu moartea. „Deci, la 10 ani după revoluția din octombrie, băieții și fetițele, care în 1917 aveau de la 6 până la 14 ani, formau jumătate din populația penitenciară. Asta nu cadrează cu lupta împotriva rămășițelor conștiinței burgheze”.

Chiștocii din cartea lui Soljenițin sunt ”pionierii lumii interlope”, produse ale pedagogiei de colonie a lui Makarenko. „Ei nu se prefac: ei nu recunosc pe nimeni ca fiindă umană.

Așa au apucat să vadă lumea și acum se țin de această imagine. O dată cu ei crește o ciură pentru oameni – scrie Soljenițin. Dacă nu se transformă într-o mică fiară îndărătnică, pentru care nu a fost creată limba omească, acel copil nu rezistă”. Tot la Soljenițin veți citi despre vizita „sufletologului” Gorki la o colonie de copii. Un băiat, de 14 ani, iubitor de adevăr, i-a strigat: „Ascultă, Gorki, vrei să afli adevărul? Și i-a spus pe nerăsuflate tot-tot-tot”. „Sufletologul” îl ascultă, iese cu ochii înlacrimați din baracă și scrie în cartea de impresii... elogiul stereotip la adresa uimitoarei energii a educatorilor comuniști. Vaporul cu care pleca Gorki nici nu apucă să se desprindă de mal și băiețelul este împușcat. „Sufletologul” știa că asta îi va fi soarta, dacă nu-l va lua cu el.

În articolul *Rusia Sovietică*, publicat în nr. 19 al *Luminătorului* din 1929, C. Grumăzescu rezuma cuvântarea de mai multe ceasuri, ținută de Buharin la o întrunire a c.c. al partidului comunist rus. Buharin a declarat că are patru dușmani în Rusia: 1. Antisemitismul, care „trebuie combătut printr-un război furios, păstrând mijloacele și datoria de luptă alături de evrei”; 2. Naționalismul, mișcare patriotică periculoasă în Rusia și Turkestan; 3. Biserica, religia, care renaște sub diferite forme la sate și orașe; 4. Culacii, adică țărani avuți, care nu doresc să dea recolta pe prețul stabilit de stat (adică pe gratis).

În anii '30 Rusia nu se mai certa pentru clerul alb sau negru; ea se împărțise în două tabere: pentru Dumnezeu și împotriva lui Dumnezeu. C. Grumăzescu comentează protestele în legătură cu violența în lupta antireligioasă din Rusia, publicate (în *Le temps*, 11.III.1930) de autoritățile bisericești catolice, ortodoxe și protestante din toate țările. Reacția rusească a fost următoarea: *Societatea celor fără Dumnezeu* a declanșat noi atacuri împotriva sărbătorilor Sfințelor Paști, iar Mitropolitul Serghie

implora mila corespondentului unui ziar german *Kölnische Zeitung*, care dorea să publice interviuri despre persecuțiile religioase din Rusia. În timp ce organizația celor fără Dumnezeu lucra prin toate mijloacele – presă, învățământ, legislație – ca să distrugă Biserica și săucidă sufletul omenesc, mitropolitul, numit de C. Grumăzescu „un martir al minciunii”, nu îndrăznea să facă nici o declarație verbală. Concluzia străinilor, care vedeau de departe tragedia rusească, era următoarea: o dată ce Sovietele afirmă că n-au apelat niciodată la persecuții religioase, ele vor continua în același mod „să nu mai persecute” (deși rușii refugiați povesteau cum cekiștii crucificau preoți pe ușile altarului). C. Grumăzescu mai completează informațiile referitoare la pedagogia răului cu un chestionar inchizitorial (publicat de revista *Christliche Welt*), pe care trebuia să-l completeze copiii ruși în școli, fiindu-le interzis să-l poarte cu ei. Am selectat câteva întrebări din chestionar: Cărei naționalități aparții? Care este ocupația părinților tăi? Cine dintre ai tăi merge la biserică? Tu te duci la biserică? Te silește cineva să mergi la biserică? Ai reușit să-ți obții dreptul de a nu merge la biserică? Porți cruce? De ce? Te rogi? Ce spun părinții tăi despre „desființarea” duminicii? Dar tu? Te-ai înscris la cercul antireligios? Dacă nu, de ce?

În nr. 2 din 1930 al *Luminătorului* C. Grumăzescu traduce din *Foi et Vie* un articol zguduitor despre ateismul rusesc. În *Apocalipsa timpului nostru* V. Rozanov scria despre „perdeaua de fier care se coboară asupra Rusiei. Este timpul să îmbrăcăm blana și să ne întoarcem acasă. Însă nici blana, nici casa nu pot fi găsite”. După pierderea patriei materiale, rușii au pierdut și patria sufletească. Într-un vagon murdar de scuipat și de fum, un rus îi spunea altuia „Hristos a înviat!” și i se răspundea: „Nu a existat!”. Această laconică afirmație este simbolul comunismului,

al acelei flăcări „care, întinzându-se, a distrus lumea întreagă. Sufletul lumii este supus jafului și stricat încet, pe ascuns, cărămidă cu cărămidă, până la temelia pe care orice lucru trebuie să se construiască”, semnalează Rozanov.

Alianța Ateilor, constituită în 1925 din corespondenții și prietenii ziarului *Ateul*, avea două concepții în privința mijloacelor de luptă antireligioasă: marxismul și anarhismul. Biroul propagandei le recomandă să lucreze „mai mult prin fapte decât prin vorbe”, ca să câștige încrederea populației: să clădească școli, orfelinate, să-i ajute pe nenorociți, să repare poduri. Dar grija cea mare era ca personalul pedagogic și programele școlare să propage ateismul.

Alianța Ateilor se înfățișa ca o organizație ce a depășit cadrul unei singure țări. Din 1925 ea a intrat în Internaționala cugetării libere și, prin departamentul afacerilor externe, avea legături cu organizațiile liber-cugetătorilor din întreaga lume. Alianța Ateilor, „cârmuitor al lucrului religios universal”, desăvârșea în chip amănunțit metodele de lucru și literatura antireligioasă printr-un sistem de școli antispirituale profesionale roșii.

Monstruoasele rătăciri ale materialismului și ateismului au luat în stăpânire gândirea oamenilor mai mult decât se crede. Un comentator al istoriei revoluției franceze din 1789 afirma că Declarația Drepturilor Omului a marcat începutul unei crize, care nu se va încheia decât prin declararea tot atât de solemnă a drepturilor lui Dumnezeu.

Din 1789 până în 1870, în mai puțin de o sută de ani de campanii antireligioase și de separare a bisericii de stat, Franța atingea recordul criminalității între țările europene. La Paris, dintre 100 de criminali, 89 frecventaseră școlile laice ale statului și doar 11 – școlile confesionale.

Războiul civil din Spania anilor treizeci l-a determinat pe George

Orwell să se preocupe de definirea totalitarismului de tip comunist. În 1949 a publicat romanul său **1984**, în care est-europenii și-au recunoscut „lagărul socialist”. Când în anii '70, un alt scriitor politic, Al. Soljenițin, face portretul comunismului, de astă dată în calitate de martor ocular și cronicar, opinia publică mondială își dă seama de gravitatea fenomenului.

Presa bisericească din România pusese însă diagnosticul chiar din anii douăzeci, prevăzând că disprețul pentru Dumnezeu și pentru viața omului nu poate rodi decât monștri. „Arta” pedagogică bolșevică, bazată pe evanghelia urii, în următoarele două generații a plodit un anume tip de mentalitate. La tot pasul răsună și acum ecouri adânci ale regimului de opresiune și minciună, instaurat în 1917. Destrămarea și moartea sufletului a cuprins popoarele care au suportat acest tip de invazie. Vom cita în încheiere din *Sindromul totalitar*, de profesorul Vasile Iliescu, concluzii care se referă la efectele vizibile în fața a treia, posttotalitară: „societatea se atomizează – fiecare pentru sine – omul se închide în el însuși, devine un schizoid claustrat, potențial schizofrenic, animat în străfunduri de o ură turbată față de agresori și de o agresivitate greu stăpânită față de membrii comunității din care face parte”.

BIBLIOGRAFIE:

1. Heidegger M., *Repere pe drumul gândirii*, București, 1988, p.321.
2. Iliescu V., *Sindromul totalitar*, în revista *Familia română*, nr. 3-4, 2000, p. 44.
3. Titov T., *Situația Bisericii Ortodoxe Orientale în prezent*, Chișinău, 1933, cap. V.
4. Soljenițin Al., *Arhipelagul Gulag*, București, 1997, vol. II, cap. XVII.
5. Revista *Luminătorul* din perioada decembrie 1927 – februarie 1930 (articolele și comentariile din care s-a citat în prezentul articol, în context fiind indicat numărul și anul apariției).

Constantin DOMINTE

OBSERVAȚII ASUPRA STILULUI SADOVENIAN

Între scriitorii români ai secolului al XX-lea, Mihail Sadoveanu se detașează atât prin realizarea artistică a operei sale, cu mijloace specifice, cât și prin bogăția și varietatea ei.

În paginile acesteia și-au găsit reprezentarea aproape toate ținuturile României cu natura lor, oamenii munților, ai șesului sau cei de la Dunăre, țărani și orășeni provinciali cu obiceiurile, cu preocupările de toate zilele și cu graiul lor. Trecutul istoric a fost reînviat cu o rară putere de evocare de către Sadoveanu, iar folclorul i-a slujit de multe ori ca sursă de inspirație.

Bun cunoscător al graiului moldovean, ca și al limbii populare în general, scriitorul a fost receptiv și la limba vechilor cronici, extrăgând din toate acestea, cu discernământul unui fin simț al limbii pe care-l poseda, un material prețios de construcție pentru opera proprie. Continuator al lui Neculce și al lui Creangă, cum recunoaște sigur, Sadoveanu duce

mai departe direcția populară în literatura română. El a reușit să stăpânească toată limba română în timp și spațiu – observa logu Iordan – și – adăuga Alexandru Rosetti – a realizat o adevărată sinteză între trecutul și prezentul limbii. Tocmai în această sinteză trebuie căutat specificul originalității sadoveniene și, în cele ce urmează, pe marginea unui text din romanul istoric **Frații Jderi**, vom încerca să stabilim ce aduce nou Sadoveanu în raport cu limba literară și – firește –, mai ales, cu ce contribuie la dezvoltarea stilului beletristic. În măsura în care textul în atenție o va permite, ne vom referi și la alți scriitori, înaintași sau contemporani lui Sadoveanu, pentru a încerca o delimitare de aceștia.

Particularitățile fonetice nu sunt într-o mare măsură definitorii pentru Sadoveanu. Ele sunt rare și nu apar întotdeauna cu consecvență, ceea ce demonstrează că – în general – nu constituie particularități intime ale stilului său, ci au o notă de intenționalitate, pentru a da culoare locului și timpului acțiunii.

Arhaismele fonetice, de pildă, se întâlnesc mai ales în scrierile istorice. Mai frecvente sunt fonetismele regionale (în speță, moldovenismele), prin care autorul sugerează vorbirea celor din Țara de Sus, eroii săi predilecți, dar care apar și în scrierile des-

Mihail SADOVEANU

FRAȚII JDERI

Roman istoric, ediția a V-a, vol. II [Izvorul Alb], Editura Tineretului (București, 1966), fragment din capitolul I, Când a fost cutremurul cel mare (p. 13-18).

[...] Dând odată de dușcă ulcica de vin și umilindu-se în aceeași clipă pentru asemenea faptă, cuviosul părinte Timoftei se ridică de pe laiță și se sprijini pufnind într-un stâlp al pridvorului. Neamțul îl privea cu zâmbetu-i neclintit; numai ochii i se ascuțiseră în două ace de lumină.

Deodată căpitanul de siimeni avu o tresărire. I se păru că s-a clătinat, de și era liniștit în toată făptura lui bine legată. Ori se mutase, pieziș față de stâlp, călugărul sârb? Dar între monah și stâlpul pridvorului, păruse a se mișca, pieziș față de stâlp, turnul de pe râpa dinspre târgul Sucevii. În aceeași clipă adâncimile subpământene ale Cetății sloboziră un freamăt depărtat de năruire. Petrea Hârman primi prin tălpi simțirea aceluiași vuiet al afundului.

Cuviosul monah Timoftei privi nedumerit fața schimbată a oșteanului și începu a râde.

Chiar atunci, dinspre partea palatului unde era gangul ce ducea la spătăria

pre alte locuri și alți oameni, de unde se poate conchide că Sadoveanu a rămas în cele din urmă influențat de graiul ținutului său de baștină. Oricât de puține ar fi, totuși în concertul mijloacelor de expresie, proprii lui Sadoveanu, fonetismele particulare aduc, și ele, o subtilă sugestie de ordin estetic. Iată câteva arhaisme fonetice – în vocalism: *cătră, întâi, stâns*, și în consonantism: *noemvrie, Machedonia, subț*. Regionalisme (moldovene):

– *ă neaccentuat* apare ca **a**: *matasă, dascal, pacat, celalalt*;

– **o** *neaccentuat*, ca **u**: *cucoș*, dar: *coconul*; oscilația vine în sprijinul afirmației de mai sus: că Sadoveanu nu scrie atât în mod spontan cu regionalisme, cât regionalizează conștient (dă curs unui artificiu de stil);

– *diftongul ea* apare ca **a**: *asară*;

– **e** *neaccentuat*, ca **i**: *prietin*; este însă o formă care apare consecvent la Sadoveanu, chiar în vorbirea lui curentă, ceea ce ne determină să atestăm, uneori, o “amprentă” a graiului local asupra vorbirii obișnuite a scriitorului;

– **e** *neaccentuat*, ca *ă* (după **s**): *sămănat* – mai degrabă un fonetism popular. Alte fonetisme moldovene: *mulțămire, în laturi, roșă, paseri, mâni* (“mâine”).

Moldovean de origine, Sadoveanu scria (spre deosebire de un Alec-

sandri) într-o epocă în care normele limbii literare se impuseseră; de aici rezultă că, la Sadoveanu, majoritatea faptelor, care nu se încadrează în aceste norme, nu constituie reminiscențe neliterare, ci o îndepărtare intenționată de la norme, dar cu efect pe alte planuri. Cum se poate însă lesne observa, rațiunile estetice nu duc la stridențe în expresie: la Sadoveanu nu vom mai găsi, de exemplu, regionalismul **ğ** pentru **j**, nici în morfologie nu vom mai întâlni frecvent auxiliarul arhaic **au** la persoana a III-a singular, a perfectului compus, atât de des întâlnite la Alecsandri, dar, de cele mai multe ori, neutre din punct de vedere artistic, întrucât poetul nu se eliberase complet de sub “tutela” graiului său.

Vom constata, în context, că Sadoveanu selecta foarte riguros elementele arhaice și regionale de care avea nevoie, iar odată selectate, ele erau folosite cu multă cumpătare. Așa stau lucrurile nu numai în privința aspectelor fonetice, dar și în privința celor lexicale sau referitoare la alte compartimente ale limbii.

De unde atunci specificul sadovean? Dintr-un interes mai mare acordat de autor altor fapte lingvistice, cum vom vedea, între care cel mai bine reprezentate sunt creațiile personale.

Faptele morfologice se atestă și mai rar, și – de obicei – sunt și ele

cea mică, zvâcni în lumina soarelui amiezii o arătare firavă, brâncind într-o parte și în alta aprozii zăpăciți. Era călugărul cel nebun Stratonice de la mănăstirea Neamțu. Răsufând o dată cu putere aerul liber, se opri ca să privească dacă toate ale acestor lumi sunt încă în ființă; după aceea, ca și cum ar fi fost ars de un șfichi de foc, porni în goană spre pridvorul căpitanului Petrea Hărman. Din cinci în cinci pași, își zbătea în laturi brațele, tinzând să salte în zbor în afară de orice primejdie; și de câte ori pâlăia cu brațele și cu ranta, țipa scurt; groaza din el nu găsea destulă trecere prin gâtulejul lui: se frământa în lăuntru-i ca o epilepsie. Când cutremurul se desluși deplin ca o unduire de val în toată Cetatea, cuviosul Stratonice căzu cu fruntea la pământ în pulbere; apoi se ridică în genunchi, cu brațele înălțate, privind halucinat spre un Dumnezeu al răzbunării în adâncimea cerului. Cuviosul Timoftei, otrăvit și el de aceeași groază fără măsură, dădu drumul răcnetului pe care celalalt nu-l putuse elibera.

– Ne prăpădim! vine sfârșitul lumii! urlă cu disperare călugărul sârb și bătu și el metanie, sorbind în gură nisip și mestecându-l în măsele.

Hărman se uită în juru-i, căutându-și armele. Puse mâna pe toiagul lui de căpitan și dintru-ntăi, fără știre, năzui să meargă spre turnul care se clătise.

Câteva clipe, freamătul pământului conțeni. În palatul domnesc se stârni larmă; câteva țipete de femei sfredeliseră gangurile. La cămărilor slujbașilor domnești se țeseau alergări fără noimă; boiernași cu capetele goale, unii cu sabia în mână,

introduse în mod deliberat în operă. Desigur, frecvența utilizare în opera literară a unor particularități poate să le impună și vorbirii obișnuite a unui scriitor, împrejurare în care este mai greu să disociem elementele folosite în mod conștient de cele folosite spontan, dar greutatea se ivește în mai mică măsură în morfologie decât în fonetică și este aproape anulată în vocabular.

De ce este necesară o atare deosebire între fenomenele "spontane" și cele "conștiente" (intenționate)? Că acest lucru prezintă nu puțină importanță din punctul de vedere al limbii literare, va rezulta din cele ce urmează:

Dacă un scriitor muntean ar scrie un roman istoric despre Moldova cutărui secol și ar utiliza moldovenisme pentru culoarea locală, este aproape sigur că – oricât de frecvente ar fi – ele nu s-ar impune în vorbirea curentă a ipoteticului autor, nu i-o vor contamina. În treacăt fie spus, în dramele cu subiecte din istoria Moldovei Delavrancea "munteniza", fără reticență, expresia din replicile personajelor.

În ceea ce-l privește pe Sadoveanu – vorbitor al limbii române literare – nu este cazul numai al influenței regionalismelor folosite de el din rațiuni stilistice (condiționate, deci, de obiectul scrierii sale), ci și – mai

ales – de influența graiului pe care l-a vorbit o bună parte din viață (și care ține de domeniul necondiționatului); de o influență amplificată, care este puțin probabil să nu fi lăsat urme în vorbirea curentă a scriitorului.

Pare mai greu de stabilit, așadar, în scrierile lui Sadoveanu – în cadrul particularităților neliterare (în ansamblu) – care este raportul dintre elementele folosite în mod condiționat (cărora le dă drept de "cetățenie" literară) și celelalte, utilizate în mod necondiționat (rămășițele neliterare propriu-zise); o lumină ar putea aduce scrierile cu alt caracter – confesional – sau corespondența, publicistica, mai libere de rigorile estetice. Disocierea ar fi de un real folos pentru istoria limbii literare, căci fără această disociere un cercetător de peste secole al limbii române sau chiar un cercetător actual străin, care ar ști că în secolul al XX-lea limba română literară este cristalizată, ar putea ajunge la unele concluzii eronate despre ea, dacă ar studia-o numai pe baza operelor lui Sadoveanu. Cu mai multă sau mai puțină acuitate, chestiunea se pune în legătură cu fiecare scriitor și îndeosebi cu aceia al căror grai local este diferit de cel de la baza limbii literare.

Revenind la morfologie, una dintre particularitățile moldovene care se întâlnește de mai multe ori la Sadoveanu este articolul genitival in-

se îmbulzeau la uși. Siimenii, la odăile lor, se băteau la praguri și în ferestre ca să iasă la lărgime. Al doilea val al cutremurului scutură pământul cu mai multă putere și mai îndelung decât întâia oară, cu aceleași detunete subpământene. În cornul dinspre răsărit al Cetății, turnul numit al Nebuisei își lepădă în răpă o aripă, cu mare sunet, și clopotul lui dădu zvon prelung, atins ca de zimții unei aripi a Demonului.

– Bate clopotul; se dărâmă Cetatea! se tânguia monahul sârb. Întins la pământ, pe o coastă, nu se mai putea ridica. Stratonic zvâcni în sus, îl privi pieziș și cu groază ca pe însăși dihania cutremurului, și se duse în goană, pălălând din nou din aripi, spre zvonul clopotului.

Frământarea de spaimă se opri deodată. Măria sa Vodă ieșise în soare, sunând grăbit din pinteni. Privirea sa verde, cu sprânceana ușor încruntată, se ridică întâi spre ziduri, la străji, apoi se aținti la odăile siimenilor. Orice tumult încetă acolo într-o clipă.

În vremea aceea, la sfârșitul anului 1471, măria sa Vodă avea încă înfățișarea tânără, de și fruntea îi pleșuise întrucâtva și în plete avea sămănat argintul cărunteții. Era cu capul gol. Purta strai de catifea roșă. Căpitanul de siimeni veni în fugă, pieziș, spre măria sa.

– Ce este, căpitane Petre?

– Măria ta, răspunse neamțul, nu-i nimic alta decât că trebuie să chemăm mâni meșteri zidari pentru turnul Nebuisei.

variabil a: "La 7 noemvrie a acelu an". În cazul acesta poate fi și un acord eliptic (la data, în ziua de 7 noemvrie a acelu an), dar o asemenea formă apare destul de des, și nu numai în vorbirea eroilor sadovenieni; este probabil o reminiscență dialectală în propria vorbire a scriitorului. Alte particularități sunt folosite în mod deliberat:

"șazeci de ocă" – substantiv invariabil în număr în limba veche; inițial având accentul pe finală, prezenta și dificultăți de adaptare morfologică. În Moldova se mai folosește încă în această formă;

"obrazurile" – pluralul neutru arhaic, la Sadoveanu aduce însă și o diferențiere semantică față de *obraji*, pentru că înseamnă "fețe, chipuri" (prin lărgire de sens). În secolul al XIX-lea, tot ca neutru (*obraz*, *obrazuri*), însemna "personaje" (calc și asociere posibilă cu "mască", obiect din recuzita teatrului clasic sau popular; cf. pop. *obrăzar* "mască").

În privința verbelor nu putem afirma că avem de-a face cu veritabile particularități morfologice, ci mai curând cu forme regionale sau populare, aparținând foneticii istorice și sintactice, dar care tind să se generalizeze și în limba literară, dând naștere unor forme paralele la Sadoveanu (pe lângă *este*, *e*, *sunt*):

"mi-i scris", "îs" (persoana a

III-a, plural). Azi le găsim frecvent în poezie, din necesități prozodice sau după negație, cu o utilizare destul de largă (*nu-i*, *nu-s*).

Un moldovenism frapant este "să deie"*.

Întâlnim și o iotacizare: *să-și ție* (în loc de *țină*).

Fapte propriu-zise de morfologie a verbului sunt doar:

simțesc – cu sufix, într-o formă care nu s-a impus în limba literară;

se descopăr – (persoana a III-a plural): "când se *descopăr* în răsărit genele zilei", fenomenul este curent în literatura moldoveană a secolului al XIX-lea (*ei zbor*, *se joc*) și a apărut pentru a diferenția persoana a III-a plural de a III-a singular, dar a fost repede abandonat, încât astăzi poate fi socotit un arhaism (livresc însă), și

a zbate (sens activ: "Un vânt... a început să *zbată* matasa albastră din boldul de pe vârful castelului"), unde schimbarea diatezei (*a se zbate* → *a zbate*) aduce și un sens nou, factitiv: "a face să fluture". Întâlnim aici o creație sadoveniană.

Atunci când autorul utilizează deliberat regionalismele, o face – cum

* Considerat, probabil, din eroare un fapt de limbă populară, poate fi întâlnit în a doua jumătate a secolului XX și la unii scriitori munteni care se inspiră din mediul rural.

– Nu cumva, întrebă mânia sa privind cu strășnicie spre oștenii buluciți la odăile lor; nu cumva trebuie să chemăm și niște babe de sub Cetate, ca să descânte și să afume cu păr de lup pe siemenii tăi?

Căpitanul Petrea Hărman încrămeni, fără a îndrăzni să scoată un cuvânt de răspuns. În vremea asta, șiragul boierilor îmbrăcați în haine grele se desfăcu din gangul spătăriei în lumină, având în frunte pe prea sfințitul mitropolit Teoctist. Pe obrazurile tuturor se încrețea acel dumnezeiesc semn al spaimii, pe care omul îl ține de obicei ascuns în sine. Glasul veșniciei și al morții sunase din adâncimi spre pacea neclintită a cerului. Domnul izbutise să-și ție, sub zămbetul batjocoritor din afară, zbcuciumul lăuntric. Deasemeni, privind în tăcere pe boierii săi, își domolea gândurile și îndoielile de prevestire care legau întâmplarea aceea catastrofală cu alte întâmplări năprasnice din anii trecuți. Destinul ne pândește din umbră în fiecare clipă. În fiecare clipă putem trece, ca acest glas din ceruri.

Un glas striga din ceruri. Era un zvon prelung de chemări ale unor paseri străine care treceau prin înălțimea amiezii pe deasupra Cetății.

– Aceștia-s puhoieri, zise cineva.

Vodă întoarse fruntea, ca să cunoască pe cel care grăise. Era unul din feciorii cei mari ai starostelui Nechifor Căliman. Glasul acela gros și fără nici o urmă de sfială în el aduse un fior de veselie strâmbă pe obrazurile curtenilor.

– Înalt prea sfințite părinte, vorbi mânia sa cătră bătrânul mitropolit, te rog să

am mai scris – cu intenția de colorare; dar ca scriitor al secolului al XX-lea, pe Sadoveanu nu-l interesează o colorare până la confundare cu natura (cu obiectul descris) – ceea ce ar duce, mai mult sau mai puțin, la incomunicabilitatea cu cititorul acestui secol: el dă numai o tentă, o aură, în special de vetustate obiectului. De aceea nu l-a stingherit faptul că a utilizat aici o iotacizare sau dincolo o construcție specifică secolului al XIX-lea moldovean (deci ulterioară epocii căreia i se consacrase), el reține doar aerul de arhăitate al unor asemenea construcții, pe care le socotește binevenite pentru opera sa și care sunt, totuși, mai apropiate de cititorul modern. El nu pretinde să fotografieze, în schimb sugerează enorm și – la urma urmei – aceasta este esența artei.

Din acest punct de vedere se poate spune că Sadoveanu nu este atât caracterizat prin autenticitate (*stricto sensu*) în raport cu obiectul descris, cât prin originalitatea prezentării lui.

Marin Preda, de pildă, este un scriitor de o mare autenticitate, fiind

---

** Referirea este validă pentru scrierile cu caracter istoric. În descrierile de natură însă, autenticitatea lui Sadoveanu este incontestabilă.

absorbit de obiectul căruia i se consacră. Sadoveanu este mai detașat**, de fapt între el și obiect se interpun secole și scriitorul caută să reconstituie obiectul atenției sale prin mijloace proprii, dintr-un unghi de vedere actual, dar apropiat de timpul obiectului său. Nici limba lui nu este limba autentică a epocii: Sadoveanu nu se confundă cu cronicarii. Să nu se înțeleagă însă de aici că ar fi vorba de o antinomie autenticitate – originalitate, cel puțin în cazul scriitorului de care vorbim.

Toate elementele care alcătuiesc originalitatea lui Sadoveanu: dozajul și fuzionarea armonioasă între arhaisme, regionalisme, neologisme (elemente ale diferitelor epoci sau spații geografice) – pe de o parte –, creația personală – pe de alta – converg spre unitate printr-o notă comună, care nu tinde la a indica obiectul, la autenticitate absolută, ci la a-i sugera esența. De aceea, la lectură, rămânem cu impresia autenticității; dar lipsa ei în grad absolut ne-o evidentiază numai analiza.

O notă pregnantă de arhaism dau în special formele vechi ale unor prepoziții: “să nu stăm **întru** lenevie” (spune căpitanul Petrea), forme care uneori alternează cu cele noi, populare sau regionale:

cătră / spre / asupra:

– “Vodă s-a întors **cătră** spătărie”; “era **cătră** amiază”;

binevoiești a te întoarce în palat și să găsești pe mărița sa Chiajna și pe copii în paraclis, unde le-am poruncit să se ducă. Liniștește-i cu sfatul și încredințează-i că Domnul Dumnezeu este ocrotitorul nostru. Veștile pe care le dă El sunt pentru căderea vrăjmașilor noștri. De va fi bună-voia lui Dumnezeu, cum a căzut aripa turnului Nebuisei, așa va cădea fala lui Radu-Vodă de la munteni, care se dovedește viclean cătră credința noastră și supus ismailitenilor. A detunat în fundul pământului și s-a dat zvon în înălțime, pentru ca să nu mai întârzie domni și împărații; să nu se mai desfrâneze în lene, ci să purceadă împotriva lui Antihrist război pentru credința dreaptă. Duceți-vă domniile voastre, boierii noștri, unii să cerșiți gând bun, alții să vă rugați de iertare, alții ca să isprăviți vinul pe care l-ați lăsat nebăut în cupe. Eu vreau să cunosc cât de tare s-au înfricoșat oștenii mei, în care mi-am pus nădejdea.

Cât cuvântase Vodă, ca să-și stăpânească el însuși furtuna gândurilor și inimii, căpitanul Petrea Hârman se înturnase în loc, uitându-se urât la nemți și la siimeni. Când fu în preajma odăilor lor, le dădu o poruncă scurtă, amenințându-i cu toiagul. Nu le trebuiră oștenilor domnești decât puține clipe ca să se întoarcă la paturile și la firidele lor, să-și ia platoșele, coifurile și sulițele. C-o repede rânduială ieșiră, înșirându-se în fața pridvoarelor. Panțirii cu platoșe și coifuri de metal erau într-o parte. Alți lefegii, cu platoșă de piele de bour și cu arcuri nalte, se rânduiră în altă parte. Slujitorii de la balimezuri se urcară pe podul zidului, în straiete lor

– “porni în goană spre pridvorul căpitanului Petrea”;

– “simțind **asupra** lor privirile mării sale”; “s-a prelungit seceta **asupra** toamnei;

de cătră / dinspre:

– “se întoarse (...) **de cătră** boieri”;

– “**râpa dinspre târgul Sucevii**” etc.etc.

Valențe poetice aduc în textul sadovenian construcțiile cu dativul adnominal al pronumelor, aglutinat la substantivul determinat: “*Îl privea cu zâmbetu-i neclintit*”, “*privi în juru-i*”, “*se frământa înlăuntru-i*”. Folosirea infinitivului în loc de conjunctiv, după anumite verbe (când subiectul este același), este o particularitate, de data aceasta, nu neologică (de origine franceză – ca la Odobescu), ci regională (moldoveană); “*părise a se mișca*”, “*incepu a râde*”, dar construcția este și ea folosită alternativ cu aceea în care apare conjunctivul: “*tinzând să salte în zbor*”, “*incepea să se desfacă de vânt flamura (...)*”. Indiferent dacă este de sursă neologică sau regională, această particularitate nu trebuie subliniată în mod deosebit la autorii contemporani, pentru că alternarea e cunoscută și în limba literară (cu o precizare: că, dacă totuși conjunctivul este preferat în general, infinitivul este consacrat mai ales în anumite stiluri funcționale

sau în unele expresii speciale).

Topica arhaică, specifică textelor vechi, este și ea prezentă în privința apozitiei: “*pieirea lui Constantin împărat*”, “*dă (...) poruncă lui Andronic pivnicer*”.

Avem aici însă un arhaism “mai nou” (dacă se poate spune așa), mai moderat și mai conform cu spiritul limbii române, întrucât este vorba de apozitia neacordată. Apozitia acordată este mai veche și e o calchiere a construcției slavone; era specifică limbii vechi scrise, stilului cărturăresc. Construcții ca acelea de mai sus apar însă și în limba vorbită a personajelor lui Sadoveanu, autorul sugerând în acest mod efectele unei influențe cărturărești în vorbirea curtenilor de la Suceava.

Ne vom opri mai îndelung asupra lexicului – întrucât el este unul din constituenții specificului sadovenian și, în același timp, un teren de manifestare a originalității scriitorului.

În lexicul exploatat în **Frații Jderi** – roman al unei epoci și al unei provincii românești distincte – un loc de seamă îl ocupă arhaismele și termenii populari, urmați de regionalisme. Sursa acestora o găsim fie în cronici (Neculce – “carte de căpătâi”) sau în folclor, fie în convorbirile lui Sadoveanu cu oameni simpli din cele mai diferite locuri ale țării, întâlniți cu prilejul peregrinărilor sale cinegetice.

roșe, cu lădunci la șold și chivere cu pene de cocor în cap. Când se întoarse măria sa de cătră boieri, ca să certe pe oșteni, văzu opt sute de oameni așteptându-i porunca, într-o neclintire de stâncă. Căpitanul Petrea singur nu-și pusese coif și platoșă, nici n-avea la coapsă sabia. Își păstrase toiagul; era cu capul gol ca și stăpânul său și aștepta nemișcat voia mării sale.

Vodă a făcut câțiva pași pe dinaintea șiragurilor. Și-a prelungit cercetarea cu ochii. Sutașii erau la locurile lor. Unii bătrâni alvaniți, pe care măria sa îi păstrase dintru început, de când venise cu ei ca să ia în stăpânire domnia, se uitau în vârful turnului castelului, unde începea să se desfacă de vânt flamura. Simțind asupra lor privirile mării sale, nu-și puteau stăpâni un tremur al mustăților lor cărunte. Însfârșit măria sa zâmbi și bătu de două ori pe umăr pe căpitanul Petrea.

– Toate semnele lui Dumnezeu sunt bune pentru cei care cred în el, a grăit măria sa. Căpitane Petre, dă din partea noastră poruncă lui Andronic pivnicer să străpungă un vas pentru slujitorii mei. Fiecare să închine o oală pentru sănătatea noastră și pentru biruința crucii.

– Întru mulți ani să trăiești, măria ta! au strigat șiragurile de oșteni.

Vodă s-a întors cătră spătărie, urmat de boieri. Căpitanul Petrea Hărman a ridicat în sus toiagul și lefegiii s-au desfăcut în clipă. Numai străjerii au rămas la locurile lor în cele patru cornuri ale Cetății. Un vânt dinspre munți a început să zbată matasa albastră din boldul de pe vârful castelului.

De la bun început, chiar între arhaisme trebuie să introducem o ierarhizare. (Se înțelege că toate arhaismele sunt folosite în mod deliberat; scriitorul, urmărind efecte stilistice, datează prin ele acțiunea). Dar o parte dintre arhaisme sunt inevitabile, desemnând noțiuni curente în epocă, și neputând fi evitate, chiar cu voință, nici dintr-un tratat modern de istorie, scris în cea mai "pură" limbă literară (a secolului al XX-lea), dacă autorul intenționează să se exprime concis și să se facă înțeles, să nu alunece în perifrază și prolix. Acestea ar putea fi numite arhaisme obiective. Între cele care se impun scriitorului prin forța lucrurilor, se disting următoarele: *aprozi*, (*alvaniți*), *boiernaș*, *bour* (*balimez*), *chivără*, *lăduncă*, *lefegiu*, *panțări*, *rantie*, *siimeni*, *spătărie*, *staroste*, *strajă*, *sutaș*. După cum se observă, toate sunt substantive, fiind vorba de noțiuni în relație cu realia, specifice unei epoci. Astăzi, cuvintele acestea sunt dispărute din vocabularul activ al limbii române, ca și noțiunile desemnate de ele – dar când suntem obligați să ne referim la ele, nu putem inventa termeni noi, nearhaici: cel mult folosim vagi sinonime ale lor.

Alta este situația arhaismelor pe care scriitorul le utilizează în primul rând în scopuri artistice (de obicei, substantive abstracte sau verbe) și care – în ultimă instanță (din punct de vedere lingvistic vorbind) – pot fi înlocuite cu sinonime populare sau cu termeni care circulă actualmente. Este vorba despre ceea ce am putea numi arhaisme subiective. Ele aduc un coeficient de originalitate în raport cu limba literară, și prin aceasta au virtuți estetice; iată câteva:

– *făptură* ("constituție fizică"), *strai* (unul din cuvintele cu cea mai bogată sinonimie), *dihanie* ("spirit, geniu rău": "*dihania cutremurului*"), *voie* ("voință, dorință"), *oștean*, *poruncă*;
– *buluciți* ("îngrămădiți");
– *a slobozi* (în expresii), *a certa* ("a muștra, a admonesta"), *a năzui* ("a tinde, a intenționa; a încerca"), *a se desface* ("a rupe rânduile"), *a păstra* ("a reține": "*Petrea... își păstrase toiagul*"), "*bătrâni alvaniți care măria sa îi păstrase dintru început*").

În vorbirea lui Ștefan, după cum e și firesc, apar de asemenea arhaisme (*fală*, *viclean*; *a purcede*, *a închina*, *a cersii*), din intenția "autenticizării" vorbirii personajelor. Am scris "intenție", dar ea însăși este foarte palidă, căci între vorbirea personajelor și a naratorului nu apar deosebiri frapante.

Ca și arhaismele, termenii populari sunt și ei frecvenți și dau o notă proprie scrisului lui Sadoveanu. Apar în text:

– *dușcă*, *gâtlej*, *șfichi*, *toiag*, *ulcică*, *vrăjmaș*, *vuiet*;
– *brânci*, *stârni*, *a se rândui* ("a se alinia");
– *firav*, *ocrotitor*; *adv. singur* "numai" ("*Petrea singur nu-și pusese coif și platoșă*").

Dacă arhaismele datează, regionalismele localizează; totuși, ele sunt mult mai parcimonios folosite de autor: apar mai frecvent în dialoguri, iar când apar și în narațiune, ele alternează de obicei cu arhaisme și cu termeni populari sau cu forme lexicale literare (după cum se va vedea în paragraful despre analiza stilului, în legătură cu sinonimiile). Puținele regionalisme ce se găsesc în textul de la care pornim sunt:

– *firidă*, *laiță*, *lăuntru*, *înturna*, *pleșuvi*, *puhoier*.

O situație aparte au, în romanele istorice ale lui Sadoveanu, neologismele. Atitudinea scriitorului față de aceste elemente lexicale a fost aproape întotdeauna oscilantă.

Într-o lucrare de tinerețe, **Frații Potcoavă**, neologismele puteau fi întâlnite în număr relativ mare. Refăcând lucrarea, într-o nouă versiune (**Șoimii**), Sadoveanu le-a înlocuit cu termeni populari, schimbând uneori fraze întregi.

În **Frații Jderi** – scriere istorică din epoca de mijloc a creației lui Sadoveanu – ele mai apar din când în când, dar în **Nicoară Potcoavă**, ultimul roman istoric, acestea au fost complet eliminate. Se pare că, în penultimul roman amintit, Sadoveanu a făcut o concesie neologismelor, le-a tolerat, dar faptul acesta nu a adus prejudicii unității stilistice a operei, pe de o parte, pentru că, în general, neologismele sunt puține, iar pe de

alta (stabilind și în cadrul lor diferite grade de ierarhizare), și mai puține sunt cele frappante ca: *epilepsie, halucinat, catastrofală*.

Celelalte, încetățenite de mai multă vreme în limbă, se trec foarte ușor cu vederea la lectură, întrucât par încadrate organic în fluxul stilistic al lui Sadoveanu: *disperare, destui, metal, liber, elibera*.

Constatăm așadar o dialectică a elementelor lexicale: arhaismele – folosite din rațiuni estetice, se sustrag domeniului limbii literare-standard; neologismele – elemente de limbă literară, moderne, tind să afecteze unitatea stilistică a operei și, prin ea, impresia de autenticitate a evocării. Ambele categorii sunt folosite însă echilibrat, cu măsură, și nu duc la stridențe din punctul de vedere al limbii literare, nici la inadvertențe în planul artistic. Este, acest fapt, un aspect al originalității lui Sadoveanu.

O atenție deosebită se cuvine acordată creației lexicale sadoveniene, creație care nu constă atât din procedee de formare a cuvintelor, cât din conferirea de "nuanțe" semantice, chiar de sensuri noi, unor cuvinte vechi, prin transferul metaforic, datorat unor combinații inedite de termeni:

adj. *verde*, în sintagma "*privire verde*", capătă sensul "tânăr, vioi";

verb. *trece* ("*În fiecare clipă putem trece, ca acest glas din ceruri*"), apare ca un eufemism sadovenian pentru "a pieri, a dispărea cu desăvârșire". În limba populară există verbul cu acest sens, dar la diateza reflexivă. Nuanța semantică din pasajul citat apare și ca rezultat al comparației ce-i urmează, și care ni se asociază în minte cu alte comparații, frecvente în limba folclorului – cu frunzele, de pildă, și cu toate cele trecătoare. Sadoveanu citează (**Zodia Cancerului**) un proverb turcesc: "toate trec" – echivalență a heraclitianului "*pantha rhei*".

Robaiurile lui Omar Khayyam sunt străbătute și ele de ideea perisabilității omenescului. Sadoveanu o împrumută din folclorul românesc și din literatura orientală, o adaptează spiritului său de "filosof al naturii", exprimând-o strălucit în cele mai diferite moduri cu putință; ea este aceea care dă multor pagini ale sale unda

melancolică, mai ales în fața naturii.

Transferul metaforic este pregnant în cazuri precum este acela al verbului *a zvâcni* (de la sensul inițial, iterativ, "a palpita", la un sens momentan: "a țâșni"):

"*dinspre partea palatului (...) zvâcni (...) o arătare firavă*", "*Stratonic zvâcni în sus*", sau al verbului *a străpunge*, de la sensul "a perfora, a găuri", la "a desface" (un butoi, de exemplu): "*dă (...) poruncă lui Andronic pivnicer să străpungă un vas pentru slujitorii mei*". Noile sensuri au o mai mare încărcătură expresivă.

Alte câteva fapte de semantică – în ultimă instanță datorită tot unor figuri de stil – rețin în mod cu totul deosebit atenția:

frunte – cu sensul, frecvent și specific la Sadoveanu, de "față, privire": "*Vodă întoarse fruntea, ca să cunoască pe cel care grăise*";

obrazuri – cu același sens: "*adusese un fior de veselie strămbă pe obrazurile curtenilor*".

Avem de-a face aici cu sinecdoca (*pars pro toto*).

amiază – cu o nuanță dificil de surprins: "zi" sau "cer": "*paseri străine care treceau prin înălțimea amiezii pe deasupra Cetății*".

În cazul de față – este vorba de o metaforă.

Metafora și sinecdoca sunt figuri de stil prin excelență clasice; literatura – mai ales poezia – antichității greco-latine abundă în ele.

Observații aparte reclamă și verbul *a cunoaște*, folosit foarte des de Sadoveanu cu înțelesul de "a ști, a afla" (o sublimare a cauzei în efect), sau chiar cu sensul mai concret "a vedea", dar cu o nuanță intensivă, de completă participare a subiectului: "*Vodă întoarse fruntea, ca să cunoască pe cel care grăise*", "*Eu vreau să cunosc cât de tare s-au înfricoșat oștenii mei*".

În încheierea celor spuse mai sus: metafora și transferul semantic care decurge din ea constituie o particularitate ce dă naștere în proza istorică a lui Sadoveanu unui stil poetic arhaic, întrucâtva animistic, unui ton de mare epopee (fiindcă nota epopeică este comună stilurilor lui Sadoveanu și Hogaș, să preci-

zăm, măcar în treacăt, că la primul ea este predominant metaforică, pe când la celălalt – predominant hiperbolizantă).

S-a remarcat de mult sobrieta-tea aproape severă, neutralitatea din punct de vedere poetic ale stilului lui Rebreanu. Oricare ar fi însă evoluția limbii române în următoarele sute de ani, Rebreanu – ca și anticalofilul declarat Camil Petrescu (ca să amintim doar doi dintre marii scriitori români), vor fi mult mai ușor citați de către posteritate, tocmai pentru faptul că stilul lor este mai apropiat de vorbirea cotidiană, neutră, în timp ce opera lui Sadoveanu va necesita un aparat filologic complex de interpretare, cam tot așa cum s-a întâmplat cu Homer în epoca hellenică.

În privința lexicului se mai cuvin amintite și unele procedee de formare a cuvintelor – după modelul popular – care le dau valențe expresive mai puternice: postverbalul *detunet*, de la *detuna* (cf. și pop. *foșnet*, *freamăt*); *adâncimile* (plural) – pentru “profunzime”; *lărgime* (“*să iasă la lărgime*”). Exemplele din text sunt puține, dar se observă totuși că Sadoveanu manifestă predilecție pentru abstractele în *-ime*, chiar pentru formele lor de plural (și altele în text: “*adâncimea cerului*”, “*înălțimea amiezii*”).

Sinonimia este intens exploa-tată de scriitor, pentru a evita repețiția supărătoare. Ea se manifestă în aceeași frază, pe aceeași pagină sau chiar la câteva pagini distanță. Scriitorul nu alternează, în cadrul sinonimiei, numai simple cuvinte, izolat (arhaisme sau regionalisme cu termeni literari), ci face să alterneze cuvintele cu expresii sau folosește uneori întregi expresii sinonimice în alternanță.

Situația se observă foarte clar la verbele declarandi, unde seria este constituită din *a zice*, *a grăi*, *a vorbi*, *a cuvânta*, sau în cazuri ca următorul:

“...**urlă** cu disperare **călugărul** sârb...”;

“**se tânguia** monahul sârb”.

Întâlnim sinonime din același aspect social al limbii (popular):

odaie/cămară: “la **cămarile** slujbașilor domnești (...);”

“Siimenii, la **odăile** lor (...);”

vuiet/freamăt;

sau din aspecte sociale și teri-toriale diferite:

(popular/literar): *goană/fugă*: “**porni în goană**”, “**veni în fugă**”;

(regional/literar): *înturna/în-toarce*: “**căpitanul Petrea Hărman se înturnase în loc**”, “**Vodă s-a întors cătră spătărie**”;

de asemenea, din epoci diferite (arhaism/literar):

clăți/clătina: “turnul care **se clătise**”, “I se păru că **s-a clătinat**”;

năzui/tinde: “**năzui să meargă**”, “**Își zbătea în laturi brațele, tinzând să salte în zbor**”;

sau două sinonime, devenite ambele literare:

șold/coapsă: “slujitorii cu lădu-nci la **șold**”, “căpitanul (...) n-avea la **coapsă sabia**”.

Sunt puse la contribuție proce-dee morfologice pentru realizarea sinonimiei: substantiv/substantiv derivat/schimbarea valorii gramaticale: adverb devenit substantiv:

“a detunat în **fundul** pământu-lui”, “**adâncimile** subpământene... sloboziră un **freamăt**”, “simțirea acelu-i vuiet al **afundului**”.

Alternanțe mai ample au loc în cazul unor expresii: *a da drumul/a slobozii/a elibera*:

“**dădu drumul** răcnetului pe care celalalt nu-l putea **elibera**”;

“**adâncimile** subpământene... **slobozira** un **freamăt**”.

La realizarea sinonimiei contri-buie și metafora:

“**zbuciumul** lăuntric”/“**furtuna** gândurilor și inimii”;

“**zbătea în laturi brațele**” / “**pâl-păia brațele**”, metaforă care trimite la o alta, de un grad mai intens: “**se duse în goană, pălălăind din nou din aripă**”.

Sinonimiile metaforice sunt uneori completate prin procedee morfologice:

“**înălțimea amiezii**”, “**adâncimea cerului**”, “**ca acest glas din ceruri**”,

unde apare pluralul abstractului, care aduce o intensificare semantică (cf. *ape*, cf. *văzduhuri* sau pluralul ar-haic *tării*, pentru “cer”). Cât despre “adâncime” și “înălțime”, din punct de vedere semantic antonime, devin și ele sinonime – folosirea lor ca

determinante pentru *cer* e însă un fapt banal în folclor (se poate spune, de pildă, și “o prăpastie adâncă”, dar și “o prăpastie înaltă”), raportul sus/jos implicând un unghi propriu de vedere, în conformitate cu care – în asemenea cazuri – poate fi inversat.

Creația sadoveniană originală în planul lingvistic se manifestă cu deosebire în alcătuirea unor expresii după model popular. Expresii care apar la Sadoveanu, ca:

a da de dușcă, a da drumul (“a elibera”) sunt foarte frecvente în vorbirea populară, dar autorul creează în spiritul lor alte locuțiuni verbale sau construcții perifrastice:

“avu o tresărire” (tresări),
“sloboziră un freamăt” (freamătară),

“clopotul dădu zvon” (sună),
“fără a îndrăzni să scoată un cuvânt de răspuns” (să răspundă),
“a fi în ființă” (a exista) (“se opri să privească dacă toate ale acestei lumi mai sunt încă în ființă”).

Ele surprind aspectul acțiunii exprimate de verb (în cazurile de mai sus, mai ales aspectul incoativ), limba română neavând posibilități morfologice sintetice de exprimare a acestei categorii. Scriitorul arată, prin chiar exemplele oferite de el, că aceste expresii sunt recente, întrucât sunt încă disociabile. Iată asemenea cazuri:

“primi prin tălpi simțirea aceluia vuiet al afundului” (simți),

“să purcedă împotriva lui Antihrist război” (să lupte, să pornească la luptă) (verb intransitiv, devenit aici tranzitiv),

“otrăvit și el de aceeași groază fără margini” (îngrozit),

“bătu și el metanie” (se închină, se plecă) etc.

Cum aminteam, construcțiile îi aparțin lui Sadoveanu (sunt personale), dar ele sunt modelate în spiritul celor populare sau arhaice, ceea ce le dă un caracter de aparentă autenticitate. Experiența făcută aici ne arată, așadar, că ceea ce apare ca autenticitate la Sadoveanu este în fond originalitate.

Romancierul scrie în stilul cronicilor și atunci când în sintagma verb + complement (substantiv) folosește substantivul fără articol (chiar dacă

are sau nu alte determinări):

“purta strai de catifea roșă”;

“s-au desfăcut în clipă”;

de unde, uneori, apare și o notă de difuz: *“să cerșiți gând bun”*, *“a se stârni larmă”*. Specifică stilului sadovenian este și prezența, de foarte multe ori, a unor compliniri (de obicei modale) pe lângă verbe:

“se sprijini pufnind într-un stâlp al pridvorului”;

“neamțul îl privea cu zâmbetu-i neclintit”;

“cuviosul monah Timoftei privi nedumerit”;

“...întrebă măria sa privind cu strășnicie”;

iar uneori complinirea este dublă:

“căzu cu fruntea la pământ, în pulbere”;

“se ridică în genunchi, cu brațele ridicat”.

Asemenea compliniri apar și pe lângă verbele declarandi, cum vom vedea mai departe.

Am conchis, mai sus, că metafora este caracteristică stilului lui Sadoveanu. Iată, în continuare, alte câteva metafore, de data aceasta mai ample:

“ochii i se ascuțiseră în două ace de lumină”;

“țipete de femei sfredeliseră gangurile”;

“se țeseau alergări fără noimă”;

“măria sa Vodă ieșise în soare”;

“în plete avea sămănat argintul cărunteții”;

“turnul (...) își lepădă în râpă o aripă” (se prăbuși; metaforă animistă: obiectul, prin excelență pasiv, este privit ca subiect, activ).

Cercetătorii au observat că epitetul se întâlnește mai rar la Sadoveanu și că, în orice caz, nu este relevant. Comparația este și ea mai rară decât metafora, și, atunci când apare, se face de obicei prin referire la concret. În textul analizat întâlnim însă comparații de altă natură, mai abstracte, în care se face apel la acțiuni (exprimate prin construcții verbale, în genere):

“ca și cum ar fi fost ars de un șfichi de foc, porni în goană” (cf. și în *Județul al sârmanilor: și-l taie peste ochi cu șfichiul, parcă-l scrie cu foc*),

“cutremurul se desluși deplin, **ca** o unduire de val”,

“clopotul dădu zvon prelung, atins **ca** de zimții unei aripi a Demoului”,

“**cum** a căzut aripa turnului Nebuisei, așa va cădea fala lui Radu-Vodă”,

“groaza se frământa înlăuntru-i și **ca** o epilepsie”,

“în fiecă clipă putem trece, **ca** acest glas din ceruri”.

În descrieri, atenția deosebită a lui Sadoveanu se îndreaptă mai ales spre aspectul sonor, el este în foarte înalt grad un auditiv (fără să neglijeze total vizualul). După cum s-a remarcat în repetate rânduri, verbele declarandi au, la Sadoveanu, compliniri ce indică tonul sau timbrul celui care vorbește, reliefând de obicei stările lăuntrice ale personajului în momentul vorbirii. Exemplele din text sunt rare și nu tocmai concludente:

“*Stratonic țipă scurt*”, “*Timoftei urlă cu disperare...*” – ca expresii ale groazei; doar într-un loc se vorbește despre glasul “**gros și fără nici o urmă de sfială**” al unui oștean.

Zgomotele cutremurului sunt cuprinse cu finețe, dându-ni-se precizări despre intensitatea lor: “*Adâncimile subpământene... sloboziră un freamăt depărtat de năruire*”; “*Al doilea val al cutremurului scutură pământul cu mai multă putere și mai îndelung decât întâia oară, cu aceleași detunete subpământene*”. Un turn “*își lepădă în râpă o aripă, cu mare sunet*”, iar “*clopotul lui dădu zvon prelung*”. Transferul sintestezic, de la sonor la tactil, este și el surprins: “*Petrea Hărman primi prin tălpi simțirea aceluiaș vuiet al afundului*”.

Poet al auditivului, Sadoveanu se lasă nu o dată furat de ritmuri și cadențe, în special în descrierile de natură. După cum au relevat mulți cercetători ai stilului său (între care Ion Coteanu și Șerban Cioculescu), numeroase fraze sunt organizate asemenea unor versuri albe, având un ritm interior. În pasajul despre alinierea oștenilor, după cuvântarea lui Vodă, întâlnim fraza:

“**c-o repede rânduială ieșiră, înșirându-se în fața pridvoarelor**”,

în care, pe lângă ritmul interior, datorat unui cumul de dactili, – pro-

tabil intenționat nesimetric, pentru că, în general, alunecarea prozei în vers evident supără – întâlnim și aliterații onomatopeice, armonii imitative, ca urmare a frecvenței consoanelor **r – d – ș**, care sugerează agitația și învâlmășeala alinierii. Finalul pasajului care urmează după această frază conține, de asemenea, valențe prozodice: când Ștefan își întoarce privirea spre oșteni, după câteva clipe “*văzu opt sute de oameni, așteptându-i porunca, într-o neclintire de stâncă*”.

Construcția întregului fragment este simetrică: o primă parte cuprinde un crescendo, cealaltă – un decrescendo de tensiune dramatică. Între ele se situează apariția și cuvântarea lui Ștefan cel Mare, care calmează spiritele.

În ambele părți scriitorul este preocupat de dinamica acțiunii, pe care o urmărește cu atenția unui regizor.

În prima parte, zgomotele produse de cutremur se aud mai întâi înăbușit, apoi ele cresc, efectul lor se mărește gradat, semănând panica printre curteni. Frazele sunt scurte, propozițiile – sacadate. Dramatismul situației este subliniat (în prim plan) de spaima celor doi călugări (Stratonic și Timoftei), care se completează reciproc, aducând – cu toate acestea – un ce hilar. Autorul îi privește cu ironie îngăduitoare. Spre pildă, autumulirea lui Timoftei, în spiritul vechilor evrei și al primilor creștini – care în nenorocire își sfășiau straietele și își aruncau cenușă în cap, subliniere a nimicniciei umane în fața fatalității – este evident o șarjare (“*bătu și el metanie, sorbind nisip și mestecându-l în măsele*”), chiar dacă spaima personajului era adevărată și mare.

În partea a doua, tensiunea scade treptat. Când apare Vodă, se lasă tăcerea.

În liniște se aude strigătul unor păsări din înaltul cerului. Scena este de un puternic efect prin contrastul dintre pacea așternută și ruperea ei, bruscă, de glasul cuiva, care constată că e vorba de puhoieri – păsări prevestitoare de nefast în concepția populară. Figurile boierilor, întipărite de spaimă, prilejuiesc naratorului reflecții, aluzii sentențioase, care

pot fi și o reluare în stil indirect liber a gândurilor lui Ștefan (*“Destinul ne pândește din umbră în fiecă clipă. În fiecă clipă putem trece, ca acest glas din ceruri”*). Pasajul central, dominat de static, are virtuți de stampă. Vorbele puține ale lui Ștefan liniștesc pe oșteni și pe curteni, fiecare se întoarce la treburile sale și peste toate rămâne să domine, ca un simbol al unui calm happy-end, flamura fluturată de vânt din vârful castelului.

Dinamica acțiunii este urmărită și prin repetiția obsesivă a unor cuvinte ca substantivul *clipă* sau adverbial *deodată*. Privirea naratorului se mișcă, precum obiectivul camerei de filmat, de la ansamblu (viziuni “de sus”) la detalii (gesturile unui personaj, secțiuni de mișcare) și înapoi, apropiindu-se și îndepărtându-se. Prezența scriitorului în roman se face simțită, dar ea e mai subtilă decât aceea a unui erou liric, cam la fel cu prezența unui regizor în filmul său.

Apariția lui Ștefan prilejuiește și o scurtă portretizare. Descripția fizică – vagă – este expeditivă sumar. Asupra celei morale autorul insistă, dar indirect: ne putem face o imagine despre caracterul lui Ștefan doar din gesturile sale și efectele lor asupra celorlalți (*“Privirea sa verde, cu sprânceana ușor încrunțată, se ridică întâi spre ziduri, la străji, apoi se așină la odăile siimenilor. Orice tumult încetă acolo într-o clipită”*). Și Vodă este înfricoșat, dar, ca un adevărat stăpân, își domină zbcuciumul lăuntric, inspirând calmul său și celorlalți, care – dacă se tem de Dumnezeu și de pedepsele sale – se liniștesc cel puțin la vederea loțșitorului său pe pământ. Să nu uităm că “suntem transportați” de autor spre finele Evului Mediu...

Autoritar, în câteva cuvinte de îmbărbătare, Ștefan folosește întâmplarea cutremurului ca o pildă pentru ceea ce va păți vrăjmașul Moldovei dacă nu va da ascultare. Pluralul majestății apare frecvent în vorbirea sa, însă, adresându-se celor de față, voievodul se arată respectuos, smerit cu mitropolitul (*“Înalt prea sfințite părinte, te rog să binevoiești...”*), dar fiind ironic față de boieri (*“Duceți-vă domniile voastre, boierii noștri, unii*

să cerșiți gând bun, alții să vă rugați de iertare, alții ca să isprăviți vinul pe care l-ați lăsat nebăut în cupe”). Ironia se vedește la Ștefan și în scurtul dialog cu Petre Hărman, căpitanul de siimeni. La întrebarea lui Vodă, care cerea socoteală pentru dezordinea gărzilor sale înspăimântate de cutremur, căpitanul își exprimă teama, dar eufemistic, ca un adevărat oștean ce se află:

– *“Măria ta (răspunse neamțul), nu-i nimic alta decât că trebuie să chemăm mâni meșteri zidari pentru turnul Nebuisei”*, la care Ștefan dă imediat replica:

– *“(...) nu cumva trebuie să chemăm și niște babe de sub Cetate, ca să descânte și să afume cu păr de lup pe siimenii tăi?”*.

Ironia este singura specie de comic preponderentă la Sadoveanu. Ea “pigmentează” dialogurile multor eroi sadovenieni, fiind împrumutată din limbajul popular, mai precis, al țărănilor moldoveni – mucaliți. Din cauza aceasta, unele pagini ale lui Sadoveanu stârnesc mai ales zâmbetul, spre deosebire de Hogaș, unde la lectură – uneori – cititorul ajunge pe punctul de a izbucni în hohote, pentru că acesta din urmă hiperbolizează și efectele comice.

Ne oprim aici cu observațiile asupra textului, fără a pretinde că am epuizat întregul comentariu posibil. Concluzia, cu privire la limba lui Sadoveanu, nu poate fi alta decât aceea exprimată undeva de G. Călinescu:

În primul rând, este vorba de o limbă artificială (înlăturând nuanța peiorativă a acestui termen); artificială în sensul de îndelung și intens elaborată, în mod conștient și sistematic. E o limbă literară proprie, aparte, ceea ce se cheamă **stil sadovenian**. De aici, în al doilea rând, decurge o consecință: limba lui Sadoveanu, nefiind scrisă și vorbită de nimeni în trecut, nefiind scrisă și vorbită de nimeni altcineva în zilele noastre, este totuși singurul mijloc de unire lingvistică a trecutului cu prezentul; ea ar fi fost – probabil – înțeleasă la fel de bine și de oamenii epocilor “zugrăvite”, după cum o înțelegem și noi.

*Pe parcursul existenței sale multimilenare,
Terra a însumat numeroase culturi și civilizații,
astfel încât diversitatea lor imprimă un farmec aparte
și o curiozitate deosebită. Itinerarul pe care-l inițiem
în acest număr de revistă își propune, iubite cititor,
să te ghideze spre valorile spirituale,
create odinioară și mai recent,
în cele mai diverse părți ale lumii.
Vei accepta, credem, să începem această călătorie
imaginară în țara
care cea dintâi se bucură de lumina soarelui –
Japonia.*

Ideogramă caligrafiată reprezentînd cuvîntul Nippon (Japonia)

Vlad POHILĂ

CÎT PRIVEȘTE LIMBA ȘI SCRISUL JAPONEZILOR...

Cu aproximativ 325 de ani în urmă, Spătarul Nicolae Milescu ne lăsa, în monografia **Siberia și China** o curioasă prezentare a limbii chineze, o descriere de-a dreptul surprinzătoare prin exactitatea ei filologică: „Și întrucât ei (chinezii – *n.n.*, *VI.P.*) n-au nici un fel de scrisoare, ci numai semnele celea zugrăvite – hieroglifele – a rămas ca fiecare semn să fie socotit un cuvânt. Și câte cuvinte și lucruri sînt, tot atîtea semne trebuiesc cunoscute. Ei nu înșiră semnele lor pe hîrtie în linii drepte, așa cum scriem noi, dar le așază de-a lungul coalei de hîrtie, de sus în jos, în coloană. Ei citesc, ca și turcii (din acea epocă, pe cînd utilizau alfabetul arab – *n.n.*, *VI.P.*), de la dreapta la stînga și cititul, după obiceiul lor, se face de-a cîntarea”.

Oricît de perspicace era Nicolae Milescu, ceva similar despre limba japoneză nu ar fi putut scrie – din simplul motiv că nu ar fi ajuns pe insulele nipone. Țară în genere izolată, în primul rînd în virtutea așezării sale geografice, Japonia din așa-numita epocă a shogunatului (1192-1867) a devenit un spațiu cu desăvîrșire închis chiar și pentru popoarele vecine, ca să nu mai vorbim de europeni. Apariția, insolentă, a unor misionari creștini și neguțatori olandezi și portughezi, pe la mijlocul sec. XVI și la începutul veacului următor, îl determină în anul 1603 pe shogunul (comandantul militar suprem, pe lîngă care împăratul avea un rol mai mult decorativ) Tokugawa Ieyasu să promoveze o politică de autoizolare totală a țării, cînd porturile sînt închise pentru navele străine, iar orice contact cu străinătatea rămîne interzis japonezilor sub pedeapsa cu moartea. Abia în 1854 escadra comandoului nord-american Perry impune cu forța armelor deschide-

rea unor porturi nipone navelor de comerț străine. Violența dă roade neașteptate: Kyoto (capitala de atunci a japonezilor) semnează un șir de tratate de colaborare cu S.U.A., Marea Britanie, Rusia, Franța, Olanda, Prusia (1854-1861); o amplă mișcare de revoltă a categoriilor sociale de jos și de mijloc îl constrînge pe ultimul shogun să depună puterea (1867), iar prin restabilirea autorității împăratului se inaugurează epoca Meiji (1868-1912), o perioadă de rapide și adînci transformări în viața Japoniei.

Pe artele misionarilor, negustorilor și aventurierilor europeni vin în arhipelagul nipon (format din 4 insule mari și vreo 4 mii mici și minuscule) și unii cercetători, inclusiv din cei preocupați de studiul limbii, literaturii, etnografiei etc. Europenii descoperă cu uimire și admirație, aici, în Țara lui Soare-Răsare, străvechi și originale forme și genuri de poezie, proză, teatru, pictură.

Vechimea acestor manifestări ale spiritului japonez fac dovada unei durabile existențe a limbii literare, mai bine zis, a unei îndelungate fermentări a acestui idiom. Pretutindeni în lume literatura a fost o ilustrare a evoluției limbii; în Japonia, însă, această ilustrare a fost completată și de arta plastică, precum și de cea teatrală, apoi și prin cinematografie.

O dată cu pătrunderea în insulele japoneze a budismului (în sec. VII, din China via Coreea), aici apar și primele texte scrise, care au stimulat tentația localnicilor de a înregistra creațiile literar-istorice: legende, mituri, cronici și, evident, scrieri cu caracter religios. Epoca Nara (710-794) este considerată perioada de înflorire a poeziei japoneze *tanka*, precum și a celei de formă *choka*. În anul 759 este alcătuită antologia **Manyonshu – Culegerea celor zece mii de petale**, incluzînd 4.500 de creații folclorice și individuale, astea din urmă avînd circa 500 de semnatori! În următoarele două veacuri ia naștere specia jurnalului intim (*nikki*) și cunoaște o dezvoltare spectaculoasă genul de proză *monogatari*, care excelează prin **Genji monogatari – Romanul prințului Genji**, scris de Murasaki Shikibu (978-1016), doamnă de onoare la curtea imperială. E un ro-

man de dragoste și de moravuri, cu o compoziție complexă, în care vreo 300 de personaje formează anturajul unui strălucit prinț pe nume Genji. Situate la intersecția povestirii, nuvelei și romanului, aceste creații [poate în primul rând scrierea anonimă **Taketori monogatari (Povestea tăietorului de bambus)**] au anticipat structural ciclul de basme *O mie și una de nopți* (sec. IX-X), sau *Rahmenerzählungen* („povestiri în ramă”, „povestiri-cadru”) din Europa medievală și rezistă la o comparație cu **Decameronul** lui Giovanni Boccaccio (mijlocul sec. XIV) sau, și mai aproape de noi, cu *Hanul Ancuței* lui M. Sadoveanu.

Din a doua jumătate a sec. X în proza japoneză se produce o curioasă sciziune. Durînd un veac și jumătate, „schisma” a pus în evidență preocupările literare ale femeilor care scriau în japoneză, spre deosebire de bărbați, ce mai dădeau preferință exercițiului literar în limba chineză.

Volumul **Makura no soshi (Însemnări de căpătii)** anunță apariția unei noi specii literare – eseul (*zuihitsu*). Din anul 922 datează antologia **Kokinwakashu – Culegerea de poeme vechi și noi**: 20 de cărți, cuprinzînd 1.100 de poezii în specia *tanka*, grupate tematic pe anotimpuri și pe trăiri omenesti („Primăvara”, „Toamna”, „Iubirea”, „Gelozia”, „Despărțirea”, „Drumetii” etc.). Practica antologiilor a durat în Japonia cîteva secole: în urma unor competiții special organizate, se întocmeau antologii „oficiale” („plăcute curții”) și individuale. La începutul sec. XII apare o antologie a poeziilor din trecut: însuși titlul ei, **Hyakunin issu (Cîte o poezie de la o sută de poeți)** e o dovadă că numărul celor tentați de fiorul liric era acolo extrem de mare.

În epoca Muromaki (sec. XIV-XVI) se dezvoltă dramaturgia și poezia *renga* („poemul înlanțuit”). Evoluția speciei lirice *renga* a favorizat apariția celebrului *haiku*. Cît privește arta dramatică, ea capătă strălucire grație talentului și intuiției artistice a lui Kanami Kiyotsugu (1334-1385) și fiului acestuia, Zeami Motokiyo (1363-1443). Ambii au fost atît autori de piese dramatice (*yokyoku*), cît și teoreticeni ai teatrului cu măști, cunoscut ca teatrul *no* (sau *noo*).

În sec. XV erau atestate peste 230 de piese scrise sau adaptate pentru teatrul *no*. O reprezentăție nu dura mai mult de o oră, avînd 3 (uneori 2, 4, 6) personaje, acompaniate de un cor. Piesele *no* erau în genere niște lucrări lirice, spre deosebire de *kyogen* – teatrul umoristico-satiric. O poziție intermediară o avea teatrul *yoruri*, în cadrul căruia se prezentau spectacole jucate de păpuși, „sonorizate” de un actor. Teatrul *kabuki*, cu un caracter popular, mai accesibil marelui public, ia naștere în veacul XVII, ca să se cristalizeze în sec. XVIII – începutul sec. XIX.

Între timp, în Japonia cunoaște o nemaipomenită răspîndire poezia *hokku* sau *haiku*: au existat trei școli *hokku*, cea mai strălucită rămînînd școala reprezentată de Matsuo Basho (1644-1694). Matsuo Basho a elaborat și principiile estetice ale miniaturii lirice pe care o cultiva: *sabi* (frumusețea rafinată), *shiori* (perceperea asociativă a armoniei frumosului) și *hosomi* (profundimea pătrunderii în esențe). Talentul desăvîrșit și autoritatea ce și-o cîștigase i-au adus numeroși discipoli, inclusiv pictorul Yosa Buson (1716-1783), care s-a manifestat și ca un inovator al poemului *haiku*. Kobayashi Issa (1763-1827) renovează limbajul poeziei *haiku*, apropiindu-l la maximum de cel utilizat de contemporanii săi.

Epoca modernă, formată din erele Meji (1868-1912), Taisho (1912-1926) și Showa (după 1926), a contribuit la sincronizarea literaturii japoneze la principalele curente și demersuri specifice literaturilor europene din Occident și din Rusia. În limba japoneză se traduce masiv din aceste literaturi, scriitorii dintre cei mai diferiți exercită influențe pe alocuri decisive în literele japonezilor: Shakespeare, Ibsen și Cehov – în dramaturgie, Byron, Hugo și Verlaine – în poezie, Zola, Dostoievski, Proust și Joyce – în proză etc. Concomitent, în Europa și în America devin tot mai cunoscute creații ale scriitorilor japonezi din diverse epoci. Poezia *haiku* este cultivată în tot mai multe țări europene – de la Helsinki la București, de la Moscova la Madrid. Aduc strălucire poeziei japoneze moderne creațiile lui Tsuboi Shigeji,

Kanake Mitsuhara, Murrano Shiro, Kitagawa Fuyuhiko, Ando Tsuguo, Sekine Hiroshi, Hasegawa Ryusey ș.a. Opera unor prozatori japonezi ca Tamura Yasujiro, Funabashi Seyichi, Ishihara Shintaro, Komatsu Sakyō, Akutagawa Ryunosuke, Abe Kobo, Mishima Yukio, Kaiko Takeshi, Haruki Murakami, Kawabata Yasunari, Oé Kenzaburo este tradusă și tipărită aproape integral în marile centre culturale ale Europei și Americii; ultimii doi din această listă sînt închinuți cu laurii Premiului Nobel.

Interesul pentru literatura niponă a stimulat și cercetarea limbii poporului japonez, una dintre cele mai vechi limbi scrise din lume. Ce-i drept, această vechime este supusă unor îndoieli, dată fiind lipsa de continuitate în evoluția idiomului nipon. Astfel, primele texte japoneze, din secolele VII-VIII, practic nu mai erau înțelese peste un mileniu, în sec. XVIII, cînd se cristalizează normele limbii literare, pe baza dialectului din zona Kyoto-Osaka. În a doua jumătate a sec. XVIII, intră în concurență dialectul de est al japonezei, vorbit în această zonă, numită convențional Tokyo-Yokohama. Abia de la începutul sec. XIX se dezvoltă în Japonia „limba scrisă pe baza stilului vorbit”, stilul fiind cel specific limbii locuitorilor din vecinătatea actualei capitale nipone. Totuși, generalizarea limbii standard, bazată pe dialectul Tokyo-Yokohama, a decurs destul de anevoios: dacă în literatura artistică, în învățămînt sau în presă ea și-a făcut loc treptat, dar sigur, apoi în uzul oficial-cancelăresc a fost introdusă prin decret imperial abia după cel de-al doilea război mondial.

Deși s-au efectuat numeroase și solide cercetări asupra limbii japoneze, pînă în prezent nu s-a ajuns la un numitor comun în ceea ce privește originea acestui idiom, nici familia la care ar trebui ea plasată. La o cunoaștere de suprafață a japonezei, bate la ochi asemănarea ei cu chineza și coreeana. Adevărul e că japonezii au preluat de timpuriu de la chinezi hieroglifele (parte din care le utilizează și în prezent), iar de la coreeni – o serie de cuvinte și structuri lexico-gramaticale, multe din acestea fiind împrumutate anterior de coreeni

de la chinezi (terminologia religioasă, filozofică, din domeniul literaturii, artei, științelor etc.). Această legătură dintre limbile japoneză, coreeană și chineză este ilustrată, de obicei, prin identitatea unor cuvinte cu veche și largă circulație ca, de exemplu, denumirea banilor: *yen*-ul din japoneză, *yuan*-ul din chineză și *won*-ul din coreeană este același cuvînt, cu modificările specifice fiecărui idiom.

Limba japoneză este una dintre primele 10 limbi de pe glob, ca număr de vorbitori: peste 125 milioane, majoritatea absolută a purtătorilor ei aflîndu-se în patrie; dincolo de hotar trăiesc vreo cîteva milioane de japonezi: în S.U.A. (California, Hawaii), Canada, Taiwan, Brazilia, alte țări latino-americane.

Denumirile indigene – a țării (*Nihon*), respectiv, a limbii (*nihongo*) – sînt puse în legătură cu legenda descendenței japonezilor de la zeița soarelui (*ni* însemnînd în japoneză *soare*, iar *hon* – *obîrșie*). Denumirea, folosită de noi și de alte popoare europene, a fost preluată din chineză, în care tot ce e japonez se numește *že-pen*.

Tradițional, japoneza e considerată o limbă izolantă. Totuși, ca structură fonetică și gramaticală, precum și datorită unor rădăcini comune vechi, japoneza se încadrează în familia limbilor uralo-altaice, din care fac parte ramurile de limbi turcice (turanice), tunguse, manciuriana, mongola și coreeana. Este demonstrată asemănarea de substrat a japonezei și cu limbile malaio-polineziene, indoneziană, tibetană, birmană, khmeră (kampucheană).

Cuvintele nipone, spre deosebire de cele chineze sau coreene, sînt formate din două sau mai multe silabe. Silaba nu se termină decît în vocală, ceea ce i-a determinat pe mulți să asemene japoneza cu italiana. La întărirea acestei opinii a contribuit și existența în japoneză a tonurilor muzicale (înalt, jos), care fac aproape egală accentuarea tuturor silabelor. Astfel că, deși noi accentuăm, mai mult în virtutea unor asocieri, cuvintele japoneze pe penultima silabă (Hitachi, Sapporo, Kawabata etc.), înșiși japonezii accentuează fiecare silabă: Ká-wá-bá-tá, Fú-jí-yá-

mă ș.a.m.d. Se atestă, în schimb, o deosebire de pronunțare în vorbirea femeilor (e mai conservatoare, mai arhaică și cumva mai sobră) și a bărbaților (întru cîtva „superficială”, mai puțin „gravă”).

Unele sunete (foneme), aparent indispensabile tuturor limbilor din lume, sînt necunoscute japonezilor, această lipsă creîndu-le greutatea la rostirea cuvintelor străine. Este vorba de consoanele [l] și [v], pe care japonezii, cînd trebuie să le utilizeze, le înlocuiesc prin [r], respectiv [b]. Fenomenul poate fi ușor observat și la modul de adaptare a unor toponime românești; în exemplele de mai jos ne putem convinge și de altă realitate fonetică japoneză: silaba se termină obligatoriu în vocală, ceea ce nu permite alăturarea a două consoane diferite:

Kuruji (Cluj), *Bukaresuto* (București), *Puroiëshichi* (Ploiești); *Arudearu* (Ardeal), *Banato* (Banat), *Morudowa* (Moldova), *Munchienia* (Muntenia), *Toranshiruwania* (Transilvania) ș.a.

În același fel sînt modificate, în adaptare japoneză, și numele de persoană românești: prenumele Barbu devine *Barubu*, numele Popescu – *Popesuku*; subsemnatul era numit de către japonezii cu care am avut ocazia să comunic *Buradu Pohiryo*.

Printr-o coincidență cumva mistică, este „întru totul japonez”, ca alcătuire sonoră, numele reductabilului nostru lingvist Eugeniu Coșeriu. Am zis „mistică”, deoarece acest nume de glorie al românilor este familiar în Japonia, dacă e să ne referim, cel puțin, la comunitatea filologico-lingvistică. Traduse simultan, cu ascensiunea de savant a lui Coșeriu, la Tokyo și în alte centre universitare nipone s-au tipărit vreo zece volume cuprinzînd scrieri lingvistice ale pămînteanul nostru.

Neexistînd în japoneză categorii gramaticale ca persoana, genul, numărul și cazul, este firesc ca substantivele și alte nume (în special adjectivul) să fie invariabile. Ideea de plural se face uneori prin reluarea singularului sau prin adăugarea unui determinant ori a unui sufix: *hito* – om, dar *hitohito* (om-om – oameni) sau *morohito* (– toți oamenii).

Un specific al gramaticii japoneze îl constituie prezența unui caz

numit „absolut”, marcat prin particula *wa*, care s-ar traduce cu aproximație *cît privește*:

Nippon wa/shina guni desu – (cît privește) Japonia este un imperiu insular.

Sore wa so desho – [cît (mă) privește] Cred că e așa.

Tenki wa taihen fujun desu – (cît privește) Timpul este foarte schimbător.

La verbe (care stau, ca și conjuncțiile, obligatoriu la sfîrșitul propoziției) predomină formele impersonale [*Doko e ikimasa?* – Unde se merge (- mergem)]. Există, în schimb, în limba japoneză multe moduri, timpuri și forme gramaticale și/sau lexicale ce marchează diferite nuanțe de exprimare/adresare: familiară, politicoasă, livrescă, epistolară etc. Deosebit de dezvoltat este stilul onorific: serii paralele de cuvinte și desinențe ce exprimă diverse grade de politețe și respect față de interlocutor sau/și persoana despre care se vorbește. De exemplu, rudele proprii cele mai apropiate – *tată*, *mamă*, *soț*, *soție* – sînt desemnate prin termenii *chichi*, *haha*, *shujin*, *kanai*, pe cînd aceleași rude ale altor persoane sînt denumite respectiv *otosan*, *okosama*, *goshujin*, *okusan*. Verbul *a merge* are forma de modestie *mairu*, pentru egali – radicalul *iku*, iar pentru exprimarea respectului se utilizează forma *iraschen*. Există în japoneză și prefixe de politețe (*o-*, *go-*), care se pun înaintea unor substantive sau grupuri nominale: *gokigen yo!* – *la revedere* (cu noroc/cu bucurii!); *o-kuni* – (slăvită țară) *patria Dvs.* În genere, în japoneză, ca și în chineză, se utilizează multe expresii pitorești, de natură să pună în mare dificultate pe un traducător fără experiență. Astfel, fraza *Nodo go kawakima shita* s-ar traduce în română mot-à-mot ca *Mi-a devenit gîtlejul sec*, dar prin ea un japonez vrea să spună doar *Mi-e sete*. Altă îmbinare de cuvinte, *O me ni kakarete saiwai desu*, tradusă literal, prezintă o ciudățenie: *Pentru prima oară am ocazia să depind de ochii tăi*. Semnificația frazei este însă cu mult mai simplă: *Sînt încîntat să vă cunosc/de cunoștință*.

Politețea la japonezi este exprimată și prin utilizarea unor particule speciale, care sînt alăturate (post-

puse) numelui. Cea mai cunoscută este particula *-san* (cf. titlul operei *Cio-Cio-san*, unde *chocho* semnifică *fluture*, iar *san* – *doamnă*, cf. și denumirea europeanizată a acestei creații, *Madame Butterfly*, în engleză *butterfly* însemnând *fluture*). Totuși, *-san* are o conotație cu mult mai largă, putând semnifica, în funcție de persoana căreia te adresezi, și *domn* (Kurosawa-san), și *domnișoară* (Yuriko-san); copiii folosesc această particulă și în convorbirile cu părinții lor, dar și viceversa – în asemenea situații *-san*, evident, comportă atît ideea de respect, cît și de afecțiune. Alte particule de politețe deosebit de frecvente sînt: *-sensey* (*mult stimat învățătorule, maestre*) – utilizată cu referire la oamenii de știință și de creație, apoi *-shi* – către persoanele oficiale. Particula *-kun* apare de obicei pe lîngă numele copiilor și adolescenților, dar și după cel al bărbaților aflați pe o scară ierarhică inferioară. În corespondență se folosesc niște sufixe de politețe, și acestea aplicate după nume: *-sama*, în scrisorile particulare și *-dono*, pentru mesajele cu caracter oficial.

Japonezii moderni au de regulă două nume: individual (echivalentul prenumelui nostru) și de familie. În patria lor, ei utilizează în mod curent mai întîi numele, apoi prenumele. În practica europeană se face inversarea acestora, conform tradiției existente la marea majoritate a popoarelor de pe bătrînul continent. Această inversare constituie adeseori o sursă de confuzii, pentru că nu oricine poate diferenția un nume de un pronume japonez și ești pus în fața dilemei: unde trebuie căutat într-un fișier bibliografic, bunăoară, scriitorul *Abe Kobo* – la **A** sau poate totuși la **K**?

A te adresa cuiva cu numele lui individual (mic) – cu excepția comunicării între membrii unei familii și cu apropiații casei – e un semn de gravă impolitețe. Formula obișnuită, respectuoasă, de adresare prevede folosirea numelui de familie plus una din particulele sau unul din sufixele despre care am amintit mai sus.

Cele mai multe nume și prenume japoneze sînt ușor etimologizabile. De exemplu: numele **Akutagawa** este compus din *akuta* – *mil* și *gawa* – *apă*; **Kawabata** – din *kawa* – *rîu* și *bata* –

mal; **Hayashi** înseamnă *dumbravă*, **Hoshi** – *stea*, **Kita** – *miazănoapte*, **Nishi** – *apus, vest*, **Yanagi** – *salcie*, **Yama** – *munte* etc.

Nu există o delimitare netă a numelor pentru bărbați și a celor pentru femei; mai mult încă – această diferențiere este greu sesizabilă și la prenume. Anumite flexiuni: *-ko*, *-mi*, *-sa* sînt totuși specifice numai prenumelor de femeie (*Fumiko*, *Michiko*, *Yoko*, *Yuriko*, *Tsuzumi*, *Toshimasa*). În fine, mai e de menționat că în Japonia sînt extrem de populare pseudonimele, care inițial nu constituiau nici pe departe un apanaj al oamenilor de creație: aveau pseudonime călugării budiști, apoi – oricine dorea să-și însușească un nume de personaj preferat din literatura clasică. De obicei, pseudonimul ține locul prenumelui și se aplică pe lîngă numele adevărat. Dintre somitățile literaturii și artei japoneze sînt cunoscuți în lume cu pseudonimele lor pictorul *Hokusai*, poetul *Basho*, scriitorii *Natsume Soseki*, *Hasegawa Futabatai* ș.a.

Scrierea japonezilor este considerată pe drept una dintre cele mai complicate de pe Terra: pînă în prezent cuvintele din această limbă pot fi scrise în opt feluri! Cele mai vechi inscripții japoneze au fost făcute cu hieroglife chineze, în sec. VI-VII. Din sec. IX a început simplificarea hieroglifelor, apoi și reducerea numărului lor. Simplificarea a fost posibilă prin recurgerea la un sistem propriu de scriere, silabe *-kana*, prin care sînt notate silabele formate cu cele 5 vocale japoneze. Cu timpul s-a produs o diferențiere și în sistemul *kana*, încît actualmente japonezii folosesc două silabare: a) *hiragana*, supranumit și „cel ușor”, este alcătuit din semne rotunjite, cursive; b) *katakana* – cu caractere drepte, unghiulare, utilizat în abecedare, în decretele și proclamațiile imperiale, la scrierea telegramelor, a numelor comune și proprii împrumutate din limbile europene. Se folosesc 45 de semne – „silabe grafice”, cărora li se adaugă două „arhaice”, acum, în temei, scoase din uz. Numărul mare de omonime existent în japoneză determină menținerea în scris și a unor hieroglife chineze, chiar dacă acestea adeseori se pronunță altfel decît în limba originală. Reforma ortografică din

1946 a redus numărul ideogramelor la 1.800 – pentru școala elementară; 7-8 mii apar în presa de specialitate (inclusiv în presa periodică), pe când în dicționare această cifră se ridică la 25 de mii (față de 60 de mii, înregistrate de dicționarele explicative din China).

Textele japoneze sînt scrise în coloane verticale, de la dreapta la stînga – așadar, ca și la chinezi. În prezent apar tot mai multe texte scrise pe orizontală, pentru a se putea intercala cuvintele engleze, cifrele arabe, formulele matematice și chimice. Încă în sec. XVI misionarii portughezi au prins a nota cuvintele japoneze cu litere latine; pe urmele lor au mers și alții, inclusiv unii lingviști japonezi, încît astăzi se cunosc trei sisteme latinizate de scriere/transcriere a lexicului nipon. Dintre acestea, cel mai viabil s-a dovedit a fi sistemul Hepburn (după numele autorului), numit de japonezi *rōmaji*, adică roman, latin. Acest sistem l-am utilizat și noi la scrierea numelor și a unor cuvinte japoneze în prezentul text. La citirea *rōmaji* e bine să reținem următoarele îmbinări de litere și valori fonetice: **ch – ci; ge, gi – ghi; j – gi; sh – ș; ts – ț; w – u** semivocalic, **y – i** semivocalic. Cratima deasupra vocalelor indică lungimea lor; o asemenea vocală se pronunță ca una dublă (cf. denumirea teatrului *n*, care se roștește ca [noo]).

Deși are o reputație înrădăcinată de limbă refractară la împrumuturile lexicale din alte limbi, totuși, în japoneza modernă, cu deosebire după cel de-al doilea război mondial, au intrat multe cuvinte străine (care constituie nu mai puțin de 4 la sută din lexicul activ), în special engleze, ele fiind adaptate potrivit posibilităților /necesităților foneticii japoneze. (A se vedea mai sus, pentru o anumită edificare, felul cum sînt transcrise/adaptate unele nume românești). La rîndu-i, japoneza a dat altor limbi un număr relativ mare de cuvinte. De cele mai multe ori acestea prezintă realități pur japoneze: *karate, jiu-jitsu, judo, kendo, sumo* (sport); *haiku, no, kabuki* (literatură, artă); *ikebana, gheishă, ricșă* (îndeletniciri); *harakiri, kamikaze* (tradiții); *samurai, shogun* (titluri). Un loc aparte în această listă

îl ocupă *soia*, denumirea acestei plante cu fructe comestibile, cultivată și la noi, care nu mai e simțită ca un cuvînt străin, tot așa cum nu sesizează japonezii „străinătatea” termenului *pan – pîine*, preluat de la portughezi încă prin sec. XV-XVI.

BIBLIOGRAFIE

Horia C. Matei, Popa D. Marcel. *Japonia // Statele lumii contemporane: mică enciclopedie de istorie universală*. – București, Editura IRI, 1993, p. 218-222.

Keene, Donald. *Literatura japoneză / trad. din japoneză de Doina și Mircea Oprea*. – București, Editura Univers, 1991.

Meillet A., Cohen M. *Le japonais // Les langues dans le monde*. – Paris, Centre National de Recherche Scientifique – Champion, 1952.

Pohilă, Vlad. *Nume japoneze // Nume proprii din alte limbi în context moldovenesc*. – Chișinău, Editura Știința, 1988, p. 211-214.

Sala, Marius; Vintilă-Rădulescu, Ioana. *Japoneză (limba) // Limbile lumii: mică enciclopedie*. – București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 122-124.

Simu, Octavian. *Scurt istoric al originii limbii și literaturii japoneze // Ghid de conversație român-japonez*. – București, Editura Abeona, 1992, p. 9-14.

Vroonen E. *Les noms japonais // Les noms de personnes dans le monde*. – Bruxelles, 1967, p. 387-392.

Wald, Lucia; Slave, Elena. *Limba japoneză // Ce limbi se vorbesc pe glob*. – București, Editura Științifică, 1968, p. 186-189.

***

Arutiunov S.A., Ogihara S. *Japoncy // Sistemy ličnyh imen u narodov mira*. – Moscova, 1986, p. 363-368.

Fel'dman N.I. *Japonskoe pis'mo // Kratkaja literaturnaja enciklopedia*. Vol. 7. – Moscova, 1968, p. 1119.

Fel'dman N.I. *Kratkij ocerk grammatiki japonskogo jazyka // Japono-russkij slovar'*. – Moscova, 1951, p. 831-835.

Goreglad V.N., Reho K. *Japonskaja literatura // Kratkaja literaturnaja enciklopedia*. Vol. 7. – Moscova, 1968, p. 1106-1118.

Lavrentiev B.P., *Samoučitel' japonskogo jazyka*. – Moscova, 1982.

Syromiatnikov N.A., *Japonskij jazyk // Kratkaja literaturnaja enciklopedia*. Vol. 7. – Moscova, 1968, p. 1118-1119.

Taiso Yoshitoshi. **Luptător**. Din seria **O sută de vederi cu lună**

Matsuo BASH**Glicina**

Vîntul adie:
Umbra glicinei
Abia tremură...

Pastel marin

O barcă se-oprește.
În față, pe țârm:
Un piersic în floare.

Crestele norilor
Fărîmate-n crîmpeie
Muntele sub lună.

Pe ramul uscat
O cioară poposi
Înserare de toamnă.

Atîta liniște
Țîriitul greierilor
Se afundă-n stînci.

Marea se-ntuneacă
Țipetele pescărușilor
Sînt de un alb neclar.

Iazul străvechi
O broască se-aruncă
Clipocitul apei.

Primăvară

Noaptea de primăvară
s-a sfîrșit
cu zorile pe flori de cireș.

Pe drumul de munte, deodat,
soarele a răsărit scaldat
în mireasma florilor de prun.

Dimineața de primăvară
învăluie-n ceață
o colină fără nume.

Scena primăverii
e aproape gata:
luna și florile de prun.

Vară

Chiar și ciocănitorea
nu va dăuna acestei sihăstriei
printre arborii verii.

Ah! ierburile verii!
Atît a mai rămas
din visurile bravilor războinici.

Flori

Floare de camelie –
a lunecat o lacrimă
căzînd.

Floarea miresei
atît de zveltă
pare muiată în rouă.

Toamna

Soarele, roșu strălucitor
necurmat, fierbinte, –
dar vîntul este al toamnei.

E toamnă tîrzie:
mă-ntreb – vecinul meu
cum o duce.

Hattori RANNSETSU**Pastel de toamnă**

Frunze veștejite
Mîngîie, din zbor,
Pietre de morminte.

* * *

Ziua anului nou:
cerul e fără nori
vrăbiile sporovăiesc.

Kaga NO CIYO**Orfanul**

Micuțul orfan
Trimis după lemne,
Pe vînt și zăpadă!

Haikú (fr. *haïku*, eng. *haikku*; cuv. japonez) este poemul clasic japonez, de o deosebită finețe a expresiei lirice, cultivat începînd din secolul XV și format din trei versuri, dintre care primul și ultimul conțin 17 silabe, iar al doilea 15 silabe.

Yokoi YAYU

Toamnă

Schitul în deal;
Clopotul sună:
Ciorile zboară.

BUSON

Factorul rural

Printre ierburile uscate,
Factorul rural a trecut:
Vulpea!

* * *

Primăvară, ploaie;
O fetiță își învață pisoiul
să danseze.

* * *

Ploaia se strecoară înăuntru
ce gîndiți despre asta
sobor de păpuși?

* * *

Primăvara începe din nou:
o nouă nebunie
se adaugă celei vechi.

ISSA

Luna

Luna strălucește:
Pînă și micul tufiș
Se simte fericit!

Ultimul amic

Cînd voi muri,
Străjuiește-mi mormîntul,
Greiere scump.

Daigaku HORIGUTSI

Frunze moarte

Frunzele moarte
Au ceva din tristețea
Femeilor părăsite.

Astăzi

Pentru voi, îndrăgostiților,
Ce importanță are trecutul?
Pentru voi, nu există
decît „astăzi”.

Oglinda

În camera mea de bolnav,
Oglinda mă privește
Cu ochii nepăsători ai destinului.

O fotografie

În această lume
Parcă-aș fi o fotografie
Uitată-n fundul unui sertar.

Muncitoarea

Biruită de somn, mă culc;
Ierburile pe care ziua le tai,
În vis, iarăși le tai!

Întrebare

Vii pentru că mă iubești?
Vii din obișnuință?
Sau ca să-mi încerci Inima?

SORA

* * *

Cîmpuri cu pepeni
Așteaptă să lucească luna
Din nehotărîtul cer.

Cînd aici, cînd colo
printre șirurile de orz
fluturile...

KIKAKU

* * *

O, bujorii
De dragul cărora un vestit războinic
Și-a scos armura

* * *

Cerșetorul!
Cerul și pămîntul
Îi sînt hainele de vară.

KYORAI

* * *

Toți pescarii golfului
Sînt departe;
Macii înfloresc.

KYROKU

***

Primul lucru
pe care-l doboară furtuna:
sperietoarea.

TOKOKU

***

Ploaia înghețată
În stare nu-i să ascundă luna,
Alunece din stăpînirea ei.

HOKUSHI

***

Orăcîind,
Broaștele parcă
S-ar îmboldi cu cotul.

YASUI

***

Vînătorii harnici
Împletesc ferigă albă
Pentru săgețile lor.

Chikanobu Toyohara. Rugă

Nichita STĂNESCU

Moartea e copil.
Ea suge drept lapte
nisipul clepsidrei.

Cuvîntul se dizolvă-n piatră,
Și piatra în pietre...
Toamnă.
(Din ciclul Epica magna)

***
Iarna locuiește sub toamnă:
eu locuiesc
sub o piatră.

***
Rămași fără trup, morții
s-au ascuns în pămînt
de rușine.

***
Frunze galbene de salcie, pe lac.
Nu mă răsfrîng,
mă văd.

***
Eu nu sînt altceva decît
o pată de sînge.
Care vorbește.

***
Liniște,
o liniște...
ca și cum m-ar gîndi un arbore.

***
Contemplai
cu ochi nemișcați.
În locul lor pietrele clipeau.

***
Mă mușcă un cîine
ah, privesc prin el
ca printr-o fereastră.

***
Îngerul grîului
mi s-a așezat pe mustăți:
contemplu.

***
Șiroind de lumină
Un pește-mi cade-n brațe,
zburător.

***
Cînd te-am văzut
m-a lucit un frig suav
de stea căzătoare.

***
Te-ngălbenește
bănuiala mea
cum toamnele, frunzele.

***
Curgerea oului
din pasăre spre cuib:
aer nezburat!

Aurel RĂU

Pod roșu – arcuit.
Vine ziua spre mine
În straie shinto.

Culori în bazin.
Ca să cred iar în basme,
Un crap de aur.

Ochi oblic mirați.
Surîsul răsare vag
metroul pleacă.

Și păsări țipînd.
Cînd vor ști să cînte
voi fi departe.

*(Din volumul
În inima lui Yamato)*

Marin SORESCU

Furtuna
În ogradă
Fulgerele încarcă găinile
Cu electricitate.

Hornuri
Ah, hornurile
Prin care casele
Dau semn că și-au tăiat venele!

Unghe
Trec pe cer, în formă fixă
Cocorii,
Sonetele țărănilor.

Cînd

Că vine moartea
Și atunci toată această încordare
îmi trece.

Drum

Merg înainte spre moarte
Cu coada ochilor
Tîrîș spre lucruri.

Întîmplare

Cu mine se petrece
Ceva
O viață de om.

Gheorghe TOMOZEI**Păreră**

Nu dați de cîntec
zmulgînd penele
paserei!

Semn de bătrînețe

Îți scriu
cu ultima mea mîină
dreaptă.

Refracții

Te-am sărutat cu buzele tale
m-ai iubit cu iubirea
mea.

Seară

Degetele mele
coboară pe gîtul tău lung, înfiorate,
ca pe o scară de incendiu...

Vasile IGNA

* * *

Cînd îmi voi aminti
această floare pe care
o salut cu o clipire din ochi.

* * *

Dacă poteca îngustă ce taie grădina
e drum,
încotro duce el?

* * *

Trandafirul Gabrielei
ca un ghioc în care se aude
suspînînd păcatul.

* * *

Va da frunze acest butaș
pe care brumele l-au obișnuit
cu absența?

Adrian PĂUNESCU

Toată lumina Greciei
În ochii orbi
ai lui Homer.

Rămîn atît
Un înrăit braconier
al lacrimii.

*(Din volumul**Viața mea e un roman)***Greșeală**

Fiind o greșeală
Care se repetă
Pare o iubire.

Ediție

Iarba va fi
cea mai populară ediție
a mormîntului meu.

Virgil TEODORESCU

Te întîlnesc
în fragmentele pe care
umbra le-aruncă luminii

Tu ești ca o piatră
desprinsă de ape
înfiată de fluvii.

*(Din poemul Semicerc)***AI. T. STAMATIAD**

Glume și triluri;
Calde sărutări,
Sboară prin aer.

Soare de flăcări
Cîmpuri de aur:
Moara visează.

Vînturi și ploii;
Tremură-n zări,
Palid, Amurgul.

Stele de gheață
Foc sub cenușă,
Noapte tîrzie.

O rază de soare
Străbate prin ploaie:
Surîs printre lacrimi.

Cer ca de sticlă
Alb pretutindeni
Pietrele crapă.

(Din ciclul
Peisagii sentimentale)

Gheorghe GRIGURCU

Visezi o frunză
O lași apoi
Să-ți mîngieie obrazul.

O rîndunică se-nalță
În spațiul brut
Spre a-l rafina.

(Din volumul
Contemplații)

Virgil BULAT

Toamna
Mamei o frunză-ngălbenită
I-a căzut în poală.

(Din volumul
Nocturnalia)

Kitagawa Utamaro. **Strigoii**

Emilia GHEȚU

STAMPA JAPONEZĂ – EXPRESIVITATE ȘI GRAȚIE

Muzeul Național de Arte Plastice din Moldova deține un număr impresionant de stampe japoneze din secolele XVIII-XIX, create de artiști care ocupă un loc important în dezvoltarea plasticii japoneze și sunt recunoscuți în întreaga lume. Constituirea colecției a început la mijlocul anilor '70 ai secolului XX, prin achiziționarea unor stampe de la colecționari moscoviți. Actualmente este una dintre cele mai valoroase colecții de artă orientală din patrimoniul instituției, incluzând monumente rare de gravură japoneză pe lemn, care au fost etalate pe simeze de mai multe ori. Expoziția din acest an (30 ianuarie – 30 martie 2003), cu peste 100 de stampe, este prilejuită de împlinirea a 250 de ani de la nașterea lui Kitagawa Utamaro și a 145 de ani de la moartea lui Ando Hiroshige.

Apariția stampe ca gen major s-a constituit în secolul XVII. Ishikawa Moronobu (1625-1694) este cel care, paralel cu ilustrațiile de carte, a lansat și primele gravuri „independente” – încă în serie – imprimate în alb-negru. Este întâiul artist care și-a deschis un atelier propriu instruind și ucenici. Xilogravura se executa manual de către trei persoane. Mai târziu, în 1765, Harunobu, prin suprapunerea a 7-8-10 culori, devine părintele stampe policrome.

Este constituită mișcarea **ukiyo-e**, în care sunt încadrați artiști, afirmați mai târziu pe plan universal. Gravura a început să fie cunoscută de europeni, fapt ce le-a declanșat entuziasmul și a influențat dezvoltarea lor artistică. În orașul Edo (Tokyo de astăzi) exista un cartier al marilor

editori de cărți populare. Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, acești editori au avut ideea de a recurge la procedeul xilogravurii spre a multiplica picturile și a le difuza ulterior la preț redus. Se înregistrează realizări remarcabile. Temele predilecte sunt cele ale vieții cotidiene: vederi ale orașului Edo, plimbări pe podurile Sumida sau pe drumul Tokai-do care leagă Edo de Kyoto, festivități, sărbători, scene din casele curtezanelor, portrete ale acestora ca și ale actorilor și ale diferiților saltimbanci: luptători, muzicanți, dansatori. Sunt frecvente și peisajele. De asemenea în creația artiștilor își găsesc loc temele istorice și literare. Predomină portrete ale actorilor din spectacolele teatrului *kabuki*. În context, criticul de artă Nina Stănculescu notează: „Una dintre temele preferate ale teatrului *kabuki* este și cea a dragostei nefericite dintre un tânăr și o curtezană, dragoste care, neputându-se împlini în viața socială, îi determină pe cei doi în final să se sinucidă. Imaginea unei astfel de perechi apare și în stampele lui Utamaro, reflectând deopotrivă afecțiunea și suferința. O versiune europeană a temei este opera de mare răsunet a lui Giacomo Puccini *Madame Butterfly* în care însă numai curtezana se sinucide”. Între altele fie spus, în 1629 femeile sunt înlăturate din teatru, rolurile fiind jucate de bărbați.

Prima perioadă de dezvoltare a gravurii durează până în 1765 și este înfățișată de Ando Kawgetsudo (1671-1743). Lucrările sale excelează prin multiple semnificații. Artistul acordă o atenție deosebită decorului și liniei (*Femeie cu motănaș*). Se impun unele calități ale gravurilor lui Isoda Koryusai (1739-1820): culori intense, figuri alungite, interes pentru narațiune. Ele confirmă tendința autorului de a reda o lume ideală, plină de certitudini. Aceste trăsături sunt definitorii și pentru creația lui Kiyonaga Torii (1752-1815), învățătorul marelui Utamaro. Xilogravurile sale conțin o armonie cromatică ieșită din comun (*Arșiță*). Nelipsite

桐政女
定住りの
様の子を
あつと
ほけらわに
舞の
地ひ
まゐる

新寺の新樹

Katsushika Hokusai. Flori în oraș. Din cartea **Vederi de pe malurile râului Sumidagawa**

Kitagawa Utamaro. Femeie cu broderie

în stampele lui Utamaro sunt florile. Stânjenelul simbolizează afecțiunea, grația și frumusețea solitară. La fel crizantema, a cărei semnificație primară întruchipa în Orient norocul, fericirea, sănătatea, longevitatea. Multitudinea de petale radiante o definește drept simbol solar – drapelul național al Japoniei fiind stilizat tot după modelul unei crizanteme. Crizantema cu șase petale este *mon*-ul, semnul distinctiv al împăratului Japoniei. Considerată a luminii și a soarelui, crizantema este floarea națională a Japoniei.

Cel care avea să ajungă la o virtuozitate de mare finețe este Kitagawa Utamaro (1753-1806). S-a spus despre el că a reprezentat autentic și emoționant figura umană. Semnificative sunt lucrările: *Curtezane, Prietene, Femei frumoase, Mesaj de dragoste, Joc de cărți*. Mastru al portretului feminin, Utamaro realizează o serie de stampe în ciclul „Zece tipuri feminine”, ilustrații la cărțile: **Lumea ca argint, Cartea păsărilor, Daruri ale mării în reflux**. Utamaro devine celebru în timpul vieții, iar lucrările lui, într-un număr mare, ajung în China și în Europa.

Personajele lui Utamaro întruchipează poezia și idealul suprem al epocii (*Femeie cu broderie, Femeie cu evantai, Scoaterea firului de mătase din gogoasă*). Sunt femeie de diferite condiții și preocupări, schițate simplu, dar sugestiv. Ele apar visătoare, triste, înrăite, duioase, obosite. Doar o privire de poet, cum a fost cea a lui Utamaro, a putut surprinde multitudinea de ipostaze ale feminității. Se spune că Brâncuși ar fi fost influențat de Utamaro în crearea *Portretului domnișoarei Pogany*.

Criticul de artă francez René Hughe, în volumul său **Dialog cu vizibilul**, menționează că gravura japoneză a folosit cu rafinement puterile arabescului. Linia în formă de S, cum a fost numită, s-a bucurat întotdeauna de un curios prestigiu. Stampele lui Utamaro au o fermecătoare variație pe această temă. Vântul se joacă prin

stofele bogate. Cingătoarea plutind în suflarea lui, rochia unduindu-se în falduri, descriu frumoasa linie în S.

Katsushika Hokusai (1760-1849) a lăsat o operă constituită din peste 30.000 de desene de o mare diversitate. „Bătrânul nebun după desen”, cum își zicea el însuși, a înfățișat tot ce se putea pe lumea asta. A redat natura și viața poporului japonez într-o adevărată enciclopedie în imagini. Stampele sale sunt remarcabile prin precizia artistică și umorul rafinat. Hokusai face desene dintr-o singură trăsătură de penel. Linia este eliberată de orice constrângere. Ea își permite orice. Este o posibilitate neîntrecută – de a cuprinde universul. André Lhote l-a numit „un Bruegel japonez”. Cele 36 *de vederi ale muntelui Fuji*, apărute în 1829, aveau să însemne apogeul creației lui Hokusai, urmate în 1834 de *100 de vederi ale muntelui Fuji*. Se știe foarte bine că Fuji este simbolul Japoniei înseși. Dar cine a mai existat, înainte și după Hokusai, care să-i fi dat atâta splendoare, să-i fi integrat plener în opera sa? Louis Gonse îl considera pe Hokusai, la 1883, cel mai mare pictor al țării sale. De-a dreptul memorabile sunt cuvintele artistului: „De la vârsta de șase ani am avut pornirea de a desena forma lucrurilor. Către 50 de ani publicasem infinit de multe desene, dar tot ce am creat până la 70 de ani abia merită să fie luat în seamă. La 73 de ani am înțeles structura adevăratei naturi a animalelor, ierburilor, copacilor, păsărilor, peștilor și insectelor. Prin urmare, la vârsta de 80 de ani voi face unele progrese, iar la 90 de ani voi pătrunde în taina lucrurilor. La 100 de ani voi ajunge, desigur, la un stadiu minunat, iar când voi avea 110 ani, tot ce voi face, chiar și un punct sau o linie, va fi viu”.

Ando Hiroshige (1797-1858) a încheiat seria marilor maeștri. S-a impus prin peisajele sale pătrunse de un sentiment liric rafinat, iar ciclul de lucrări, care l-a consacrat, se numește *53 de stații pe Tokai-do*. A abordat,

ca și înaintașii săi, toate genurile. La sfârșitul secolului al XIX-lea efervescența artistică dispărea treptat. Porțile Orientului se deschideau către Occident. Sunt mai multe legende ale descoperirii, de către europeni, a stampeii japoneze. Se spune că la 1857 Monet le găsește într-o băcănie olandeză ca „hârtie de împachetat”. Și Baudelaire și-a revendicat întâietatea lansării modei japonismului, iar pictorul american Whistler a fost cel care a făcut cunoscută londonezilor arta japoneză. El a văzut prima oară un Hiroshige într-o casă de ceai chineză lângă London Bridge.

Cercetătorul francez Pierre Francastel, în studiul intitulat **Impresionismul**, are un capitol *Japonism și decor*, în care atrage atenția cititorilor asupra faptului că descoperirea artei japoneze s-a datorat în primul rând chiar artiștilor. Surprinzătoare și spontană, ea a fost apoi răspândită prin intermediul literaturii. Japonismul a fost popularizat și de către frații Goncourt. Degas, cunoscând gravura japoneză, pictează în 1865 *Femeie cu crizanteme* și în 1870 *Femeie cu vază japoneză*. Van Gogh admiră și creează de multe ori dominat de amintirea stampelor în culori. Dorința lui era să se apropie cât mai mult de acele foi de hârtie, în care japonizii reprezentau peisaje, scene sau figuri, într-un anume fel, deosebit de tot ce cunoștea arta occidentală până atunci. Într-un tablou ca cel care-l reprezintă pe pictor, în drumul lui spre motiv (1888) Vincent a ținut să ne dea aceeași impresie, același sentiment plăcut, decorativ, pe care-l deșteptau gravurile japoneze. Akiyama Terukazu, în lucrarea **La peinture japonaise**, se întreabă: „Cum oare artiștii Parisului care au avut această primă «revelație japoneză» au putut să tragă concluzii importante și fecunde din opere care ne par banale și decadente?”. De fapt a trebuit să se inaugureze Expoziția din 1889, pen-

tru ca francezii să descopere grația lui Utamaro și să treacă mult, foarte mult timp ca să fie „asimilate” frumusețea feerică a lui Harunobu sau dinamismul „primitivilor”. În arta impresionistilor Manet, Pissaro, Degas, Signac, Seurat, Toulouse-Lautrec, Bonnard se găsesc prelungiri îndepărtate ale japonismului.

...Ne distanțăm în timp de „epoca” stampelor japoneze. Punerea în valoare a colecțiilor de artă prin intermediul expozițiilor, cum este cea inaugurată la început de an în Chișinău, având o semnificație aparte în viața culturală a R. Moldova, ne oferă însă prilejul de a ne apropia tot mai mult de grația expresivității lor și de rezonanța etern umană, pe care le poartă stampa japoneză.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, București, Editura Artemis, 1994.
2. Francastel, Pierre, *Impresionismul*, București, Editura Meridiane, 1977.
3. Gibson, Clare, *Semne și simboluri*, Oradea, Editura Aquila, 1993.
4. Hughe, René, *Dialog cu vizibilul*, București, Editura Meridiane, 1981.
5. Opreșcu, George, *Manual de istoria artei. Postimpresionismul*, București, Editura Meridiane, 1986.
6. Stănculescu, Nina, *Stampa japoneză în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Meridiane, 1986.

AKIRA KUROSAWA: DRUMUL DE LA DISPERARE LA SPERANȚĂ

Akira Kurosawa este cel care se identifică plenar cu noțiunea de cinematografie japoneză. A trăit 88 de ani, a realizat peste 30 de filme cu subiecte istorice și contemporane. A gustat din glorie, dar și din amarul eșecurilor. La 61 de ani a făcut o tentativă de suicid. Are numeroase premii naționale și internaționale, inclusiv două Oscaruri.

Primul Oscar i-a revenit în 1975 pentru filmul *Dersu Uzala* (Vânătorul din taiga) cu actorii Maxim Muzuk și Iuri Solomin, o coproducție sovieto-japoneză, epopee umană și ecologică redând aventurile unui explorator rus în taiga la începutul secolului XX. Filmul este un poem dedicat măreției omului și contopirii acestuia cu natura. S-a remarcat că *Dersu Uzala* este opera unui cineast familiarizat nu numai cu literatura rusă (Dostoievski, Gorki), pe care o ecranizase anterior, ci și cu sufletul poporului rus. Cel de-al doilea Oscar, de această dată onorific, i-a fost decernat în 1990.

Să-i urmărim succint calea de creație. Akira Kurosawa (1910-1998) debutează în 1947, cu *Judo Saga*. *Îngerul beat* (1948) este considerat de critica de specialitate drept un film de cotitură în cariera regizorului japonez. El redă povestea unui doctor care vrea să salveze viața unui gangster bolnav de tuberculoză. Este printre primele filme care critică realitatea din acea perioadă a Japoniei. A fost încununat de Marele Premiu *Kinema Jumbo* pentru cel mai bun film al anului 1948. În anul următor Kurosawa va intra, alături de alți cinești, cum ar fi Kajiro Yamoto, Senkichi Tomiuchi și producătorul Sojiro Motoki, într-o companie independentă, care în peri-

oada 1949-1953 va produce cele mai bune filme. Aici se vor înscrie și cele realizate de Kurosawa: *Duelul tăcut*, *Căinele turbat* și *Rashomon*. Ultimul a beneficiat de apreciere națională (locul 4 în box-office-ul anului) și de un răsunet internațional (*Leul de aur*, Veneția, 1951). *Rashomon* (scenariul Shinobu Hoshimoto) redă o dublă crimă povestită de patru ori – în viziunea celor trei participanți și a unui martor ocular. Filmul ne conduce spre concluzia că oamenii nu pot cunoaște adevărul, iar tema centrală a peliculei lui Kurosawa poate fi formulată astfel: lumea este o iluzie, omul își creează singur realitatea. La acest subiect va apela regizorul american Martin Ritt mai târziu, când va plăsmui unul dintre cele mai bune filme ale sale *Ultraj* (1964), *remake* după *Rashomon*. Ritt mărturisește despre relativitatea adevărului notând următoarele: „Pentru a-mi consacra un an de viață realizării unui film trebuie ca subiectul să mă captiveze. Sunt un profesionist, nu un geniu. Tema care mă interesează cel mai mult este cea a rasismului”.

Viața morală a omului este o temă predilectă pentru Akira Kurosawa. O reîntâlnim și în filmul *A trăi*

(1952). Un om care știe că va muri curând încearcă să facă ceva durabil pentru semenii săi. Unul din punctele de sprijin este filozofia budistă. Trecutul alternează cu prezentul. Și în *Cei șapte samurai* Kurosawa va coborî în timp, până în secolul al XVI-lea. Cei șapte samurai apără un sat împotriva agresiunii a 40 de bandiți. Filmul constituie un moment decisiv în evoluția estetică și filozofică a lui Kurosawa. Aici se reia o temă prezentă în mai toate operele sale: lupta unui individ sau a unui grup de indivizi împotriva rezistenței inerte sau active a celor din jur pentru a le arăta calea unor ameliorări posibile. În această ordine de idei am atestat în critica de specialitate două mărturii, elogii concludente. Prima aparține lui T. Sato: „Kurosawa exaltă noblețea sufletelor samuraiilor capabilă să acționeze fără a urmări un profit material”. Și cea de-a doua este semnată de F. Gaffery: „Admirabil prin violența caracterelor, prin suplețea execuției, prin vitalitatea muzicii, prin frumusețea plastică a imaginilor..., una dintre culmile cinematografului-spectacol”. Se cere evidentiat faptul că *Cei șapte*

samurai este cel mai impunător, mai scump film japonez realizat până astăzi: durata filmărilor – un an, bugetul – o jumătate de milion de dolari, procedee tehnice neobișnuite.

Așadar, Kurosawa reînvie geniul samuraiilor, clasă socială dispărută în urmă cu un secol. Regizorului îi place să prezinte eroi conștienți de responsabilitatea și misiunea lor. Este prima virtute a samuraiului. Iată ce declara însuși Kurosawa: „Există unii care spun că opera mea nu e realistă. Dar eu simt că din simpla copiere a aspectului exterior al lumii nu rezultă nimic real. Pentru a descoperi realul trebuie să scrutezi foarte atent lumea ta, să cauți acele lucruri ce contribuie la conturarea realității, pe care o simți în adânc. Cred că toate filmele mele au o temă comună, decurgând dintr-o întrebare: de ce oamenii nu pot să trăiască în înțelegere, în bucurie, în bunătate? De ce oamenii nu încearcă să fie mai fericiți împreună?”. Același comentator al filmelor sale, D. Richie, continuă gândul lui Kurosawa: „Omul trebuie să lupte pentru a menține speranța în mijlocul unei lumi lipsite de speranță și în această luptă toți oa-

Maxim Muzuc și Iuri Solomin în filmul **Dersu Uzala**

menii sunt frați”. Este ideea centrală a filmelor lui Kurosawa, care, în majoritatea lor, înfățișează drumul de la disperare la speranță.

Subiectul *Samurailor* este preluat și va sta la baza filmului *Cei șapte magnifici* care, în 1960, venea să consolideze reputația

de iscusit realizator de western a regizorului american John Sturges.

Tronul însângerat din 1957 este o ecranizare după *Macbeth* de Shakespeare, cu transpunerea acțiunii în evul mediu japonez. Aici Macbeth devine un personaj universal, el simbolizează imposibilitatea de a înăbuși vocea conștiinței vinovate. „Este filmul pentru care m-am inspirat cel mai mult din teatrul *No*: decoruri, machiaj, costume, acțiune, regie. Aș putea chiar să-l reanalizez, cadru cu cadru, prin prisma regulilor *No*”, ne asigură Kurosawa.

Artistul a conceput personaje inspirate și din repertoriul teatrului Kabuki, care prosperă și astăzi la Tokyo. Formați adeseori la școala Kabuki, actorii japonezi reproduc extrema ei stilizare, cu deosebire în filmele, unde actorii sunt îmbrăcați în costume, evocatoare ale trecutului.

În filmul *Barbă Roșie* (1965) creatorul apelează la un paradox frecvent: *pentru a deveni bun trebuie să înveți să fii rău*. Filmul istorisește aspra ucenicie a unui tânăr medic care însușește că teoria se deosebește de practică. El înfruntă un medic bătrân. De fapt, se întâlnesc cele două concepții, despre bine și rău. Narațiunea apropie filmul de romanele lui Dickens.

„Prin *Dodescaden* (1970) am vrut să arăt mizeria cea mai neagră a Japoniei contemporane”, declară Kurosawa. Este primul film al „So-

Scenă din filmul *Ran*

cietății celor patru muschetari”, constituită în 1969. Pelicula marchează o ruptură pe toate planurile față de opera anterioară a regizorului japonez. Aici eroul principal dispare.

După cinci ani de inactivitate, după o serie de proiecte eșuate (printre care și *Tora, Tora, Tora*), după insuccesul de critică și de public al filmului său *Dodescaden*, la 22 decembrie 1971, Kurosawa încearcă să se sinucidă. Gestul său constituia, la acea vreme, una din consecințele și expresiile crizei, prin care trece cinematografia japoneză.

La 23 noiembrie 1976, cineastului Kurosawa i se conferă titlul de „Persoană cu merite culturale deosebite”, distincție acordată în Japonia pentru prima oară unui regizor de film. În aprilie 1980, la Tokyo are loc premiera filmului *Kagemusha*, despre care însuși regizorul notează: „Când am studiat istoria Japoniei, am descoperit că a existat o bătălie în care întreaga armată a fost distrusă. Evenimentul m-a fascinat prin singularitatea lui: într-o tabără n-a murit nimeni, în cealaltă au murit toți generalii. Am încercat să înțeleg cum de s-a întâmplat așa ceva. Am ajuns la personajul care s-a aflat în spatele armatei distruse. Am descoperit că el avea mai multe dubluri. Așa că m-am hotărât ca eroul filmului să fie una dintre ele, un fost hoț, care ar fi trebuit executat, dar care era iertat cu o condiție – să preia identitatea altcuiva. Deci, filmul este

atitudinea unei singure ființe față de evenimentul istoric”.

Având printre altele „cele mai frumoase bătălii realizate în cinematograful de la *Alexandr Nevski încoace*” (A. Tassone), acest „film-bilanț, film-sinteză – elementele tematice și estetice ale universului lui Kurosawa își află aici expresia perfectă – recapitulează totul continuând însă să

țional Film Festival” cu șase secțiuni necompetitive. Maratonul celor 137 de filme din 42 de țări, prezente pe ecranele festivalului, este deschis de premiera absolută a filmului *Ran* de Akira Kurosawa. A fost ultimul său mare succes. Avea 75 de ani și își încheia strălucit cariera cinematografică.

Emilia GHEȚU

Secvență din *Cei șapte samurai*

experimenteze și să împingă mai departe meditația” (Fr. Ramasse).

În 1980 revista britanică *Sight and Sound* publică ancheta „Cele mai bune zece filme din istoria cinematografului”, organizată cu ocazia a 50 de ani de apariție a publicației. Sunt clasate, în ordinea punctajului obținut, filmele: *Cetățeanul Kane*, *Regula jocului*, *Cei șapte samurai*, *Cântând în ploaie*, *Crucișătorul Potemkin*, *Mecanicul Generalei*. Pe primele locuri în clasamentul regizorilor: O. Welles, A. Resnais, Ch. Chaplin, J. Ford, L. Buñuel, A. Kurosawa, F. Fellini, A. Hitchcock, J. L. Godard, B. Keaton.

Premiul *Kawabata Memorial* pentru întreaga activitate creatoare i se decernează în 1983. Iar peste doi ani, la Tokyo, are loc un nou festival internațional al filmului „Tokyo Interna-

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Caranfil, T., *Vârstele peliculei* (în 2 volume), București, Editura Meridiane, 1982, 1989.
2. Cristian, Cornel; Râpeanu, Bujor T., *Dicționar cinematografic*, București, Editura Meridiane, 1974.
3. Darian, Adina, *Mirajul statuetei de aur*, București, Editura Meridiane, 1985.
4. Potra, Florian, *Voci și vocații cinematografice*, București, Editura Meridiane, 1975.
5. Potra, Florian, *Aurul filmului* (în 2 volume), București, Editura Meridiane, 1984, 1987.
6. *Secolul cinematografului. Mică enciclopedie a cinematografiei universale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
7. Virmaux, Alain și Odette, *Dicționar de mișcări literare și artistice contemporane*, București, Editura Nemira, 2001.

Georges Banu, profesor la Institutul de Studii Teatrale de la Sorbonne Nouvelle – Paris III, s-a impus ca autor al unor importante cărți despre teatrul secolului XX și a coordonat o celebră lucrare colectivă consacrată operei lui Peter Brook. A obținut de două ori *Premiul Sindicatului criticii* pentru cea mai bună carte de teatru. Semnează următoarele volume: **Bertolt Brecht și Orientul; Teatrul, leșiri de salvare; Memoriile teatrului; Peter Brook, de la Timon din Atena la Furtuna; Teatrul sau clipa împlinită; Actorul pe calea fără de urmă.**

Georges Banu privește teatrul japonez ca european. Spectator cultivat, el nu adoptă nici poziția erudită a specialistului, nici ignoranța turistului. Cartea *Actorul pe calea fără de urmă* surprinde expresiile unei arte ce a atins împlinirea în formele ei cele mai diverse, *no* și *kabuki*, *bunraku* și *buyo*, sau descrie riturile sălii ce poartă pecetea vechilor obiceiuri orientale: somn și strigăte, apetit culinar și rafinament al privirii. Perspectiva adoptată e antropologică. Ea își descoperă unitatea în imaginea esențială a actorului ce dispare, asemeni omului, pe calea fără de urmă.

Dacă teatrul japonez se revelă aici în toată multiplicitatea lui, în același timp, cartea lui Georges Banu ne permite să-i regăsim influența asupra scenei occidentale, de la Brecht și Meyerhold la Grotowski, Brook sau Mnouchkine. Georges Banu nu izolează, ci compară și apropie. Nu doar „miturile se re-gândesc între ele”, cum spune Levi-Strauss, ci și teatrele.

Mircea GHIȚULESCU

Georges BANU

ACTORUL PE CALEA FĂRĂ DE URMĂ*

Actorul, în Japonia, pleacă și nu mai revine. În *no*, personajul *shite*, fantoma reîncarnată, este cel care iese primul. El lunecă pe podul *ha-shigakari* și, înainte de a dispărea, se oprește un timp pentru a lovi podeaua cu o formidabilă izbitoră de picior ce răsună cu un vuiet ceresc¹. În timp ce se îndepărtează, îl vezi din spate sau, la rigoare, din profil. Dispariția lui este

opusă apariției (care se face prin față), ca și cum spectacolul s-ar închide asupra lui însuși. Fața și spatele. Se spune că o mare sculptură e aceea în jurul căreia te poți roti pentru a o vedea din toate părțile. Dar ce este actorul de *no* dacă nu o sculptură vie? *Shite* pleacă și nu mai revine. Trece pentru totdeauna în lumea fantomelor. A fost el, oare, cu adevărat printre noi? De fapt, el s-a aflat mereu între două tărâmurii. O fantomă care se reîncarnează dar nu se dezvăluie! Dansează și cântă mascată. Singurele prezențe ale actorului ca ființă umană sunt mâinile și, între mască și costum, o parte a gâtului. Un gât ridat și mâinile zbârcite! Îți poți imagina o ființă umană pornind doar de la aceste revelații. Vorbesc despre cunoașterea unui corp și nu de recunoașterea unui actor², a cărui capacitate de a-și proiecta energiile îi

* Fragment din cartea cu același titlu apărută la Editura Fundației Culturale Române.

atestă cu evidență calitatea. Aici poți aprecia un artist dar nu identifică un actor.

Shite se îndreaptă iremediabil spre ieșire. Nimic nu-l poate împiedica. Nimic nu-l poate abate. Actorul nu acordă nici cea mai mică atenție unei asistente care aplaudă cu reticență. Aplauze reținute ca și cum locul sau spectatorul, nu știi prea bine care dintre ele, le fac improprii. Aplaudăm având conștiința unei transgresiuni și, în același timp, cu dorința de a

mărturisi în mod discret o satisfacție de natură estetică. Aplauzele dau o ambiguitate actului religios. La Tokyo ca și la Paris. Căci, într-o duminică la Notre Dame, după un strălucit concert de orgă ce a urmat slujbei de Crăciun, am auzit răsunând aceleași aplauze. Aplauze aproape necuviincioase. Aceste aplauze timide leagă teatrul *no* și concertul de orgă de sentimentul religios tot atât cât de cel estetic.

Înrudirea merge și mai departe. Pentru că actorul care joacă pe *shite* și muzicianul ce cântă la orgă rămân anonimi. Le-ai admirat arta, dar nu le-ai văzut chipul. Actorul, aici, pleacă și nu mai revine pentru aplauze cu masca în mână ca într-un spectacol

de Strehler sau Mnouchkine. Strehler mărturisește chiar că el a avut două perioade la Piccolo. Prima, în care actorii își aruncau masca te miri unde în culise, reîntorcându-se cu fața goală în scenă, și a doua, când reveneau cu măștile pe frunte. Masca și obrazul, amândouă împreună. Actorul de *no*, dimpotrivă, nu se întoarce pentru a dezvălui o identitate care prin ea însăși, cu ocazia aplauzelor, ar privilegia esteticul. Cu toate acestea, aplauzele intervin pentru a tempera, a modula ceea ce, altminteri, ar rămâne prea atașat de religios. Este aplaudat cel ce încarnează spiritul ce revine, dar el, actorul, nu revine niciodată. Spectacolul se încheie cu această enigmă. Cine a jucat? Cine este acest emisar necunoscut al celui altă țărâm? Recunoști după aplauze că a fost un joc, dar nu știi nici mai departe cine este agentul. Recunoști funcția fără ca totuși cel care o umple de sens să se dezvăluie. *Shite*, la fel ca organistul de la Notre Dame, fac din anonimul o vocație, vocația artistului aflat sub pecetea sacralului. Nereprezentându-se pe sine, actorul de *no* refuză, astfel, ca profanul să apară drept revers al sacralului: cel care a existat în scenă ca fantomă nu poate reveni ca persoană. Actorul nu va accepta niciodată să se expună ca și cum și-ar fi suficient sieși. Legitimitatea sa vine din altă parte. Dar această absență a unui corp recognoscibil este răsplătită prin prestigiul numelui de care se bucură toți marii actori. În Occident este aplaudat un corp ce se oferă vederii, în Japonia se celebrează numele. Numele unor Moretti ori Solteri, interpreții Arlechinului lui Strehler nu vor atinge niciodată prestigiul lui Kanze. Imediatității aplauzelor care salută un succes de scenă i se opune perenitatea unui nume care aureolează o familie și descendenții săi. Gloria ei depășește spectacolul.

Actorul de *kabuki*, nici el nu se întoarce. Înainte de a ieși din scenă, se expune orgolios pe *kanamichi*, podul florilor, afișând cea mai spectaculoasă manieră de a merge, de a se uita cruciș (semn de concentrare) sau de a rostogoli cuvintele. Dacă actorul din *no* se retrage, cel din *kabuki* se arată. Sala ticsită întoarce capul pentru a-l

admira în toată splendoarea lui, căci ieșirea sa ține de ceea ce am putea numi finalul triumfal. Actorul de *no* se topește, actorul de *kabuki* se dilată.

În toate spectacolele, ce țin mai mult sau mai puțin de tradiție, interpretul nu revine. Mănuitorii din *bunraku* – ce poate fi mai antiiluzionist? – se retrag și ei odată pentru totdeauna. Nici chiar cei ce au mânuit marionetele nu acceptă să revină pe scenă din cauza insuportabilei suspiciuni pe care o produc ovațiile. Aici, unde a domnit extrema distanțare, actorul se sustrage de la ceea ce pentru occidental este manifestarea sa cea mai indiscutabilă: prezența pe scenă numai ca interpret. Cel care a acționat nu se întoarce niciodată pentru a se descoperi în fața publicului. Orientul nu suportă această autodezvăluire. Funcția are câștig de cauză asupra identității, masca asupra chipului și teatrul asupra ființei singulare. Aici, spunea Jan Kott, „forma umană nu poate fi decât pasageră”.

Dacă în spectacolele japoneze moderne interpretii acceptă să rămână pe scenă pentru a fi aplauzați, ei nu acceptă însă să revină. Ei se imobilizează pe scenă într-o poză aproape sacrificială până la ultimul ecou, dar refuză jocul ieșirilor și intrărilor, acel du-te-vino tipic occidental. Între scenă și culise. Marele dansator de *buto*, Tanaka Min, primește florile imobil, cu spatele încovoiat, dar nu iese. Recunoaștem astfel finalul, dar nu se admite pentru aceasta circulația între scenă și culise, între adevăr și neant. El nu poate părăsi scena decât pentru a dispărea, pentru a se refugia, pentru a se retrage definitiv într-un spațiu diferit calitativ. Substituit al morții.

În Europa, Genet, fascinat de sacru – fie chiar de semn opus – cerea și el ca actorii pieselor sale să nu revină în scenă. „Ar trebui ca ei să nu se întorcă, potrivit sensului pe care vreți să-l dați acestei expresii” – scrie el în *Scrisori către Roger Blin*. Când ai avut acces la o altă lume, nu te mai poți prezenta ca fiind de pe lumea asta. Actorul care se angajează pe calea sacrului acceptă astfel sacrificiul de sine, preț al încrederii într-un tărâm dincolo de scenă. Actorul care nu se

întoarce își găsește răsplata altundeva decât în aplauzele repetate care închid spectacolul asupra lui însuși.

Dacă este o imagine a Japoniei pe care o voi păstra, atunci aceasta este îndreptarea către un exterior al scenei de unde nimeni, actor sau personaj, nu se va întoarce. Ce am văzut? Ce am trăit? O ficțiune-eveniment. Pe de o parte actorul a reluat vechi semne de altcândva, pe de alta, plecând pentru totdeauna, el dă spectacolului ambiguitatea unui eveniment. Un eveniment ritual. *Shite* este mesagerul unei realități secundare. Pleacă fără a se mai întoarce, vameș fără chip.

NOTE

1. Puterea sa acustică este teribilă datorită unor vase de pământ ars dispuse sub podea pentru a face să reverbereze sunetul. Uneori, însă, cortina se ridică fără cel mai mic zgomot, iar *shite* părăsește scena la fel de tăcut pe cât a acceptat la început să răspundă apelurilor lui *waki*, omul din colț.

2. Scriind, am început prin a folosi cuvântul *comedian* pe care l-am șters apoi pentru că mi s-a părut impropriu pentru *no*. M-am gândit la cuvântul *maestru*, dar mi s-a părut prea ceremonios și referențial. Am sfârșit prin a întrebuița cuvântul *actor* care în realitate aici își află plenitudinea. De altfel, tradus literal, *shite* desemnează pe „cel ce făptuiește”. Adevărații actori japonezi, ca și cei occidentali, sunt cei ce acționează.

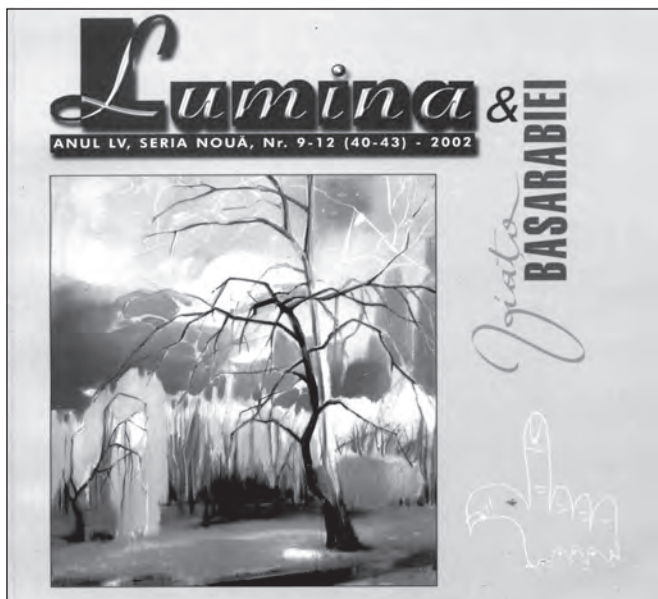
Vlad POHILĂ

O LUMINĂ CE VINE DIN BANATUL SÎRBESC

Acest fenomen – al atracției polilor, a extremităților – se poate observa atât în perimetrul unui grup de seminții, cât și în cel al unei națiuni. Să zicem, de-a lungul a vreo trei secole – XVIII-XXI, lumea intelectuală asistă la impresionante manifestări de afecțiune între două popoare așezate la extremitățile “oceanului slav” – rușii, pe de o parte, și sîrbii, inclusiv muntenegrenii, pe de altă parte. În timp ce rușii îi împilau nemilos pe alții slavi, vecinii lor imediați – ucrainenii, bielorușii, polonezii – Moscova se erija în ocrotitoare a slavilor de sud, contribuind efectiv la luminarea lor și la eliberarea de sub jugul turcesc. În replică, sîrbii și bulgarii le furnizau rușilor revoluționari și intelectuali de marcă, iar muntenegrenii – cosînzene pentru curtea imperială de la Sankt-Petersburg... “Sărind” peste italieni, românii s-au aruncat în brațele spiritualității franceze întreg secolul XIX, ca

în veacul următor să le întoarcă generos gestul de bunăvoință, dînd culturii franceze pe Constantin Brăncuși, pe Eugen Ionescu, pe Mircea Eliade, pe Emil Cioran... Încă în a doua jumătate a sec. XIX, și mai ales în secolul trecut, în cultura română s-a făcut simțit un puternic curent hispanofil, care s-a extins destul de repede și asupra civilizației portugheze. Cel puțin în lingvistică (să ne amintim iarăși de Eugeniu Coșeriu...), spaniolii și portughezii, la rîndul lor, au manifestat în această perioadă o atracție aparte pentru română...

În perimetrul cultural-lingvistic românesc putem observa de asemenea o curioasă atracție a “marginilor”. Transilvănenii sînt neîndoios mai receptivi la problemele basarabenilor (cazul Onisifor Ghibu este cel mai edificator în acest sens: un ardelean vine în 1917 să contribuie plener la emanciparea românilor basarabeni de sub ruși; peste mai bine de o jumătate de secol gestul era să fie întors cu recunoștință prin păstorirea de către Antonie Plămădeală, originar din Lăpușna, a Ardealului, Crișanei și Maramureșului). Avem azi la Chișinău mai multe biblioteci dotate cu carte românească din Ardeal: “Alba-Iulia”, “Maramureș”, „Țirgu Mureș”, “Transilvania”, iar tinerii basarabeni care merg la studii în Țară mărturisesc

că la Brașov, Arad, Oradea, Sibiu sau Cluj-Napoca se simt cumva mai comod sufletește...

Interesul față de soarta românilor trăitori dincolo de actuala frontieră de sud și de cea vestică a României, ca și față de cea a aromânilor, risipiți prin toate țările din Peninsula Balcanică, a fost la noi unul constant. "Ce fac frații noștri de acolo, înstrăinați și ei? Oare o duc la fel de greu ca noi sau poate chiar mai greu?" – iată o întrebare pe care și-au pus-o adeseori nu numai scriitorii, dar oricare basarabean cu simțire românească.

Fără a intra în amănunte, vom răspunde scurt de tot că aromânii (vlahii, macedoromânii) o duc într-adevăr extrem de greu: dispersați, recunoscuți ca minoritate etnică abia în ultimul deceniu (în Grecia nici până azi nu li se recunoaște acest statut), deasupra lor plânează mereu, neguros, primejdia asimilării. Într-o situație relativ privilegiată s-au aflat românii din Banatul Sîrbesc (fosta Iugoslavie): li s-a permis serviciul divin în unele biserici, au avut mereu câteva licee și o facultate, formații folclorice, ziare (dintre care cel mai longeviv s-a dovedit a fi *Libertatea*, întemeiat încă în Iugoslavia lui Tito, imediat după cel de-al doilea război mondial), câteva reviste (la cea mai solidă dintre ele, **Lumina**, ne vom referi în continuare), emisiuni la câteva posturi de radio și la unul TV... Statisticile sîrbești, apoi iugoslave nu au dat niciodată cifre precise privind comunitatea româno-vlahă de acolo. Mai exact, despre români, care erau recunoscuți ca minoritate etnică, se invoca cifra de 50-60 de mii (conform altor estimări, independente, numărul lor ar fi nu mai mic de 100 de mii). Acestora iată că abia din anul 2002 li se pot alătura circa 500 de mii de vlahi sau aromâni iugoslavi, nerecunoscuți și anterior identitatea națională și fiind supuși unui proces atroce de sîrbizare. Cîți din această jumătate de milion o mai fi păstrat nealterată conștiința de neam este greu să spunem: situația lor e similară cu cea a moldovenilor din Transnistria, ba poate cu cea a conaționalilor noștri de până și de peste Bug...

Oricîți ar fi în realitate, românii și aromânii din Iugoslavia au lăsat urme adînci și inconfundabile în cultura acestei țări. Ne vom limita la doar trei cazuri, întru totul edificatoare: pictura naivă (cap de listă ar fi aici o țărancă din Banatul Sîrbesc – *Marica Bălan*), apoi – poezia. Unul dintre cei mai de seamă lirici iugoslavi, dacă nu cel mai mare, se cheamă Vasko Popa, pe numele adevărat de botez *Vasile Popa*, care a și scris un timp românește, deși a trecut vijelios hotarele baștinei sale cu poeme scrise în sîrbește. *Ion Miloș* nu are nevoie de prezentări speciale: este scriitorul și traducătorul rarism, care a îmbrățișat destinul literatului trilingv, fiind cea mai trainică punte între niște culturi atît de distincte: română, sîrbă și suedeză.

Din cînd în cînd, la Chișinău ajunge cîte un număr al revistei literare **Lumina** din Voivodina, alias Banatul Sîrbesc. Și-a început existența la Vîrșeț, se pregătește la Panciova, e tipărită la Novi Sad – trei importante centre, inclusiv culturale, ale românilor din Serbia. Nu prea de mult această publicație a marcat 50 de ani de existență: a fost fondată în 1947, de către însuși Vasile-Vasko Popa.

E o revistă elegantă ca formulă grafică, editorială, variată și consistentă în ceea ce privește conținutul, atentă la valorile românești din Banatul Sîrbesc, dar și din țară (a publicat multe traduceri din literaturile "Iugoslaviei Mari", iar acum – din cea sîrbomuntegoreană) și din patria istorică, România. Mai mult încă: **Lumina**, în măsura posibilităților, acordă atenție și proceselor literar-culturale din alte zone populate de români. Astfel, am aflat plăcut surprinși că această publicație – iugoslavă, orice ai spune! – încă în 1954 a tipărit *Limba noastră* de Alexe Mateevici...

Cu retipărirea acestui imn limbii române (fiind reprodus și facsimilul, scris de poetul preot al basarabenilor cu litere latine, nu cu buchii slave!) se deschide, emblematic, recentul volum al **Luminii** – nr. 9-12 (40-43) pentru anul 2002. Este un număr, așa cum ne anunță în *Argument* redactorul-șef Ioan Baba, dedicat, în genere, stării literelor din Basarabia. Este rodul unui proiect

de colaborare pus la cale de redacția **Luminii** și dl acad. Mihai Cimpoi, în timpul unei întâlniri ce a avut loc nicăieri în altă parte decât la faimoasa „Boltă rece” din Iași – o adevărată generatoare de idei calde pentru sufletele noastre de frumos doritoare!

Motivele „locale” sînt prezentate în acest număr prin eseuri semnate de Slavco Almăjan (*Sensibilitățile alternative sau literaturile popoarelor mici în contextul european*), Florian Copcea (*Sud-Estul Europei sau capcana lui Ianus*), Ondrej Štefanko (*Asumarea statutului de minoritar*), Lia Magdu (*Pentru o imagine mai favorabilă a etniei noastre în mediul autohton*), Ioan Baba (*O plachetă de versuri menită istoriei literare: Vasile/Vasko Popa, Cerul din pahar*), Ion Ivașcu (*Ortodoxismul românesc în Sud-Estul Europei*), Adrian Negru (*Alegoria în iconografia ortodoxă a Europei de Sud-Est*), Mircea Măran (*Țările române în memorialistica sîrbă*), Richard Sîrbu (*La istroromâni – despre alți frați de-ai noștri trăitori în fosta Iugoslavie – actuala Croație, aflați la cîteva pași de dispariție totală*) etc. Subiectul interferențelor literar-culturale româno-sud-slave (și nu numai!) este tratat, în cîteva articole și studii, de Liana Ștefan (*O mondializare... interculturală*), Ioan Baba (*Florilegiu basarabean – Florilegiu bănățean*: sînt subtilurile a două plachete alcătuite și îngrijite de chiar I. Baba, tipărite sub egida revistei **Lumina** în anul 2002 și avînd titlurile **Ecouri lirice** și, respectiv, **Memoria clipei**), Marina Puia-Bădescu (*Caragiale-Nușić, un aspect particular în Sud-Estul Europei*), Viorel Roman, profesor la Universitatea din Bremen, Germania (*Roma – români, greci, slavi. Globalizarea capitalismului*).

“Compartimentul basarabean” al acestui număr special al **Luminii** se deschide, semnificativ, cu eseu *Basarabia, încotro?*, emoționantă scriere a unui mare și credincios prieten al nostru, scriitorul și criticul literar Adrian Dinu Rachieru, profesor la Universitatea de Vest din Timișoara și consilier al Editurii Augusta din același oraș bănățean, unde au fost tipărite deja cîteva zeci de cărți cu poezie, proză și eseistică de autori

de la Chișinău. Am mai menționa, ghidați de impresiile pe care ni le-a lăsat citirea sau recitirea, și cîteva eseuri de autori basarabeni: *Dorul* și *Fenomenul basarabean sub semnul Păsării Phoenix* de acad. Mihai Cimpoi, *Regionalismul și societatea comunicării* de dna dr. Ana Bantoș, *În căutarea identității pierdute* de dr. N. Leahu, *Identitatea spirituală ca factor al sincronizării* de M. V. Ciobanu, *Indeterminism identitar* de C. Cheianu, *Identitate și comunicare* de dr. hab. Gh. Bobănă, *Acomodarea la mediul etnic autohton* de N. Cojocaru, *Neologismele în spațiul basarabean* de dr. hab. Ion Ciocanu.

Ca o revistă de cultură, dar în primul rînd literară, **Lumina** consacră și de această dată mai multe pagini poeziei. De-a dreptul savuros e poemul *Cu Vasko Popa, la o ciorbă de broască țestoasă*, scris de Marin Sorescu în 1974, în timpul unei delegații la Rotterdam, călătorie ce i-a prilejuit o întâlnire cu confratele său din Banatul Sîrbesc și, iată, această exotica masă. Simetric, dar și simbolic, sînt tipăriți doi tineri poeți din cei doi poli ai românității, pe care acest număr special al revistei **Lumina** vrea să-i apropie: studenta la Drept din Chișinău Natalia Bantuș și liceanul de la Virșeș Marin Crăinean.

Nu vom exagera concluzionînd că prin acest volum revista **Lumina** din Banatul Sîrbesc a atras spre cititorii săi polul spiritual al românității numit Basarabia, familiarizîndu-i, fie și sumar, dar într-un chip original, cu frămîntările de ordin etnocultural, estetic și literar de la noi. Pînă la o prezentare mai amplă a mișcării literelor, artelor și ideilor în Banatul Sîrbesc, în replică și în semn de recunoștință, **Limba Română** tipărește în acest număr o microantologie de poezie de la celălalt pol al dăinuirii noastre românești. Optăm astfel o dată în plus pentru apropiere, nu pentru respingere. Pentru cunoaștere reciprocă, nu pentru înstrăinare. Revista **Lumina** de la Novi Sad ne-a dat un exemplu în acest sens, pe care-l urmăm cu bucurie și cu sentimentul unei datorii fie și parțial împlinite, așa cum se cuvine între frați, oricît de mult i-ar despărți dimensiunile geografice.

Mihai AVRAMESCU
(1914-1981)

CURCUBEUL

Când eram copil
alergam să prind curcubeul.
Ne strângeam câțiva băieți,
ne alegeam culoarea preferată
și începeam alergătura.
Visam să ne agățăm fiecare
de-o fâșie a curcubeului
și să ne legănăm ca-ntr-un scrânciob
pe unul din brațele sale.
Cele șapte culori ni se păreau șapte brațe
ale soarelui, cuibărite printre nori.
De aceea nu ieșeau la iveală,
decât după sfărâmarea norilor
în boabe mari și rodnice de apă.
O, cât eram de fericit!
Ne fugăream desculți prin ploaie
câtând mereu poteca tănuită
spre cele șapte brațe colorate
ce ne chemau lucind din depărtare
ca niște semne luminoase
aprinse de un meșter nevăzut.

Simion DRĂGUȚA
(1920-1993)

ÎN SOBA MARE, LA TATA

Cu nervii oboșiți de atâta umblet răzleț
Mă oprii într-o zi la tata-n bătătură.
– Ai venit? – mi-a zis el, molfăind pâine în gură –
Știi că fără tine-mi sunt zilele ca mărul-pădureț.
Vrei un pahar de vin?... Vrei ouă prăjite-n unsoare?
Avem cârnat uscat pe coș, și slănină rândurată,
Îți pregătim și-un pui, să-l mănânci cu salată...
– Vreau, dar deschide-mi întâi ușa la soba mare*.
Mi-e dor de portretul bunicului cu obiele tărcate,
De icoanele în cununi de busuioc, de fluierul meu, făcut din soc,
De covoarele de mama înflorate.
Deschide-mi apoi dulapul vechi de lângă geam –
Să-mi caut în el hârtiile aci pitulate,
Cu versuri pentru anii ei visate,
Ce, ascuns de ochii voștri, le scriam.

Radu FLORA
(1922-1989)

ABSENȚĂ DIN PEISAJ

În satul natal, pe străzile amintirii,
cumpăna fântânii, ca o săgeată frântă,
împunge cerul

și șesul întins este furnicar de visuri
crestat, ca-n hărțile școlare, cu echerul.

În satul natal și azi, în dricul zilei,
babele cârtesc și copiii vin, gălăgioși,
de la școală.

Doar eu lipsesc, nemotivat, din peisaj
și absența mi se pare neînțeleasă,
ca o tăinuită boală.

În satul natal ca un proțap e soarele
Lipsesc doar eu și zânele, visătoarele.

* Soba mare – așa se numește casa cea mare în Banat.

Vasko POPA
(1922-1991)

CONSTELAȚIE PĂMÂNTEASCĂ

În fața magazinului iluminat
Din strada Guduriței la Vârșeț
Trei muncitori vârstnici își savurează
Berea lor de seară din sticle

Dopurile de tinichea au alcătuit
O constelație pe banderola de pământ
Dintre pavaj și drum

Scânteiază ele în semiîntuneric
Așteptându-și astrologul

Am plecat să-mi cumpăr țigări
Cer și o sticlă cu bere
Să găsesc loc și stelei mele

(În românește de Ioan Baba)

Ion MARCOVICEANU
(1922)

SCHIȚĂ PENTRU PORTRETUL ȚĂRANULUI

Precum neghina și grâul, tu ești și binele și răul,
Poți fi Făt-Frumos, dar poți fi și Zmeul.
Tu ești și lapte, și vin, și pâine, și miere,
Ești când senin și hâtru, când prăbușit în durere.
Sudalma ta e cântec de ciocârlie
Și semn că nu e bine și ar trebui să fie,
Sfătos și mândru, cântec ca al tău nu e,
Cristosul meu bătut în cuie,
Haiducul meu și ne-ntrecut poet,
Când drept ca bradul, când răzvrătit șiret.

Ion BĂLAN
(1925-1976)

AICI, ÎN MĂRU, SEARA, IARĂȘI VIN

Aici, în Măru, seara, iarăși vin
să desfir, comoară minunată,
Poveste de-nceput,
povestea cu Truia
(cel ce, după cum se spune,

satului a pus teimei)
 și ca-ntotdeauna mă-ntreb
 dacă-i mai știu sătenii mei,
 ori eu visez mereu?

Cornel BĂLICĂ
 (1929-1994)

VIS CĂLĂTOR

Ești alb în versurile mele
 Sat pitit sub dealul blând
 Licărește un izvor sub dâlmă
 Și-un țintirim își toarce dorul
 Turmele de oi în strungi se-adună
 Prevestind belșug și brânză bună

Doldora de stele-i Cărașul primăvara
 Alene tremură văzduhul vara
 Dospește toamna pita în cuptor
 Iarna mă întorc în tine
 În visu-mi călător

Gheorghe LIFA
 (1929)

REÎNVIERE

Veniți, obiceiuri din străbuni:
 cu măști, la Crăciun,
 cu Steaua, prin case,
 cu călăreți, prin nămeți,
 cu Pințărâi
 și Potreac,
 cu colac
 și joc în sat!
 Vină, Paște,
 reînvie,
 ca să zică fiecare,
 de se întâlnește-n cale,
 „Cristos a înviat”!

Ion MILOȘ
 (1930)

DOINĂ

Încă mai răsare soarele din copilăria mea
 Ni se usucă mărul obârșiei
 La plecare
 Am înfipt cuțitul în tulpină

Să bată în loc de inimă
Albinele mi-au adunat amintirile în faguri
Mă cântă păsările în grădină
Nu m-au uitat greierii din ziduri
Curg în apele Timișului cumiți
Încă mai sunt
Mă pomenesc cocoșii dorului
Ard în lumânări strămoșești

Florica ȘTEFAN
(1930)

CÂNTEC DESPRE MOARTE

Iarăși soarele va merge cu mine pe jos până la Alibunar și Seleuș
și vom vorbi despre moarte la Vladimirovaț sau Uzdin
și vom povesti despre tinerele statui de marmură din cimitir,
despre chipul nevestelor înrămate ca turtele dulci.
La cimitire corbii și țigani cerșesc lipii albe,
la cimitire copiii străpung în marmură ochii fetelor
la cimitire sărbătorile-și lasă bucatele cele mai alese
pentru sufletele răposaților,
la cimitire filimicele galbene
atât de mult aduc cu fetele și femeile din satul vecin
căci există o față a morții la Alibunar și Seleuș
căci există o față a morții la Vladimirovaț și Uzdin
și cântecul meu urzit din morții de primăvara și toamna
și cântecul meu urzit din cele mai tinere mame.
Dar cum să prefac moartea-n venin
să-l dau înfometaților, să se sature?

(În românește de Ioan Baba)

Mihai CONDALI
(1932-1977)

LUPUL

Târziu. În dud scurt cârâie o cioară.
Cărările de mult nu se mai văd.
Un lup flămând din codrii niși coboară
și ninge des și-i viscol și-i prăpăd.

Între nămeți, duhnind a băătură,
proptit în pușca veche ca-ntr-un băț,
Moș Goruian ascultă zarea sură.
„Cum te-oi preface, taică, în clăbăț!...”

Și ninge. Duzii-și scutură povara
și-același urlet lung, spre Sălchioara.

Aurel MIOC
(1932)

NOSTALGICĂ

Hai să mergem acolo
Unde cerul s-apeacă
Să-și sărute mireasa de spice

Între brazde mănoase
Să ne descifrăm traiul
Să ne mâncăm mălaiul
De galben bănațean

Acolo-n cântecul dorurilor
Până-n străbuni
Boabele răsar în șuier
De ciocârlii
Și hora se-ntinde
Până-n măiestrie

În singurătate proaspătă
Plouă cu dureri din mine
Și se cutreieră amintirile
Până peste puntea de curcubeie

Miodrag MILOȘ
(1933-1998)

CUIUL

Înainte de a pleca
n-am bătut un cui măcar
în nici un perete,
în nici un stâlp
de care să-mi agăț
haina amintirilor
care să mă cheme
la casa străbună.

Era totul atât de nou,
atât de vechi totul
încât îmi era teamă
să nu-mi spulbere visurile.
Ele însă au plesnit
asemenea baloanelor
atinse de ultimul cui de lemn,
de ultimul cui de fier
mâncate de carii și rugina dorului.
Cuiul meu inexistent
a apărut singur
bătut pentru totdeauna în inimă
și în stâlpul închipuirii.

**Slavco ALMĂJAN
(1940)**

POARTA ZĂPEZII

Au scos cuțitul cel mare
Au aprins focul și au deschis cartea
Porcul dormea dus

E nefiresc să tăiem porcul atât de dimineață
A spus cel ieșit din cerc
Mai bine să ne odihnim

Timpul trecea cu lentila lui gigantică
Începuse să ningă și zăpada să crească
Atunci zise unul cu pălărie
Mai bine ar fi să plecăm la vânat

Ideea era adevărată și înspăimântătoare
Și unul câte unul uitară porcul și cuțitul
Dar nu găsiră poarta zăpezii

**Felicia Marina MUNTEANU
(1945)**

RĂSUNĂ

Răsună îndepărtatele tălângi în mine câteodată
Și de clopote de-aramă mă-mbolnăvesc.
Vrăjite flori de păpădii și de măceși,
Răsar în mica mea Itacă de sub vișini.
Ți-ai lăsat amurgurile în curțile măturate,
Aripile albastre în respirația somnului meu,
Copil cu fluier de soc!
Bătrânul își hrănește porumbeii din palmă
Și-alungă balaurul ferindu-te de frig,
Deși totul se va termina-ntr-un jilț
Cu o revistă veche pe genunchi,
Cu un ac de cravată în gât.

**Eugenia BĂLTEANU
(1948)**

DIMINEAȚA A DOUA

Era o secetă cumplită
Încât crăpa pământul.
Copacii s-ascundeau în rădăcini
Sau în umbra proprie.
Țăranii cântăreau zilele-n palme
Cu ochii la cer. Așteptând miracolul.

Într-o dimineață venise de nicăieri
 Un părinte care botezase un copil
 Cu busuioc și agheasmă.
 De undeva se auzi nechezatul cailor.
 Unuia dintre ei i-au pus zăbală
 Și i-au dus de căpăstru în grajd.
 În dimineața a doua slujise
 Pentru dezlegarea ploilor
 Și când a dat să plece
 A început să plouă din senin.
 Dincolo de hotar
 Ardea pojarul amiezii lui cuptor.

Lazăr P. MĂLAIMARE
 (1949)

DUZII

Merg pe ulicioară
 și-n pasul plin venind din pasul meu
 văd coroana lor mișcându-se
 mișc în mine mâna mea
 mă mișc pe mine

Prin străzile ce fost-au cu praf de vară
 sub streșini de case și-n casa mea
 lipită cu pământ și paie din câmp

Câmpul meu din mână e un gând
 spre marginea de sat

La margini suflă același vânt
 și adânc coboară-n mine
 prin duzi de frică

Duzii păstrează cărările de sat
 rărit-au duzii-n ulicioare
 dispar vârfuli
 și-n coroana duzilor

Mărioara BABA
 (1950)

* * *

Vei încerca să fugi
 Cu gust de pădure
 Forma ta va rămâne
 Limpede dezmiertătoare
 La gura sobei
 Ca floarea de cireș

Anii tăi
Se vor spulbera în piețe
În prag
Mama mea va ieși purtând
Cunună de stele pe frunte.

Olimpiu BALOȘ
(1950)

MIGRARE

Ne răsfirăm oasele pretutendeni
și mai mult.
Pe cinci continente
ne îngropăm limba,
mirosim a smog,
devenim livizi
cu fețe străvezii
de parcă nimic n-a-nceput
și nimic nu s-a terminat
în ceasul acela
și plecăm, și fără cruce,
pe drumul cerbilor.

Ioan FLORA
(1950)

CÂNTEC DE VARĂ

Descărcăm sacii de porumb o după-amiază
întreagă.
Dar, e o plăcere.
Pământ negru îmi intră sub unghii;
căldură, vomit.
Dar, e mai mult decât o plăcere.
Argilă, prund, moloș.
Se-astupă fântâna din colț.
E mai mult decât dacă ai îngropa omul de viu.
Porumb, vară violentă.
Trenul de patru, gustul de sudoare în gură,
nu i te poți sustrage.
Descărcăm porumbul, 73 de saci.

Ioan BABA
(1951)

ULTIMUL ROTAR

Vecinul meu Păun Clean
a învățat meseria de rotar la Filip Gean.
După trei ani a devenit calfă
iar pe urmă un vestit rotar.

Făcea trăsurile ca femeile chilimurile.
 Lucra pedant ca un artist,
                                           și tot timpul fluiera.
 Schimba doinele, până nu făcea
                   loitrele,
                                   roțile,
                                           leucile.
 Când le vopsea, ca pictorul privirea
                                                                                   – atunci cânta.
 Cântau apoi și scârțâiau trăsurile ticsite.
 Cântau apoi, la nunți, se veseleau.
 Dar ce folos căci lumea nu mai ține cai
 și trist prin colț de curte
 singuratic stă un dric, un perinoc,
 cu loitrele e îngrădit porumbul,
 dar roțile servesc ca un decor
 pe la moteluri, într-un muzeu,
 prin vreun pridvor.
 Și deodată...
                                   nici doină și –
                                                                                   nici cal,
 tractorul cu remorca
                                   traversează prin hotar...
 E trist fără rotar.

Petru CĂRDU
(1952)

EXPEDIȚIE VÂNĂTOREASCĂ

Am plecat la vânătoare
 Braț la braț cu vânătorii.
 Nimeni nu pomenește de moarte.

N-ai voie să tragi în aer
 cum n-ai voie să tragi în propriu-ți destin
 să nu întâlnești unicornul,
 să nu-ți iasă în cale o făptură strâmbă.

Numărăm jivinele
 cu arme de arcaș pe umăr.
 Nici că ne pasă!
 Recunoaștem fiara prețioasă.

Vedeți-vă de treabă fiarelor,
 Sunt la pândă vânătorii de aer.

**Aurora ROTARIU PLANIANIN
(1952)**

RURALĂ

Îmi pare că aud un zăngănit
de clopot în depărtări;
izvoare cu ape repezi
îmi curg prin corp
și mă apucă un dor de ducă.

Păduri, desișuri las în urma-mi
cărările de altă dată le regăsesc
pe toate la un loc
și alerg nebună și tresar
în depărtări...

„Doamnă, ați depășit viteza,
pe bulevard sunt treceri și pentru pietoni”.

**Ionel STOIȚ
(1952)**

DINTR-UN COLȚ DE ȚARĂ

Dintr-un colț de țară
Vine-o doină la vioară
Vine-o horă, ardeleană
Prin zâmbet de bănațeană.

Dintr-un colț de țară
Zâmbește-o fecioară
Tânără frumoasă
Departă de casă.

Dintr-un colț de țară
Salt de căprioară
Peste o câmpie
Cânt de ciocârlie.

Dintr-un colț de țară
Lacrime amară
Peste-un râu vărsată
Lume-ndepărtată.

Dintr-un colț de țară
Tot vine spre seară
Vine pe-noptat
Dor îndepărtat.

**Ileana URSU
(1954)**

CASA

Mi se dărâmă casa
oameni
se dărâmă încet
de parcă ar clădi
ruine

Casa mi se dărâmă
eu ce pot face
să memorez
an după an
cărămidă cu cărămidă
casa mea

Casa mi se dărâmă
eu doar îmi amintesc

Să nu vedeți
oameni
cum e când vi se
dărâmă casa

**Vasile BARBU
(1954)**

OSUL MARIEI

Cu furca-n mâini de aer
întoarse Maria la fân
anii și-i întorcea-n lacrimi
în timp ce vântul zburdalnic
centimetru cu centimetru
îi cerceta goliciunea nudului.

Avea Maria dinți de fier
și obraji rumeni,
sfâșia văzduhul
și săruta lăcustele.
Aștepta ca trăsura să tragă noaptea și
licuricii...
Fânul o îmbia tot mai des
la un pahar de salivă și sudoare
Maria cu furca
zgâria stânca bănățeană...

O cioară-și făcu prezența
și straniu suna cerul
Furca se înfipse
și Maria dădu de un os.

Osul oștilor timpurilor
pierdute în fum și vijelii.

Osul lacrimilor din bordeie
când nu se știa
nici cine și nici unde.
Maria-și goli ochii
și cu călcâiul făcu loc în Panonia
osului.

Erau pe aici nopți cu cer senin
Maria cărnoasă
la întorsul fânului
și osul oștirilor...

Pavel GĂTĂIANȚU
(1957)

/LA CĂRĂMIDĂRIE SE PREGĂTESC TIPARELE/

La cărămidărie se pregătesc tiparele
Lutul se înmoaie în apă. Se adaugă pleava.
Cărămida e crudă ca noul-născut. Se ia o lopată.
Se trasează aria. Pământu-i eliberat de dușman.
E aripă a vântului. Eliberezi cărămida plămădită.
Cărămizile, o mie, le introduci în cuptor.
Le pavezi pe dinafară. Căptușești interiorul.
Cocenii ard ca o flacără olimpică.
După șapte zile scoți cărămida, caldă ca pâinea.
Se înlătură berbecii, acești dezertori ai focului.

Ana Niculina URSULESCU
(1957)

BUNICA MEA

De multe ori mă-ntreb
dacă mama bunicii mele
nu trebuia s-o nască
în mai multe exemplare
pe bunică-mea
Poate că era mai bine

N-ar fi fost nevoită
să poarte ea singură
multicolore etajuri de șorțuri
și de năframe
N-ar fi fost nevoită nici să se certe
singură
de trei ori pe zi cu bunicul
nici să cadă pe uscat
de două ori pe lună
din cauza kilogramelor acumulate
Poate că era mai bine
În cazul acela
o bunică mă certa pentru vocea stridentă a
soliștilor

de muzică ușoară
 iar alta asculta nestingherită
 cum vecina din dreapta
 se ceartă cu noră-sa
 Poate că era bine și pentru mine
 Îmi umpleam buzunarele cu cadouri
 din dărnicia tuturor bunicilor

Nicu CIOBANU
 (1960)

OMAGIU ȚĂRANILOR

Se zice că doar țăranii
 cândva au reușit să rămână neprihăniți
 până la adânci bătrânețe

Ei în loc de sărut
 scui-pau în palme
 și cu saliva lipicioasă
 loveau șezuturile femeilor

Dimineața îngenuncheau
 în fața cailor cu aureole
 și funii de grâu în coamă

În ochii lor
 azi se tămăduiesc zorile

Între cântec și elogiu
 vibrează tristețea

Mărioara ȚERA
 (1971)

NUNȚI

Nunți de culori,
                                             din aer,
                                                                                     din lut,
 când sufletul din beznă cu-o rază se
 cunună,
 când fulgeru-și răpește miresele din lună,
 nunți timpurii,
                                             nunți aspre,
 nunți mult întârziate dintre cei morți și vii.
 Nunți de corali,
 zidindu-și iubirea în oceane,
 nunți tinere ca-argintul
 dansând pe plaiuri vechi,
 tâmplele-s fierbinți de-atâtea uragane
 și buzele-mi sunt arse de un vechi sărut.

Leo BUTNARU

PERIMETRUL CUȘTII

(Jurnal 1972-1974)*

Notă de stadiu

Încă din timpul studenției, fusesem încorporat în redacția ziarului „Tinerimea Moldovei”, unde mă simțeam destul de în apele și cernelurile mele. Însă, după absolvirea facultății, licențiat în jurnalistică și filologie, mă pomenii cu ordin de înrolare în deloc atrăgătoare, foarte impopulara printre studenți armată sovietică. Nu eram un recrut, ci un ofițer în rezervă, astfel că tentativele de a evita tristețea kaki erau da capo excluse și Alain Bosquet „îmi profetiza” neliniștitor „Poete (putea să-mi spună și, pur și simplu: băiete – n.n., L.B.), ai să fii soldat: vei doborî stejarul melodios/ și tranșee vei scobi în curcubeu”. Îi invidiam pe alți colegi, care fuseseră absolviți de o atare „onoare”.

Astfel, privat de râvna de a-și scrie articolele de ziar, locotenentul ce eram, nedând dovadă de spirit ofensiv, simți necesitatea, ca și impusă de dezagreabilele condiții cazone, de a se replia către sine, însă nu într-atât de obsesiv, încât să piardă contactul cu realitatea. De bine, de rău, puteam reveni din când în când la Chișinău, unde îmi reîntâlneam prietenii și colegii. Nu o singură dată, m-au vizitat și ei, la gazda mea cu chirie de la Tiraspol, unde continuam să-mi scriu versurile, dar și jurnalul de junețe, o primă parte a căruia am editat-o cu titlul Student pe timpul rinocerilor, 1969-1972. Unele din explicațiile pe care le-am dat în prolegomenele acestui volum rămân perfect valabile și pentru ziaristica mea cuprinsă între verile anilor 1972-1974. Și din caietele poststudențești am transcris, în mare, doar ceea ce mi s-a părut de o cât mai firească autenticitate a fluxului intim, de conștiință și sentiment, ferite de eventualele tentații de intervenții opționale. Pe alocuri, am ținut să las în starea de acum trei decenii până și derizoriul ce se strecurase sub stiloul meu, derizoriul, sau nu prea, în forma lui de cele mai succinte informații ce ar oferi date despre acele timpuri și oamenii lor, informații și nuanțe caracteristice stărilor noastre de spirit din climatul odinioarelor oțărâte, climat de constrângere, suspiciuni și privațiuni de ordin spiritual. Adică, n-am reproiectat situații și idei din perspectiva vârstei prezente, chiar dacă s-ar putea observa și o anumită neîmplinire intelectuală, ce m-ar face să gândesc că, un altcineva, la cei 23 de ani ai mei, în alte condiții psihosocioculturale, ar fi putut surprinde și „fixa” stări de conștiință mai adânci, valoric superioare celor cunoscute și trăite de mine. E drept că, anumite pasaje au fost ușor bricolate sub aspect stilistic, însă rămase totuși autentice în ideea și tonalitatea mărturisirilor. Apoi, am eliminat anumite notițe cam exaltate în retorismul lor juvenil. În consecință, comprimările la care am recurs m-au scutit de rescrierea mai multor pagini, ceea ce le-ar fi făcut, de fapt, pagini de pseudojurnal. (De altfel, un gen ce are și el dreptul la existență, cum e și în cazul – ca să dau un exemplu edificator – volumului La apa Vavilonului al distinsei doamne Monica Lovinescu, volum ce reprezintă un comprimat memorialistic din perioada anilor 1941-1964, în care, precum remarca dnul Vasile Popovici, „din pudoare, dintr-un exces al spiritului critic, din voința de a se restrânge, autoarea își rescrie jurnalul”.)

Îmi amintesc că, atunci când am fost „arcanizat” din redacția „Tinerimii Moldovei” și „neantizat” (!) în kaki-ul otova, kafkian, al armatei, sufeream că, un

* O parte din Jurnal (anul 1972) a fost publicată în hebdomadarul Dialog și revista Basarabia.

timp, nu voi putea profesa jurnalistica. Dar nu-mi amintesc ca, scriind în jurnal („iarăși același rendez-vous cu tine însuți”, precum zicea Gottfried Benn), să fi trăit angoasantul sentiment că parcă aș fi impus să renunț la scrisul propriu-zis, al poemului, prozei sau eseului. Pentru că, realizez acum, în ce mă privește, jurnalul a constituit și spațiul unui laborator, de literatură și lectură.

Cu toate ale lor, dar și cu inerentele omisiuni și slăbiciuni, dimpreună cu amintirile... paralele pe care le redeșteaptă ele și le retro-fixează în anii și situațiile de demult, aceste file „trezesc în venele mele (vorba lui Fernando Pessoa) o complexă furnicătură de viață”. Îndrăznesc să cred că atare stări le-ar putea re-încerca și cei care se vor regăsi în respectivele consemnări.

Ajuns la acest moment, îmi dau seama de doza de risc care mă pândește și pe care, bineînțeles, mi-o asum, dat fiind că majoritatea numelor ce figurează în jurnal nu numai că sunt cunoscute, dar purtătorii lor se află printre noi și eu le urez și pe această cale un prietenesc și confratern: Mulți ani înainte! Îmi asum riscul și din considerentul că, precum spuneam și în precuvântarea la volumul Student pe timpul rinocerilor, jurnalul nu este sui generis un ego-text, ci e un mesaj „polifonic” al mai multora – al prietenilor, colegilor dintotdeauna, cunoștințelor mele de cândva. Chiar și al... inamicilor. Iar dacă ar fi să dedic cuiva anume jurnalul de față, primul gând mă duce la Domnia Sa Prozatorul Liviu Rebreanu și la demnul, bărbatul, dar nefericitul său personaj Apostol Bologna, locotenent de origine română, cătănit într-o repugnantă armată imperială.

1972

15/VII

Stăpâna primește în gazdă o familie din Murmansk, sosită la odihnă. Cât le-ar mai fi rămas să plece ceva mai departe, la Odesa, la mare?

Restaurantul „Florica” de peste Nistru, sub liziera pădurii. Comentează o duduie: „După ce vezi, în filme, cum se odihnesc oamenii din Occident și încerci să faci și tu la fel aici, la noi... Ce să mai vorbim! De ce naiba ne-ar mai proiecta astfel de filme?... Numai îți strică inima...”, conchise clienta pretențioasă care, până la acest moment, chemă de foarte multe ori chelnerița, înaintându-i pretenții (intemeiate, de altfel): șampania – caldă, vesela – murdară, frigăruile – cum să vă spun? etc.

În ceea ce mă privește, ca existență curentă, mi se potrivește, fără exagerare, trista sentință din Cântul III al *Infernului* dantesc: „Și viața aceasta-i atât de nesuferită, / Că oricare altă soartă mi s-ar părea mai ușor de suportat”. (Nu garantez exactitatea, în nuanțe, a traducerii; reproduc originalul: „E la lor cieca vita e tanto bassa / Ch' ividiosi son d'ogen altra sorte”.)

22/VII

Plec la Chișinău. În pofida faptului că Somov m-a... somat să nu depășesc raza de 60 de km din jurul unității. E naiv, „soldafonașul”! Se mai supără el, dar – ce are a face? – se consolează cum poate. La Academie, îl caut pe Andrei. Lipsește. Țineam să-i aud părerea despre primul meu manuscris de versuri. Trec pe la Casa Presei. La Iulian și Serafim, ușa deschisă. Aici îi întâlnesc pe Aurel Ciocanu și Victor Dumbrăveanu. Ies cu primul, să citesc pagina din *Scântea*. Nu sunt prea mulțumit de ceea ce public... Pornim spre o bere, dar ajungem la un vin. V. și I. se grăbesc la stadion: joacă echipa secundă. Serafim zice: „Doamne ferește să iasă fotbaliștii la încălzire și să nu fie Victor de față!”. Au plecat. Un oarecine îi zice pe dinafară din Esenin și Maiakovski. Localul predispune la atare efuziuni. Un „prieten” Josef. Comedie, banalități. Plecăm

și noi. Colegii îi telefonează lui Ion V. Vine. S. și A., închevăluiti, îl iau pe ăsta la îmbrățișări și sărutări. Cu greu, I. reușește să evadeze. La A., continuăm. Discutăm, bârfim. Dânșii citesc versuri. S. – orgolios (uneori). Dar zice despre ego: „Dintre noi, el e unicul tobă de carte”. Cine știe... Plec. În troleibuz urcă și C. Fusese la mine, reușise să revină de la Tiraspol. Dimineață – însoțitor, la aeroport. Revin în centru, unde întâlnesc troica: Serafim, Aurel și Sandu, cumnatul lui S. Reîncepem. Pe la amiază, îl vizitez pe B. Mi-a citit manuscrisul. „Scrii altfel. Îți va fi greu, însă există destui colegi care cred în tine”, zice. Îmi oferă să citesc o scrisoare primită de la Olesi care, referindu-se la mine, scrie: „Dacă va lucra mai mult, va ajunge un poet minunat”. Trecem pe la E. Pan.

Serafim către Iulian: „Ce te tragi tu, bre, atât de tare la fotbal, de parcă cei ce aleargă acolo au citit vreodată revista *Cultura*, la care lucrăm și noi?”.

27/VII

Uite, mai sunt reeditate cadavre, pentru morga literaturii. Zilele acestea a apărut un volum de Corneanu care, și de acolo, de unde se află, „papă” hârtia ce ar fi bună să meargă pentru un ziar literar, pentru cărțile tinerilor. Revista *Moldova* publică un alt cadavru viu: Cruceniuc. O dată cu plecarea lui Preigher (în sfârșit, l-au plecat totuși! Ne fura la onorariu, delapida), *Tinerimea* nu mai publică pe prima pagină rahaturile lui Barjanski.

Giordano Bruno a fost ars pe rug în Piazza dei Fiori – Piața Florilor care, de fapt, ar fi Piața... fiiorilor de gheață sau Piața (te iau) Fiori(i).

30/VII

Curios, cum, de ce, din Axenos (Neospitaliera), Marea Neagră a devenit Euxinos (Ospitaliera). N-ar fi rău ca Moldova să redevină... Axenos.

Anul acesta, Premiul Nobel – în valoare de 150 mii de dolărași.

26/VIII

În oraș rulează filmul „Călărețul fără cap” după romanul lui Mayne Reid. Sub impresia serialului în care protagonist e celebrul Louis de Funès, ingenușii ispitesc naivii: „Ai fost la «Fantomas fără cap»?” Multă lume aleargă la cinematograful, să-și „împlinească” serialul cu Fantomas.

28/IX

Unele poeme ce ar putea fi luate și drept mici nuvelete captivante gen S.F.

Surprins de scrisoarea primită de la ziarista L.E. Se află la o casă de odihnă. A citit în *Cultura* versurile mele care i-au plăcut „prin profunzimea sensului și tonul grav”. I-am răspuns. Vreun început de corespondență sau doar... complezență?

30/IX

A murit Pablo Neruda. La ce ar ajuta eufemisticele: s-a stins, a plecat dintre noi? A murit un mare poet. Soția sa spune că lovitura de stat din Chile i-a grăbit moartea. *Komsomolskaia pravda* publică ultimul său poem. Nu cu mult timp în urmă, a decedat Picasso. Bogat, dar și tragic spiritul hispanic.

11/X

Niște blocnotes-uri din studenție, cu schițele unor posibile poeme, rămase totuși... imposibile. De regulă, pe ultima filă a carnetelor – lista datorilor. Nu prea știu a cheltui banii. Mai bine zis: nu știu a nu-i cheltui. Ca ofițer, primesc aproape dublu față de redacție. Dar – nu, nu rămân aici, că doar n-am...kaki-at!

12/X

Acum două zile, la poarta unității militare mă așteaptă... Mihai Cucereavăi, colegul de studenție. Venise într-o deplasare, de la TV, și hotărî să mă găsească. Firește, m-am bucurat mult, însă, cu părere de rău, eram deja echipat pentru o noapte de gardă, cu pistolul în toc și tocul (condeiul) în porthartă. Aveam la dispoziție doar jumătate de oră până la preluarea schimbului. Regretăm că nu putem sta la un pahar de vorbă. Facem poze, dat fiind că Mihai nu se desparte de aparatul de fotografiat. „Pentru istorie!”, zice Cucereavăi-bucovineanul, și eu îmi amintesc de celebra sa frază cu care încerca să ne potolească elanul cocoșesc, de harță: „Bre băieți, bre, la ce vă folosesc vouă războaiele astea, bre?”. Îmi spune că a citit versurile mele din *Cultura*. „Ai crescut!”, conchide el. Lescu i-a vorbit și de grupajul din *Scânteia*.

13/X

Erwin Strittmatter „mă susține”. În acest mijloc de octombrie, oarecum consolatoare și un pic cam „încăpățânate” îmi par cuvintele sale, pe care le citesc *ad hoc*: „Hai să așteptăm iarna și s-o trăim asemeni pomilor – sub scoarță”. Sub scoarța sau coaja cazonă a kaki-ului... Această frază poate fi cel mai adecvat epigraf pentru începutul unui nou caiet al *Jurnalului*. Poate fi tăinuită aici o nuanță îmbărbătătoare, care să mă facă a aștepta mai ușor luna iunie a anului viitor, când voi fi lăsat la... Chișinău (vatră, totuși).

18/X

Literaturnaia gazeta publică un test de verificare a posibilei durate a vieții. Cumpănesc, combin, calculez – reiese că voi trăi circa 70 de ani. La vârsta respectivă voi putea reciti aceste rânduri nu prea optimiste?

19/X

De regulă, după orele de „Of, mamă, iar mă-nhamă” sau, cum zic rușii, „Kak odenu portupeiu, vsio tupeiu i glupeiu” (în traducere aproximativă: de cum îmbrac diagonală, prostește-mi-se mintea alandala), în oraș ies în haine civile. Și, o dată ce am nevoie de ele, abia acum îmi dau seama cât e de convenabil să fii și tu de așa-zisa statură europeană medie, adică: înălțime medie, talpă medie, grumaz mediu etc. Majoritatea europenilor de rând au o atare statură (în jur de 1,75 m.), așa că încearcă și tu să găsești un costum ca lumea, o pereche de pantofi 42,5 ce nu te-ar face de răs, o cămașă cu gulerul 42-43... Sute, mii de inși „medii” ți-o iau înainte. În timp ce tu ești la poligon, la ședințe de tragere, în marș forțat, în redresare după un „atac atomic” etc.

22/X

Cultura de sâmbăta trecută mă anunță că, mâine, duminică (astăzi e deja luni), 21 octombrie, la ora 11.00 se va da undă verde Zilei Poeziei. M-am bucurat, zicându-mi să plec la Chișinău. Reușesc să înfrunt anumite impedimente legate de serviciu, la opt și ceva urc într-un taximetru și, peste o oră și zece minute, sunt în capitală. Mai e timp și intru la restaurantul *Inturist* să dejunez. Atmosferă matinală, plecticoasă. La o masă din stânga, chelnerița dă din umeri a „nu înțeleg”. Prind frânturi de fraze în franceză, pe care o vorbesc un El și o Ea, cam trecuți de 50 de ani, dar simpatici. Îmi ofer tacticos serviciile. În fine, cu forțe comune, reușim să comandăm bucatele. Bucuroși, dâșșii mă întreabă dacă nu care cumva sunt din Argentina(!) De unde?! Iar franceza, atât cât o cunosc, am învățat-o la Universitate. „Ați absolvit Universitatea? Cine sunteți, cu ce vă îndeletniciți?” Pricep că dâșșii cunosc franceza mai mult în

urma adaptării spaniolei, care le este limbă maternă. Însă, în comunicare, nu întâlnim mari dificultăți. Ne luăm rămas bun, pentru că eu, de, mă grăbesc la deschiderea oficială a Zilei Poeziei. Dar, Aleea Clasicilor e... pustie! Mă reped la un chioșc, iau *Gazeta de seară* care-mi „explică” impasibil că evenimentul respectiv va avea loc la librăria *Universul*. Astfel, oficialitățile și-au bătut joc de scriitori. N-a ieșit Ziua Poeziei, ci Ziua Fricii și a umorului negru, dus spre tragic. Întâlnii câțiva cunoscuți, nu dintre cei mai apropiați. În stradă, dau de Ghiță Gorincioi. Luăm masa la *Noroc*, discutând despre ultimele evenimente. Băiat informat, ce mai! E. Rom., referentul lucrării mele de licență, a fost numit corespondentul APN în România. I se propunea lui Coval, dar... îl întâlnim pe Lescu (nu s-a prea schimbat), apoi îi telefonăm lui M. Poiată. Ne invită la el. „Consiliul” nostru hotărăște ca, pe 25 mai, Ghiță să ne organizeze o întâlnire cu studenții de la jurnalistică. În ce mă privește, cu o condiție – dacă pot să vin. Mi-a fost greu să repăresc Chișinăul, însă taximetrul mi-a scurtat suferința: în 45 de minute furăm la Tiraspol. Da, ieri, la *Universul*, schimbai câteva vorbe cu Petru Zadnipru. Ceruse un foc, să-și aprindă țigara, ceea ce-l făcu pe Hropot. (beat) să se dea într-un spectacol stupid, bleg, hohotitor, ca prostul în târg.

25/X

Pentru a avea mai multă lumină sub pix, pe fila *Jurnalului*, iau de pe pervaz buchetul de astre ce acoperă un ochi întreg de geam. Flori simple, albe, roze și stacojii. După caligrafia dezordonată, se poate presupune că degetele îmi mai sunt încă amorțite de frig: am intrat în cameră acum câteva clipe. Vroiam să scriu despre L. care, cândva, părea să fie ceva mai interesantă decât acum. Zice să nu-i spun vorbe hazlii, pentru că, din cauza răsului, i se fac riduri pe nutrișoară. Să vezi, nu vrea să îmbătrânească! Tenul trădează o îngrijire oarecum forțară, intensă. Cu toate că e prof. la școala de muzică, are un cerc prea îngust de interese, cunoștințe generale destul de sumare, superficiale. Îi spun ce cred. Începe a se dezvinovăți: tradiționala lipsă de timp! Simte că n-o cred. Ieri o văzui răsfoind o enciclopedie. Mă tem că astfel de specimene există f.m. printre absolvenții de instituții de învățământ superior. Așa cred, dar să dea Domnul să greșesc.

Ieri, citit-am în *Lunosti* nr. 9 nuvela lui Druță *Zapah speloi aivî*. Important scriitor al acestui plai căruia nici cele mai suspuse organe ale republicii nu-i vor putea „reașeza” creierii. Dacii aduceau jertfă zeilor pe cel mai destoinic tânăr. Acesta, căzând în suliiți, primea moartea cu seninătate, zâmbind. Un ecou și la Druță: „El zâmbi, pentru că ce alta ar mai putea face un moldovean care, iată, își vede cu propriii săi ochi sfârșitul?”.

E o răscolitoare mărturie despre indiferența noastră față de moștenirea pe care ne-o lăsară predecesorii. Clopotnița lui Ștefan cel Mare ar trebui să vestească și astăzi – acesta ar fi subtextul nuvelei.

Detalii psihologice surprinzătoare, convingătoare: „Când moldoveanul nu prea are motive de emoții speciale, el dă o fugă în trecutul neamului său, descoperă ce a fost mai dramatic acolo, cele mai triste amintiri ale sale”. (Trad. n., L.B.) Auzisem presupunerea că, o dată ce s-a îndepărtat cu traiul de aceste pământuri, de oamenii lui, în scrisul său Druță a devenit mai puțin veridic, mai puțin convingător. *Doina, Păsările tinereții noastre, Povara bunătății noastre* (partea a II-a), această nuvelă recentă, combat atare aserțiuni. Din depărtarea sa, Druță ne este și mai apropiat. De acolo, unde se află, el luptă mai cu siguranță pentru afirmarea talentului său căruia aici alde Racul și alți „mititei”, vorba lui Eminescu, deseori invocată de Ion Osadenco, încercau și încearcă să urce, precum furnicile, pe un munte, spre a începe a-l dărâma; încep cu... vârful. Din Moscova,

Druță poate striga. De-ar fi rămas aici, n-ar fi putut nici să șoptească. De acolo, dânsul poate reaminti vorbele pe care i le spusese lui Ștefan cel Mare mama sa, în fața cetății Neamț (Druță zice că i le spuse sihastrul Daniil): „Odihna oșteanului ce a suferit înfrângere e pe același câmp, unde a fost zdrobită oastea sa”. Astfel că: „Ștefan și-a adunat ostașii rămași în viață, s-a întors pe câmpul de luptă și a învins” (Pe câmpul de hulă și înjurături! – asta e, azi, motivul tovărășeilor!). Ce ar fi făcut cenzura de la noi în cazul frazei: „Toți ar fi vrut să audă răspunsul dumneavoastră în aceeași limbă, în care s-a lămurit Ștefan cu sihastrul Daniil”? Iar în acest loc „redactorii” ar fi fost pur și simplu necruțători: „Horia ședea ghemuit: acest film i-a rănit adânc demnitatea sa națională”.

De acolo, Druță poate aminti și despre cele ce i s-au întâmplat lui Nicolai Costenco.

Fostul profesor de franceză al Janei plecă din Chișinău după „conferința consacrată problemei provenienței limbii moldovenești. Erau luate în discuție două versiuni absolut diferite”. Profesorul avu, totuși, ceva noroc, ajungând la Căpriana, pe când alții se pomeniseră duși ceva mai depărtațișor – în Siberia. E adevărul adevărat!

Dar cum procedează azi intelectualitatea fricoasă? „Presentimentul pericolului ce se apropie nu-l părăsea. Dacă el ar fi fost un șef militar, ar fi sunat alarma, ridicându-și ostașii. Dacă ar fi avut cinci-șase feciori, i-ar fi strigat pe fiecare în parte pe nume, pentru ca ei să împartă același destin, cu tatăl lor. Iar dacă ar fi fost un țăran analfabet de la începutul acestui secol, ar fi luat furca și ar fi mers într-acolo, pe culmea dealului, unde se afla clopotnița. Însă, vai, el nu era decât un intelectual contemporan și de aceea se împletea prin hudițele satului”. Da, și mie mi se pare că „ei parcă nici n-ar fi copiii unuia și aceluiași popor”. Apoi: „Sărmană literatură națională, la ce ți-a fost dat să ajungi, dacă în numele tău sunt căzniți cei mai destoinici cititori ai tăi...”. Adevărat! Motiv pentru care au fost scoși din învățământ, alungați de la catedrele universitare un Cio., un M.!

26/X

Ieri a fost anunțată pregătire de luptă nr. 1. După toate probabilitățile, ar putea fi ceva serios la mijloc. Ostașii intră unul câte unul în cancelaria batalionului și privesc îndelung la harta Orientului Apropiat. Apoi întrebă: „Tov. locotenent, au fost puși în alertă și cei din Districtul militar Transcaucazian? De la ei până la Canalul Suez e mai aproape...”.

Am trecut și noi, ofițerii, la regim de cazarmă. Nu ne e chiar rău – dispunem de „afectiv” (băutură), iar subalternii au avut grijă și de celelalte. Azi dimineață, popota a fost populată ca nicicând altădată. Trag cu urechea la cele discutate de maiori, colonei. Am dormit în TAB. Apoi, pe biroul din cancelarie.

Finanțistul regimentului întreabă pe fiecare ofițer în parte câte procente din salariu („în caz de plecare”) să le revină familiilor, pe durata absenței. Unora – 50, altora – 60. Eu unul cui să las procentul? Îl vor expedia la Negureni? Să mai clarific...

Dimineața, maiorul batalionist Somov intră în camera unde sunt păstrate uniforme de paradă ale ostașilor (am dormit aici), să se bărbiească. Încearcă să aprindă lumina, însă nu ajunge la întrerupătorul plasat prea sus. Eu, făcând-o pe aghiotantul lui Napoleon: „Vă pot ajuta, sunt mai înalt cu un cap...”. El, zâmbind: „Lasă, locotenente, cunosc și eu ce a răspuns Napoleon; chipurile, aș putea face să fim de aceeași statură...”. „Alte vremi, alte vremi, tov. maior”. (De fapt, tacit și mutual, nu ne prea agreăm. El, fără să mă anunțe, îmi tot scrie muștrări la dosar. Oricum, eu nu sunt unul de-al lor...)

27/X

Le promisesem lui Ghiță și Mihai să vin, ca mâine seară, la Chișinău, la întâlnirea cu studenții de la jurnalistică. Bineînțeles, pentru un militar e riscant să promită ceva ce are a se întâmpla în viitor: lui i se impune să trăiască doar cu clipa și ordinul ce corectează, mai bine zis anulează orice perspectivă (spre mai rău, firește).

Pentru rândunele nu contează primii muguri, firele de iarbă, primele floricele: acestea nu reprezintă semne sigure de primăvară. Păsările vin după ce reapar găngăniile, musculițele, fluturașii etc. Astfel că rândunelele nu au o fire artistică, precum se crede, ci una exclusiv... materialistă. Pe de altă parte, „lirismul” primăverii poate fi lesne supus calculelor matematice. Aflu că, în virtutea tradiției, prima zi de primăvară este considerată 1 martie. Calendarul astronomic, însă, atestă ziua de 21 martie. Spre exemplu, în baza celor mai exacte calcule, în anul 1968 primăvara a sosit nu numai că în ziua de 21 martie, ci la ora 10 și 13 minute (ora Bucureștiului). Anume în acest moment de 13 superstițios, soarele a traversat ecuatorul ceresc. Cam asta e! (Vorbesc de primăvară când, iată, încă n-a început iarna. De ce? În eseu *Cum se scriu versurile?* Maiakovski constată că o poezie despre florar (mai) se scrie mai „convingător” în ianuarie, când îți este foarte dor de soare și căldură, iar un poem despre bine și frumos (confort) – când ești nemilos hurducat pe un drum plin de gropi.)

Fenologia (livresc vorbind) – sistem de cunoștințe despre dezvoltarea sezonieră a plantelor, despre viața păsărilor, în genere – despre natură. Poetul ca... fenolog al emoțiilor.

28/X

Octombrie târziu. Lumină multă, însă aerul e rece, de parcă mai e un astru care nu încălzește, ci... răcește (atmosfera).

Când am zile de jurnal „vorbărețe”, mă surprind că aș gândi cu ceva nemodestie despre versurile mele, pe care mi le-aș dori dense, esențializate, precum cele pe care-mi face plăcere să le recitesc în Takuboku, Ritsos, Jimenez, Neruda. Pot presupune în ce măsură îmi va reuși acest lucru?...

Cehov își puna adresa, alte date personale, pe toate caietele sale de note. În caz de le-ar fi pierdut... într-un astfel de caiet notase: „Atunci când femeia iubește cu adevărat, se pare că obiectul dragostei sale a obosit de-a binelea, alintat fiind de prea multe alte femei – și acest lucru ei îi place”.

În batalion – un locotenent novice: Smirnov, fiu de colonel. Pe când își făcea studiile la anul II Politehnică, tatăl său, experimentator, a ars în tanc. Părăsi institutul și se transferă la școala militară din Kiev.

29/X

(Transcriu din blocnotes, nu pot purta mereu *Jurnalul* cu mine...)

Martorii clipelor de pe urmă ale marilor personalități. Nu fără anumită mândrie care, posibil, le atenuează suferința, ei „proverbializează” acele ultime cuvinte sau chiar frânturi de cuvinte (silabe doar!) ale nemuritorilor.

1) Oare nu care cumva unele din aceste fraze de etern adio sunt ficțiuni?

2) Oare marii creatori nici chiar în ultimele momente ale vieții lor n-au făcut decât ceea ce au făcut totdeauna, să „pozeze” frumos, bine regizat, pe fundalul eternității?

Pro: Nu pot fi totuși născociri atât de ingenioase, dat fiind că, de multe ori, acei ultimi martori n-au fost decât niște simpli servitori, medici sau soții (nu prea instruite) care n-ar fi fost în stare să născocească semnificații adânci sau simple, însă foarte sugestive. Unul, murind, întinde mâna spre cărțile din

rafturile bibliotecii și exclamă: „Adio, prieteni!”, altul strigă: „Lumină, mai multă lumină!” etc. În al doilea rând, cum ți-ai putea închipui un om care pozează atunci când fotografatul nu e altcineva decât... Moartea?

(Labiș, *Pasărea cu clonțul de bronz*; Hugo – *Văd lumină neagră*; Esenin, cu ne-noutatea de a muri, dar și cu ne-originalitatea de a trăi.)

În sătucul Kroniciki de lângă Nikolaiev (de altfel, nu prea aranjat, în comparație cu satele noastre), la stația de autobuze văzui o răzătoare, pentru a-ți curăța încălțăminte de noroi. Semn de civilizație? Tot acolo, pe un acoperiș de olane roșii, din olane albe a fost geometrizat anul în care a fost înălțată casa respectivă.

Ceva... cinematografie. Un gospodar trage la teasc. Curge must uleios. În jur – coșuri cu struguri. O coloană de tancuri. Unul din ele sfărâmă gardul de nuiete, înaintează. Șenilele strivesc panerile cu ciorchini. Printre împletituri de răchită șupurește must întunecat. Camera – spre mustul ce curge din teasc, apoi – spre cel ce șupurește din coșurile strivite. Un foc de armă. Sânge ce curge din pieptul gospodarului. Alternanță: sânge-must-sânge-must curgând. Casa – incendiată. Sub streășina în flăcări – porumbei agitați. Din grădina vecină, oprindu-se din cules de struguri, un bătrân și câțiva copleși privesc încremeniți dezastrul. Se apropie un ofițer. Rupe un ciorchine. I-l întinde bătrânului. Acesta: „Nu se cade ca stăpânul să fie servit de oaspeți”. Gradatul insistă, stând cu mâna întinsă. Bătrânul ia ciorchinele. Militarul mai rupe un strugure. Face semn că ar avea nevoie de apă, să-l spele. Bătrânul: „Mănâncă-l și așa. Pământul ista e mai curat decât labele tale” ș.a.m.d.

30/X

Vorbeam despre ultimele cuvinte ale marilor muritori nemuritori. Probabil, prea mult se gândesc oamenii la moarte (cam cât se gândesc și la dragoste). Și totuși, cu timpul, să adun spusele letale ale celebrităților. Spre exemplu, Kant s-a stins destul de liniștit, cu sentimentul datoriei împlinite, ar fi de crezut. „E bine...” – atât a mai spus filozoful. Poetul spaniol Miguel Hernández muri în închisoare, adresându-se (spun martorii) soției care nu era de față: „Cât ești de nefericită, Josefina!” – acestea i-au fost cuvintele de pe urmă. Nici medicii, nici prietenii n-au reușit să-i coboare pleoapele. Hernández a fost înmormântat cu ochii deschiși. Din spusele lui Gusev, ultimele cuvinte ale lui Lev Tolstoi ar fi fost: „Aproape că presimt posibilitatea de a muri bucuros”.

31/X

Prima ninsoare, în ziua sfârșitului de toamnă.

1/XI

A înghețat. Zăpadă aspră, sticloasă. Ostașii din spațiul asiatic sau din Caucaz, înrolați în luna mai: „Tov. locotenent, cum să înțelegem noi? Doar se tot scrie și se tot cântă, se vorbește la radio și TV despre Moldova însoțită, dar iată că...”. Le spun și eu ceea ce cred de cuviință.

5/XI

Cu ostașii, de planton. (Oare când mama dr. voi avea timp, dar mai ales chef, să-mi ascut creionul? Să încerc cu baioneta lui Namazov...) Spaimă mare: când ieșii, după miezul nopții, să mai iau aer, dinspre poarta îngrăditurii de sârmă ghimpată venea, săltând amenințător, ursește, o fiară. Am reușit să scot pistolul și să trag. Îmi pare că am rănit un câine de pază (cel rupt din lanț de la postul nr. 4). Peste câteva minute, mă telefonează Paphadze de la postul nr.

2: cică, vine spre el un câine turbat (!) „Trage!” îi spun. „Dacă el e dincolo de sârma ghimpată”, concretizează gruzinașul mărunțel. „La loc comanda! Lasă-l în pace”, îi spun și pun receptorul, trimițând totuși într-acolo sergentul de schimb.

7/XI

Am fost trimis într-o misiune specială în raionul Râbnîța (stația Colbasna), de unde am putut să plec acasă la Negureni (pe 1 noiembrie). Polei. Drum greu. Pericol de accident de mașină. La Negureni, pe vechi, nu prea bine. Ion Perju a prins un cerb rătăcit, l-a împiedicat, ca pe cal. Toți copiii de la școală se luaseră pe urmele lui. Lui Ion i-au intentat proces. Aici, la stație, trist. Aseară, în cafeneaua cu spălăcitură (firma) „Beriozka” – serată. O întâlnire poetică, fără... compromisuri. L. se învrednicește de un compliment de fiu de bancher: „Păi, strălucești ca o monedă nouă!”.

8/XI

L. spune că, atunci când aude bătăi în ușă, chiar dacă-i este frică, deschide fără să întrebe cine e. Odată, când a întrebat, i s-a răspuns: „Întrebi și tu, de parcă am trăi între bandiți!”.

10/XI

O abureală ușoară, ușoară de ceață. Soarele – ca o pată galbenă întinsă pe o sugativă albastră. Pe culmea de la stație – roza vânturilor schimbătoare, dar nu prea puternice. Pentru a-mi scoate mușchii din amorțeală, am aruncat și eu câteva lopeți de prundiș. Alți ofițeri nu se prea dau la muncă soldățească. De fapt, la atare ofertă benevolă din partea ofițerilor subalternii se uită cu destulă suspiciune.

Val.-tanchistul îmi propune să dăm o raită prin livadă: se mai pot găsi mere târzii. Colbasna e așezată într-o adâncitură în formă de potcoavă. Antenele de televiziune sunt urcate pe culme, la cca 100-150 metri depărtare de casele sătenilor. În văgăună, oamenii n-au cum să-și ridice antenele atât de înalt, ca să poată recepta undele. Cei din „inima potcoavei” n-au probleme: pe promontoriul unui val natural de pământ – o enormă limbă mută sub cerul lumii – aceștia pot să-și agațe antenele chiar sub streășină, că receptează o imagine foarte clară.

Pornim spre livadă. Țărâna umezită de ceață ni se stratifică pe tocurele cizmelor ce ajung... tocure de damă, nu altceva. Mere – ioc! Ceva mai departe – câteva remorci încărcate cu mere, lângă sediul brigăzii de câmp. Câțiva bărbați și câteva femei stau în poartă. Probabil, așteaptă repartizarea la munci. Un mânz ronțăie mere dintr-o ladă. Val. zice: „Să vadă cineva de la Nord, pentru care un măr înseamnă o adevărată sărbătoare, cum se lăfăie dobitocul ăsta de mânz, ar crede că aici, la voi, nu există putere sovietică”.

Peripeții. Cineva intră în școală, luminând cu lanterna. Bănuise ceva. Pitiți după soba distanțată de perete. Grozăvie. Prin oberliht, marș!

Ramuri roșii ale inimii – arterele – se termină în vârful degetelor. De orice ne-am atinge, ne atingem cu inima.

Viorica MOLEA

EXPRESIVITATEA FRAZEOLOGISMELOR ÎN CONTEXT DRAMATIC (DIALOGUL)

Orice semn lingvistic, luat aparte, este limitat în manifestarea calităților sale expresive, sugestive; rămîne plat și anost, reducîndu-se, de obicei, la o singură funcție – denotativă.

Cuvîntul își dezvăluie latențele doar în relație cu alte cuvinte, în combinații din cele mai variate.

Înlănțuirea, asocierea, potrivirea cuvintelor, a expresiilor într-un text anume, vorbit sau scris, stabilesc relații și, concomitent, valori multiple, înregistrînd, de fiecare dată, situații de limbaj surprinzătoare, care constituie expresia unor conținuturi emoționale și noționale. Semantismul elastic al cuvintelor în aceste situații generează subtilități inedite, imprimînd textului personalitate.

Astfel apare contextul, o unitate lingvistică superioară ce însumează nucleu gramaticale, stilistice, istorice, sociale, psihologice etc., creînd, astfel, realități de comunicare. În opinia cercetătoarei T. Slama-Cazacu „existența comunicării prin limbaj, și deci a înțelegerii reciproce, este asigurată, în ceea ce privește exprimarea, prin apariția oricărui semn în ansambluri, care îi îngăduie variația și-i determină valoarea semnificativă...”. Limbajul însuși, susține autoarea, nu ar putea fi conceput fără existența acestor ansambluri „care stau la baza tehnicii lui ca o temă fundamentală, necesară atît momentului exprimării, cît și aceleia al înțelegerii”¹.

Prin urmare, contextul, „ansamblurile de semne” sînt procesoa-

re ale limbajului, dinamicii stilului în general, flexibilității semnificațiilor. Poziția unui cuvînt, a unei construcții în text poate diminua, dar și revoluționa semnificația sub toate aspectele.

Selecția, asocierea creativă a semnelor lingvistice în interiorul contextului revelează suavitatea verbală și proiectează noi conținuturi semantico-expresive. „Valorile stilistice ale unui mesaj, în viziunea cercetătorului Gh. Bulgăr, se realizează în context, adică prin asocieri noi de cuvinte, unitățile lui sprijinindu-se și fortificîndu-se reciproc în contact unele cu altele. Raporturile cuvîntului cu contextul, valorile noi pe care le dobîndește în nucleul stilistic, vecinătățile lui prezintă valențe adesea neașteptate, salturi și sincope imprevizibile, pentru că resortul lor este imaginația.”²

Vorbînd de imaginație, ne referim la o manieră personală, subiectivă, care, prin utilizarea unui material lingvistic nou, revalorifică limbajul, imprimîndu-i prospețime, originalitate.

Posibilitățile, tendințele de comunicare sînt variate și includ toate inflexiunile de exprimare în limba vorbită, precum și în opera literară.

Unul dintre numeroasele planuri ale comunicării prin limbaj este dialogul, o caracteristică mai mult a oralității, dar solicitat și în limba scrisă, cu preponderență în creația literar-artistică.

Dialogul, ca fapt de comunicare obișnuită, ca aspect al limbii vorbite, este impulsiv, necizelat, superficial și, prin urmare, fără valoare estetică. El poate avea o expresivitate primară, ingenuă, doar ca trăire afectivă, sentimentală, oricum va rămîne brut, nerafinat. Dialogul artistic, însă, se constituie cu multă grijă dintr-o intensă gamă de culori verbale, îmbinată cu aliajul temperamental tipizat al personajelor, activat de o viziune personală neordinară a artistului, fapt care-i conferă operei de artă pregnanță și autenticitate. H. Wald face, în mod strălucit, o paralelă între dialogul

cotidian și cel artistic, observînd că, „în vreme ce dialogul în viață este euristic, cel din artă este expresiv... În viață, apreciază el, dialogul este tatonat, în artă el este concentrat, condensat, conturat. Dialogul cotidian este accidental, cel artistic este esențializat. Dialogul obișnuit stîrnește emoții empirice, cel artistic provoacă emoții estetice”³.

Dialogul se întîlnește în mai toate genurile de artă literară. În proză dialogul înviorează monotonia narațiunii, a descrierilor, domină acțiunea, dinamizează textul, asigurînd o competiție antrenantă a personajelor.

Contextul cel mai propice al dialogului rămîne, însă, opera dramatică, unde manifestarea acestuia este plenară. Așa cum observă și G. Haja, „din punctul de vedere al poeticii, dialogul există ca marcă a genului dramatic, fiind singura modalitate de comunicare lingvistică în teatru”⁴.

Opera dramatică își realizează, prin natura laxă a dialogului, tot spectrul de valențe comprehensive, transpunîndu-le, din sfera primară a oralității, în dimensiunea epatantă a esteticului. Aici dialogul, renunțînd la clișeele orale, este remodelat, revigorat prin diverse procedee stilistice, astfel încît „toate devierile de la dialogul oral capătă în cadrul limbajului dramatic valoare expresivă”⁵.

În cadrul dialogului dramatic, își găsesc expresie numeroase aspecte și conținuturi ale oralității: de la cuvinte și gesturi semnificative pînă la formule, replici consacrate și, bineînțeles, expresii frazeologice, care sînt eleganța expresivității și a inteligenței populare.

Frazeologismele sînt o achiziție perfectă a operei dramatice, cu atît mai mult cu cît aceasta este supusă unor procese continui de integrare în sfera realului, fără a-și pierde, însă, alura fanteziei creatoare, ce constituie forța esteticului în artă.

Cei care au utilizat cu multă ingeniozitate expresia frazeologică, maeștri de mare valoare ca V. Alec-

sandri, I.L. Caragiale, I. Druță, H. Lovinescu, M. Sorescu, C. Petrescu ș.a. au solicitat și au stăpînit cu desăvîrșire tezaurul oralității, rezervîndu-și dreptul de a-l șlefui, dîndu-i o strălucire nouă.

În majoritatea cazurilor, frazeologismele sînt utilizate în forma lor originară, pentru exprimarea diverselor sentimente, stări, emoții, pentru captarea unor nuanțe apreciative sau depreciative ca ironia, umorul, sarcasmul, indulgența, sobrietatea, ingeniozitatea etc.

Dialogul creează numeroase posibilități de a varia unele structuri consacrate, dezbinîndu-le ori îmbinîndu-le în secvențe noi, neobișnuite, astfel încît conversația devine uneori mai bătaioasă, alteori incitantă, provocatoare. Efectul poate fi obținut prin diverse modalități de mînuire a frazeologismelor, să zicem, prin disecarea lor de către personajele care participă la dialog. Cea mai simplă cale e ruperea în două a expresiei, cînd o parte a acesteia este pusă în gura unui personaj, trunchiată, iar interlocutorul o completează, redîndu-i forma originară. O asemenea „colaborare” ingenioasă a personajelor este frecvent întîlnită în opera dramatică, fapt ce imprimă textului intimitate și decomplexare la dezvăluirea unui anumit cod neverbal.

„Corbu: Mare poznă și minune!... Ce are românca a împărți cu craii? ...Da, ian spuneți ce ați mai cerut de la ist Crai-Nou? Salbe și mărgele?... sau numai dragostele, ha? și dragostele tot cu de-alde cei tineri? ha?...

Dochița: D-apoi cum? cu de-alde cei bătrîni?... că ei **și-au trăit traiul...**

Corbu: **Și și-au păpat măla-iul...** ha, ha, ha! Bine zici, Dochițo!”
(V. A., *Crai-Nou*, p. 149.)

Luîndu-i vorba din gură, pentru a completa un enunț dinainte știut, Corbu, interlocutorul Dochiței, devine oarecum părtaș și continuator al gîndului, al spuselor ei.

Într-un exemplu similar frazeologismul vine și ca un răspuns discret la o întrebare indiscretă, fiind, concomitent, un flirt transparent de femeie:

„Sava: Fa, Ioană!

Ioana: Ce-i, Savo?

Sava: **Singură ești?**

Ioana: **Ca un cuc?**”

(V.A., *Drumul de fier*, p. 672.)

Altă dată, frazeologismul nu este reluat în replica următoare, ci e continuat, complinit de lexeme, potrivite cu structura și tonalitatea contextului.

„Suzana: Am zis așa, că de te-
ar împinge păcatu să fii argatu meu,
te-aș pune să paști giștele.

Răzvrătescu: Dar m-ai hrăni
bine?

Suzana: **Te-aș hrăni cu răb-
dări prăjite.**

Răzvrătescu: **Și cu alivenci?**...

Care va să zică tocmala-i sffrșită.
Întru chiar acu-ndată la argăție.”

(V.A., *Rusaliile*, p. 523.)

Schimbul lejer de replici, care constituie, de fapt, un joc al tranzațiilor amoroase, marcat de o zeflema condensată prin utilizarea frazeologismului „a hrăni cu răbdări prăjite” culminează prin răspunsul complinitor al expresiei consacrate „și cu alivenci”, care este o acceptare frivolă a ironiei femeii.

Cele mai multe frazeologisme, însă, au obținut, în dialog, șanse de transfigurări impresionante, prin murla măiastră a scriitorului. Jocurile de cuvinte, calambururile, împletirea, în context, a expresiei consacrate cu îmbinări libere sugestive, distorsiunile neașteptate de structură și sens sînt piesele de construcție a unor situații surprinzătoare prin relevanță și ingeniozitate, a unor secvențe insolite de o rară eleganță artistică.

Asemănarea formală dintre cuvinte, precum și pronunțarea respectivă a lor pot însăila un dialog nostim și deplasat, care te amuză:

„Florica: Da ce? Ai agiuns acu
pălămar? Parcă erai numai clopotar.

Colivescu (cu mîndrie): **M-am
suît în gard.**

Florica: **În gard, cu curcanu?**

Colivescu: **Ba, ba, în grad...**

Acu învăț psaltichia, ca să mă fac
psalt în biserică la Sfințu Onofrei.

Florica: Psalt! **Și la mai mare!**”

(V.A., *Paraclisierul sau Florin și
Florica*, p. 649.)

Jocurile de cuvinte, extrem de variate, sporesc întotdeauna expresivitatea contextului și, prin sclipirile de spirit, însuflețesc unele expresii atinse de obnubilare:

„Izabela: De cîte ori sultanul
trece printr-o criză, mai taie dintr-un
pașă.

O cadîină: **Asta e regula jocu-
lui**, am auzit...

Izabela: Nu știu dacă **e regu-
lă...**, dar așa se întîmplă, **de regu-
lă...**”

(M. Sorescu, *Răceala*, p. 383.)

Sau un alt exemplu:

„Nepotul: Unchiule, mai dă-mi
să-ți țin cureaua.

Mitică: Păi, **te țin pe tine cure-
lele să-mi ții cureaua de ras?**”

(C. Petrescu, *Mitică Popescu*,
p. 339.)

Diversele remodelări în interi-
orul frazeologismului, cu o ușoară
remaniere la suprafața lui, incitat de
o replică improvizată, aparent spon-
tană, creează subtilități de limbaj
revigorate.

„Bondici: Aș! Obiceiurile cele
bune se pierd pe toată ziua... însă,
apropo... **cum mergi cu curtea?**

Pungescu: Cu curtea... îi trag
opoziiție pe zdreavăn pîn ce-oi prinde
un os... tot obiceiul pămîntului...

Bondici: Ha, ha, ha! Eu **te
întreb de curtea ce faci demua-
zelelor.**

Pungescu: **Merg țeapăn...** da
tu?”

(V.A., *Chirița în Iași*, p. 311.)

Expresia frazeologică uzată,
aproape lipsită de expresivitate „a
face curte” este dislocată, în baza unei
confuzii, pe tot segmentul dialogului,
captînd astfel noi nuanțe și valori.

Asemenea situații răsucite,
ce satisfac setea de inedit a spiri-

tului uman, pot fi întâlnite, în primul rând, în dialog, unde posibilitățile de manevrare abilă a mijloacelor de exprimare sînt numeroase și variate, jalonate iscusit de virtuțile artistice ale măștrilor.

„Florin: De Cotnar? ... !! Că **nu mă pot face, și eu o bute, să mă cercuiești tu cu brațele tale!**

Florica: Bute, tu?... Da nu vezi **că-ți lipsește o doagă.**”

(V.A., *Paraclisierul...*, p. 646.)

Schimbul nonșalant de replici improvizate oarecum malițios solicită, în mod firesc, expresia culminantă „a-i lipsi cuiva o doagă”, care eclatează prin originalitate și efecte insolite.

Jocul de cuvinte și semnificații produse la utilizarea frazeologismelor în dialog, prin turnura splicuită a acestora, prefigurează combinații de idei, senzații, impresii și structuri notabile de limbaj, marcante prin unicitatea lor.

Un exemplu excelent de joc verbal, în care se succed cu dezinvoltură cîteva frazeologisme ușor retușate, ce subminează sobrietatea momentului inițial printr-o ironie amară în final, savurăm și în fragmentul de mai jos:

„Alt ostaș: **Ne-om apăra pînă la ultimul om.**

Toma: Da, dar după aia?

Alt ostaș: După aia **om mai vedea.**

Papuc: **Cu ce ochi?** (Enervat: **Cu ce ochi?**)

Alt ostaș: **Cu mintea românului de pe urmă.**

Papuc: **E bine s-o avem înaintea.**”

(M. Sorescu, *Răceala*, p. 377.)

În unele situații, schimbul de replici divaghează hazardîndu-se în împletirea unei expresii frazeologice cu un cuvînt sau o îmbinare de cuvinte, executînd parcă un joc al absurdului.

„Papuc: Ne-a pricopsit Dumnezeu, căpitane Tomo.

Alt ostaș: O fi adevărat că însuși sultanul **s-a pus în capul lor?**

Papuc: Chiar așa ... **uite-l cum stă în cap...** (Rîsete.)

Un ostaș: Este o vorbă veche, **cap să fie, că belele curg...**”

(M. Sorescu, *Răceala*, p. 376.)

Expresivitatea ingenuă a unui frazeologism poate fi sporită prin transfigurarea voită a acestuia în dependență de context, precum și prin „dezghiocarea” semnificației lui în enunțuri directe, concrete, ce mențin vie pregnanța inițială.

„Rareș: Te așteptam.

Roșca: Am avut niște treburi.

Rareș (fără răutate): Da, știu, să bați toaca. **Țara arde și bătrînii se joacă.**

Roșca: **Nu mai arde**, măria-ta. **A ars nouăsprezece ani ca un rug. Acum pîlpîie ca o luminare.**

Rareș: **...Pe care trebuie s-o ocrotești în căușul palmelor, ca să nu se stingă.**

Roșca: **Asta și facem**, doamne.”

(H. Lovinescu, *Petru Rareș sau Loctîitorul*, p. 65.)

Renovarea expresiei „țara arde, da baba se piaptănă”, complinirile edificatoare și relevante din cadrul dialogului reliefează idei și sentimente sacre, nobile, care vădesc integritatea personajelor. Fragmentul e pătruns de sobrietate și simțire patriotică.

Dezmembrarea și interpretarea burlescă a unui frazeologism în dialogul comic, unde se etalează dorințe și veleități ridicole, iradiază o senzație de infantilitate bonomă și de pitoresc.

„Zamfira: ...Dacă îți place... dacă nu, alții mă rog.

Pîlcu: Pot să te roage, dar flăcăi ca al meu **nu se prea găsesc pe toate ulițele.**

Zamfira: Ei! Dragă cucoane Grigori, **tot țiganu-și laudă ciocanu.**

Pîlcu: ...fiindcă te scumpești pentru două sălașe de țigani, pune-ți pofta-n cui despre cuscrie cu mine... Mă duc.

Zamfira: Călătorie sprîncenată!

Pîlcu: **Auzi, țigan! ...ciocan!** (Lui Nicu:) **Hai, cioc...** Nicule, de aici. (Atins:) **Care va să zică... eu sînt țigan și Nicu ciocan?** Foarte mulțămesc.”

(V.A., *Piatra din casă*, p. 248.)

În superba operă a lui V. Alecsandri încheierea unei tranzacții de căsătorie este nu numai un model al convențiilor sociale de atunci, ci și un valoros material lingvistic, care, inspirat fiind din ineputabilul limbaj popular, dă naștere unor mozaicuri verbale neaoșe, cu efecte epatante. Dialogul de mai sus, și așa impregnat de frazeologisme din cele mai plastice, potrivite firesc în context, are o curbură exuberantă în comentarea naivă, univocă a frazeologismului „tot țiganu-și laudă ciocanul”, provocînd risul și buna dispoziție.

Subtilitatea întrepătrunderii unor semnificații și transferul acestora din structura frazeologismelor în lexeme sau în îmbinări libere și invers poate fi întâlnită, în primul rînd, în dialog, unde schimbul disimilat de replici creează mai lesne substanța unor probe stilistice originale.

„*Dromichaites:* ...O să-i bată întîii foametea.

Argilos: **Gogorițe!**

Dromichaites: Iartă-mă, spun și eu ce-mi trece prin cap... (pipăindu-și legătura de pînză:) **Și capul mă doare... Crezi că-s gogorițe în cap?**”

(D. R. Popescu, *Muntele*, p. 303.)

Este concludent aici și următorul exemplu:

„*Pînzaru:* ...De-aia te-am căutat. Am auzit c-ar mai fi un român pe aici... Știi că visam pe limba părinților noștri. **Să despiciăm firul de păr.**

Radu: **Ești om de arme?! Ai sabie ca să despici firul?**”

(M. Sorescu, *Răceala*, p. 361.)

O altă modalitate de a obține noi sugestii și valori expresive în contextul operei dramatice ar fi parafrazarea frazeologismului reluat din replica interlocutorului, cum e, bunăoară, în dialogul ce urmează:

„*Sache:* Domnule director, **nu se face gaură în cer** dacă nu-l dați la gazetă pe bietul Rîpoi...”

Gelu: **Dacă ideile lui Platon sînt într-adevăr în cer, atunci gaura s-a și făcut**, *Sache.* (Concesiv:) **Hai, pe unde a trecut guzganul, poate trece acum și șoricelul.”**

(C. Petrescu, *Jocul ielelor*, p. 227.)

Ultimul enunț din replica lui Gelu, fiind și el o parafrază originală a binecunoscutei expresii „unde a mers mia, meargă și suta”, conturează un alt gînd, distanțat de cel inițial, continuîndu-l, însă, pe acesta.

Un amalgam de sudură verbală grotescă, care se învîrte, efectiv, în jurul unei singure expresii frazeologice „a urni carul din loc”, un model unic, în felul său, îl descoperim în fragmentul de mai jos:

„*Zunis:* Cîtă vreme nu vom ajunge la o înțelegere între noi, nu cred că putem **urni din loc căruța.**

Finanțele: **Din păcate, ea merge singură.**

Împărăteasa: Bine că ați venit la vorba mea. **Și va prinde o viteză din ce în ce mai mare.**

Zunis: Pentru că nu ne înțelegem între noi.

Finanțele: ...**Răsturnarea nu se poate face decît punînd umărul la loitră.**

Zunis: Hai **să nu-i mai zicem căruță.** Că aștia care ascultă cred că facem vreo aluzie.

Împărăteasa: Dar **cum s-o numim?**

Zunis: **Imperiul.** Să terminăm odată cu genul ăsta esopic! **Vorbim deschis împotriva... căruței.**

Finanțele: **Turcilor...** Sîntem o mîină de indivizi într-o gheretă, închișă pe dinafară, păzită și **trasă după căruța sultanului... De data asta, e vorba de căruța propriu-zisă.”**

(M. Sorescu, *Răceala*, p. 371–372.)

Revalorificarea intensă a metaforei primare a frazeologismului printr-o alegorie contextuală de-

pășește sfera aluziei condensate, cantonînd într-o realitate la fel de bizară și extravagantă ca și acest spectru de imagini și idei diforme. Toate luate la un loc, mențin savoairea unor distorsiuni verbale și a unor impresii care frapează.

Relevantă și ostentativă este încercarea, unică, de altfel, în dialogul dramatic, de a traduce literal frazeologismele. Aceste cîteva secvențe din opera lui V. Alecsandri sînt de o strălucire rară, burlescă și înfățișează tipul personajului ignorant și necizelat, care, prin vanitate și pretenții evghenicoase, sfidează cultura veritabilă cu aluviunile ei simandicoase.

„Chirița: C'est qu'il est très... Zburdatic... mais avec le temps je suis sur qu'il **deviendra un tambour d'instruction**.

Șarl (cu mirare): Tambour?...

Chirița: Oui... adică, **dobă de carte**... tambour... nous disons comme ça en moldave.”

(V.A., *Chirița în provincie*, p. 346.)

Ori:

„Chirița: Iaca și jandarii... iaca și lucrurile... sîntem gata ca ș-un purces. Haidetji de-acum... Monsieur Charles, **je vous prie à la bracette**.

Șarl: Comment?... Vraiment, nous partons?

Chirița: Oui, **nous lavons le baril**.

Șarl: **Le baril?**

Chirița (cu nerăbdare): Oui... **nous lavons le baril... spălăm putina**... quoi... nous disons comme ça en moldave.”

(*Ibidem*, p. 362.)

„Chirița: Et voyez vous, monsieur Charles, je ne voudrais pas **qu'il perde son temps pour des fleurs de coucou**.

Șarl: **Pour des fleurs de coucou?**

Chirița: C'est-à-dire: **de flori de cuc**... nous disons comme ça...

Șarl: En moldave...”

(*Ibidem*, p. 346.)

Traducerile spectaculoase au un efect ilariant asupra cititorului prin naivitatea și nonșalanța acestora și prin replicile interrogative stupefiantă ale interlocutorului francez. Situația este cu atît mai ridicolă cu cît îmbinările frazeologice utilizate în fragment sînt de o expresivitate neaoșă izbitoare, în contrast cu imaginea lor verbală în franceză.

Aruncînd o privire de ansamblu asupra momentelor analizate, constatăm că dialogul dramatic este un mediu ideal de manifestare a valențelor expresive inedite ale frazeologismelor. Aici expresia frazeologică are un spațiu propice de a-și dezvălui eleganța transformărilor, a distorsiunilor fastuoase de structură și sens, de a-și revalorifica latențele atinse de uzură. Mai mult decît atît, frazeologismele obțin, astfel, șanse reale de a se primumi și a-și redobîndi frumusețea.

NOTE

¹ Slama-Cazacu, T., *Limbaj și context*, București, 1959, p. 288.

² Bulgăr, Gh., *Studii de stilistică și limbă literară*, București, 1971, p. 169.

³ Wald, H., *Expresivitatea ideilor*, București, 1986, p. 51.

⁴ Haja, G., *LL*, III-IV, 1996, p. 17.

⁵ *Idem*, p. 19.

BIBLIOGRAFIE

1. Alecsandri, V., *Opere*, vol. V, Chișinău, Editura Hyperion, 1992.

2. Lovinescu, H., în *Dramaturgia istorică românească*, București, Editura Albatros, 1988.

3. Petrescu, C., *Teatru*, Editura 100+1 Gramar, 2000.

4. Popescu, D.R., în *Dramaturgia istorică românească*, București, Editura Albatros, 1988.

5. Sorescu, M., în *Dramaturgia istorică românească*, București, Editura Albatros, 1988.

Alexei PALII

ÎNTREBAREA ȘI RĂSPUNSUL ÎN COMUNICAREA ORALĂ

1. Întrebarea

1.1. Ce este o întrebare? Comunicarea dintre două sau mai multe persoane poate începe cu o întrebare. O simplă și nevinovată întrebare uneori este în stare să deschidă o interesantă discuție asupra unui obiect, să conducă spre cunoașterea unor adevăruri, iar alteori ea poate trezi anumite stări refractare și reticențe, declanșând conflicte sau tensiuni de lungă durată. Tocmai de aceea este deosebit de important să știm mai întâi care este rostul unei întrebări, când e cazul și când nu să punem întrebări, cum trebuie să formulăm o întrebare, ce este o întrebare deranjantă etc.

În general, întrebările ne oferă posibilități nebănuite de a ne informa și a acumula cunoștințe în cele mai diferite domenii de activitate. Vom aminti în acest sens doar de întrebările puse la diverse forumuri, în cadrul interviurilor, la examene, în ancheta judiciară, la dezbaterile judecătorești etc.

Întrebarea este alcătuită din *supoziție* (în logică ea se mai numește *presupoziție*), adică elementul din care este clar că deja cunoaștem *ceva* despre ceea ce întrebăm (*supoziție* însemnând „presupunere”) și din *incertitudine*, adică elementul care constituie subiectul propriu-zis al întrebării. Să observăm structura întrebării din următorul exemplu: *Are oare sorți de izbândă autoproclamata republică Nistreană?*

Din conținutul acestei întrebări se poate deduce că persoana care a adresat-o știe deja că „Republica Nistreană” este o formațiune cvasistatală autoproclamată și că starea

de lucruri de acolo e de așa natură încît e îndoielnic că ar putea exista prea mult. Aceasta este *supoziția*. Iar ceea ce se întreabă, adică *va avea oare autoproclamata R.M.N. sorți de izbândă?*, este *incertitudinea*.

Dacă *supoziția* e adevărată, întrebarea este corectă, și dimpotrivă, dacă *supoziția* este falsă, întrebarea este greșită. De exemplu:

1. *Ce a spus Ronald Reagan, președintele S.U.A., despre Uniunea Sovietică?*

2. *Ce a spus Vasile Alecsandri despre Uniunea Sovietică?*

În aceste două exemple, prima întrebare este corectă, pentru că *supoziția* ei (*Ronald Reagan, președintele S.U.A., a spus ceva despre Uniunea Sovietică*) este adevărată, iar a doua întrebare este greșită, pentru că *supoziția* ei (*Vasile Alecsandri a spus ceva despre Uniunea Sovietică*) este falsă. Pentru a constata dacă *supoziția* este adevărată sau falsă, ea trebuie confruntată cu adevărul, însă adevărul este următorul: Ronald Reagan a spus că Uniunea Sovietică este imperiul răului, iar Vasile Alecsandri nu putea spune nimic despre Uniunea Sovietică, pentru că el a trăit cu mult înainte ca aceasta să apară.

Trebuie menționat însă că o întrebare corectă încă nu garantează un răspuns adevărat. Altfel zis, corectitudinea întrebării este doar o condiție pentru a primi un răspuns adevărat, dar nu și o garanție.

În cele ce urmează ne vom referi la unele situații în care întrebările constituie o latură importantă nu numai a comunicării, dar și a anumitor activități.

1.2. Întrebarea în ancheta judiciară. Formularea și adresarea întrebărilor în activitatea judiciară au o importanță deosebită sub mai multe aspecte.

În primul rînd, trebuie să știm bine dacă o anumită întrebare, concretă, urmează a fi adresată sau nu. Pentru că în unele situații, bunăoară în cadrul cercetărilor penale, o întrebare inadecvată ar putea compromite

întreaga anchetă. Din supoziția întrebării (care există în mod necesar) persoana interogată ar putea deduce dacă anchetatorul cunoaște anumite detalii despre săvârșirea infracțiunii, fapt ce l-ar determina pe anchetat să-și schimbe comportamentul sau chiar să dea răspunsuri false.

În al doilea rând, mai este necesar să știm care e momentul potrivit pentru a pune întrebarea: la început, ceva mai târziu sau spre sfârșitul cercetărilor. Pentru că **fiecare întrebare își are locul potrivit**.

În al treilea rând, întrebarea se cuvine să fie formulată exact. În acest sens este necesar să nu uităm în nici un caz că întrebarea nu trebuie să sugereze răspunsul (în jurisprudență, întrebările care sugerează răspunsul sînt considerate incorecte și se anulează). Să analizăm sub acest ultim aspect cîteva întrebări și să sesizăm nuanțele de sens care le deosebesc:

1. *Ai sustras banii de la cetățeanul X?*

2. *De ce ai sustras banii de la cetățeanul X?*

3. *Ai sustras banii de la cetățeanul X, ca să-ți cumperi demîncare?*

Formularea întrebării în prima variantă este potrivită doar în cazul în care se știe că cetățeanului X i s-au sustras banii, iar cetățeanul Y este bănuțit că i-ar fi sustras, dar faptul că anume el i-a sustras nu este încă dovedit.

Formularea în varianta a doua este potrivită în cazul în care s-a dovedit faptul că cetățeanul Y a sustras banii (sau el însuși a răspuns afirmativ la prima întrebare). Întrebarea respectivă este necesară atunci cînd anchetatorul are intenția să afle cauzele săvârșirii infracțiunii (ceea ce va avea o importanță deosebită la stabilirea vinovăției, respectiv, a pedepsei).

Formularea în varianta a treia nu este admisibilă, pentru că sugerează cetățeanului Y un anumit răspuns (*pentru a-și cumpăra demîncare*), ceea ce ar putea conduce la calificarea faptei ca fiind săvârșită în

circumstanțe atenuante.

În comunicarea din cadrul activității judiciare, mai ales în rechizitorii și în pledoariile avocaților, se folosesc deseori întrebările retorice ca modalitate destul de eficientă de demonstrare a unor teze. Aceste întrebări au răspunsuri subînțelese, sugerate de experiența seculară, și tocmai de aceea ele se prezintă ca axiome redutabile în arhitectura argumentării. Observați, de exemplu:

1. *Oare o persoană în depline facultăți mintale nu-și dă seama că o asemenea faptă este condamnată?*

2. *Mai ai nas să vorbești după cele întimplate?*

3. *Cine nu știe că ziua se vede mai bine decît noaptea?*

Valoarea demonstrativă și forța de convingere ale întrebărilor retorice au fost studiate și puse în aplicare încă în antichitate. Să ne amintim, în acest context, de o pledoarie a lui Cicero, rostită în fața Forului Roman, care începea cu o întrebare retorică: „*Pînă cînd, Catilina, vei abuza de răbdarea noastră?*”.

În cultura comunicării și mai ales în arta comunicării (zisă și *retorică*), întrebările retorice formează un capitol aparte, foarte vast, despre care doar am amintit aici.

Pentru comunicarea în domeniul executării justiției mai este necesar a cunoaște și a utiliza unele subtilități de întrebări, cum ar fi *întrebările decizionale, întrebările complete, întrebările explicative*, pe care însă de asemenea nu le vom elucida în articolul de față.

1.3. Întrebarea la întrunirile științifice. În timpul unor întruniri științifice (congrese, conferințe, colocvii, seminare etc.) întrebările au un rol deosebit. Tocmai prin ele pot fi descoperite și clarificate multe detalii, nuanțe, subtilități, care nu au fost abordate în comunicări sau nu au fost elucidate suficient. În asemenea situații este foarte important nu numai aspectul cognitiv al întrebării, dar și cel etic. Întrebarea trebuie să denote respect pentru interlocutor, chiar dacă

nu sîntem de acord cu unele puncte de vedere sau concluzii ale acestuia. Este necesar ca ea să fie cît mai concretă și mai clară, întru a facilita înțelegerea și formularea răspunsului. Pentru că, de obicei, o întrebare prea generală sau evazivă implică un răspuns la fel de evaziv, fapt ce nu contribuie la descoperirea adevărului.

1.4. Întrebarea la examene.

Și la examene întrebările trebuie să fie concrete și precise, chiar dacă în aceste cazuri nu se urmărește descoperirea unor adevăruri vizate în întrebări, ci numai constatarea faptului dacă persoana examinată cunoaște sau nu materia respectivă. Este cu totul nerecomandabil să formulăm (oral sau în biletele de examinare) întrebări generale care constituie subiectul unor studii ample sau al unor disertații. De pildă: *ce știți despre opera lui Mihai Eminescu? Ce știți despre substanțele chimice? Despre continente?*

În ultimii ani examenele se desfășoară în formă de teste, acestea necesitînd ca persoana examinată din mai multe răspunsuri posibile să-l aleagă pe cel corect ori să răspundă prin *da* sau *nu*. Această modalitate de evaluare a cunoștințelor, credem, este net inferioară examenelor tradiționale și nu atinge nici pe departe adevăratul scop (evaluarea cît mai exactă a cunoștințelor).

1.5. Întrebarea în activitatea jurnalistică. Cunoștințele privind formularea, adresarea și, în general, rostul întrebărilor au o deosebită importanță pentru ziariști. Observația vizează în mod special interviul, specie autentică de text publicistic, prin care se colectează informații operative, direct de la sursă (fără interpretare). Formularea întrebărilor în cadrul interviului necesită o măiestrie aparte, pentru că ea îi cere jurnalistului să păstreze permanent echilibrul dintre aspectul etic al activității sale (tactul, simțul măsurii, respectul pentru persoana interviuată) și cel cognitiv (descoperirea și dezvăluirea informației, cu orice preț, uneori cu multe

riscuri, prin pătrunderea în cele mai tainice ascunzișuri ale firii umane). Adică, pe de o parte, cu interviuul trebuie să fii foarte delicat, iar pe de alta, din el trebuie „să storci” maximum de informație. În atare condiții, deloc ușoare, unii ziariști realizează interviuri care sînt adevărate bijuterii.

Din păcate însă, o altă parte dintre ei realizează interviuri cu totul palide, plictisitoare, obositoare chiar. De ce? Pentru că întrebările pe care le pun interlocutorului sînt banale. În afară de lipsa de profesionalism de care dau dovadă, ziariștii respectivi mai sînt marcați de regimul totalitar, prin care au trecut, de aceea se străduiesc să adreseze demnitarilor de stat întrebări cît mai „comode”, nederanjante, de parcă acestea ar fi programate nu pentru interesele publicului, ci pentru nivelul și mentalitatea interviuului. Mai mult chiar, prin fiecare întrebare încearcă să-l ajute pe interviuul, ca nu cumva publicul să înțeleagă că el nu poate... vorbi coerent. Sînt foarte plictisitoare și întrebările, care-s de fapt mai curînd niște afirmații, pe care interviuul trebuie să le confirme sau să le detalieze. Firește, în asemenea condiții nu mai este vorba de întrebări prin care opinia publică ar putea avea acces la informația necesară.

La realizarea interviurilor ziariștii se confruntă uneori cu replici sau obiecții, formulate de persoanele interviuate, în care întrebările sînt calificate drept... *provocatoare*. După cum se știe, termenul în cauză înseamnă „care provoacă, incită, ațîță”. Fără anumite determinative și explicații, în funcție de situația concretă în care este utilizat, el este neclar. Ce provoacă? Prin ce incită? Aceste detalii se cer limpezite din capul locului, mai ales în cazul în care un demnitar de stat voiește prin asemenea replici să se eschiveze de la furnizarea informației. Să ne imaginăm pentru moment că ministrului educației i se cere să-și expună opinia privitor la glotonimul corect pentru limba vorbită de populația băștinașă din Republica

Moldova (limba română sau limba moldovenească). La care domnia sa răspunde „cuceritor”: „Nu-mi puneți întrebări provocatoare!”. Același motiv îl invocă și un alt demnitar de stat când este întrebat dacă Rusia are sau nu are interese expansioniste în Republica Moldova, mai ales în partea ei de est.

Dacă cercetăm atent contextul politic al genezei acestor întrebări, desigur, vedem că ele nici pe departe nu sînt supărătoare. Le-am putea numi, pur și simplu, incomode pentru demnitarul respectiv, care nu voiesc, deși sînt obligați, să infirmeze opinia publică despre convingerile lor în chestiunile vizate. Prin urmare, în aceste cazuri întrebările incomode sînt calificate, pe nedrept, ca fiind provocatoare.

Termenul *provocator* mai înseamnă „impertinent, obraznic, sfidător”. De aceea, dacă interviueatul ne va reproșa că i-am pus o întrebare provocatoare, va trebui să medităm bine asupra ei, pentru că s-ar putea întâmpla ca interlocutorul nostru să aibă dreptate. De exemplu, în cazul în care l-am întrebat despre relațiile sale intime cu cineva, firește că i-am pus o întrebare provocatoare.

1.6. Întrebarea în context cotidian. Întrebarea, ca modalitate de obținere a informației și chiar de a întreține dialoguri banale și relaxante (omul fiind o ființă dispusă pentru dialog) este prezentă, în primul rînd, în activitatea cotidiană. Deși în aceste cazuri ea nu urmărește scopuri profesionale, totuși, locul, timpul și mai ales modul în care este adresată nu sînt defel neglijabile.

Este important ca o întrebare să fie pusă în împrejurări adecvate. De exemplu, nu orice întrebare poate fi adresată unui interlocutor, atunci când sînt de față și alte persoane: s-ar putea ca interlocutorul să nu dozească să divulge anumite informații în prezența cuiva. În plus, cineva din persoanele prezente ar putea interveni în mod nechibzuit, afectînd astfel desfășurarea normală a dialogului.

Pe de altă parte, unele întrebări se cer adresate anume în public, spre atenția tuturor, pentru o rezonanță cît mai mare.

Deși o vorbă românească spune că „întrebarea vină n-are”, totuși nu este bine să forțăm intimitatea unei persoane cu tot felul de întrebări banale gen:

1. *Văd că arăți cam prost, ești cumva bolnav?*

2. *Acum produsele alimentare s-au scumpit grozav, voi ce mai mîncăți, cum de vă ajung bani?*

Este mai mult decît o impolitețe să te interesezi de salariul cuiva sau să întrebi o domnișoară trecută de 25 de ani de ce nu e măritată. Întrebările indiscrete sînt jenante, în special când sînt adresate unor persoane vulnerabile.

O dată cu evoluția civilizației moderne (globalizarea, industrializarea, dezvoltarea relațiilor de piață, computerizarea), individul se vede nevoit „să-și protejeze” sfera vieții sale intime, făcînd din ea o cetate. Ca rezultat, se ajunge la o înstrăinare regretabilă, la o răcire a relațiilor dintre indivizi, cu deosebire în orașele mari. Și numai în localitățile rurale se mai păstrează, în anumită măsură, relațiile calde și deschise. Astfel, comunicarea devine mai limitată, mai rece.

Dacă totuși ne interesează anumite detalii din viața unor persoane, ar trebui să formulăm întrebări foarte delicate, poate indirecte, fără a deranja intimitatea și fără a atinge personalitatea.

Nu este cazul ca din rîndurile de mai sus să se tragă concluzia că, în general, cotidianul exclude întrebările. Însă totul depinde de scopul, politetea, de tonul acestora. Pentru că rostul întrebărilor ar fi să-i apropie pe oameni, dar nu să-i îndepărteze. În acest sens, amintim că nimic nu poate fi mai plăcut și mai cald decît o întrebare de tipul *Cum te mai simți? Ce mai faci?*

2. Răspunsul la întrebare

2.1. Ce este un răspuns potrivit? În procesul comunicării, un

dialog corect și rațional presupune nu numai o întrebare clară și adresată în condiții adecvate, dar și un răspuns inteligibil, al cărui conținut corespunde întrebării respective. La prima vedere, se pare că nimic nu e mai simplu decât un asemenea răspuns. Însă realitatea ne demonstrează că cele mai frecvente incoerențe sau chiar blocaje de comunicare sînt cauzate tocmai de răspunsuri nepotrivite sau chiar greșite. Dar ce înseamnă un răspuns nepotrivit? Să ne imaginăm că unui interlocutor i-a fost adresată cea mai banală întrebare:

– *Ați găsit ciuperci în pădure?*

La această întrebare pot fi date foarte multe variante de răspuns, dintre care ne vom opri la următoarele:

1. *Nu prea.*

2. *Nu prea. Abia ne-au ajuns de-o ciorbă.*

3. *Nu prea. Am cutreierat toată pădurea, dar n-am umplut nici un coș. Dar de unde erau să fie, dacă nu a plouat atîta timp? Sau poate că anul acesta ciupercilor nu le merge. Aș zice că eu nu am noroc la ciuperci, dar vezi că nici ceilalți nu prea au găsit.*

4. *Le-am cules numai pe cele bune, pe cele ne-bune le-am lăsat pentru alții.*

5. *Te temi cumva că n-au să-ți ajungă și ție?*

Prima variantă de răspuns este potrivită în cazul în care întrebarea a fost adresată între altele, adică în loc de o formulă de salut, și persoana respectivă nu intenționa să se informeze în mod expres asupra faptului. În acest caz vorbitorii nu dispun de un cadru temporal special pentru abordarea subiectului, comunicarea avînd loc între altele. Iar dacă cel care a pus întrebarea este cu adevărat interesat de obținerea unei informații, iar circumstanțele de timp și de altă natură (de ex., relațiile dintre vorbitorii concreți) le permit sau chiar le cer vorbitorilor să se întrețină despre ceea ce îi interesează, prima variantă ar însemna un răspuns nepotrivit, rezervat. Mai reușită ar fi varianta a doua, în care se dau anumite detalii

referitor la cantitatea de ciuperci culese. Varianta a treia ar fi nu numai un exces de informație plictisitoare, dar și o pierdere de timp. În schimb, această variantă s-ar potrivi într-o situație cînd două persoane (de ex., doi vecini) conversează fără nici o grabă.

Varianta a patra e potrivită doar în cazul unor dialoguri degajate în stilul glumelor lui Păcală și Tîndală. Ea poate fi acceptată numai dacă știm bine că interlocutorul nostru este înzestrat cu simțul umorului și că el are nevoie nu atît de informația privitor la ciuperci, cît de distracții și glume. În alte situații un asemenea răspuns ar fi jignitor.

Varianta a cincea nu este potrivită în nici un caz nu doar din considerentul că nu conține informația necesară, dar și pentru că este ofensatoare și generatoare de replici ce ar putea să degradeze dialogul într-o glumă de prost gust, penibilă. De aceea este recomandabil să evităm asemenea răspunsuri, chiar dacă avem un sentiment de antipatie față de interlocutor.

Cele examinate mai sus ne-ar permite să tragem concluzia că un răspuns poate fi apreciat ca potrivit sau nepotrivit numai în funcție de situația concretă, de intențiile și de felul de a fi al persoanei care a adresat întrebarea.

2.2. Ce este un răspuns corect? După cum am menționat deja, o întrebare este alcătuită din *supoziție* și *incertitudine*, aceasta din urmă indicînd asupra informației pe care trebuie să o conțină răspunsul. De aici vom conchide că un răspuns este corect atunci cînd informația cuprinsă în el corespunde incertitudinii întrebării sau, altfel zis, dacă el satisface întrebarea. Și dimpotrivă, dacă răspunsul nu corespunde incertitudinii întrebării, el este incorect. Congruența dintre incertitudinea întrebării și conținutul răspunsului poate fi comparată cu raportul dintre noțiuni. Astfel, dacă întrebarea o vom nota prin cercul I , iar conținutul răspunsului – prin cercul R , echivalent, în cazul unui răspuns corect, cercurile se vor suprapune (ca

în cazul noțiunilor identice), iar la un răspuns incorect ele nu vor avea nici un punct de tangență (ca în situația noțiunilor ce se exclud). Iată cum se prezintă grafic această relație:

răspuns corect   răspuns incorect

Să ilustrăm cele spuse printr-un exemplu.

Întrebare: *Care este cel mai mare continent de pe planeta Terra?*

Răspunsuri: 1. *Cel mai mare continent de pe planeta Terra este Asia.*

2. *Fluviul Enisei curge la limita Siberiei, în Asia.*

Evident, primul răspuns este corect, pentru că are un conținut ce corespunde incertitudinii întrebării, iar cel de-al doilea este incorect, pentru că are un conținut care nu corespunde incertitudinii întrebării.

2.3. Ce este un răspuns complet? Conținutul răspunsului corect poate corespunde total sau parțial incertitudinii întrebării. Atunci când congruența este totală, avem un răspuns corect și complet, iar în cazul în care ea este parțială, avem un răspuns corect, dar incomplet. De exemplu:

Întrebare: *Care elemente chimice intră în grupul halogenilor?*

Răspunsuri: 1. *În grupul halogenilor intră fluorul, clorul, bromul, iodul și astatinul.*

2. *În grupul halogenilor intră fluorul, bromul și clorul.*

Din cele două răspunsuri, ambele corecte, primul este complet, iar cel de-al doilea – incomplet. În cazul răspunsului complet cercurile se vor suprapune (răspunsul acoperă total întrebarea), iar la răspunsul incomplet cercul răspunsului se va înscrie în cercul întrebării:

răspuns complet   răspuns incomplet

Din cele examinate am putea trage concluzia că, pentru a fi corect și complet, un răspuns trebuie să corespundă incertitudinii întrebării, sub aspectul conținutului, și să o acopere complet sub aspectul volumului.

2.4. Ce este un răspuns adevărat? Un răspuns este apreciat ca fiind potrivit-nepotrivit, corect-incorrect sau complet-incomplet, pornindu-se de la corelația dintre acesta și întrebare. Cu totul altfel stau lucrurile când calificăm un răspuns drept adevărat sau fals. Aici se ia ca punct de referință nu întrebarea, ci adevărul (în opoziție cu falsul). Cu alte cuvinte, un răspuns care prin conținutul său reflectă realitatea, este adevărat, iar un răspuns care nu o reflectă – este fals. Să revenim, pentru ilustrare, la exemplul de mai sus.

Întrebare:

Care elemente chimice intră în grupul halogenilor?

Răspunsuri:

1. *În grupul halogenilor intră fluorul, clorul, bromul, iodul și astatinul.*

2. *În grupul halogenilor intră cuprul, zincul și nichelul.*

Dintre aceste două răspunsuri este adevărat numai primul, pentru că el este conform cu ultimele rezultate științifice în domeniul chimiei, care se consideră adevărate. Al doilea răspuns este fals, pentru că nu este conform cu rezultatele respective. Dacă adevărul va fi notat prin cercul A, iar răspunsul prin cercul R, echivalent, în cazul unui răspuns adevărat cercurile se vor suprapune, iar în cazul unui răspuns fals ele nu vor avea nici un punct de tangență:

răspuns adevărat   răspuns fals

În logica clasică bivalentă adevărul este o noțiune categorică, fără a putea fi gradată. De aici, o afirmație poate fi categoric adevărată sau categoric falsă, dar nu poate fi parțial adevărată sau parțial falsă. Experiența vieții însă acceptă și cazuri în care nu există o delimitare atât de categorică

și ne oferă suficiente situații în care am putea vorbi de *adevăruri parțiale*. Pentru ilustrare, vom apela iarăși la exemplul anterior pe care-l vom completa cu un al treilea răspuns posibil:

3. În grupul halogenilor intră fluorul, clorul, bromul, iodul, astatiniul și zincul.

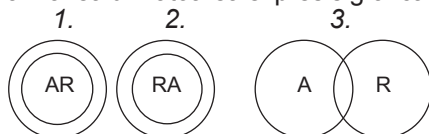
Acest răspuns, spre deosebire de primele două, cuprinde în întregime adevărul, numind toate elementele chimice care intră în grupul halogenilor. Însă el conține și un fals, incluzând și un element chimic ce nu intră în familia halogenilor. Tocmai de aceea răspunsul respectiv ar putea fi calificat ca parțial adevărat (sau parțial fals). Iată trei tipuri de răspunsuri parțial adevărate, întâlnite cel mai frecvent în context cotidian:

1. În grupul halogenilor intră fluorul, bromul, iodul, astatiniul, cuprul și zincul.

2. În grupul halogenilor intră fluorul, bromul și iodul.

3. În grupul halogenilor intră fluorul, clorul, bromul, cuprul și zincul.

Exprimarea grafică a acestor tipuri de răspuns parțial adevărat se realizează în funcție de raportul dintre adevăr și conținutul răspunsului. De exemplu, dacă adevărul este notat prin cercul A, iar răspunsul prin cercul R, am avea următoarea expresie grafică:

În primul caz, răspunsul conține întreaga informație adevărată, însă include și informație falsă.

În al doilea caz, răspunsul oferă numai o parte din informația adevărată și nu conține informație falsă.

În al treilea caz, răspunsul conține o parte din informația adevărată și o parte de informație falsă.

Din cele expuse mai sus am putea trage o concluzie generală și anume că în mod ideal **un răspuns trebuie să fie potrivit, corect, complet și adevărat.**

2.5. Răspunsul în ancheta judiciară și în relațiile cu reprezen-

tanții puterii de stat. O persoană bănuită, reținută și interogată are dreptul să nu răspundă la nici o întrebare a anchetatorului sau a altor reprezentanți ai organelor de drept. Cu atât mai mult, dacă bănuitul nu are un avocat. Dacă s-a decis totuși să dea răspunsuri, acestea trebuie să fie cât se poate de laconice, vizînd cu strictețe doar întrebarea și nimic mai mult. Pentru că orice răspuns care depășește întrebarea îl poate defavoriza pe bănuit. Căci, dacă am compara toată informația, necesară anchetatorului, cu un ghem de sfori, fiecare răspuns nechibzuit ar însemna un capăt de sfoară de care anchetatorul ar putea trage pentru a desfășura ghemul.

Dacă anchetatorul adresează întrebări care nu vizează obiectul anchetei (de exemplu, pentru a-și face o imagine de ansamblu despre ceva sau pentru a abate atenția interogativului de la anumite detalii), bănuitul îi poate aminti că nu este obligat să răspundă la asemenea întrebări.

Interogatoriul înseamnă, în ultimă instanță, o luptă de inteligență (și nu numai) între anchetator și persoana interogată, luptă în care unii anchetatori își permit să aplice lovituri sub centură, ba chiar să-l forțeze pe bănuit să recunoască vina pe care de fapt nu o are.

Unii reprezentanți ai organelor de drept, ai forțelor de ordine adesea își permit să pună întrebări la care cetățeanul nu este obligat să răspundă. Cele mai frecvente sînt bunăoară cazurile în care conducătorii auto se confruntă cu inspectorii poliției rutiere. În afară de acțiunile pe care aceștia din urmă sînt în drept ori chiar obligați să le întreprindă, ei pot adresa conducătorilor auto diverse întrebări, de la unele banale și inofensive pînă la cele ofensatoare. De exemplu:

1. *Unde țineți calea? Pînă la ce localitate?*

2. *De unde ați luat bunurile pe care le aveți în mașină? Unde le duceți?*

3. *Aveți pasageri? Încotro mer-*

geți? În ce relații sînteți cu persoanele pe care le aveți în automobil?

La asemenea întrebări ale inspectorului rutier cetățeanul poate să nu răspundă. Iar în cazul în care conducătorul auto nu știe dacă este sau nu obligat să răspundă la întrebare, răspunsul aici ar putea fi tot de ordin interogativ:

1. *Credeți că sînt obligat să răspund la asemenea întrebări? În baza cărui act normativ?*

2. *În baza cărui act normativ un reprezentant al poliției rutiere îmi pune asemenea întrebări?*

Cunoștințele din domeniul comunicării, inteligența și gîndirea logică ne ajută mult să ne protejăm în cazuri penibile sau chiar periculoase, însă în asemenea situații mai avem nevoie și de cunoștințe în materie de drept. Evident, nu toți oamenii pot fi juriști, însă fiecare este obligat să-și cunoască drepturile elementare, după cum fiecare este în anumită măsură medic (își poate pansa o rană), pedagog (îi educă pe copiii săi), tehnician (știe să bată un cui ori să strîngă un șurub) etc. Pentru că un om informat este un om puternic.

2.6. Răspunsul la întrunirile științifice, indiferent de domeniul științelor sau de scopul întrebării, trebuie să fie, așa cum s-a afirmat mai sus, corect, complet și adevărat. În afară de aceasta, el mai trebuie să fie suficient de clar, pentru a nu genera noi întrebări. Pe de altă parte, înseși cercetările științifice sînt de așa natură încît nu întotdeauna se poate da un răspuns complet și adevărat. Pentru că totul este relativ și schimbător. Tocmai de aceea le stă bine cercetătorilor care nu pretind că dețin adevărul în ultimă instanță, care pun la îndoială multe teze, care nu fac afirmații categorice etc. De aceea în răspunsurile la întrebări e bine să utilizăm formule de tipul: *faptele arată că...; experiența demonstrează că...; în opinia noastră...; după părerea noastră...; ni se pare că...; s-ar putea trage concluzia că...* etc. În același timp, e recomandabil să evităm for-

mule și afirmații de tipul: *nu au defel dreptate acei care...; este o rătăcire totală să...; este o prostie să...* etc.

Recomandările respective nu trebuie înțelese ca un îndemn de a pune semnul egalității între bine și rău, corect și greșit, adevăr și falsitate etc. Ele urmează să fie interpretate doar ca un apel la toleranță față de alte opinii și la eforturi de căutare a posibilităților adecvate, nonviolente de respingere a răului, a greșelii, a falsității.

Informațiile oamenilor în diverse domenii sînt doar ca niște insule în ocean (cu alte cuvinte, cunoscutul este infinit mai mic decît necunoscutul), de aceea în cazul în care nu putem da un răspuns argumentat și complet la o întrebare, nu trebuie să fim marcați de diverse complexe, dar să răspundem franc prin una din formulele potrivite: *scopul nostru în cercetarea de față nu a fost să...; cred că cercetarea noastră ar putea fi continuată sub aspectul...; în procesul cercetării nu am reușit să...; îmi pare bine că prin această întrebare mi-ați sugerat ideea să continuu cercetarea și în direcția...* etc.

2.7. Răspunsurile date la examene urmăresc scopul de a-i crea examinatorului impresia că cel examinat cunoaște la perfecție materia prevăzută de programă. De aceea ele trebuie să fie cît mai bogate, argumentate, complete și structurate în așa fel încît să-l impresioneze pe examinator. Unele persoane vorbesc chiar de o arhitectură a răspunsului, iar altele compară structurarea răspunsului cu repartizarea forțelor pe cîmpul de luptă, cu artileria grea etc. Este recomandabil ca răspunsul să înceapă cu o succintă introducere, prin care îi vom crea una sau mai multe punți cu restul materiei de studiu, să continue cu desfășurarea subiectului și să se termine cu o încheiere. Într-un cuvînt, să aibă o structură (dar și un conținut) care să impresioneze.

Atunci cînd expunem părerea proprie sau pe cele ale unor cercetători, și care diferă de cea a

examinatorului (a profesorului), trebuie să fim destul de atenți, pentru că unii profesori au amorul propriu exagerat și nu doresc să audă din gura discipolilor decât o reproducere fidelă a prelegerilor lor. De aceea să procedăm cu mult tact sau, uneori, chiar să renunțăm la ideea de a ne exprima opinia, pentru a evita posibile riscuri.

Pe de altă parte, părerea proprie nu trebuie să fie exprimată doar de dragul de a spune ceva pentru a fi „original”, ci să constituie o opinie întemeiată.

2.8. Răspunsul la microfon, în cadrul unui interviu, poate fi competent sau incompetent, complet sau incomplet, adevărat sau fals, în funcție de următoarele împrejurări:

1. Intervievatul este o persoană oficială (publică), obligată să informeze opinia publică, sau este o persoană neoficială, întâmplătoare (din stradă, din magazin etc.)?

2. Interviul este o acțiune programată, coordonată cu interviueatul, sau este o improvizare de moment?

3. Subiectul interviului ține de activitatea interviueatului, de profesia ori preocupările acestuia sau este un fapt divers, aleatoriu?

Indiscutabil, o persoană oficială este obligată să ofere opiniei publice informații prin răspunsuri complete, corecte și adevărate. Este condamnatul a da răspunsuri incorecte, adică altele decât vizează întrebarea, așa cum o fac mulți conducători, de toate rangurile, când au microfonul în față și se știu obligați să răspundă (ceva și cumva) la întrebări. E tot atât de condamnatul a da răspunsuri false, sperând că lumea nu le va verifica, sau a afirma fals că nu ești la curent cu anumite fapte și evenimente.

Interviueatul trebuie să se prezinte ca o persoană demnă și onestă. Iar în cazurile în care acesta într-adevăr nu are un răspuns veridic la întrebare, ar fi logic mai întâi să le ceară scuze ascultătorilor, apoi să folosească o formulă de tipul:

*regret, dar nu am studiat pînă la capăt această problemă; din păcate, nu am avut toate datele pentru a cunoaște problema în ansamblul ei; îmi pare rău, dar în momentul de față nu sînt suficient de pregătit pentru a vă da un răspuns satisfăcător. Ar fi foarte bine și politicos ca după fiecare din aceste formule să urmeze o promisiune de tipul: *vă promit ca în viitorul cel mai apropiat să studiez mai profund problema (să mă informez etc.) și să vă dau un răspuns clar.**

Scuzele exprimate de persoana oficială sînt justificate, în anumită măsură, dacă interviul nu a fost programat. În cazul unui interviu programat, cînd subiectul a fost coordonat în prealabil, scuzele nu mai sînt întemeiate, deși ele îl prezintă totuși pe cel interviueat într-o lumină favorabilă.

De-a dreptul penibile sînt unele situații la conferințele de presă, cînd persoanele oficiale dau răspunsuri greșite, false sau cînd se eschivează de la răspuns. Asemenea atitudine constituie o sfidare a opiniei publice, care, mai devreme sau mai tîrziu, are efectul unui bumerang care deteriorează imaginea celui interviueat.

De regulă, conferințele de presă sînt consacrate unor teme concrete. Însă unii ziariști „uită” acest fapt, asaltîndu-l pe interlocutor cu întrebări ce nu au nici o tangență cu subiectul discutat. În asemenea cazuri, persoana care susține conferința de presă ar putea să-i amintească ziaristului că întrebarea nu se înscrie în tema acesteia. Din considerente etice și de diplomație, ea ar putea să promită că se va referi cu altă ocazie la întrebarea respectivă.

Microfonul îi pune deseori în încurcătură pe reprezentanții justiției (anchetatori, judecători, procurori, avocați), mai ales în cazurile în care se vede clar că desfășurarea anchetei sau dezbaterile judiciare sînt influențate de cineva, adică justiția nu mai este liberă și imparțială. Există și situații diametral opuse, cînd justiția se execută în modul prevăzut de lege,

însă răspunsurile din cadrul interviului ar putea fi folosite nu atât pentru a informa opinia publică, cât pentru a influența și a dezorienta ancheta ori dezbaterile judiciare.

În mod normal, reprezentanții justiției nu pot decât să respecte situația în care trebuie să informeze opinia publică prin răspunsuri adevărate, corecte și complete sau să recurgă la o formulă de tipul:

1. *Atît timp cît cazul e în proces de cercetare, legea nu-mi permite să fac dezvăluiri publice. Nu vă supărați, e în interesul anchetei.*

2. *Nu am dreptul să anticipez concluziile instanței prin nici un fel de previziuni. Procesul este public, puteți asista la el.*

3. *Cred că instanța va audia toate depozițiile și opiniile, apoi va adopta decizia. Mai aveți puțină răbdare.*

Uneori, în stradă, la magazin, la piață etc., ne putem pomeni cu un jurnalist în față, care ne întinde un microfon (mai poate avea și o cameră de luat vederi), punîndu-ne una sau chiar mai multe întrebări. În asemenea cazuri ar exista mai multe soluții, în funcție de situația concretă, determinată de mai mulți factori cum ar fi:

a) Ne simțim obligați sau nu să răspundem la întrebare?

b) Avem sau nu timp și dispoziție să ne întreținem cu un reprezentant al presei asupra unui subiect?

c) Este sau nu este interesant pentru noi subiectul (întrebarea) la care trebuie să ne referim?

d) Răspunsul trebuie să fie amănunțit și argumentat sau scurt și sumar?

e) Răspunsul la întrebare (transmis prin rețeaua de radiodifuziune sau de televiziune) va contribui la imaginea noastră sau, dimpotrivă, o va deteriora?

Dacă ne-am decis să răspundem la întrebarea jurnalistului, o vom face cît se poate de scurt, dar cu amabilitate, clar. Iar dacă din anumite motive nu dorim să răspundem la

întrebare și nici nu ne simțim obligați să o facem, am putea refuza cu mult tact, printr-o formulă de tipul:

1. *Nu vă supărați, dar nu obișnuiesc să ofer interviuri în stradă.*

2. *E un subiect prea amplu (complicat) pentru a fi tratat în stradă.*

3. *Cred că nu sînt persoana cea mai indicată pentru a aborda acest subiect.*

2.9. Răspunsul la întrebare în contextul cotidianului caracterizează situațiile cele mai frecvente de comunicare, fără de care este imposibilă înțelegerea între oameni și munca în comun, adică dialogul în sensul cel mai larg al cuvîntului. Fără a remarcă necesitatea răspunsului ca atare (potrivit, corect, complet și adevărat), ceea ce este de la sine înțeles, vom aminti că în contextul cotidianului există o mulțime de formule de răspuns, fiecare, în funcție de situație, fiind potrivită sau nepotrivită, recomandabilă sau condamnată etc. Ne vom opri la unele din ele.

Da și Nu. Cele mai frecvente formule de răspuns sînt *da* și *nu*. La ele apelăm doar în cazul în care interlocutorul ne cere să confirmăm (prin *da*) ori să negăm (prin *nu*) incertitudinea întrebării. De exemplu:

– *Mergi la magazin?*

– *Da.*

Sau:

– *Guvernul luptă împotriva crimei organizate?*

– *Nu.*

Evident, atunci cînd considerăm că doar confirmarea (sau negarea) incertitudinii nu este suficientă, și că mai e nevoie de o precizare sau o argumentare, formulele *da* și *nu* vor fi însoțite de complinirile necesare. De exemplu:

– *Mergi la magazin?*

– *Da, peste jumătate de oră.*

Sau:

– *Guvernul luptă împotriva crimei organizate?*

– *Nu, pentru că are alte interese.*

Cuvintele *da* și *nu* se utilizează, după cum am afirmat, în cazul

în care confirmarea (sau negarea) incertitudinii întrebării este suficientă și satisfăcătoare pentru interlocutor, dar să nu uităm că folosirea lor exclusivă, în mod repetat, pe parcursul unui dialog mai îndelungat, poate să însemne nu numai economie de timp, dar și atitudine distantă, rezervată față de interlocutor, plictiseală, indiferență etc. Tocmai din acest motiv e recomandabil a le însoți cu anumite compliniri care vor exprima interes, compasiune, afecțiune, adică participarea plenară a noastră la actul comunicării (de exemplu: *probabil, firește, desigur, evident, în nici un caz, categoric, mi se pare că, fără îndoială* etc.).

Uneori formulele *nu* și *da* constituie un răspuns ambiguu, de aceea vom adăuga la ele explicațiile necesare. De exemplu:

- *Așa-i că nu ai fost azi la ore?*
- *Nu.*

După cum se poate remarca, vorbitorul face o afirmație (*Nu ai fost azi la ore*) pe care o adresează ca întrebare pentru a fi confirmată sau infirmată. În acest caz răspunsul *nu* este confuz, pentru că el poate avea atât menirea de a infirma afirmația (*Nu e adevărat că nu am fost la ore*), cât și pe cea de a confirma negația din întrebare (*nu ai fost*). De aceea vom da răspunsuri mai clare, în funcție de situație: *Nu am fost* sau *Nu e așa*.

Ba da și Ba nu. Formulele *da* și *nu* se utilizează și într-o altă variantă – *ba da* și *ba nu* – avînd conotații care le deosebesc de *da* și *nu*. Formula *ba da*, spre deosebire de *da*, nu se întrebuițează doar pentru a afirma (sau a confirma) ceva, ci pentru a afirma (sau a confirma) ceea ce a fost negat în mesajul întrebării. Afirmația *ba da* este mai puternică, mai accentuată decît *da*. Iată un exemplu:

- *Nu-ți place ciocolata?*
- *Ba da!*

O funcție asemănătoare are și *ba nu*, care este o negație mai puternică decît *nu* și se utilizează nu doar pentru a nega ceva, ci pentru a nega ceea ce a fost afirmat sau, mai exact,

pentru a nega supoziția afirmativă a unei întrebări. De exemplu:

– *Acesta este unicul manual de geografie?*

– *Ba nu, mai avem încă patru.*

Uneori utilizarea formulei *ba da* este improprie. De exemplu:

– *L-ai citit pe Nicolae Iorga?*

– *Ba da, din scoarță în scoarță.*

Evident, aici nu este cazul să se zică *ba da*, pentru că întrebarea nu presupune o negație, adică în ea nu s-a negat faptul că interlocutorul l-ar fi citit pe Iorga. Ar fi fost suficient să se răspundă *da* sau, ceva mai accentuat, *cum să nu*. Probabil, această utilizare greșită e cauzată de excesul de zel manifestat de vorbitor în dorința sa de a (se) afirma.

În contextul limbajului cotidian numărul formulilor utilizate în calitate de răspuns la întrebare este, practic, nelimitat. Vom aminti doar cîteva din ele.

Este foarte obișnuit, nu însă și recomandabil, ca la o întrebare să se răspundă cu o altă întrebare care, în funcție de situație, poate exprima mirare, plictiseală, dispreț, indignare etc. Vom reveni în acest sens la întrebarea de mai sus (*L-ai citit pe Nicolae Iorga?*) și vom da cîteva din cele mai frecvente răspunsuri posibile, însoțite de unele comentarii și de mențiunea *recomandabil* sau *nerecomandabil*:

1. – *Da.*
2. – *Nu.*
3. – *Ba da.*
4. – *Sigur că da.*
5. – *D-apoi cum se poate să nu-l*

fi citit?

6. – *Desigur.*
7. – *Firește.*
8. – *Evident.*
9. – *D-apoi cum?*
10. – *Știut lucrul.*
11. – *Știut că.*
12. – *Da cum crezi?*
13. – *Ai îndoieli?*
14. – *Îmi trebuie mie?*
15. – *Da ce-ți trebuie?*
16. – *Eu am citit mai mult decît*

tine.

17. – *Eu nu sînt așa instruit ca tine.*

Primul și al doilea răspuns, unul afirmativ și altul negativ, sînt neutre, nu exprimă implicația emotivă a vorbitorului și nu conțin nimic mai mult decît cere întrebarea. Sînt recomandabile în situații neutre și echilibrate.

Al treilea răspuns este greșit, pentru că mijloacele prin care se exprimă un exces de siguranță sînt nepotrivite.

Răspunsurile de la al patrulea la al optulea constituie nu numai o afirmare, dar și o siguranță de cele spuse, fiind recomandabile, practic, în toate situațiile, aproape în aceeași măsură, doar cu unele rezerve față de răspunsul al optulea (*evident*), care poate exprima o ușoară nuanță de desconsiderare a interlocutorului: cum adică, pui asemenea întrebări, de parcă nu ai ști niște lucruri *evidente*? Această nuanță se accentuează în răspunsurile 9-12, la ea adăugîndu-se și o altă nuanță, care exprimă o atitudine familiară față de interlocutor. Asemenea răspunsuri pot fi acceptate numai dacă sîntem cu interlocutorul nostru *per tu*, adică ne tutuim. Aceasta se referă într-o măsură mai mare la răspunsul al treisprezecelea, care nu doar conține afirmația că persoana respectivă l-a citit pe Iorga, dar îl și pune pe interlocutor într-o situație nefavorabilă, a „îndoielilor”.

Răspunsul al paisprezecelea exprimă nu numai o negație (*nu am citit*), dar și o atitudine de ignoranță a vorbitorului față de opera lui Iorga sau poate față de lectură în general. Evident, un asemenea răspuns ne va compromite, indiferent dacă el este adevărat sau nu.

Și în sffrșit, răspunsurile 15-17 sînt cu totul nerecomandabile, nu numai pentru că nu-s corecte, adică nu conțin informația cerută în întrebare, dar și pentru că îl implică pe interlocutor, exprimînd o evidentă atitudine arogantă și chiar disprețuitoare față de el.

Nu știu. Unele persoane au obișnuința de a răspunde la cea mai

mare parte din întrebările cotidiene într-un singur fel: *nu știu*. De regulă, acest comportament poate avea următoarele explicații:

– vorbitorul exprimă desconsiderare față de interlocutor;

– vorbitorul este prost crescut; manifestă lene de gîndire și de comunicare;

– vorbitorul îl face pe filozoful care pune totul la îndoială, pentru că totul este relativ;

– vorbitorul este foarte suspicios și precaut, demonstrînd o grijă exagerată ca nu cumva răspunsul său să fie interpretat într-un mod nedorit și să-i creeze probleme.

Indiferent care ar fi explicația utilizării frecvente a formulei *nu știu*, ea nu poate fi justificată decît în cazul în care vorbitorul într-adevăr nu cunoaște răspunsul. Dar și în o atare situație un *nu știu*, pronunțat scurt și sec, ar putea avea și unele conotații nedorite. De aceea, pentru a le exclude, e recomandabil ca el să fie însoțit de anumite formule și de o mimică ce exprimă bunăvoință și regret.

Dacă vorbitorul, din anumite motive, nu voiește să dea răspuns la o întrebare (ceea ce este admisibil), el ar putea să-l facă pe interlocutor să înțeleagă acest lucru prin una din formulele:

– *revenim cu altă ocazie la acest subiect;*

– *mi se pare nepotrivit acest subiect;*

– *hai mai bine să vorbim despre altceva.*

Încheind considerațiile privitor la întrebare și răspuns, am mai face o recomandare: atunci cînd nu știm prea bine dacă o întrebare/un răspuns se înscrie sau nu în limitele normelor de etică, să încercăm a ne transpune în situația interlocutorului nostru. S-ar putea să simțim și noi ceea ce simte el și atunci vom găsi mai ușor formula adecvată.

Vasile MELNIC

MIJLOACE DE FORMARE A TERMINOLOGIEI CLINICE (MEDICALE) ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Știința medicală a luat naștere în Grecia, iar fondatorul ei a fost eminentul medic al antichității Hipocrate din Cos (460-370 î. Hr.), care a creat un sistem important de funcționare a terminologiei medicale grecești, sistem dezvoltat ulterior la școala de medicină din Alexandria (Egipt), unde s-au studiat structura corpului uman și denumirile părților lui alcătuitoare. Inițiatorul și fondatorul anatomiei descriptive este considerat Gerofil (sec. IV î. Hr.).

Un rol deosebit în studierea și cultivarea terminologiei medicale în limba latină l-a avut savantul enciclopedist latin Aulus Cornelius Celsus (finele sec. I î. Hr.), care a scris o lucrare din 8 cărți **Despre medicină (De medicina)**. Un aport remarcabil în constituirea terminologiei medicale (anatomice, fiziologice, dietetice) îi revine medicului și filozofului antic Claudius Galenus, care a semnat peste 500 de lucrări. Preparatele Galen sînt cunoscute și astăzi.

În dezvoltarea și stabilirea terminologiei medicale (inclusiv a celei clinice) o contribuție considerabilă au avut-o savanții medici arabi, în special renumitul medic Ibn Sina (Avicenna – 980-1037), în ale cărui lucrări, traduse în latină, se fixează o serie de termeni medicali: anatomici, clinici, referitor la structura corpului uman, denumiri de medicamente etc. Cunoscutul anatomist belgian Andreas sau Vesal (Vesalius) (1514-1564) a fost un mare reformator al anatomiei, scriind o lucrare capitală în latină **De humani corporis fabrica (Despre structura corpului uman)**

editată în 1543. Prin această carte se promovează în practică terminologia medicală latină.

Prin urmare, medicina, ca știință despre viața și sănătatea omului, pe parcursul timpului și-a însușit și o terminologie adecvată. În virtutea evoluției sale istorice, aceasta este formată de diferite limbi, fiind în principiu *polilingvală*. Astfel, terminologia contemporană este un produs secular, cu un aspect internațional, avîndu-și izvorul în medicina antichității.

Terminologia medicală include în sistemul său următoarele compartimente: *anatomic-histologic, clinic* și *farmaceutic*.

În cele ce urmează, ne vom referi la terminologia clinică. Aceasta este în mare parte de origine greacă (90%) și include un sistem al denumirilor unor procese fiziologice; de maladii (boli) și sindroame (semne, simptome, leziuni); metode diagnostice și de tratament etc. Terminologia clinică este atestată la denumirea:

1) unor boli interne și pediatrie (*acromegalie, anemie, angiolită, bronșită, cardioscleroză, diabet, distrofie, endocardită, glicozurie, icter, miopatie, nefrită (acută), oscilografie, pilorospasm, uremie, stenocardie* etc.);

2) boli infecțioase (*antrax, apirexie, bruceloză, hepatită, malarie, meningită, stafilococ, variolă* etc.);

3) termeni clinici în chirurgie (*abces, adenom, traumă, apendic-tomie, bronhoscopie, cistadenom, amputație, fibrom, fisură, fractură, gangrenă, gastrotomie, infiltrat, operație, flebită, rectoscopie, tromboflebită* etc.);

4) termeni clinici în ginecologie și obstetrică (*avort, ovariectomie, bulb, climax, colpita, colpotomie, cistom, endometrită, eroziune, hemato-colpos, histerotomie, menstruație, menopauză, menorigie, morulă, piometrie, retenție, sterilitate, vulvo-vaginită* etc.);

5) termeni clinici cu referire la bolile de nervi (neurologie) (*abazie, analgezie, afagie, afazie, apoplexie, artropatie, bradichinezie, cefalalgie, convulsie, disartrie, encefalită, hemi-*

anestezie, hipochinezie, monoplegie, neurocitom, neurită, paralizie, paraplegie, scleroză etc.);

6) termeni din psihiatrie: *abulie, afect, agorafobie, alexie, apatie, bradifrenie, cleptomanie, debilitate, delir, depresie, dipsomanie, emoție, euforie, isterie, iatrogenie, infantilism, melancolie, microcefalie, oligofagie, palilalie, psihoză, schizofrenie, temperament, psihanaliză* etc.;

7) boli de ochi (oftalmice): *ambliopie, angiopatie (retinei), afachie, cataractă, convergență, cornee, dacrioadenită, diplopie, glaucom, hemiopie, hidroftalmie, cheratită, miopie, oftalmoscopie, trahom* ș.a.;

8) termeni din otorinolaringologie: *amigdalită, anghină, amigdală, cerumen, frontită, faringită, rinologie, tonzilită, timpanită, surditate, trahee, uvulită, vomer* etc.;

9) termeni din urologie: *anurie, atonia prostatei, aplazia rinichiului, colică renală, cistalgie, cistectomie, cistită, cistom, disurie, hematurie, scrot, hipernefrom, nefroptoză, piurie, prostatită, uretoscopie* etc.;

10) termeni clinici din domeniul bolilor venerice și de piele: *scabie, dermatită, dermatom, foliculită, gonoree, herpes, micoză, poliadenită, sifilis (lues), prurit, piodermis, rozeolă* etc.

Termenii clinici prezenți în diferitele domenii medicale pot fi: a) termeni formați dintr-un singur cuvânt, termeni simpli (substantiv, adjectiv): *inimă, venă, nerv, gastric, hernie, cutanat, tromb, fisură, icter* etc.; b) îmbinări de cuvinte care se prezintă ca o sintagmă formată din mai multe substantive și adjective: *baza plămînului, colică renală* etc.; c) productive – formate de la termeni și cuvinte simple prin atașarea la rădăcinile lor a unor elemente de compunere, elemente terminologice grecești sau latinești – prefixe și sufixe (afixe): *hipo, hidr, sub, scop(ie), tom(ie), peri* – elemente care modifică sensul acestor cuvinte (termeni) productive: *hipodermie, subcutanat, gastroscopie, rinotomie* etc. Astfel de termeni clinici sînt, de fapt, termeni compuși, formați prin îmbinarea mai multor rădăcini. Așa, de exemplu, termenul *nefrolitotomie* e alcătuit din trei rădăcini grecești: *nefr* (< nephros)

„rinichi”, *lit* (< lithos) „piatră, calculi”, *tom(ie)* (< tomia) „disecare, disecție”, adică „disecarea rinichiului pentru eliminarea calculilor”; termenul clinic *gastroenterostomie* are în componența sa trei rădăcini grecești: *gastr(er)* „stomac”, *enter(on)* „intestin”, *stom(ia)* „fistulă”.

Sistemul elementelor terminologice clinice greco-latine include sute de termeni standardizați, uniformizați și reglementați care funcționează în multe țări, formînd astfel un strat terminologic internațional: anatomie, terapie, chirurgie, stomatologie, hematologie, histologie, microbiologie, endocrinologie etc.

Termenii clinici românești, creați pe baza ET (elementelor terminologice) greco-latine, nu sînt formați pe teren românesc și, la drept vorbind, terminologia clinică românească este latină numai prin grafie și gramatică. Fondul ei lexical de bază și morfologic își are originea mai cu seamă în limba greacă. Firește, studierea mijloacelor de formare a termenilor clinici presupune neapărat și *etimologizarea* lor generală, fie numai în sensul acceptării sau respingerii unor explicații date.

În literatura de specialitate sînt stabilite peste 300 de elemente terminologice finale greco-latine care depind de etimonul lor general.

Pentru înțelegerea celor spuse e necesar să invocăm cele mai frecvente ET:

a) *finale*, ce participă la formarea terminologiei clinice în limba română:

-*emia* (se referă la sînge) – *uremie* „prezența sîngelui în urină”; -*ectomie* (înlăturarea chirurgicală a unui organ) – *tonsilectomie*; -*tomia* (disecarea operatoare) – *gastrotomie*; -*terapie* (tratare) – *helioterapie* „tratare cu raze solare”; -*algie* (durere) – *gastralgie*; -*ectazie* (dilatare patologică) – *flebectazie* „dilatarea venelor”; -*patie* (îmbolnăvire, durere) – *rinopatie*; -*logie* (învățătură, știință) – *histologie, micrologie*; -*pexie* (fixare) – *cistopexie*; -*fagie* (dereglare la înghițire) – *disfagie*; -*fobie* (frică) – *hidrofobie*; -*scopie* (examinare cu ajutorul diferitor aparate medicale) –

oftalmoscopie; *-plegie* (paralizarea unui organ) – *monoplegie*; *-metrie* (măsurare) – *audiometrie*; *-anestezie* (măsurarea sensibilității tactile) – *anestezilogie*; *-urie* (dereglarea urinării) – *hematurie*.

b) *inițiale* (sau prepozitive), ce se plasează înaintea cuvântului respectiv (ca prefixe). Cele mai frecvente sînt:

a-, *an-* (indică o negație, lipsă) – *amnezie*; *ante-* (înainte, în față, anterior) – *antebraț*; *anti-* (împotriva, contra) – *antiseptic*; *tahi-* (accelerare, grăbire, repede) – *tahicardie*; *bradi-* (încetinire, întîrziere, târăgănare) – *bradifazie*; *endo-* (intern) – *endocrinologie*; *dis-* (dereglare) – *distonie*; *hiper-*, *super-* (mai sus de normă) – *hipertonie*; *hipo-*, *sub-* (mai jos de normă) – *hipotonie*; *hemi-*, *semi-* (jumătate) – *hemiplegie*; *ecto-*, *ex(o)* (afară de, dincolo de, extern) – *ectodermă*; *par(a)* (aproape, lîngă) – *paracolită*; *peri-* (în apropiere, în jur) – *pericardită*; *sim-*, *sin-* (cu, împreună) – *simbioză*; *re-* (repetare, reluare) – *reanimare* etc.

În afară de ET *finale* și *inițiale*, sînt utilizate (deși mai rar) și unele sufixe care au anumite sensuri logice și semantice concrete. Astfel sufixul grecesc *it(ă)* (<*itis*) formează astăzi în limba română un microsistem de termeni ce indică boli inflamatoare, care afectează diferite organe: *encefalită*, *otită*, *glosită*, *faringită*, *nefrită* etc.

Anumite tumori ale corpului uman, alcătuint un microsistem de termeni clinici, au denumiri formate cu sufixul *-om(a)* (< *oma*): *lipom*, *adenom*, *glaucom*, *cistom*, *nefrom*, *dermatom*, *sifilom*, *osteom* etc. Starea patologică, procesul respectiv și rezultatul lui sînt prezentate cu ajutorul sufixului *-oz(ă)* (< *os(is)*): *cardiostenoză*, *dermatoză*, *scleroză*, *necroză*, *cardioscleroză*, *arteroscleroză*, *nevroză*, *mioză* etc.

Firește, la formarea termenilor clinici sînt utilizate și alte sufixe: *-ism* (stare bolnăvicioasă permanentă) – *peritonism*, *infantilism*; *-ul* – furuncul; *-ol* – *variola*; *-ar* (referitor la ceva) – *vulgar*, *lupus vulgar* (sau *lupus tuberculos*) „o tuberculoză cutanată avînd ca leziune tipică lipomul cu

cicatrice trofice, mai des la față”; *-al* (referitor la ceva) – *diabet renal*; *-ic* (referitor la ceva) – (*stare*) *epileptică*, *epidemică*, *alergică*, (*sindrom*) *nefritic* etc.; *-in* (referitor la ceva) – (*graviditate*) *extrauterină* etc.

După cum se poate constata, un rol important revine *substantivului* și, de asemenea, conținutului semantic și funcțional al elementului terminologic. În terminologia clinică latină, moștenită și în limba română, pe primul plan apare structura morfematică, adică elementul morfologic (afix, desinență, alternanța fonetică, cuvînt auxiliar etc.) și nu e prezent așa-numitul verb liber.

O modalitate specifică de formare a termenilor clinici compuși este îmbinarea a două sau a mai multor rădăcini ori cuvinte (grecești și latinești), unite cu ajutorul vocalei *o* sau fără ea: *otorinolaringologie*, *gastroscopie*, *herniotomie* sau *tonzilectomie*, *tahicardie* (fără vocala *o*).

Unii termeni clinici au ajuns niște metafore, avînd la bază sensuri figurate, asocieri de formă. Termenul *cancer*, utilizat în limba română și cu sinonimul *rac* (*karkinos* – în greacă), s-a constituit prin analogie exterioară cu *cancerul (racul)* netratat al glandei mamare la femei. Menționăm că terminologia clinică este destul de constructivă și trăsăturile ei structurale permit a însuși corect și exact semnificațiile și sensurile elementelor terminologice. Așa, de exemplu, dacă maladia are la bază procesul inflamator general, denumirea se termină în *-it(ă)*: *gastrită*, *hepatită*, *otită* etc.; dacă procesul inflamator atacă învelișul, membrana unui organ, termenul utilizat are ET inițial *peri-*: *perihepatită*; dacă inflamația afectează mijlocul unui organ, termenul clinic este însoțit de prefixul *endo-*: *endometrită*; dacă inflamația afectează țesutul unui organ, termenul are înaintea prefixul *para-*: *paranefrită* etc.

Termenul „operație cezariană” (*sectio caesarea*) se etimologizează din latinescul *Caesar*, titlu ce se dădea împăraților romani. Adjectivul *caesarea* vine de la verbul latin *caedere* (*caedo*, *cecid*, *caesum*, *caedere*) – „a

tăia, a doborî, a diseca, a spinteca”, iar cuvîntul *sectio* înseamnă tot „tăiere, disecare”, ceea ce creează o tautologie nu prea înțeleasă – „disecție, doborîrea tăieturii”, rezultînd un nonsens. E știut însă că romanii înțelegeau prin cuvîntul *caedere* un omor, astfel că nu putem admite ca ei să fi folosit acest cuvînt și pentru salvarea copilului. Apariția cuvîntului *caesar* (*caesar*) își găsește explicația în cunoscuta legendă potrivit căreia marele conducător de oști Iulius Cezar a apărut pe lume datorită unei asemenea operații. Deci termenul *sectio caesarea* (operația cezariană) e considerat unul istoric.

Pentru stabilirea specificului terminologic e necesar să se țină cont de următoarele principii: *actualitatea termenului*, *utilitatea (oportunitatea) lui* și *analogia*.

Principiul actualității are în vedere productivitatea anumitor mijloace și elemente de compunere care redau sensuri concrete. Din acest punct de vedere ET finale și inițiale sînt destul de ilustrative: -scopia, -terapia, -ectomia, -tomia, hidr-, hipo- etc. (*bronhoscopie, rinoscopie, radioterapie, hidroterapie, fizioterapie, nefrectomie, tonsilectomie, hipotomie, hipertensiune* etc.). Conform principiului utilizării, al oportunității la formarea termenilor clinici se aplică și anumite modele optime, expresive semantic și economice. E vorba de abrevieri: ACG (angiocardiografia), CMC (comisia medicală consultativă), ORL (otorinolaringologie), ECG (electrocardiogramă) etc. Principiul analogiei este aplicat atunci cînd se face o distincție netă între diferite funcții ale limbii. Literatura artistică, de exemplu, cere ca mijloacele expresive (un epitet, o metaforă, o expresie înaripată, o imagine poetică) să nu se repete. În limbajul științific, analogia, repetarea analogiei joacă un rol important. De exemplu, pe baza analogiei s-au creat mulți termeni de tipul: *laser, maser, autobuz, televizor, melană* etc.

Prin urmare, orice denumire, termen are o istorie, iar mijloacele de comunicare, scrie academicianul Nicolae Corlăteanu, prin limbă pot fi explicate la luminile istoriei, trecute prin luminișurile culturii (**Încadrarea**

lingvistică în realitățile europene, Chișinău, 2001, pag. 6).

După cum s-a constatat, majoritatea termenilor medicali clinici își au originea în limbile clasice – greacă și latină. Originea cuvintelor și termenilor medicali clinici și anatomici prezintă un interes cognitiv și instructiv. Fiecare termen comportă un anumit conținut semantic, comunică diferite informații despre modalitățile de diagnosticare și tratament, indică efectul administrării preparatelor medicamentoase etc.

Terminologia clinică contribuie și la cunoașterea istoriei, a culturii medicale. În practica medicală are un rol excepțional și *cultura vorbirii clinice*, utilizarea limbii literare, a terminologiei adecvate românești (franceze, engleze, rusești etc.). Cunoscînd elementele terminologice (ET) – finale și inițiale greco-latine, rădăcinile cuvintelor compuse, prefixele și sufixele cele mai frecvente, medicii, studenții de la facultățile de specialitate, rezidenții etc. vor putea însuși mai ușor bogăția terminologiei clinice.

REFERIRI BIBLIOGRAFICE:

1. H. Mihăiescu. **Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman**, București, 1960.
2. A. Mazur, S. Zănoagă. **Scurt dicționar explicativ de termeni clinici**, Chișinău, 1961.
3. Nicolae Corlăteanu. **Issledovanie narodnoi latini i ee otnoşenie s romanskimi iazikami**, Moscova, 1974.
4. Valeriu Rusu. **Mic dicționar medical**, vol. I, II, Iași, 1983.
5. **Lingua Latina**. Manual pentru instituțiile de învățămînt superior. Coordonator Anatol Ciobanu, profesor universitar, Chișinău, 1996.
6. Nicolae Corlăteanu. **Încadrarea lingvistică în realitățile europene**, Chișinău, 2001.
7. Vasile Melnic. **Terminologia clinică în limba latină**, Chișinău, 2002.
8. G. Guțu. **Dicționar latin-român**, București, 1983.
9. Radu Iftimovici. **Istoria medicinei**, București, 1995.
10. Horia C. Matei. **Enciclopedia antichității**, București, 1995.

Vitalie RĂILEANU

ITINERARUL EXPLORĂRILOR HASDEULOGICE

Studiile de literatură română asupra vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu sînt tot mai multe. Se editează cărți care străbat din direcții diferite drumul către această "piatră de încercare", numită *Opera hâjdăueană-hasdeueană*. O tentativă face, în acest sens, și binecunoscutul istoric literar Pavel Balmuș, autor a mai multor articole științifice consacrate dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu care, luate la un loc, ar putea constitui o veritabilă panoramă a creației acestora. Dînsul a muncit cu o autentică pasiune și fervoare spirituală și asupra întocmirii fasciculei **Pro fide et Patria. Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu** (Editura Epigraf, Chișinău, 2002). A te ocupa de moștenirea acestor deosebit de importanți reprezentanți ai culturii și literaturii românești, despre care s-au scris monografiile întregi, este, desigur, un act de temeritate. Pavel Balmuș e conștient de misiunea pe care și-a asumat-o. Este copleșit de prestigiul și amploarea imensei bibliografii, nu însă și complexat. Cartea este concepută ca o monografie clasică, adoptînd o a treia optică. Datorită acestui fapt, studiile românești consacrate hasdeulogiei s-au îmbogățit cu o prețioasă lucrare, care, distilînd o vastă informație și un bogat material factologic, se adresează deopotrivă cititorilor, specialiștilor, profesorilor universitari și preuniversitari, precum și studenților, liceenilor. Prin modul în care sînt elaborate și prezentate sintezele, notele și comunicările, se impune drept o adevărată carte pilduitoare, animată de prototipul *vieților plutarchiene*.

Întreaga operă a dinastiei Hâjdău-Hasdeu este abordată din unghiul de vedere al unui cercetător experimentat, înzestrat cu obișnuința ridicării problemelor la nivelul unor idei majore. Aceasta nu înseamnă că în volumul intitulat **Pro fide et Patria** vom găsi studii abstracte, de teorie pură, ci, mai curînd, vom întîlni o serie de opinii desprinse din investigarea unor documente, de asemenea unele texte literare inedite. Opiniile, fără a

neglija acumularea informațiilor, tind mereu către sfera generalizărilor concentrate în: *“lucrări, studii și articole, în teme comandate-solicitare unor specialiști, istorici literari sau filologi de la Chișinău, Iași, București, precum și texte ale unor comunicări, luări de cuvînt (la conferințe, simpozioane, consacrate membrilor dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu). Ca excepție, unele studii și articole sînt preluate din culegeri deja editate (în tiraje mai reduse) sau din presa vremii”* (p.10), notează prefațatorul ediției.

Formația filozofică a alcătuirii acestei culegeri se dezvăluie și

în capacitatea de a reține din paginile mai vechi sau mai noi ale **Studiilor și materialelor...** hasdeulogice ceea ce denumim "**jocul conceptelor**".

Prefața formează un excelent rezumat, ce ne oferă o imagine completă a preocupărilor hasdeulogilor chișinăuieni, din 1966 pînă în anul 2002, incitînd un interes aparte față de aceste materiale. Pavel Balmuș ne invită în atmosfera specifică pentru admirabila dinastie de cărturari și pentru opera lor. Ea e sugerată cu precizie din aceste prime pagini, în care autorul prefeței insistă "*a sublinia principalitatea și corectitudinea cu care urmează, măcar de acum înainte, să transcriem acest nume celebru și strămoșesc sub cele două forme ale sale*" (p.7).

Primul capitol pune în lumină analize, sinteze și profiluri literare construite explicit sub semnul istoriei, care urmăresc fenomenul evolutiv al hasdeulogiei în procesul secționărilor. Sunt extrase și supuse unui studiu minuțios pagini reprezentative din publicațiile chișinăuene *Columna* și *Nistru*, dar și din *Manuscriptum*, revista Muzeului Literaturii Române de la București. Cititorul atent va fi surprins de "*exhaustivul articol-comunicare*" al lui V.Malanețchi *Chipul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în arta plastică*. Capitolul e edificator și prin referința profesorului ieșean Ion Nuță la *Ches-tionarul lingvistic al lui B.P. Hasdeu* (p. 51), iar conferențiarul universitar doctor Mihai Mitu din București semnează studiul *Noi date privind legăturile lui B.P. Hasdeu cu filologi polonezi* (p. 60). Alți autori, prezenți în paginile acestei cărți, participă la „tribulațiile” tînrului B.P. Hasdeu sau ale lui Iuliei Hasdeu, angajîndu-ne și pe noi în atmosfera și tensiunea unei vieți de o rezonanță cu totul aparte.

Atestăm prezența mai multor note și comunicări de la diferite simpozioane, conferințe științifice, prin care s-a încercat, pe cît posibil, delimitarea procesului de creație a dinastiei Hâjdău-Hasdeu.

Capitolul doi inserează simple

referate, care însă, în ansamblu, nu pot diminua valoarea acestei cărți.

Impresia de seriozitate, ce se degajă la lectura addendelor, se datorează nu numai investigării stăruitoare a documentelor, textelor și scrisorilor în limba rusă ori limba franceză (o parte din ele traduse impecabil în limba română de Pavel Balmuș), ci și a comentariului de substanță, sprijinit pe o cunoaștere exactă a cercetărilor hasdeulogice. Astfel, istoricul literar Pavel Balmuș se transformă aici într-un critic pe cît de abil, pe atît de convingător, iar expresia lui vibrează și are elevație, constituind o permanentă deschidere spre noi explorări.

Elaborat tentant, catalizat de o fundamentată și o considerabilă cunoaștere a vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu, volumul **Pro fide et Patria**, selectat, prefațat și îngrijit de Pavel Balmuș, Directorul Centrului Național de Hasdeulogie, se lecturează cu desfătare intelectuală. Este deliciul pe care-l oferă astfel de studii ireproșabile despre dinastii plurilaterale.

Teodor COTELNIC

UN MIC DICȚIONAR DE ÎNȚELEPCIUNE

Cunoscuții lingviști, profesor universitar Anatol Ciobanu, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, și Lidia Novac, conferențiar universitar, au oferit cititorilor o frumoasă carte de învățătură **Mic dicționar latin-român de expresii consacrate**. Apărut la finele anului 2002, la Editura Museum din Chișinău, în condiții grafice din cele mai bune (fapt ce înlesnește folosirea lui practică), prezentul dicționar înglobează circa 1.500 de maxime, aforisme, dictoane, sentințe, cuvinte înaripate, citate, expresii latinești, înșiruite în ordine strict alfabetică, potrivit primelor cuvinte. Este destinat unui public larg: elevi, studenți de la diferite facultăți, profesori, mai cu seamă cei de latină, juriști, medici, ziariști. Toți oamenii de cultură vor putea găsi în paginile lui luminoase și edificatoare cugetări ale marilor gânditori, savanți și scriitori ai Romei și Greciei, care au meditat asupra spiritului uman, gânduri înzestrate cu o mare putere de pătrundere și confirmate de-a lungul istoriei seculare. Cititorul contemporan va savura comori judicioase ale strămoșilor din domeniile: etică, filozofie, retorică, artă, istorie, literatură, mitologie, drept, teologie, toate înveșmântate în haina limbii latine.

Lucrarea va fi extrem de prețioasă pentru cei care utilizează fie în scris, fie într-o conversație sau într-un discurs, maxime și expresii latine. Dacă luăm în considerare și faptul că generațiile de absolvenți din perioada sovietică au fost private de posibilitatea de a învăța limba latină, un asemenea dicționar va deveni pentru mulți un ghid valoros, o călăuză de nădejde.

Având un caracter internațional, prin conținutul profund al majorității acestor aforisme, dictoane, „se precizează o poziție filozofică sau o atitu-

dine de viață, în formele artistice ale conciziunii sau ale exprimării figurate și sugestive” [1, p. 6].

Apelăm adeseori la bogata moștenire a culturii și civilizației antice, pentru că, de fapt, prin ea cunoaștem valorile autentice ale antichității. Iar cunoștințele acumulate din experiența trecutului îndepărtat ne permit să conștientizăm prezentul, căci „dacă vrem să înțelegem lumea de astăzi, trebuie să înțelegem lumea antică, ale cărei valori autentice sunt și constante ale spiritualității umane” [2, p. 5].

După cum se știe, și civilizația romană a stat la baza civilizației moderne universale, iar latina de-a lungul mai multor secole a fost considerată în Europa drept limba științei și a culturii, a diplomației și a jurisprudenței, a învățământului și a bisericii. Iată de ce mai multe maxime și citate cuprinse în această lucrare sunt excerptate din operele unor personalități celebre antice ca: Aristotel, Bias, Cicero, Euripide, Hipocrate, Horațiu, Homer, Martial, Ovidiu, Plaut, Plutarh, Quintilian, Seneca, Socrate, Tacit, Terențiu, Vergiliu (vezi *Indice de autori (consacrați) de aforisme*, p. 193-198).

În comparație cu alte lucrări lexicografice similare, dicționarul de față se deosebește prin două aspecte: a) la toate cuvintele polisilabice latinești din expresii sunt indicate accentele respective (de ex. *Málá hērba cito crēscit* – larba rea crește repede); b) multe cuvinte latinești sunt însoțite de exemple (citate) extrase din operele românești ale unor scriitori, savanți, critici literari, publiciști, indicându-se sursa, anul de ediție și pagina (vezi *Lista izvoarelor din care au fost excerptate exemplele*, p. 199-201). Câteva pilde:

Alias – altfel spus, în alt timp. Utilizare: „În lirica ultimelor decenii... se «deconspiră» repede și surâsul mefistofelic al lui Radu Negrescu, *Alias*, Aureliu Busuioc” (Em. Galaicu-Păun// *Sfatul Țării*, nr. 92-94, 1992, p. 12);

Amicus Plato, sed magis amica veritas – mi-e prieten Platon, dar mai prieten mi-e adevărul. Din *Viața lui Aristotel* de Ammonios Saccas, filozof alexandrian. Utilizare: „Că se supără mulți asupra unui adevăr atât de izbitor, așa este, da «*Amicus*

Plato, sed magis amica veritas» (M. Eminescu, **Publicistică**, Chișinău, 1990, p. 357);

In extenso – pe larg; antonim *In brevi*. Utilizare: „Documentul între [...] s-a reproduș demult, atât textul slavic, precum și o traducere *in extenso*...” (B. P. Hasdeu, **Cuvente den bătrâni**, vol. I, București, 1983, p. 100);

In grosso modo – în linii mari; în mare. Utilizare: „Mentalitatea senil-voltairiană a lui Iorga, detectată cu justețe *in grosso modo* de Călinescu, se dovedește a fi foarte receptivă...” (M. Cimpoi, în *Revista de Lingvistică și Știință Literară*, nr. 4, p. 9);

In nuce – în miez, rezumativ, concentrat. Utilizare: „Despre politica lingvistică am scris un articol acum câțiva ani, însă reluând unele lucruri care erau *in nuce* de la început” (E. Coșeriu, **Lingvistica integrală**, București, 1996, p. 28);

Nam vitii nemo sine nascitur – nimeni nu se naște fără vicii. Utilizare: „Însă el a hotărât contra categoricului stoic, căci nimeni nu se naște fără vicii – *Nam vitii nemo sine nascitur*” (G. Călinescu, **Scriitori străini**, București, 1967, p. 78).

La unele maxime s-au citat mai multe exemplificări, lăsând impresia de exces. (A se vedea *incognito, in corpore, magna cum laude, modus vivendi, persona non grata, quo vadis?, sine ira et studio, sine qua non, statu(s) quo, volens-nolens, vox populi, vox Dei*.)

Registrul **Dicționarului** conține următoarele unități lexicale latine:

a) *cuvinte consacrate*: *alibi* – în alt loc, în altă parte; *ibidem* – în același loc; *idem* – același, tot așa, la fel; *ab absurdo* – de la absurd; *ad hoc* – anume pentru aceasta, pentru cazul (scopul) acesta; *ad interim* – temporar, provizoriu, în decursul unui timp; *a posteriori* – din experiență; *a priori* – din ceea ce a fost înainte, pe baza celor știute înainte etc.;

b) *îmbinări de cuvinte*: *a prima facie* – la prima vedere, după prima impresie; *ars oratoria* – arta oratorică; *avis rara* – pasăre rară; *circulus vitiosus* – cerc vicios; *editio princeps* – prima ediție a unei cărți; *falsa spes* – speranță zadarnică; *homo religiosus* – om credincios (religios) etc.;

c) *maxime, sentințe, sfaturi*: *ars longa, vita brevis* – arta e lungă, iar viața e scurtă; *carpe diem!* – fructifică ziua!, bucură-te de ziua de astăzi; *consuetudo est secunda natura* – obișnuința este a doua natură; *divide et impera* – dezbină și stăpânește; *dulce et decorum est pro patria mori* – e plăcut și frumos să mori pentru patrie; *errare humanum est* – a greși e omenește; *festina lente* – grăbește-te încet; *finis coronat opus* – sfârșitul încununează opera etc.;

d) *proverbe, zicători de largă circulație*: *Duobus litigantibus, tertius gaudet* – Când doi se ceartă, al treilea se bucură (câștigă); *Lupus in fabula* – Vorbești de lup și lupul e la ușă; *Manus manum lavat* – O mână spală pe alta; *Qualis rex, talis grex* – După cum e regele, așa este și mulțimea; *Qui non laborat, non manducat* – Cine nu lucrează, nu mănâncă; *Qui tacet consentire videtur* – Cine tace, pare să încuviințeze etc.

Este oportună pentru cititorul mai puțin familiarizat cu gramatica latină lista de pronunțare a unor litere și îmbinări de litere latine de la începutul lucrării (p. 8-9). E bine că s-a utilizat ortografia latină clasică, renunțându-se la unele particularități ale grafiei medievale. Cu toate acestea, nu se știe de ce *i* intervocalic, nesilabic apare notat prin *j*, și nu prin *i* (*jucunda, juvenus* în loc de *iucunda, iuventus*).

Fidel principiului adoptat, autorii au căutat să prezinte o traducere cât mai aproape de original, însă nu o transpunere literală. De pildă, formula *curriculum vitae* este tradusă mai întâi literal „cursul vieții”, apoi se indică sensul actual „notă bibliografică, scurtă biografie”. De asemenea și *inter pocula* apare mai întâi cu traducerea exactă „între pocale”, specificându-se apoi sensul expresiei „la un pahar de vin”. Uneori se dau în paranteze cuvinte și sintagme românești care nu au un corespondent direct în fraza latinească, dar sunt absolut necesare pentru înțelegerea adecvată a sensului unității lexicale. Astfel, expresia *Etiam omnes, ego non* în versiunea românească sună „chiar dacă toți (se dezic), eu nu”. Tot astfel, *Sero venientibus ossa* are următoarea tălmăcire: „cei veniți (prea) târziu la ospăț (au parte doar) de oase”.

Și totuși pe alocuri se cerea o traducere mai liberă, mai îndepărtată de original. Atunci când comparăm traducerea din lucrarea de față a unor secvențe cu versiunea respectivă din **Aeterna latinitas** (3), observăm că acestea din urmă sunt mai adecvate.

Să confruntăm traducerile:

Ab esse ad posse valet consequentia – judecând după realitate, se face (sic!) concluzia despre posibilitate – de la a ființa la a fi posibil, consecința este valabilă (3, p. 11); *Beati possidentes* – fericiții posesori – fericiți sunt cei care stăpânesc (ceva) (3, p. 69); *Suaviter in modo, fortiter in re* – delicat în procedee, puternic în acțiuni – cu blândețe în aparență, cu forță în realitate (3, p. 296); *Summum ius, summa iniuria* – o justiție excesivă înseamnă o nedreptate excesivă – cel mai mare act de dreptate (poate fi uneori) cea mai mare nedreptate (3, p. 300) etc.

Deoarece materialul lexical care trebuia prezentat la întocmirea dicționarului este enorm, se impunea găsierea unui criteriu mai riguros de selecție. Nu toate expresiile incluse sunt „consacrate”. Avem în vedere cuvinte și expresii ca: *appendix, aut-aaut, bibamus!, circa, cito, episcrisis, epistola, explicite, interim, nihil, prius, pro, proximo, punctum, quasi, quidam, rideamus, satis, silentium, taceamus, usus, venenum, vulgus; ab initio, a die, ad vocem, a novo, homo sum, ita est, inter nos, mortis causa* etc.

În același timp lipsesc maxime destul de frecvente în uz. Vom cita doar câteva: *Aequat omnes cinis* (Seneca) – Moartea îi face pe toți egali; *Cave illum semper, qui tibi imposuit semel* (Syrus) – Ferește-te întotdeauna de acela care te-a înșelat o dată; *Culpam maiorum posterī luunt* (Curtius) – Urmașii ispășesc greșelile înaintașilor; *Honos alit artes* (Cicero) – Onoarea hrănește artele; *Mali sunt homines qui bonis dicunt male* (Plautus) – Sunt răi oamenii care vorbesc de rău pe cei buni; *Nocet emptā dolore voluptas* (Horațiu) – Plăcerea obținută prin durere dăunează; *Non est ad astra mollis e terris via* (Seneca) – De la pământ către stele nu există o cale ușoară; *Paucis est*

ad mentem bonam uti litteris (Seneca) – Înțelepciunea n-are nevoie de multă învățătură; *Stultus stulta loquitur* (Euripide) – Prostul spune lucruri prostești; *Una hirundo non efficit ver* – Cu o rândunică nu se face primăvara; *Ut ameris, amabilis esto* (Ovidiu) – Ca să fii iubit, fii demn de iubire; *Verae amicitiae sempiternae sunt* (Cicero) – Adevăratele prietenii sunt veșnice; *Veritatem dies aperit* (Seneca) – Adevărul iese la iveală cu timpul; *Veterrimus homini est amicus* (Plautus) – Prietenul cel mai vechi este cel mai bun etc.

Este binevenită intenția autorilor de a prezenta cât mai multe variante latinești. Pentru economisire de spațiu, era necesar, probabil, ca traducerea lor să se dea o singură dată. Trebuia să se recurgă la procedeul de a se face trimiteri la invariantă, procedeul destul de des practicat în lexicografie. Astfel, compară exemplele: *De nihilo nihil v. Ex nihilo nihil* (Lucrețiu) – Din nimic nimic (nu se naște); *Duobus certantibus, tertius gaudet v. Duobus litigantibus, tertius gaudet* – Când doi se ceartă, al treilea câștigă.

Mai precizăm că este corectă varianta *Nosce te ipsum*, așa cum apare la Cicero în *Tusculanae disputationes*, care a tradus maxima grecească *gnothi seauton*, de pe frontispiciul de la Delphi. În dicționar avem și forma *cognosce te ipsum*.

În concluzie, ținem să subliniem că sugestiile și observațiile de mai sus nu știrbesc valoarea intrinsecă a dicționarului. Ele sunt făcute numai în ideea că lucrarea va fi în curând completată și reeditată. Dicționarul este extrem de util pentru orice intelectual, indiferent de profesiune, care dorește să cunoască nemuritoarele perle ale marilor gânditori ai lumii antice, ce sunt la unison cu timpurile noastre.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Vianu, Tudor, *Dicționar de maxime comentat*, București, 1962.
2. Matei, Horia C., *O istorie a lumii antice*, Chișinău, 1993.
3. Munteanu, Eugen; Munteanu, Lucia-Gabriela, *Aeterna Latinitas*. Mica enciclopedie a gândirii europene în expresia latină, Iași, Polirom, 1996.

Elena GROSU

DIN GRIJĂ PENTRU LIMBA ROMÂNĂ

Carte pentru limba noastră cea română – aceasta ar fi definiția esențializată a volumului **Realitatea în cuvânt și cuvântul în realitate**, semnat de cunoscutul literat și lingvist Ion Ciocanu. Cartea, care declară, prin chiar titlul ei, că este despre cuvânt, e, în primul rând, un cuvânt de apărare a limbii în acest spațiu de spiritualitate românească. Și, în al doilea rând, este un îndemn înțelept de a le porni pe toate în viață de la cunoașterea cât mai bună a limbii materne.

Autorul, mereu atent la modul de a vorbi și de a scrie al nostru, ne explică mecanismul de apariție a greșelilor de exprimare, sugerându-ne soluții de evitare a lor.

Se știe că în cuvânt se exprimă o realitate concretă, un obiect sau un fenomen anumit, și este de la sine înțeles că urmează să folosim cuvântul astfel, încât interlocutorul să poată recepta simbolul acelei realități, al acelui obiect, al acelui fenomen, despre care îi comunicăm. Or, în vorbirea de fiecare zi se întâmplă să întrebuițăm cuvântul în mod arbitrar, impropriu, eronat, ajungând chiar să ne denaturăm intenția. De aici necesitatea permanentă a instruirii noastre temeinice și, totodată, actualitatea

stringentă a prezentei cărți, semnate de Ion Ciocanu. Numeroasele exemple de folosire greșită a cuvântului, explicarea cuvântului potrivit la locul potrivit sînt concentrate în prima parte a volumului, parte denumită *În împărăția magică a cuvintelor și expresiilor strămoșești*.

Articolele de politică lingvistică, inserate în partea a doua a lucrării, intitulată *Sfînta sfîntelor noastre*, demonstrează o dată în plus angajarea plenară a lingvistului și cetățeanului Ion Ciocanu în lupta pentru salvagardarea semnului sacru al ființei noastre – limba română. Ion Ciocanu își exprimă ferm atitudinea civică față de calvarul prin care a trecut și, cu regret, trece și astăzi limba populației băștinașe din Basarabia. Atent la orice gest sau intenție de marginalizare, de ignorare a drepturilor lingvistice ale românilor din Basarabia, Ion Ciocanu se ridică imediat și își exprimă opinia. Nu așteaptă să o facă altul înaintea domniei sale.

De menționat aici și hărnicia de care dă dovadă autorul nostru, trudind pe ogorul cultivării și ocrotirii limbii române. Îndrăznim să facem aici o analogie (am mai făcut-o și cu

altă ocazie), reamintind o caracteristică atribuită lui Nicolae Iorga, și anume: „*Scrisă în fiecare zi cîte o carte, duminica două*”. La fel și Ion Ciocanu scrie, credem, pe zi cîte un articol-tabletă de cultivare a limbii, iar duminica – două. Iară dacă nu le scrie, le gîndește, le îmbracă și le etalează într-un stil captivant, reflectînd de fiecare dată ridicolul erorilor de supra-

față și tragicul monstruoșității care mutilează limbajul conaționalilor noștri. Tabletele domniei sale sînt departe de a fi dulci sau, doamne ferește, lenitive, calmante. Sînt mai curînd unele „excitante”, în care se conjugă spiritul de critic literar, de scriitor, de lingvist, de cetățean. În același context (al hărniciei), ar mai fi de adăugat ubicuitatea acestui autor: îl găsim la piață, unde îl doare inima de poluarea limbii cu diverse cuvinte de tipul: *culioc, tufle, picienie, marojnă* etc.; îl găsim la stație așteptînd un microbuz, unde, cu multă răbdare, le explică unor oameni sensul cuvîntului *rutieră*; îl găsim peste tot și ne convinge de fiecare dată că îi pasă de corectitudinea limbii ce o vorbim.

Cartea **Realitatea în cuvânt și cuvântul în realitate**, plină de nerv și personalitate, se adresează profesorilor și studenților, liceenilor, elevilor, tuturor celor care doresc să cunoască și să vorbească frumoasa, dulcea limbă a neamului nostru.

LĂSAȚI CITITORUL SĂ VINĂ SPRE CARTE...

La apariția celei de-a treia ediții a cărții **Cultura comunicării**, semnată de doctorul în filologie Alexei Palii, venim să punctăm cîteva repere fundamentale ale acesteia. Prin chiar titlul cărții, autorul îndeamnă cititorul spre cultură. Și nu este vorba de cultură în sens generalizat, ci de cultura comunicării interumane, de varii aspecte ale comunicării orale și ale celei în scris, abordate aici din perspectiva unui lingvist. Autorul s-a aplecat cu meticulozitate asupra *vorbirii* – ca expresie a gândirii, asupra *scrierii* – ca modalitate de transmitere a mesajului, asupra *propoziției logice* – ca judecată etc. Toate acestea le-a supus unei rigori teoretice absente poate la suprafață, dar existente în profunzime. Autorul își întemeiază expunerea pe un viguros suport logic, pe o gândire accentuat discursivă.

Lucrarea se adresează, în egală măsură, liceenilor, studenților, funcționarilor de stat, politicienilor, oamenilor de afaceri, redactorilor și altor specialiști din diverse domenii. Concepută și elaborată pentru un segment extins al populației – de la elevi la pensionari –, cartea se înscrie în categoria manualelor din care poți învăța de sine stătător, dar și din care poți să-i înveți (eventual, în calitate de profesor) și pe alții. (Din acest punct de vedere, considerăm că lucrarea întrunește calitățile unui manual, motiv pentru care în continuare vom numi-o de cele mai multe ori *manual*.)

Fiecare paragraf al manualului este dominat de persuasiunea autorului într-o comunicare civilizată. Această calitate transpare ca o convingere fermă în faptul că numai o comunicare în limitele culturii – ale cărei principii le expune Alexei Palii – poate fi eficientă și constructivă, iar o comunicare ce nu se desfășoară în aceste limite devine ineficientă, sterilă, poate chiar distructivă.

Manualul mai are o calitate deloc neglijabilă: este situat pe o pistă interdisciplinară, vizînd nu doar studiul limbii/limbajului, ci și

studiul eticii, logicii, istoriei, dreptului, psihologiei, esteticii, diplomației, administrației publice etc.

Autorul are grijă de maniera în care elevul (cititorul) poate însuși conținutul, își poate cizela potențialitățile de comunicare. Anume în acest scop, el inserează numeroase exemple concludente din comunicarea cotidiană, din presă, modele de acte oficiale, apelează la prezentări grafice etc. În acest context, ar mai fi de adăugat că majoritatea textelor-exemple au fost selectate astfel, încât îți trezesc sentimentul de demnitate națională.

Spiritul de cercetător, de lingvist, l-a determinat pe Alexei Palii să includă în carte capitolul *Cazuri dificile de vocabular*, amintindu-ne parcă de cuvintele lui Al. Odobescu „să nu ne batem joc [...] de ce avem mai scump, rămas de la părinți (limba – n.n., E.G.)”. Aici autorul aplică principiul de juxtapunere a limbajului incorect cu limbajul normativ, ridicând la rang de lege următoarele: „*condiția sine qua non a unei comunicări calitative este cunoașterea limbii*” (p. 249). În același timp, el subliniază: „*Norma literară atestă cuvintele la o anumită etapă istorică, însă o dată cu trecerea timpului, ea rămîne în urmă, fiind nevoită ca la anumite perioade să-și revizuiască prevederile, pentru a le aduce în concordanță cu uzul, cu realitatea lingvistică*” (p. 218).

Roland Barthes, teoreticianul gradului zero al scriiturii, vorbea despre „*paradisul cuvintelor*”, despre „*plăcerea textului*”. Dacă ni se permite o analogie, vrem să spunem că autorul nostru este obsedat (în sens absolut pozitiv) de „*plăcerea comunicării*” în „*paradisul culturii*”. Cercetător prin opțiune, Alexei Palii abordează numeroase probleme stringente ale limbii, articulează în subtilitate științifică exemplele luate în discuție, fără a estompa în nici un fel criteriul accesibilității (atît de important pentru un manual).

S-ar potrivi aici o parafrază la cunoscuta parabolă biblică: „*Lăsați copiii să vină la mine*”. Această parafrază ar fi: „*Lăsați cititorul să vină spre carte, spre cultură*”. Să se lumineze.

Să cunoască valoarea cunoștințelor, să scurtcircuiteze incultura în toate fațetele ei. Acesta ar fi mesajul major al cărții **Cultura comunicării**, pe care o recomandăm tuturor celor care conștientizează importanța creșterii noastre lingvistice și culturale în condițiile unui timp de maximă globalizare și mondializare, cînd însăși ființa unui neam cum este al nostru poate fi strivită, dacă nu o vom ocroti, cu toții.

Ala RUSNAC

„O LUCRARE EXTREM DE UTILĂ...”

La apariția, cu sprijinul Fundației Soros, a primei ediții a **Dictionarului de pleonasm**, în 1999, nu s-au putut face predicții referitoare la succesul acestui dicționar. În scurt timp, însă, tirajul s-a epuizat, fapt care a și constituit un bun argument pentru reeditarea lui. Se confirmase astfel și aprecierea ce i-o făcuse, la etapa de manuscris, academicianul, profesorul universitar Anatol Ciobanu: „*lucrare originală și extrem de utilă*”.

Or, modalitatea inedită de prezentare a materialului (cu maximă grijă de a fi funcțional, accesibil) și conținutul multiaspectual (de la definiții pînă la expresivitate stilistică) sînt semnele valorice distincte ale **Dicționarului de pleonasm**, semnat de Elena Grosu. Autoarea a structurat astfel materialul, încît să mențină atenția cititorului, să-i inoculeze adevărul că toate faptele de limbă au o semnificație concretă și că arbitrarul în exprimare nu poate decît să genereze neînțelegeri de tot felul. În acest scop, autoarea, la fiecare pagină, îndeamnă, printr-o remarcă la subsol: *a se vedea p. 9-12*, adică acel compartiment în care sînt date o serie de sugestii pentru evitarea expresiilor pleonastice în general. Ea nu a trecut cu vederea nici relația *pleonasm – ta-utologie – repetiție*, nici expresivitatea stilistică a acestor fapte de limbă în operele artistice. În demersul lexicografic, Elena Grosu este ghidată de convingerea că: „*un limbaj îngrijit se vrea absolvit de balastul unor erori de exprimare, care, de cele mai multe ori, sînt pe cît de ridicole, pe atît de derutante în procesul comunicării*” (p.7).

În lingvistica românească au apărut, la București, două dicționare de pleonasm, unul semnat de Gabriel Anghelescu (1996) și altul – de Doina Dascălu (1997). Iar în spațiul lingvistic din Basarabia prezentul **Dicționar de pleonasm** este chiar primul, deosebindu-se de cele de la București prin structurarea materialului, prin varietatea și existența în uzul cotidian a expresiilor pleonastice citate, reducînd, practic, la zero pleonasmul virtual (care prevalează, de exemplu, în mod justificat, în dicționarul semnat de Doina Dascălu). Aici a fost exclus caracterul prezumtiv al atestării expresiilor pleonastice, exemplele ilustrative fiind excerptate din manuale, din presa periodică, din manuscrisele prezentate la editură (Elena Grosu avînd o experiență de

mai bine de 20 de ani în calitate de redactor de carte). Autoarea dicționarului examinează minuțios și unele expresii, în esență pleonastice, dar care, prin incidența lor mare în folclor și în stilul beletristic, au devenit afit de obișnuite, încît nu mai pot fi calificate drept greșeală (de exemplu: *a îngheța de frig, a vedea cu ochii proprii, a auzi cu urechile proprii, a cădea jos, lihnit de foame, întuneric beznă* etc.). De menționat aici atenția cu care autoarea face inferențele de rigoare, întemeiate pe fapte concrete de limbă.

Subliniem că prezentul dicționar are următoarele caracteristici:

- face trimitere la expresii pleonastice deosebit de frecvente în limbajul cotidian, fapt care imprimă lucrării actualitate;

- expresiile pleonastice acoperă diverse niveluri stilistice (de la stilul colocvial pînă la cel oficial), lucru ce extinde aria de utilizare a dicționarului;

- cititorului i se oferă imediat conținutul semantic al fiecărui element constitutiv al expresiei pleonastice, astfel greșeala depășind orice dubiu;

- în dreptul fiecărei expresii pleonastice este dată varianta corectă de exprimare a noțiunii, a ideii respective, fapt care sporește eficiența **Dicționarului**.

Adăugăm, în subsidiar, că **Dicționarul de pleonasm** este de mare utilitate, mai ales cînd grija pentru o exprimare corectă constituie o obligațiune nu doar a jurnaliștilor, scriitorilor, cadrelor didactice, ci una a tuturor vorbitorilor limbii.

Dumitru CRUDU

POEZIA CONTRA PSIHANALIZEI

În prefața la cartea lui Alexandru Vakulovski, **Oedip regele mamei lui Freud**, poetul Alexandru Mușina afirmă că lumea din versurile sale este una eminentemente atee. Într-adevăr, realitatea descrisă de tânărul poet din Republica Moldova în acest volum, apărut la Editura Aula din Brașov, în colecția *Frontiera*, este una desacralizată, în care, așa cum remarcase și Alexandru Mușina, Dumnezeu a ajuns un *ăla*, adică a fost obiectualizat. Asistăm, așadar, la o ofensivă pleneră a profanului, care afectează toate zonele existenței. Chiar și Dumnezeu, așa cum zice Alexandru Vakulovski, este ocupat cu scrierea Anticristului.

În lipsa lui Dumnezeu, toate celelalte valori își pierd din importanța pe care ar trebui să o aibă. De exemplu, familia. Relațiile dintre părinți și copii sînt și ele supuse degradării, fiind prezentate prin prisma complexului lui Oedip. Fără doar și poate, toate lucrurile astea sînt radiografiate cu meticulozitate de Alexandru Vakulovski. Totuși, miza poeziei sale este alta decît cea întrevăzută de Al. Mușina. Alexandru Vakulovski nu-și propune să descrie sau să denunțe o lume atee, ci s-o ironizeze. În același timp, tânărul poet persiflează și o întregă tradiție științifică și culturală, care a marcat tot secolul XX, tradiție apărută o dată cu textele lui Freud. Vakulovski ia în zeflema încercarea lui Freud de a-l prezenta pe om ca pe un prizonier al instinctelor și al subconștientului. În felul acesta, el nu legitimează o realitate degradantă, ci o ridiculizează la nesfîrșit.

Alexandru Vakulovski ia în

derîdere psihanaliza și tehnicile sale de vindecare a omului care erau la modă în secolul XX. El nu crede că omul este compus dintr-o sumă de complexe adînc înrădăcinate în conștiința sa. De asemenea, Alexandru Vakulovski ironizează ideea că omul ar fi marcat de complexul lui Oedip, iar la originea tulburărilor noastre nervoase s-ar afla dorințe sexuale refulate. Poezia sa este mai mult decît o exemplificare a psihanalizei și o transpunere a acesteia în genul liric. Obiectul psihanalizei este văzut cu un ochi extrem de critic. Pentru poet, omul este un produs al libertății spirituale. Poate de aceea poezia sa n-ar trebui s-o alăturăm psihanalizei, ci mai degrabă rockului și jazzului luminos de la mijlocul anilor șaizeci ai secolului trecut.

Am putea spune că Alexandru Vakulovski pledează, pe de o parte, pentru părăsirea jugului psihanalizei, și, pe de altă parte, pentru o religie mai simplă și mai umană, în care Dumnezeu să fie aproape la fel ca și un om de pe stradă.

Poate, pornind de la aceste lucruri, poetul Alexandru Mușina a putut atesta în volumul de poezii **Oedip regele mamei lui Freud** că Alexandru Vakulovski manifestă denunțarea realității desacralizate și absența oricărui orizont spiritual. Accente protestatere de tipul acesta, bineînțeles, există. Tinerii din poeziile sale își repudiază părinții pe care-i acuză de lașitate, de ignoranță și de lipsă de onestitate. Poezia sa este expresia unei revolte împotriva bătrînilor și a unei mentalități învechite. Este o răzvrătire împotriva resemnării. Ea ne îndeamnă la acțiune. Tânărul poet crede că bătrîn poți fi la orice vîrstă și acest lucru este mai degrabă o stare și o condiție echivalentă inacțiunii și egală cu neputința de-a produce ceva durabil. Cel care nu face nimic, nu mai crede în nimic și nu mai vrea nimic – acela este bătrîn. Tânărul poet, stabilit la Cluj, cultivă un mit al juvenilității. El crede că tinerețea poate salva lumea.

PROBLEMELE LIMBII ROMÂNE LA EST DE PRUT VĂZUTE DE ISTORICI

Caiete de istorie e o revistă pe cât de tânără – se află abia la anul II de ediție – pe atât de temerară. Titularul ei este Filiala din Chișinău a Fundației Forumul European pentru Istorie și Cultură. Director al publicației e **Gheorghe Cojocaru**, redactor – **Nicolae Enciu**, secretar general de redacție – **Constantin Ungureanu**... Iată mîna de editori, uniți, se vede, pe principiul „Non multum, sed multa”. Revista se difuzează gratuit membrilor acestei organizații. Să nu fi găsit încă redactorii ei o modalitate de extindere a difuzării? Căci asemenea publicații ar avea numeroși destinatari, într-o societate ca a noastră, în care rostul istoriei naționale, ca și al limbii materne, rămîne unul prioritar.

Personal aș citi cu regularitate *Caiete de istorie* măcar și datorită unui număr de excepție, pe care mi-a fost dat să-l parcurg recent – nr. 5 pentru decembrie 2002. Recunosc: m-a intrigat în mod special genericul lui – „Limba română la est de Prut”. Ca să vedeți, o echipă de istorici s-a apucat să facă ceea ce ar trebui să constituie parcă obiectul preocupării unor lingviști, unor filologi de care, slavă Domnului, nu ducem lipsă în republică. Dar pînă vor întreprinde ceva în acest sens specialiștii în materie și pentru că niște istorici au făcut o lucrare *pro philologia* atât de frumoasă, hai să vorbim despre aceasta, să afle și alții și să caute noua revistă, atât de elegantă ca formă și tinerească prin fond, adică prin viziune.

Fiind conceput de istorici, este natural ca materialele din revista *Caiete de istorie* să fie aranjate conform unei logici... cronologice. Problema cea mare, cea gravă a limbii române la est de Prut a început o dată cu încorporarea Basarabiei Imperiului Rus, în 1812. Ne-o demonstrează cu prisosință și primele articole din acest număr: *Limba română în instituțiile judiciare și administrative din Basarabia – 1812-1828*, de dr. **Gheorghe Negru**, și *Limba română în Seminarul Teologic din Chișinău*, semnat de **Dana Ețcu**. Trezirea basarabenilor din „somnia cel de moarte”, de care vorbea poetul preot și profet Alexe Mateevici, s-a produs în anii primei răzmerițe ruse (1905-1907), devenind o realitate palpabilă, electrizantă pentru mase și extrem de alarmantă pentru autoritățile țariste, în anul de mari răsturnări 1917. Confirmarea acestui adevăr o aflăm în studiul dr. **Valeriu Popovschi** *Lupta pentru limba*

română în Basarabia în 1917 - începutul anului 1918. „Revoluția etnolingvistică” din această perioadă a culminat prin Marea Unire a Basarabiei cu Regatul Român, precedată de două decenii în care limba noastră, aflîndu-se la ea acasă, ferită de apăsarea străinilor, a cunoscut o incontestabilă înflorire, aceasta răsfrîngîndu-se firesc asupra calității învățămîntului de toate gradele, presei periodice și literaturii, iar în ultimă instanță – asupra nivelului general de cultură. Între timp, în stînga Nistrului, unde a fost creată o Republică Autonomă Moldovenească, așa cum aflăm și din articolul dnei dr. **Elena Negru**, s-a purces la tot soiul de experimente pe seama bietei populației, inclusiv la experimente de ordin lingvistic – toate cu consecințe dramatice și, pînă la urmă, cu un substrat subversiv: de a înlesni transnistrizarea Basarabiei

române în 1940, apoi după 1944. Ce și cum s-a întîmplat cu limba română și cu vorbitorii ei din stînga Prutului în 45 de ani de ocupație sovietică ne relatează cercetătorul **Igor Cașu**, într-un amplu și foarte documentat articol intitulat *Politica etnoculturală în Moldova sovietică, 1944-1989*. Drama basarabenilor cu simțire românească, dezvoltată în acte de un zguduitor tragism, începe prin transnistrizarea și rusificarea/ucrainizarea acestui ținut românesc. Astfel, în 1947, din cele 37 de instituții culturale existente aici numai 6 erau conduse de moldoveni. A urmat valul de interziceri: scos în afara legii alfabetul latin, puse la index textele neclare, din punct de vedere lexical, transnistrenilor, blocate pentru public orice opere literar-artistice ce aminteau de realitățile românești. Această dramă a avut și episoade comice: bunăoară, a fost sacrificată, scoasă din repertoriul teatrului de păpuși ca „excesiv de

românească” prin lexic pînă și o poveste atît de inofensivă cum e *Capra cu trei iezi* de Ion Creangă. Pe aceeași linie a absurdului bolșevic s-a situat și interzicerea pentru executare și audii publică a unor șlagăre românești din anii '30-'40, iubite și astăzi de toți românii, inclusiv la noi, pînă și în stînga Nistrului!

Ridicarea din genunchi a basarabenilor a avut loc, firește, grație acțiunilor temerare ale unor personalități cu idei naționaliste (mai rar – datorită unor grupuri ghidate de asemenea idealuri), despre care se știe mai mult sau mai puțin, dat fiind că s-a mai scris. Însă acest factor nu este unicul în mișcarea de respingere a brutalei sovietizări ce s-a făcut la est de Prut, se conchide în *Caiete de istorie*. După cum ne relatează autorul **I. Cașu**, în anul 1965, de exemplu, în R.S.S.M. au fost introduse peste 500 mii exemplare de cărți din România, iar în 1966 în orașele și satele noastre veneau mai bine de 75 mii exemplare de publicații periodice de peste Prut. Radio București și Radio Iași erau recepționate pretutindeni la noi, iar emisiunile TVR acopereau cam 1/2 din teritoriul republicii, privit de la nord spre sud. Astfel încît cei 10-12 ani (1956-1968) de deschidere culturală spre România a Basarabiei sovietizate au avut un impact cu totul aparte pentru dănuirea la noi a ideii românești, contribuind substanțial la bulversarea arenei politice în perioada „perestroikăi” și la punerea în prim planul discursului politic a problemei limbii, făcînd din „naționalismul lingvistic” o trăsătură principală a mișcării de eliberare națională din R.S.S.M. Nu mai pune nimeni la îndoială faptul că această mișcare, favorizată de politica de relativă liberalizare a lui Gorbaciov, a asigurat venirea „orei astrale a limbii române în Basarabia” – 31 august 1989. Acest subiect e tratat de dr. **Nicolae Enciu**, care-și intitulează studiul, totuși, *Zborul frînt al limbii române*, deoarece își extinde cercetarea pînă la momentul revenirii comuniștilor la putere, în februarie 2001. Adică pînă atunci cînd a devenit limpede că acceptarea – în 1989, a noțiunilor „*limbă moldovenească*”, „*popor moldovenesc*”, „din prudență și din rațiuni de ordin tactic, dar și din neputința anticipării evenimentelor” – „s-a răzbunat din plin, generînd grave convulsii sociale și o confuzie perpetuă”. Să enumerăm doar cîteva fațete ale acestei oribile răzbunări a istoriei noastre cu totul recente: anularea atestării cadrelor de conducere în vederea cunoașterii limbii de stat necesară îndeplinirii obligațiilor de serviciu, ceea ce a condus la întoarcerea majorității alogenilor cu spatele spre limba română; fixarea, în Constituția Republicii Moldova, a articolului fatal despre limba „moldovenească” – neîndoiios, opusă, ostilă limbii române; rusificarea în forță a învățămîntului, admi-

nistrației, oricărei publicități, a organelor mass-media; ofensiva românofobiei prin ridicarea la rang de politică de stat a ideologiei moldoveniste... Oare cîte alte lecții dure ne mai trebuie pentru a trage învățăminte de rigoare, pentru a evita repetarea aspectului tragic al gloriosului an 1989, aspect care nu e nici pe departe unic în ultimele două secole de cînd Basarabia e ca o frunză pe apele teritoriale ale românismului?

Rubrica *Istoria în direct* inserează un amplu și captivant interviu cu **Vladimir Beșleagă**. Alegerea interviuatului a fost una nimerită, ba chiar am zice fericită: istoricii stau de vorbă cu un literat, cu un om al cuvîntului scris, al ideii și emoției care fără veșmînt lingvistic își pierde orice rost, în plus – o personalitate a culturii noastre ce se află constant printre militanții de vază ai mișcării de emancipare politică și națională. Conlocutor de o admirabilă volubilitate, înțelept, incitant, uneori caustic, pe alocuri dur, **Vladimir Beșleagă** oscilează în prezentul dialog între un sumbru pesimism („*de la 1812 am fost excluși din istoria lumii*” – e unul din refrenele cele mai triste în acest sens) și un optimism cumva ludic („*pînă la revenirea Basarabiei la România*” este repetată de mai multe ori în cele mai neașteptate contexte). Sigur că da, dialogul istoricilor cu un scriitor ce pune punctul pe i într-un grupaj de materiale îngemănate sub aspect tematic este o pură întâmplare, fie ea și norocoasă. Oricum, și respectivul element ne duce cu gîndul la efortul ieșit din comun al unor istorici de a elucida problemele limbii române de la noi, atît de grave mereu, de două veacuri deja. Și ne gîndim nu numai la numărul recenzat al revistei *Caiete de istorie*, ci și la o serie de monografii scrise de chiar unii autori prezenți în nr. 5/2002, studii aprofundate vizînd starea limbii române prin prismă istorică. Acest demers al unor istorici te duce cu gîndul, vrei-nu vrei, la o anumită apatie (nu dorim să zicem nici indiferență, nici lenevie) a confracților de breaslă filologi. Dar poate că tocmai prisma pe care ne-o pun la dispoziție atît de generos și competent colegii istorici va constitui o lecție, dar va servi și drept imbold pentru mobilizarea filologilor în a reveni la preocupările și la ardoarea ce i-au caracterizat atît de favorabil în societate la răspîntia anilor '80-'90 ai secolului trecut?

CRONICAR

UN TALENT CU LIRA-N LACRIMI

*Colectivul redacțional apreciază în mod deosebit comunicarea cu cititorii revistei. Ne bucură posibilitatea de a afla în acest mod cum este apreciată publicația ce V-o oferim cu mult drag, care sînt predilecțiile și preocupările Dumneavoastră, în ce mod contribuiți la eternizarea cuvîntului românesc și a valorilor naționale. Iată că din scrisoarea primită la redacție de la doamna Elena Racoviță, profesoară de limba și literatura română la liceul teoretic „B.P. Hasdeu” din comuna Olănești, județul Tighina, aflăm că la 14 februarie curent, de ziua nașterii poetului Grigore Vieru, la cea de-a 68-a aniversare a sa, la liceu a avut loc o manifestare intitulată **Un talent cu lira-n lacrimi**. Sub genericul **Portofoliul profesorului**, supunem atenției cititorilor noștri un fragment din scenariul acestei activități care a reunit elevi și cadre didactice.*

Obiectivele seratei literar-muzicale, prezentată de elevi din clasele V-VIII:

- 1) să-i familiarizeze pe elevi cu creația lui Gr. Vieru;
- 2) să le cultive respectul față de munca plugarului, față de orice muncă;
- 3) să altoiască în sufletele lor dragostea pentru mamă, țară, satul natal, casa părintească, graiul matern...

Materiale folosite: Portretul lui Gr. Vieru; vitrină de cărți; o pîine frumoasă de casă pe un prosop național; o ediție a gazetei de perete dedicată poetului; citate din creația lui Grigore Vieru.

În deschidere profesoara se adresează celor prezenți:

– Dragi elevi, profesori! Din nou în miez de făurar intră în inimi

să ne încălzească sufletele cu versul său poetul neamului nostru, Grigore Vieru. Un poet care a trecut prin toate greutățile vieții. Din fragedă copilărie a rămas orfan de tată, apoi a îndurat războiul, foamea, neajunsurile din acele timpuri... Grigore Vieru și-a asumat responsabilitatea față de graiul nostru. Îl încarcă de înțelepciune și frumusețe nouă. Îl întoarce semenilor care-și deschid cu bunăvoință inima ca să-l primească, pentru a-și urma apoi viața cu mai multă demnitate, în spiritul dreptății, al iubirii ce poate învinge totul. Un asemenea poet rămînea-va „suflet din sufletul neamului său”.

Iar acum să vedem de unde vine poetul Gr. Vieru.

(Elevi din clasa a VIII-a prezintă scurte date biografice, apoi vorbesc despre opera poetului.)

De multe ori Grigore Vieru este întrebat de către elevi: „De unde Vă vin versurile?”. La care Domnia sa adesea răspunde: „Din copilăria voastră, din dragostea de mamă, din largul cîmpiiilor, din murmurul izvoarelor, din tot ce e frumos!”.

Să-mi spuneți acum, dragi elevi, care vă este ființa cea mai dragă?

Toți: Mama.

Și pentru poetul nostru mama este ființa cea mai scumpă. Dragostea pentru mamă, cea mai frumoasă și mai sfîntă, poetul o redă în numeroase versuri ale sale, devenite ulterior cîntece.

(Se recită poeziile *Tu, iarbă, tot ai mamă, Mama, Făptura mamei, Buzele mamei, Miinile mamei, Dor de mamă...* Elevii cîntă *Mi-e dor de tine, mamă*.)

Sub stele trece apa
Cu lacrima de-o seamă,
Mi-e dor de-a ta privire,
Mi-e dor de tine, mamă.
Măicuța mea: grădină
Cu flori, cu nuci și mere,
A ochilor lumină,
Văzduhul gurii mele!

Măicuță, tu: vecie
Nemuritoare carte
De dor și omenie
De cîntec fără moarte!
...

Apoi *Cîntecul mamei*

Nu-mi lua cercei și salbe,
Că de-amu am plete albe.

Nu-mi lua năfrâmi străine,
Că de-amu eu nu văd bine.

Rochie nu-mi lua de lînă,
Că de-amu eu sînt bătrînă.

Încălțări nu-mi mai alege,
Că de-amu eu nu pot merge.

Ia-i mai bine norei, lasă,
Că ea-i tînără, frumoasă.

Iar eu, fiule,-s bătrînă,
Cine m-o vedea-n țărînă?!

(Tema este continuată prin cîntecul *Viața asta-i scurtă tare*, interpretat de Mihai Volontir.)

Și din nou prezentatoarea – în dialog cu asistența:

– Elevi, știți că Gr. Vieru a scris și povestioare pentru copii? (Elevii clasei a V-a înscenează povestioara *Cele mai frumoase flori*.)

Grigore Vieru compară mama cu Patria. (Se recită poezia *Mamă, tu ești...* Apoi *Țara mea, Plaiul meu* și răsună cîntecul *Țărișoara mea*.)

Patria este și satul natal, și căsuța părintească. Deoarece Gr. Vieru și-a petrecut copilăria la țară, el se afla, deci, tot timpul în mijlocul naturii. Jocurile îi erau frunzele, spicele, florile, izvorul. În primele sale versuri copilul-Vieru vorbește cu casa în care s-a născut, cu frunzele zarzărului din fața locașului părintesc, cu izvorul, cu florile, cu stelele. Dragostea sa pentru frumusețea plaiului natal, pentru izvorul cu apă dulce și pămîntul din grădina cu flori a fost mărturisită în mai multe versuri care, grație muzicalității lor, sînt cîntate.

(Se recită poeziile *Țara mea, Plaiul meu, Satul meu, Casa mea, Duminica, Acasă...* Un elev intonează cîntecul *Țărișoara mea*.)

Fiind copil de la sat, Grigore Vieru a văzut cum se lucrează pămîntul, cum se crește grîul. De aceea poetul nu este indiferent față de omul truditor de la țară, glorifică munca plugarului.

(Se recită, sub forma unui scenariu, poezia *Pîinea*, apoi cea pîine de casă, pe un prosop național, se închină oaspeților.)

Căci neamul ne este primitor și invitații sînt întîmpinați cu pîine și sare.

Într-un interviu Gr. Vieru a fost întrebant:

– Al cui discipol Vă considerați?

– Al limbii. Al limbii noastre, a răspuns poetul. Eu nu caut cu tot dinadinsul să aduc ceva nou în cîntarea limbii, eu caut să amintesc copilului, omului și mie însumi, că avem o comoară fără de preț.

Grigore Vieru a fost printre primii scriitori care a luptat nu numai cu condeii, ci și cu fapta pentru ca graiul matern să devină stăpîn la el acasă, pentru grafie latină, pentru independență, pentru tricolor.

(Se recită poeziile *Graiul, În limba ta*. Urmează mai multe cîntece consacrate limbii române, înregistrări audio.)

Din datele biografice ați aflat că poetul a rămas de mic fără tată, căci războiul i-a răpit acest sprijin de nădejde al familiei. Cînd cei de seama lui se jucau, copilul-Vieru căuta pe unde plouă în pod sau aduna lemne de foc. De aceea tema războiului și a păcii e frecventă în opera poetului. Simbolice sînt poeziile *Formular, Așteptînd*, dar cea mai emoționantă e poezia *Cămășile*. (Se recită *Cămășile* pe fundalul unei melodii.) Pentru a avea soare în casă, hulubi la fereastră și pîine pe masă e nevoie de pace. (Este recitată poezia *Mulțumim pentru pace* pe fundal muzical; un grup de elevi în costume naționale interpretează un dans.)

Elevi, poezia lui Gr. Vieru e bogată și variată. Noi astăzi am gustat doar un strop din ea, dar eu cred că v-am trezit în suflet dorința de a cunoaște și mai mult frumusețea și înțelepciunea ei. Căci, trebuie să vă spun, poemele lui Vieru cuceresc publicul pretutindeni unde răsună limba noastră: la Chișinău sau București, la Hotin sau Vatra Dornei, în Franța sau în Statele Unite. Spre mândria poetului, spre îmbogățirea liricii noastre contemporane.

În încheiere, aș vrea să vă citesc un fragment din poezia *Cinstirea proverbelor*, în care se regăsesc, de fapt, niște povește ale tuturor mamelor către copiii lor.

Tu, fiule, să nu te superi
Că-ți dau mereu povește.
Nu-i grea povața niciodată,
Nici chiar la bătrânețe.

Prin roua Patriei cea dulce
Întîiul fă cărare,
Că cel sculat mai dimineață,
Acela e mai mare.

Trăiește-ți clipa în picioare
Cum bradul și-o trăiește.
Ca rîul cel de munte-aleargă
Și zboară vulturește.

De aur să nu-mbraci vreodată
Cununi strălucitoare.
De n-ai purtat întîi pe frunte
Cunună de sudoare.

Cel care pe pămînt adoarme
Cu brațele robace,
Nu are teamă c-o să cază
Atunci cînd se întoarce.

De trebuie, la vot, cu mîna
lubirii să ții parte,
Să n-o ridici de n-ai într-însa
O pîine sau o carte...

...
Să nu uiți: cinstea nu se vinde
Ca la bazar leguma
Și pentru dor nu bate palma,
N-o bate pentru muma.

De nu știi cum sau nu ai vreme
Zidi o nouă casă,
Cu-a ta suflare încălzește
Pe cea de-i părintească.

...
Cinstește pe strămoși cu fapta,
La fel și ziua nouă.
Trăiește, fiule, o viață
Și cu a morții două.

CRENGUȚA DIN BĂLȚII DE ODINIOARĂ

Într-un recent mesaj electronic, domnul Ovidiu Creangă vorbește despre o revistă bălțeană ce ne amintește de Eugen Coșeriu...

„Nu prea demult, printre hîrtoagele mele, am dat de o revista veche de peste 60 de ani, revista *Crenguța* a Liceului „Ion Creanga” din Bălți.

...În anul școlar 1939-1940 eu eram elev în clasa a șaptea, secția științifică. Eugeniu, cum îi spuneam noi, tocmai terminase liceul și-i dăduse bacalaureatul în iunie 1939. El, după cum se știe, a fost președintele Societății „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din cadrul Liceului „Ion Creangă”. La plecarea lui, locul a rămas vacant și colegii m-au ales pe mine, așa că eu l-am urmat pe Eugeniu Coșeriu în funcția de președinte al Societății. Era toamna anului 1939. Ne-am gîndit să scoatem o revistă, am propus să se numească *Crenguța* și s-a aprobat în unanimitate.

Volumul întîi a apărut în toamna anului 1939. Nu aveam bani pentru hîrtie și nici de tipografie. Cu eforturi am strîns articole și am făcut rost de puțini bani cu care m-am dus la o tipografie prăpădită a unui evreu care abia vorbea românește. „Teascu” era manual și am învîrtit la manivelă cîteva zile pîna am tipărit 500 de exemplare. Toți elevii din Bălți, fetele de la „Domnița Ileana”, băieții de la Liceul

Comercial (unde învăța Arcadie Donos), de la liceele industriale de băieți și fete, toți eram în al nouălea cer.

Volumul doi a apărut în condiții civilizate, fiind tipărit gratis de Tipografia Eparhială. Este volumul pe care îl am și pe care l-am editat în 1000 de exemplare. Entuziasmul nostru a fost de nedescris, am făcut schimb de publicații cu alte școli, pînă și cu liceul românesc din Macedonia.

Vreau să vă expediez o xerocopie a acestui număr al *Crenguței*, voi trimite-o *par avion*.

În aceste timpuri extrem de vi-trege pentru noi, românii basarabeni, rog pe Bunul Dumnezeu să vă ajute să supraviețuiți pînă trece nebunia asta generală și pînă scăpăm de ciuma roșie.

Sper că voi publica o carte în Chișinău, cu ajutorul domnului Iurie Colesnic, la Editura Museum.

Doamne ajută!

Ing. Ovidiu Creangă,
Toronto, Canada.”

terialul consultat de mine era publicat într-o revistă de la Chișinău – *Limba Română*, de care, spre rușinea mea, nu auzisem.

Conținutul ei m-a interesat. Este bine scrisă și cu materiale interesante. Mai ales pentru un regățean care dorește să știe cât mai multe despre R. Moldova.

Vă scriu pentru a mă informa despre dumneavoastră și, dacă doriți și va fi posibil, pentru stabilirea unei legături între un profesor de limba română de pe meleaguri oltene și dumneavoastră.

13.II.2003

Cu stimă și frăție,
Prof. Budana Dumitru-Miti
Craiova – România.”

Publicarea scrisorii Dvs., stimate domnule profesor, precum și a celorlalte două, este deja un răspuns la dorința ce ați exprimat-o: de stabilire a unei legături și, eventual, colaborări întru a ne apropia și a ne cunoaște reciproc. Este lucrul ce și-l dorește colectivul redacției în raport cu toți cititorii revistei Limba Română.

LIMBA ROMÂNĂ – PRIETENI ADUNĂ

Autorul altui răvaș ne mărturisește despre modul în care a cunoscut revista noastră:

„Avînd de făcut o lecție demonstrativă la un cerc pedagogic al profesorilor de limba română (gimnaziu) din Craiova, județul Dolj, am consultat diverse materiale, printre care și o lucrare intitulată „Metodica predării limbii și literaturii române în gimnaziu și liceu”, semnată de dl profesor Dumitru Ivănuș, doamna Silvia Pitiriciu și dl Dragoș-Vlad Topală, editată în 1997.

Mi-a atras atenția faptul că ma-

AUTORII NOȘTRI

LIMBA ROMÂNĂ, nr. 2-3 (92-93) 2003

Mioara AVRAM, profesor universitar doctor, cercetător principal, șefa sectorului de gramatică la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române.

Ana BANTOȘ, critic literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova (U.S.M.), cercetător științific superior la Institutul de Literatură și Folclor al Academiei de Științe a Moldovei (A.Ș.M.), conf. univ. doctor la Universitatea de Stat din Moldova.

Ion BĂRBUȚĂ, lingvist, doctor în filologie, directorul Institutului de Lingvistică al A.Ș.M.

Vladimir BEȘLEAGĂ, prozator, eseist, traducător, membru al U.S.M., laureat al Premiului Național al R. Moldova în domeniul literaturii și artei.

Leo BUTNARU, poet, eseist, prozator, traducător; membru al U.S.M., secretar al Filialei Chișinău a Uniunii Scriitorilor din România (U.S.R.); laureat al Premiului Național al R. Moldova în domeniul literaturii și artei.

Grigore CANȚĂRU, lector superior la Catedra Literatura Română, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, cercetător la Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.

Teodor COTELNIC, lingvist, doctor habilitat în filologie, profesor universitar ad interim la Facultatea de Limbi Străine a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

Dumitru CRUDU, poet, dramaturg, publicist, membru al U.S.M.; reporter de Chișinău la Radio Europa Liberă.

Nicolae DABIJA, poet, eseist, traducător, membru al U.S.M. și al U.S.R.; redactor-șef al săptămânalului U.S.M. *Literatura și arta*; laureat al Premiului Tineretului și al Premiului Național al R. Moldova în domeniul literaturii și artei.

Constantin DOMINTE, conferențiar universitar doctor la Catedra de Limba Română, Facultatea de Litere a Universității din București.

Inga DRUȚĂ, doctor în filologie, cercetător științific la Centrul Național de Terminologie din R. Moldova.

Luminița DUMBRĂVEANU, poetă, publicistă, membru al U.S.M. și al U.S.R., reporter de Chișinău la Radio France Internationale (R.F.I.).

Andrei EȘANU, doctor habilitat în științe istorice, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, cercetător științific principal la Institutul de Istorie al A.Ș.M.

Emilia GHETU, ziaristă, redactor la Postul de Radio Antena C; critic de artă, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova (U.A.P.).

Grigore GRIGORESCU, biolog, publicist, director economic la săptămânalul *Literatura și arta*, membru al Academiei Ecologice din R. Moldova.

Elena GROSU, ziaristă, lingvistă practiciană, redactor la Editura Epigraf din Chișinău.

Eugenia GUZUN, publicistă, crainic și reporter radio, redactor la Postul de Radio România Actualități.

G. D. ISCRU, conferențiar universitar, doctor în științe istorice, Facultatea de Istorie a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” din București.

Anatol LENȚA, doctor în filologie, conferențiar universitar la Catedra de Filologie Franceză „Grigore Cincilei”, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității de Stat din Moldova.

Vasile MELNIC, doctor în filologie, conferențiar universitar la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „N. Testemițeanu” din Chișinău.

Viorica MOLEA, lector universitar la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova.

Nina NEGRU, cercetător științific în Secția Studii și Cercetare a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova.

Gheorghe PALADE, doctor în științe istorice, conferențiar universitar, Catedra Istoria Românilor, Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova.

Alexei PALII, doctor în filologie, conferențiar universitar, șef de redacție la Editura ARC din Chișinău.

Vlad POHILĂ, publicist, traducător, lingvist practician, membru al U.S.M.

Valeriu POPOVSKI, doctor în științe istorice, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al A.Ș.M.

Vitalie RĂILEANU, lector superior la Catedra de Literatură Română a Universității de Stat din Moldova.

Ala RUSNAC, filolog, redactor la Editura Epigraf din Chișinău.

Ilie-Ștefan RĂDULESCU, profesor, cercetător, autor de articole, emisiuni radiofonice și TV de cultivarea limbii, unele adunate în volume.

Gheorghe SUSARENCO, avocat, ex-judecător al Curții Constituționale a R. Moldova.

Vasile ȘOIMARU, doctor în economie, conferențiar universitar la Academia de Studii Economice din Moldova; publicist, istoric.

Vasile VASILACHE, prozator, eseist și traducător, membru al U.S.M., laureat al Premiului Național al R. Moldova.

Primăria Chișinău

Acțiunea municipală de caritate

De la inimă la inimă

În municipiul Chișinău locuiesc **2500** de pensionari solitari.

Au fost tineri. Au muncit. Au ajutat pe alți.

Acum sunt bătrâni, neajutorați, singuri. Sunt tristi.

Acum ești tânăr... **Ajută-i!**

Direcția municipală asistență socială.

Sună acum! Tel. 22-34-59

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Meridiane ale spiritualității: JAPONIA

